

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

UMUT HAKKI

Cansu CANSU

Yüksek Lisans

**KONYA
Mayıs 2023**

UMUT HAKKI

Cansu CANSU

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Savaş ÖZDAĞ

Konya
Mayıs 2023

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- ☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- ☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir.
- ☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

11 Mayıs 2023

Cansu CANSU

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Savaş ÖZDAĞ danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

11 Mayıs 2023

Cansu CANSU

Kıymetli ağabeyim Gökhan Tozoğlu'na...

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimim boyunca Türkiye Cumhuriyetini ilelebet yaşatmak adına yol gösteren, Ceza Hukuku'nu bana sevdiren ve tez danışmanlığımı üstlenen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Savaş ÖZDAĞ'a, hayatımın her anında sevgi ve desteğini hissettiğim canım annem Neslihan CANSU'ya, devlete yararlı bir vatandaş olarak yetişmeme katkıda bulunan canım babam Ogün CANSU'ya, her zaman arkamda varlığını hissettiğim canım ağabeyim Kutay Bartu CANSU'ya ve tez yazım sürecimde manevi desteklerini benden esirgemeyen arkadaşlarıma ve akrabalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

11 Mayıs 2023

Cansu CANSU

ÖZET

Cansu CANSU

Umut Hakkı

Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2023

Umut hakkı özü itibariyle insan haklarının alt koludur. Ölüm cezasının hem resmi hem de fiili olarak kaldırılmasıyla birlikte yerine geçebilecek diğer bir seçenek ceza müebbet hapis cezası olmaktadır. Ancak burada da hukukun neyi savunduğunun analizi çok önemlidir. Dolayısıyla hükümlüyü bu yola sürükleyen nedenler ve tetikleyici ortamlarla birlikte suçlu psikolojisini anlama ve bu doğrultuda hukuku yönlendirmek gerekmektedir. Tarihsel boyutta insan haklarına ve umut hakkına nasıl ulaşıldığı, umut hakkı kapsamında hükümlülerin ne gibi hakları olduğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin uygulamalarında bu hakların nasıl korunduğu işlenerek hükümlüde meydana gelen “hiçbir zaman tahliye olamayacağı” düşüncesinin nasıl yıkılabileceği bu çalışmanın amacı olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Umut etme hakkı, tahliye edilebilme imkânı, müebbet hapis cezası, hükümlünün psikolojisi

ABSTRACT

Cansu CANSU

Right to Hope

Master's Thesis

Konya, 2023

The right to hope is essentially a subbranch of human rights. With the abolition of the death penalty both officially and defacto, another alternative punishment that can be substituted is life imprisonment. However, the analysis of what the law advocates is very important here. Therefore, it is necessary to understand the psychology of the criminal along with the reasons to crim and triggering environments that lead the convict to this path so guide the law in this direction. The aim of this study is to examine how human rights and the right to hope have been reached in the historical dimension, what rights convicts have within the scope of the right to hope, how these rights are protected in the practices of the European Court of Human Rights and to seek an answer to the question of how the idea that “the convict can never be released” can be destroyed.

Keywords

The right to hope, possibility to be evacuated, life imprisonment penalty, psychology of the convict

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. CEZA KAVRAMININ TANIMI, CEZALANDIRMANIN TARİHÇESİ VE AMAÇLARI.....	6
2.1. Ceza Kavramının Tanımı.....	6
2.2. Cezalandırmanın Tarihçesi	6
2.3. Cezalandırmanın Amaçları	7
3. KİŞİYİ SUÇ İŞLEMESİNE İTEN SEBEPLER.....	24
4. ÖLÜM CEZASI.....	32
5. HÜMANİZM VE İNSAN HAKLARI.....	37
5.1. Hümanizm ve İnsan Haklarının Tanımı.....	37
5.2. Hümanizm ve İnsan Haklarının Tarihçesi	38
5.2.1. İtalya.....	38
5.2.2. Fransa	39
5.2.3. İngiltere.....	45
5.2.4. ABD	48
6. HAPİS CEZASI.....	52
6.1. Tarih İçerisindeki Amacı	52
6.2. Müebbet ve Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Czası.....	56
7. UMUT HAKKI.....	60
7.1. Tanımı.....	63
7.2. Tarihçesi.....	65
7.3. Kapsamı	67
7.4. Umur Hakkı Bağlamında Hukuki Düzenlemeler ve Bağlantılı Uygulamalar	75
7.4.1. İşkence ve Kötü Muamele Yasasını Düzenleyen AİHS 3. Madde.....	78

7.4.2. Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkını Düzenleyen AİHS 8. Madde	87
7.4.3. Evlenme Hakkını Düzenleyen 12. Madde.....	90
7.4.4. Eğitim Hakkını Düzenleyen AİHS'e Ek 1. No'lu Protokolün 2. Maddesi .	90
7.4.5. Serbest Seçim Hakkını Düzenleyen AİHS'e Ek 1. No'lu Protokolün 3. Maddesi.....	92
7.4.6. Çalışma Hakkını Düzenleyen Avrupa Sosyal Şartı	93
7.5. Umut Hakkıyla Bağlantılı Uygulamalar	96
7.5.1. Geri Verme (İade)	96
7.5.2. Sınır Dışı Edilme ve Sığınma Hakkı	102
7.5.3. Af	105
7.5.4. Derogasyon Hakkı.....	113
8. UMUT HAKKI ÇERÇEVESİNDE TERÖRİZM	119
8.1. Tanım ve Kapsam.....	119
8.2. Kişiyi Terör Örgütü Üyeliğine İten Sebepler	125
8.3. Terörizmle Uluslararası Mücadele	129
8.4. Terörizmle Mücadelede İnsan Hakları Sınırı.....	135
9. CEZAEVİ SONRASI YAŞAMA HAZIRLIK.....	140
9.1. Açık Ceza İnfaz Kurumuna Ayrılma, İzin ve İşyurt Kurumu.....	141
9.2. Denetimli Serbestlik	142
9.3. Koşullu Salıverilme	144
9.3.1. Tarihçe.....	144
9.3.2. Tanım.....	145
9.3.3. Türk Hukukunda Koşullu Salıverilme Şartları	147
9.3.4. Koşullu Salıverilmenin Geri Alınması.....	150
9.3.5. Türk Hukukunda Koşullu Salıverilme Yasakları.....	151
SONUÇ	153
KAYNAKLAR.....	156
ÖZGEÇMİŞ.....	184

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
2937 Sayılı Kanun	01.11.1983 Tarih ve 2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu
3713 Sayılı Kanun	12.04.1991 Tarih ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu
4771 Sayılı Kanun	03.08.2002 Tarih ve 4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
4959 Sayılı Kanun	29.07.2003 Tarihli ve 4959 Sayılı Topluma Kazandırma Kanun
5170 Sayılı Kanun	07.05.2004 Tarih ve 5170 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun
5218 Sayılı Kanun	14.07.2004 Tarih ve 5218 Sayılı Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun
5237 Sayılı Kanun	26.09.2004 Tarih ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu
5275 Sayılı Kanun	13.12.2004 Tarih ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
5402 Sayılı Kanun	20.07.2005 Tarih ve 5402 sayılı Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu
5607 Sayılı Kanun	21.03.2007 Tarih ve 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu
6291 Sayılı Kanun	05.04.2012 Tarih ve 6291 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
7242 Sayılı Kanun	14.04.2020 Tarih ve 7242 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
A.g.e.	Adı Geçen Eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİÖK	Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi
Akt.	Aktaran
AYM	Anayasa Mahkemesi
B. N.	Başvuru Numarası
Bknz.	Bakınız
Çev.	Çeviren

D.	Değişik
Der.	Derleyen
DHKP-C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
Dp.	Dipnot Numarası
E. T.	Erişim Tarihi
E.	Esas Numarası
ECHR	European Convention on Human Rights
FETÖ	Fetullahçı Terör Örgütü
K.	Karar Numarası
KCK	Kürt Topluluklar Birliği
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
m.	Madde
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
OHAL	Olağanüstü Hal
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
Para.	Paragraf Numarası
s.	Sayfa
T. C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
Vb.	Ve Benzer
Vd.	Ve Devamı
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
Yy.	Yayınevi Yok

1. GİRİŞ

Müebbet hapis cezası alan hükümlü toplumdan kopuk bir şekilde hayatını sürdürerek, salıverilme umudunu zaman içerisinde yitirmektedir. Umut hakkı, toplumdan uzaklaşmış olan bu hükümlüyü topluma tekrar kazandırmak amacıyla iyileştirilmesini desteklemekte ve bir gün salıverileceği umudunu aşılacaktır. Umut hakkı, psikolojiden dine, hukuktan felsefeye çok geniş bir konu olduğu için ilk önce hak kavramının doğuşunun izah edilmesi gerekmektedir.

İnsanların ateşin keşfinden bugüne kadar topluluklar halinde yaşadığı bilinmektedir. En ilkel insan için bu durum, yırtıcı hayvanlardan korunmak ve onları avlayabilmek için bir zorunluluktur. Bir süre sonra göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçen insanlar, tarımla uğraşmaya başlamış ve iş bölümü kurarak oluşturdukları topluluğu diğer toplulukların istilasından korumak amacıyla bir arada yaşamışlardır. Bu topluluklar çeşitli nedenlerle büyüyerek gerek nüfus artışı gerek diğer topluluklarla birleşme ve başka sebeplerle diğer toplulukların istilasına uğrayarak, devletleri oluşturur duruma gelmiştir.

Avusturya kökenli Alman kamu hukukçusu Georg Jellinek'in 1900 yılında yazdığı *Allgemeine Staatslehre* adlı kitabında, Türkçesi ile üç unsur teorisi olan *Dreielementenlehre* teorisine göre bir devletin oluşabilmesi için sınırları belirlenebilir bir toprak parçası, aynı amaç doğrultusunda veya manevi bağ ile bağlı insan topluluğu ve bir siyasal iktidarın olması gerekmektedir.¹ Devletin oluşmasında öne sürülen Toplum Sözleşmesi Kuramına göre doğada bir başına olan insanlar belli bir amaç doğrultusunda haklarını devlete devretmişlerdir. Bu amaçlardan bir tanesi Jean Jacques Rousseau'nun savunduğu özel mülkiyetin ortaya çıkışıdır. Ona göre özgür ve eşit olan insan, doğada mutlu yaşamaktadır. İnsanın tek endişesi fizyolojik ihtiyaçlarını nasıl gidereceği konusudur. Bu fizyolojik ihtiyaçlardan birisi olan yiyecek ihtiyacını avcılık ve toplayıcılıkla üstesinden gelen insanlar, tarım devrimiyle

¹ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020, s. 4.

birlikte hasılatın nasıl paylaştırılacağı gündeme gelmiş ve böylece özel mülkiyet kavramı oluşmuştur.²

İnsanların haklarını devlete devretmesindeki başka bir amaç ise Thomas Hobbes'un savunduğu hayatta kalma savaşıdır. Ona göre insanlar doğada kaosun ve savaşın ortasındadır. Fizyolojik ihtiyaçların temeli olan hayatta kalma ihtiyacı ise böyle bir ortamda korunabilecek bir değer değildir. Çünkü herkes hayatta kalmaya çalışmakta ve herkes herkesle çatışmaya girebilmektedir. Hobbes'a göre insan doğasındaki bu çatışma ortamının üç nedeni vardır; hayatta kalma rekabeti, bunun doğurduğu güvensizlik ortamı ve hayatta kalabilenlerin şan ve şeref yarışı. Herkesin rekabet içinde olduğu bu güvensiz ortamda ölüm korkusu içinde olan insanları diğer insanlardan koruyacak bir gücün varlığı aranmaktadır. Bu güç, yani devlet, olmadığı müddetçe savaş ortamı hiç bitmeyecektir. Bu durum sonucunda devlet oluşmuştur.³

Hayvanlarda da bariz bir şekilde olan hayatta kalma savaşı ve yer kavgası, insanlara da yansımış şekildedir. Devlet her ne şekilde oluşmuş olursa olsun, insanın hayattaki ilk amacı hayatta kalabilmektedir. Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine⁴ bakıldığında insanın ilk ihtiyacının fizyolojik ihtiyaç olduğu görülmektedir. Fizyolojik ihtiyaçlar yani hayatta kalabilmesini sağlayan ihtiyaçlar; yemek, su içmek, boşaltım yapmak ve uyumaktır. Ancak bunların arasında cinsel ilişki de bulunmaktadır. Doğum kontrol yöntemlerinin olmadığı o dönemlerde cinsel ilişkide bulunan insan aynı zamanda kendine benzer bir canlı meydana getiriyor, başka bir anlatımla üriyordu. Dolayısıyla insanın üremesinin fizyolojik ihtiyaçlarda yer almasındaki temel etken, topluluk⁵ oluşturmaktır. İnsanların topluluk halinde yaşama istekleri de bir fizyolojik ihtiyaç

² Jean Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (Çev. Rasih Nuri İleri), İstanbul: Say Yayınları, 1990, s. 144.

³ Cihan Deniz Zarakolu, Thomas Hobbes'us Siyaset Felsefesi, İstanbul: Belge Yayınları, 2013, s. 176.

⁴ Charles Zastrow/Karen Kirst-Ashman, İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II- Yetişkinlik ve Yaşlılık, (Çev. Büşra Alparslan ve Erdem Türközü) Ankara: Nika Yayınevi. 2015, s. 68.

⁵ 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin başlangıç kısmında yer alan “içinde yaşadıkları topluma ve diğer bireylere karşı ödevleri bulunan bireylerin, bu Sözleşmede tanınmış olan hakları ilerletme ve bu haklara uyulmasını sağlamak için çaba gösterme sorumluluğu bulunduğunun farkında olarak...” hükmü ile birinin özgürlük alanının bittiği yerde başkasının özgürlük alanının başladığının belirtilerek, toplum halinde yaşamının zaruri olduğunu ve diğer insanların haklarına saygılı olma görevinin yalnızca devletlere verilmediği hüküm altına alınmıştır. (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf. E.T.: 18.01.2022).

olduğuna göre bu ihtiyacını giderebilen insan, bir üst ihtiyaç olan güvenlik ihtiyacını gidermeye çalışır. Ki bu da devlet oluşumuna neden olan bir başka ihtiyaç türüdür.

Güvenlik ihtiyacının içerisindeki mülkiyet güvenliğiyle birlikte emniyette kalma isteği de vardır. Dolayısıyla insanlar, insanı insandan koruyan ve huzur ortamını sağlayan din, ahlak, görgü ve gelenek gibi kuralları hayatlarının merkezine koymuşlardır.

Zaman içerisinde insanlar yol yapmış, köprüler ve hastaneler evler yapmıştır. Hatta Dünya dışında bir gezegene araç yollar hale gelmiştir. Bazı gelişmeler ışığında salgınlar, kıtlıklar, savaşlar gibi olaylar önlenmiş ya da etkisi azaltılmıştır. Başka bir anlatımla insan diğer canlılardan çok daha güçlü olarak ekosisteme hükmeder hale gelmiştir. Ancak insanlığın nereye gittiği konusunda hiçbir varış noktası öngörülememektedir.⁶ Çünkü insan yalnızca kırk altı kromozomdan oluşmamaktadır. İnsan denilen varlık, düşünebilen bir hayvan olduğuna göre tavır ve davranışların, vicdanın, duyguların da bu insan tanımına konulması gerekmektedir. İnsanlık ise yaşadığı bu Dünya’da her bir canlıya olan saygısıyla oluşmaktadır; gerek insan, gerek hayvan gerekse de bitki. Dolayısıyla bu çalışma ‘‘insan’’ unsuruna odaklanıp insanlık adına bir adım atılabilmesi için kaleme alınmıştır.

Kırık Cam Teorisine göre⁷ kamu otoritesi, önleyici ve adli kolluk gücünü kullanmalıdır. Şöyle ki; kamu otoritesi, kırılan cama sessiz kalırsa adından kapı kırılacaktır. Kırılan kapıya sessiz kalması durumunda ev soyulacak, ardından ev tümünden yağmalanacaktır.

⁶ Yuval Noah Harari, Hayvanlardan Tanrılara-Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi (Çev. Ertuğrul Genç), İstanbul: Kolektif Kitap, 2019, s. 409.

⁷ Stanford Üniversitesi psikoloğu olan Philip Zimbardo, 1969 yılında kırık cam teorisini test etmek amacıyla bir deneye karar vermiştir. ABD’nin Kaliforniya eyaletindeki Palo Alto şehrinde ve New York eyaletindeki Bronx şehrinde olmak üzere bakımsız ve plakası sökülmüş iki otomobil bırakılarak deneye başlamıştır. Bronx’taki araba terk edilmesinden yaklaşık on dakika sonra vandallar tarafından arabanın değerli parçaları çalınmıştır. Yirmi dört saat sonrasındaysa arabanın camları kırılmış ve döşemeleri yırtılmıştır. Yetişkin vandalların bir kısmının temiz ve iyi giyimli insanlar olduğu dikkat çekmiştir. Bu arada Palo Alto’daki diğer arabaya ise bir haftadan fazla bir sürede kimse dokunmamıştır. Bunun üzerine psikolog Zimbardo arabanın yanına giderek bir balyoz ile arabayı parçalamaya başlamıştır ve kısa süre sonra yoldan geçenler de ona katılarak işi eğlenceye dökmeye başlamışlardır. Kanunlara uyan ve böyle bir eylemi gerçekleştirebileceği dahi düşünülmeyen insanlar psikolog Zimbardo ile birlikte arabayı kısa sürede parçalamışlardır. Bu deneyde ulaşılan sonuç ise şudur; Bronx gibi şehirlerde daha önceden deneyimlenmiş terk edilen arabaların veya çalınan eşyaların ‘kimsenin umurunda değil’ düşüncesi ile vandalizm, Palo Alto’dakinden çok daha kısa süre içerisinde başlar. Ancak görüldüğü üzere ağırbaşlı insanların ikamet ettiği Palo Alto’da her ne kadar psikoloğun başlattığı bir durum olsa da otomobil parçalanmaktan kurtulamamıştır. ‘Kimsenin umurunda değil’ sinyali verildiği anda kanunsuzluklar çok kolay baş göstermektedir (James Wilson ve George Kelling, *Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*. [http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/371/Readings/Wilson%20and%20Kelling%20\(1982\).pdf](http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/371/Readings/Wilson%20and%20Kelling%20(1982).pdf). E.T.: 13.01.2022).

Yağmalamaya sessiz kalırsa evin sahibi dövülecek veya öldürülecektir. Dolayısıyla, failin bulunup cezalandırılmasıyla birlikte sorunun büyümeden önüne geçmek önem arz etmektedir.⁸ Kriminolojik bir gerçek şudur ki; ilk suç ne kadar erken yaşta işlenirse kişi suçluluk kariyerinde o derece yoğunluk gösterecektir.⁹

Çalışma içerisinde daha ayrıntılı anlatılacağı üzere kişiyi suç işlemeye iten çevresel ve psikolojik etmenlerin analizi önemli bir konudur. Cezalandırma yapılırken failin akıl sağlığının ne derece bozuk olduğunun tespiti de hayati önem taşımaktadır. Örneğin Charles Starkweather, hafif konuşma bozukluğu, bacaklarında eğrilik ve gözünde miyop olduğu için okulda sürekli zorbalığa uğrayan bir çocuktur. İlerleyen yaşlarda vücut çalışıp, ona okulda zorbalık yapanlardan intikam almaya başlamıştır. İzlediği bir dizinin baş rolünden etkilenecek onun tarzına bürünmüştür. Charles 18 yaşındayken, daha sonra suç ortağı olacak olan, 13 yaşındaki Caril Ann Fugate ile aşk yaşamaya başlamıştır. Charles, babasının arabasını çarptıktan sonra ona daha fazla katlanamayacağını belirten babası tarafından evden kovulur. Olaydan bir yıl sonra Charles, parası olmamasına rağmen bir büfeden oyuncak almaya çalışmış ancak engellenmiştir. Çıkan kargaşada ilk cinayetini işlemiş ve polislere yalnızca hırsızlık yaptığını söylemiştir. Daha sonra, 20 yaşında, kirasını ödeyemediği için evinden çıkarılmış ve aynı günün akşamı kız arkadaşı olan Caril'in evine kalmaya gitmiştir. Ancak orada Charles, çıkan tartışmada kız arkadaşı Caril ile birlikte Caril'in annesi, üvey babası ve küçük kız kardeşini öldürmüşlerdir. Öldürdükten sonra kapıya tüm ailenin gripten hasta olduğu notu asarak cesetlerle birlikte birkaç gün geçirmişler, daha sonra kaçıp bir çiftliğe sığınmışlardır. Orada da çiftliğin sahibini öldürdükten sonra çiftlikten kaçmak için yolda bir aracı durdurmuşlar ve onları arabasına alan iki genci de öldürdükten sonra izlerini kaybettirmek için zengin bir sanayicinin evine gitmişlerdir. Bu sanayicinin iki köpeğinden birini öldürüp evin sahibine işkence ettikten sonra yatağa bağlayıp öldürmüşlerdir. Bu şekilde bir dizi cinayetten sonra kız arkadaşı Caril, Charles'ın bir cinayeti sırasında olay yerinden kaçıp polislere sığınmıştır. Polislere erkek arkadaşının cinayet işlediğini ve onu da zorladığını iddia etmiştir. Ancak Caril'in polis sorgusundaki çelişkili ifadelerinden sonra suç ortağı olduğu kanıtlanmış ve Charles ölüm cezasına mahkûm edilerek elektrikli sandalyede idam

⁸ Ersan Şen, Yorumluyorum 8, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2015, s. 284.

⁹ Mustafa Tören Yücel, Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2007, s. 230.

edilmiştir. Caril ise müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş ve 17 yıl sonra koşullu salıverilmeden yararlanmıştır¹⁰. Bu olayda da görüleceği üzere Charles Starkweather fiziksel engellerinden ötürü uğradığı zorbalıklarla normal psikolojideki insan gibi düşünemediği açıktır. Akıl sağlığının ne derece bozuk olduğunun tespit edilmemesi ile de bir insan öldürülerek cezalandırılmıştır. Bu gibi olayların yaşanmaması için ceza ehliyetinin varlığının belirlenmesi son derece önemlidir. Ayrıca ileride de değinileceği üzere ortamın şartları kişide suç işlemeye yönelik davranışları tetikleyebilmektedir. Bu sebeple umut hakkı kapsamında hükümlünün iyileştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir.

¹⁰ Harry Elmer Barnes/Negley K. Teeters, New Horizons in Criminology, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1963, s. 588.

2. CEZA KAVRAMININ TANIMI, CEZALANDIRMANIN TARİHÇESİ VE AMAÇLARI

Gerek suçlunun iyileştirilmesi gerekse de toplumun huzurunu sağlamak adına geliştirilen metotlardan birisi de cezadır. Ceza sözcüğü, Arapça kökenli olup *caza* sözcüğünden türetilen ve *karşılık* anlamına gelen bir sözcüktür.¹¹

2.1. Ceza Kavramının Tanımı

Ceza denildiğinde akla gelen ilk anlam, özellikle kötü bir davranışa verilen karşılık olsa da Kuran-ı Kerim’de ceza sözcüğü *karşılık* anlamında sıkça kullanılmıştır. Örneğin; Rahman Suresinin 60. ayetinde “*hel cezâu-l-ihsâni illâ-l-ihsân*” şeklinde belirtilen ve Türkçe anlamıyla “*iyiliğin karşılığı iyiliktir*” olan bu cümlede ceza, karşılık anlamında kullanılmıştır.¹² Aynı şekilde İnsan Suresi 9. ayetinde yer alan “*innemâ nut’imukum livechiallâhi lâ nurîdu minkum cezâen velâ şukûrâ*” ve Türkçesi ile “*sizden ne bir karşılık ne de bir şükür istemedен yalnızca Allah rızası için sizi doyururuz*” cümlesinde de ceza, karşılık anlamında kullanılmıştır.¹³

Bir başka tanıma göre ceza, topluma zarar vererek düzeni bozan fiillerin karşılığı olarak bizzat devletin kanunla koyduğu ve özellikle suçluyu bazı yoksunluklara tâbi kılarak toplumun söz konusu hareketleri onaylamadığını belirtmek amacıyla yargısal bir karar ve sorumluluk derecesiyle orantılı olarak uygulanan korkutucu yaptırımlardır.¹⁴

2.2. Cezalandırmanın Tarihçesi

Ceza, çok eski zamanlardan beridir uygulanan ve sürekli gelişen bir tepki mekanizmasıdır. Öyle ki cezalandırmanın tarihçesi dört aşamada¹⁵ incelenebilir; ilk aşama, devletin henüz oluşmadığı ilkel toplumlarda öç alma amacıyla cezalandırma olarak ortaya çıkmıştır. *Bireysel intikam* dönemi olarak adlandırılan bu dönemde devlet

¹¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ceza>. E.T.: 01.05.2023.

¹² <https://www.kuranvemeali.com/rahman-suresi/60-ayeti-meali>. E.T.: 02.05.2023.

¹³ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0ns%C3%A2n-suresi/5598/7-10-ayet-tefsiri>. E.T.: 02.05.2023.

¹⁴ Timur Demirbaş, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021, s. 601.

¹⁵ Georger Vidal ve Joseph Magnol, Cours de Droit Criminel et de Science Penitentiaire (Arthur Rousseau der.), Paris: Rousseau & Cie. 1902, s. 11-37. (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58055503/f18.vertical>. E.T.: 29.11.2021).

oluşmaması ve dolayısıyla belirli bir otoritenin bulunmamasıyla insanlar kendi adaletini kendileri sağlama yoluna gitmiştir. Bu dönemde suç mağduru olan kişi veya kişinin yakınları, suçlu olan kişiye daha büyük zararlar vererek intikam alacaktır. Ancak suçlu kişiye verilen zararın da intikamının alınması yolu gelişmiş böylece intikamın intikamı şeklinde kısır bir döngüye yol açmıştır. Bu dönemin sonlarına doğru kısas ilkesi getirilmiş ve bireysel intikam alma uygulaması biraz da olsa sınırlandırılmıştır.

Tanrısal ve kamusal intikam dönemi olarak adlandırılan ikinci dönemde artık devlet adı altında bir otorite görülmektedir. Devlet yöneticisi, kendisini Tanrının bir temsilci olarak takdim etmiş ve kamu düzeninin bozulmasını gücenmiş bir Tanrı figürüyle betimlemiştir. Böylece kamu huzurunun bozulması ile ilahi kefareti kendini gösterecek ve cezanın belirlenmesinde rol oynayacaktır.

Bir sonraki dönem olan *insani döneme* gelindiğinde daha önceki dönemlerde tanık olunan şiddetli cezalandırma ve devletin gücünü kötüye kullanmasıyla birlikte idam cezaları azalmaya başlamış, cezada ılımlılığa gidilmiş ve suçlunun ıslahı gündeme gelmiştir. Bu dönem, daha sonra anlatılacağı üzere, Fransız Devrimi ile hız kazanmıştır.

Son dönem ise *çağdaş dönemdir*. Bu dönemde ahlaki bakış açısı gelişmiş, suçlunun psikolojik değerlendirilmesi ile toplumun sosyolojik değerlendirilmesi yapılarak en verimli şekilde cezalandırma yöntemleri geliştirilmiştir. Cezalandırma bakımından sınırlar konularak kişi hak ve özgürlükler korunmaya başlanmıştır. Ayrıca kanunlarda devletin korunması esasını ikinci plana atılarak bireyin korunması konusu ön plana çıkarılmıştır. Cezaevi koşulları düzeltilmiş ve objektif sorumluluk terk edilmiştir.

2.3. Cezalandırmanın Amaçları

Sosyal bir varlık olan insan, toplum halinde yaşamaya başladığı günden beri toplum halinde kalabilmek için gelenek, görenek, ahlak kuralları ve ileride resmileşen kanunlar geliştirmiştir. Bu kuralların tek bir amacı vardır; o da toplumun huzurunu sağlamaktır. Toplum huzurunun sağlanması, kurallara uyulan ortamın yaratılması ve uymayanların cezalandırılması ile mümkündür.

İnsanların bir araya gelerek oluşturduğu toplumda, ortak sosyal yaşamın devam edebilmesi için bireylerin haksızlık teşkil edebilecek şekilde dilediği gibi davranma özgürlüğünün sınırlandırılması gereklidir. Çünkü insan toplulukları, birlikte yaşayarak

zamanla belli davranış biçimlerini kabullenmiş ve bunlara uymayan bireyleri dışlamışlardır. Böylece sosyal düzen ve toplum huzuru sağlanmıştır. Ancak bu kurallar bütünüünün ayrıca bir devlet gibi büyük bir otorite tarafından da kabul edilip korunması da gerekmektedir. Çünkü yalnızca bu şekilde o toplumun bu kurallara uyması bir zorunluluk halini alabilmektedir.¹⁶

Ceza hukukunun amacı, suç işlendiği takdirde öncelikle toplumun düzenini sağlamak ve daha sonrasında bireylerin birbiriyle ilişkisini düzenlemektir. Barış esasına dayalı değerlerin devam edebilmesi, o topluluğu oluşturan insanların meydana getirdiği davranış kurallarına uygun hareket edilmesine bağlıdır.¹⁷ Ceza hukukunun bu işlevi gerçekleştirilirken hukuk devletindeki devlet tüzelkişiliği tarafından ceza kanunları esas alınır. Ancak o topluluğu oluşturan insanların hayatlarına sürekli değil yalnızca toplumsal değerlerin ihlali durumunda müdahale etmesi gerekmektedir.¹⁸

İnsan haklarına saygılı ve suçlunun iyileştirilmesine yönelik adım atan devletlerin ceza kanunlarında ceza hukukunun amaçları belirtilmiştir. Örneğin 1994 tarihli Özbekistan Cumhuriyeti Ceza Kanunun *Ceza Kanunun Amaçları* başlıklı 2. maddesinin ilk cümlesinde “*ceza kanunu, bir kişinin hak ve özgürlüklerinin, kamu ve devlet menfaatlerinin, mülkiyetin, doğal çevrenin, insanlığın barış ve güvenliğinin ceza gerektiren suçlardan korunmasını ve önlemesini ve aynı zamanda itaat ruhu içinde bireylerin gelişmesini amaçlar.*” şeklinde belirtmiştir.¹⁹

1985 tarihli Kanada Ceza Kanunun Cezanın Amacı ve İlkeleri başlıklı 718. maddesinde “*cezalandırmanın temel amacı, toplumu korumak ve suç önleme girişimlerinin yanı sıra, aşağıdaki amaçlardan bir veya daha fazlasına sahip olan yaptırımları uygulayarak kanunlara saygı gösterilmesine ve adil, barışçıl ve güvenli bir toplumun sürdürülmesine katkıda bulunmaktır: (a) kanuna aykırı davranışları ve bu davranışlar nedeniyle mağdurlara veya topluma verilen zararı kınamak; (b) suçluyu ve diğer kişileri suç*

¹⁶ Veli Özer Özbek/Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2020, s. 43.

¹⁷ İzzet Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021, s. 52.

¹⁸ İlhan Üzülmaz/Mahmut Koca, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021, s. 32.

¹⁹ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127504.pdf. E.T.: 18 .11.2021.

işlemekten caydırmak; (c) gerektiğinde suçluları toplumdan ayırmak; (d) suçluların rehabilitasyonuna yardımcı olmak; (e) mağdurlara veya topluma verilen zarar için tazminat sağlamak ve (f) suçlularda sorumluluk duygusunu teşvik ederek mağdurlara veya topluma verilen zararın kabul edilmesini sağlamak.” olarak belirtilmiştir.²⁰

Yine 2004 tarihli Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Ceza Kanununun Amaç ve İşlev başlıklı 1. maddesinde *“Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Ceza Kanununun amacı, kamu yararı için devletin ve halklarının düzenini ve güvenliğini sağlamaktır. Kanunda öngörülen suçları ve cezaları gerektiği gibi düzenleyerek suçların önlenmesini amaçlar. Önlemenin etkisiz olması halinde suçluların başka bir suç işlemekten caydırılması ve başkalarına ders olması amacıyla suçların işlenmesini önleyecek başkaca önlemlerin alınması sağlanır.”* olarak belirtilmiştir.²¹

5237 sayılı kanunun *Ceza Kanununun Amacı* başlıklı 1. maddesinde *“ceza kanununun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir.”* şeklinde ele alınmıştır. Genel bir tanım olarak ceza hukukunun amacı; vatandaşları korumak, bireyleri diğer bireylere ve devlete karşı savunmak ya da korumak olarak özetlenebilir.²²

Ceza kanunları, yasaklanan davranışı yapmaktan kaçınmayan (yapılmaması gerekeni, yasak olanı yapmak) ve yapılması gerekeni yapmaktan kaçınan (yapılması emredileni yapmamak) kişileri cezalandırdığı kadar kişilerin yasak alanlarının belirlenmesinde, başka bir anlatımla kişinin özgürlük alanının bitip diğer kişinin özgürlük alanının başladığı yeri belirlenmesi bakımından da onların haklarını koruyan bir işleve sahiptir.²³ Bu işlev *nulla poena sine lege* (kanunsuz ceza olmaz) ilkesiyle de desteklenmektedir.²⁴ Ayrıca ceza hukukunun kişilerin bu şekilde haklarına ve özgürlüklerine müdahale

²⁰ <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>. E.T.: 04.12.2021.

²¹ <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et011en.pdf>. E.T.: 01.12.2021.

²² Özbek/Doğan/Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 45.

²³ İzzet Özgenç/İlhan Üzülmüş, Ceza Genel Hukuku (Temel Hukuk Dizisi), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2020, s. 17.

²⁴ Nur Centel/ Hamide Zafer/ Özlem Yenerer Çakmut, Türk Ceza Hukukuna Giriş, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017, s. 4.

edilmesi konusunda, *ultima ratio* (son çare) olması gerekmektedir. Başka bir anlatımla bozulan toplumsal düzenin yeniden sağlanabilmesi ceza hukuku dışında başka bir yaptırımla sağlanabiliyorsa ceza hukukuna başvurulmaması gerekmektedir.

Webster's New International Dictionary adlı sözlükte ceza; *“bir hata, suç veya ihlal için kişiye misilleme amaçlı acı veren, utandıran veya kısıtlayan davranışlar”* olarak tanımlanmıştır.²⁵ Bu sözlükte ceza, kusurlu davranıştan sonra verilen bir tepki olarak tanımlanmıştır. Ceza tanımı bu şekilde kabul edildiğinde, geçmişteki bir suça tepki verildiği ancak gelecekte işlenecek suçu engellemediği, başka bir anlatımla caydırıcı özelliği olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla cezanın tanımlanmasında caydırıcılığın önemle vurgulanması gereklidir. Çünkü ceza ile amaçlanan, kişinin davranışını değiştirmektir.

Cezalandırma amacının gerçekleştirilmesi görevi, ilgili devletin yöneticilerine aittir. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk'ün *“hükümet, memlekette yasayı egemen kılmak ve adaleti iyi dağıtmakla görevlidir. Bu itibarla adalet işi pek önemlidir. Bu sebeple adalet siyasetimizi de açıklamayı faydalı buluyorum. Adliye siyasetimizde izlenecek amaç, evvela halkı yormaksızın hızla, isabetle, güvenle adaleti dağıtmaktır. İkinci olarak, toplumumuzun bütün dünya ile teması doğal ve zorunludur. Bunun için adalet düzeyimizi, bütün uygar toplumların adalet düzeyi derecesinde bulundurmak zorunluluğundayız. Bu hususları karşılamak için mevcut yasa ve usullerimizi, bu görüş noktalarından düzeltmekte ve yenilemekteyiz ve yenileyeceğiz”*²⁶.” şeklinde bahsettiği üzere, adalet iyi dağıtılmalı, cezalar usulüne ve amacına uygun olmalıdır. Kişiye göre keyfi ceza uygulanıp yine kişiye göre keyfi olarak cezalandırmama yapılmamalıdır.

Ceza yaptırımları belirlenen amaca hizmet etmedikçe o ceza gereksiz harcamalar getirir ve bu da yarardan çok, zarara sebebiyet verir. Bu sebeple gereksiz harcamaların önlenmesi için de cezanın sınırlandırılması yoluna gidilmektedir. Cezalandırmanın amaçları, olumlu ve o cezayı haklı çıkaran ilkelerdir. Cezanın sınırları ise olumsuz ve kısıtlayıcı ilkelerdir. Ceza kanunlarında hem cezanın amacı hem de sınırları açık bir

²⁵ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/punishment#synonyms>. E.T.: 07.11.2021.

²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler (Erkan Şenşekerci der.), Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2014, s. 309.

şekilde belirtilmelidir. Çünkü kanun koyucu olan yasama organı, hakimlere rehberlik etmek zorundadır.

Cezalandırmanın amaçları ve sınırlamaları, mutlak ve nispi olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.3.1. Mutlak Ceza Teorisi

Mutlak Ceza Teorisi, umut hakkına oldukça ters düşen bir düşünce sistemidir. Öyle ki *Mutlak Ceza Teorisi* savunucularına göre adalet kavramı, herkes ve her şeyden üstündür. Başka bir anlatımla bir suç işlenmesi halinde hem adalet kavramı sekteye uğramış hem de devletin yetkisi zedelenmiş olur. Bu teoride ceza belirli bir amaca yönelik araç konumunda değil bizzat amacın ta kendisidir. Ceza, yalnızca kefaret amacı ile verilebilir. Çünkü herkesten üstün bir adalet kavramı vardır ve bu bozulduğunda düzeltilmesi gerekmektedir. *Faydasız Teori* olarak da anılan ve intikamı da içinde barındıran Mutlak Ceza Teorisi, suçluya ceza verilirken bakılan iki temel unsur olduğunu savunur; birincisi suça konu olan zararın niteliği ve boyutu, ikincisi ise suçlunun suç işlemedeki kusur derecesi. Başka bir anlatımla, suçluluk birkaç etkene bağlıdır; failin kasıtlı, ihmali veya kusurlu olarak suçu işleyip işlemediği, kanunlara uyabilecek bir engelin olup olmadığı (akıl hastalığı, uyuşturucu bağımlılığı gibi), failin suçu işlemeye yönelik nedenleri ve birden fazla sanıklı suçlarda sanığın o suçtaki etkisi gibi.²⁷

İntikam unsuru *İntikam Amaç Teorisine* göre olumlu gerekçe olarak bir amaç ve olumsuz gerekçe olarak da cezaların sınırlandırılması işlevini karşılamaktadır. Kısaca intikam, suçlunun suçu oranında ceza verilmesini, daha fazla ceza verilmesinin engellenmesi anlamında olumsuz bir gerekçedir. Bu teoriyi destekleyenler, intikamın mağdur ve ailesine intikam hakkını tanıdığını, suç işlemekten kaçınan ve kanunlara uyan kişilere adaletli davranıldığını ve suçu oranında cezalandırıldığı için suçluya adaletin sağlandığı savunmaktadır.²⁸

İntikam Amaç Teorisini savunanlar ayrıca *Just Deserts Teorisini*²⁹ de savunmaktadır. Bu teoriye göre bir kişi, yasak olduğu bilinen bir davranışı gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda ahlaki bir seçim yapma özgürlüğüne sahiptir. Bu sebeple cezalandırma,

²⁷ Richard S. Frase, *Punishment Purposes*, Stanford Law Review, 58 (1), 2005, s. 73. (<http://www.jstor.org/stable/40040252>. E.T.: 08.11.2021).

²⁸ A.g.e., s. 73.

²⁹ Türk hukuk öğretisinde Adalet Teorisi olarak Çevrilmiştir.

kişinin suç olan bu davranışını sergilemeyi seçmesine saygı duyarak insan onurunu koruduğunu iddia etmektedir. Just Deserts Teorisini savunanlara göre ceza, bireylerin birbirleriyle ve bireylerin toplumla arasındaki ilişki olan ahlaki düzenin bozulması sonucu verilen bir tepkidir. Suçlu, bu ahlaki düzeni bozduğu için cezayı ‘‘hak eder’’. Ancak suçlunun hak ettiği bu ceza, suçu ile orantılı olmalıdır. Çünkü burada amaçlanan, bozulan ahlaki düzenin tekrar sağlanmasıdır.³⁰ Benzer doğrultuda düşünen Immanuel Kant’a göre, akıl sahibi olan insanlar ahlak yasalarını kendisi belirler. Ona göre ne bir rahip, ne bir kral ve de ne bir Tanrı ahlak yasaları emredemez. Başka bir anlatımla kişinin dini vicdanıdır. Kişi, kendisinin efendisidir ve özgürdür. Suç işleyen kişi özgür iradesi ile bu eylemi gerçekleştirmiştir ve kendisine karşı sorumludur. Başka bir anlatımla kişi, kendisine yapılmasını istemediği davranışı başkasına yapmayarak ahlak yasasına uygun davranmış olmaktadır.³¹ Kant’a göre cezalandırılma, suçlunun kendisine veya topluma ilişkin herhangi bir şeyi iyileştirmek veya geliştirmek adına kullanılmamalıdır. Başka bir anlatımla cezalandırılan hiçbir insan, başka bir insana hizmet eden bir araç olarak kullanılamaz. Suçlu yalnızca ıstırap çektirilmesi için cezalandırılabilir.³² Yine Kant’a göre bir adada yaşayan topluluğun birlikte yaşattığı toplumu sona erdirmeye karar verip adadan ayrılırlar bile cezaevinde kalan son katilin ölüm cezasının infaz edilmesi gerekmektedir.³³

Kefaret Teorisine göre cezanın temelini kefarete oluşturmaktadır. Öyle ki cezalar, geçmişe yönelik olarak kötülüğün karşılığı için verilmelidir. Eğer ki kanunlarda yer alan suçu işleyen kişiler cezalandırılmazsa devletin kanun koymasına da gerek kalmayacaktır. Çünkü var olan kanun zaten uygulanmamakta, kişiler kanuna uygun davranmamaktadır.³⁴

George Wilhelm Friedrich Hegel’e göre devlet, objektif özgürlük ile sübjektif özgürlüğün birliğidir, erdemliğin zirve noktasıdır. Başka bir anlatımla devlet, evrensel

³⁰ David A. Starkweather, *The Retributive Theory of ‘‘Just Deserts’’ and Victim Participation in Plea Bargaining*, Indiana Law Journal, 67 (3), 1992, s. 855-857.

³¹ Manfred Kuehn, Immanuel Kant (Çev. Bülent O. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 285.

³² Vincent Luizzi, *Cezalandırmaya ve Cezalandırmanın Faydacı ve Ödetmeci Rakiplerine İlişkin ‘‘Yeni Denge Yaklaşımı’’*. (Çev. Gülriz Uygur). Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 0 (10), 2004, s. 160, 161.

³³ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 603.

³⁴ Faruk Erem, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Cilt II, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1985, s. 158; Akt. Havva Begüm Tokgöz, *Cezalandırmanın Amacı ve Bu Bağlamda Ütopyalar Üzerine Bir Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (1), 2020, s. 443.

ahlak yasalarını ilke kabul etmektedir ve özgür irade ile gerçekleştirilen eylemler, evrensel ahlak yasalarının somutlaşmış halidir.³⁵ Bundan çıkarılabilecek sonuç, soyut olan evrensel ahlak yasaları, kişilerin iradesi ve beraberinde fiili ile somutlaştığına göre cezalandırmanın meşruiyeti suçlunun bizzat kendi iradesinden kaynaklanmaktadır.

Mutlak Ceza Teorisi, tarih boyunca farklı fikirdeki gruplar tarafından savunulmuştur. Dini kefarete bakış açısına göre suç işleyen kişi aslen din kurallarını ihlal etmiştir ve devlet Tanrının bir elçisi olarak onu cezalandırmalıdır. Suçun ahlak kurallarının ihlali olarak görülmesi Kant tarafından savunulmuşken Hegel ise hukukun inkarı olarak görerek cezalandırmanın meşruluğundan bahsetmiştir.³⁶

Mutlak Ceza Teorisi, bozulan adalet anlayışının düzeltilmesi adına ceza vermeyi kabul ettiği için eleştirilmiştir. Çünkü işlenen haksızlık artık geçmişte kaldığı için bunun düzeltilmesi imkânsızdır. Dolayısıyla Mutlak Ceza Teorisi, gelecekte işlenebilecek bir haksızlığa karşı önlem olamamaktadır. Ayrıca, cezalandırma yalnızca kefarete amacıyla verildiği takdirde suçlunun kusurunun olup olmadığı, varsa da ne derece kusurlu olduğuna bakılmaksızın yalnızca suç işlediği için cezalandırmaya gidilmiş olunmaktadır.³⁷ Diğer bir eleştiri ise toplumdan topluma değişen ahlak kurallarıdır. Yüzyıllar boyunca aynı nitelikteki bazı suçların çok farklı cezalarla ödetildiği görülmüştür. Çünkü ahlak kuralları toplumdan topluma değişebildiği gibi aynı toplumda dönemsel değişikliklere de uğramaktadır.³⁸

2.3.2. Nispi Ceza Teorisi

Protagoras tarafından “*yapılan haksızlıktan dolayı intikam alınmaz; çünkü yapılan şey nasıl olsa yapılmamış haline getirilemez*” olarak kurulan cümle ile Nispi Ceza Teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teoriyi geliştiren Hugo Grotius ise “*geçmiş bir vaziyetin tekrar iadesine imkân yoktur; belki ancak gelecektekinin önüne geçilebilir*” diyerek Mutlak

³⁵ George W. F. Hegel, Hukuk Felsefesinin Prensipleri (Çev. Cenap Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1991, s. 200.

³⁶ Mehmet Emin Artuk/Ahmet Gökçen/Ahmet Caner Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler 2, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2003, s. 24.

³⁷ Bernd Heinrich, Ceza Hukuku Genel Kısım I-Cezalandırılabilirliğin Temel Esasları Tamamlanmış ve Teşebbüs Edilen Suçlarda Suçun Yapısı (Yener Ünver der.). Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, s. 11.

³⁸ Nur Centel, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 339.

Teoriyi eleştirmiştir.³⁹ Böylece cezalandırmanın geçmişe yönelik değil geleceğe yönelik olması gerektiğinin altı defalarca çizilmiştir.

İngiliz filozof olan Jeremy Bentham, Nispi Teoriyi daha da geliştirerek “*bireylerin davranışlarının getirilerini karşılaştırması ve hesaplaması, onların hareketlerine hükmeder.*” sözüyle günümüzdeki modern anlamına en yakın şekliyle düzenlemiştir. Öyle ki kişi suç işlemeyi aklından geçiren potansiyel suçlu, bu suçu işleyenlerin aldıkları cezayı düşünerek bu suçu işlemekten vazgeçebilmektedir.⁴⁰ Bu yüzden *Faydacı Teori* de denilen Nispi Ceza Teorisi, günümüzde benimsenmiş olan cezalandırma ilkesidir. Özellikle insan haklarının gelişimiyle birlikte yaygınlaşmış ve evrensel olarak kabul görmüştür.

Nispi Ceza Teorisi savunucularına göre cezalandırılma belli bir amaca tâbi olmalıdır. Mutlak Ceza Teorisinde olduğu gibi kefarete temelli, geçmişe yönelik olmamalı ve yalnızca işlenmiş bir haksızlığa odaklanmama, gelecekte işlenmesi muhtemel suçların da önlenmesine odaklanmalıdır. Bu gerçekleştirilirken de bazı suç kontrol metotları geliştirilmiştir; suçlunun iyileştirilmesi, suç işleme davranışının yetersiz kılınması, özel caydırıcılık, genel caydırıcılık ve suçlunun ihbar edilmesi. Bahsedilen ilk üç metot, daha önceden suç işlemiş bir kişinin tekrar suç işleyebileceğini kabul ederken suçlunun iyileştirilme metodu ise suçlunun suç işlemesine neden olan, tanımlanabilir ve tedavi edilebilir sorunları olduğunu kabul eder. Suç işleme davranışının yetersiz kılınması metodu, toplumu korumak adına suçlunun fiziksel olarak alıkonulmasını sağlamaktadır. Özel caydırıcılık metodu gelecekte aynı veya daha ağır bir cezayı alma korkusunu aşılayarak sanığı başka suçlar işlemekten caydırmaya çalışır. Genel caydırıcılık ve suçlunun ihbar edilmesi metotları ise halkın genelini veya suç işleme riskine sahip olduğuna inanılan belirli gruplar tarafından gelecekte işlenecek suçları önlemek için geliştirilmiştir.⁴¹

Genel caydırıcılık metodu, olası suçluları daha öncesinde bir suçluya verilmiş olan cezayı alma korkusu aşılayarak suç işlemekten caydırmaya çalışmaktadır. Bu metotla bazı

³⁹ Richard Honig, *Ceza Gayeleri Nazariyesinin Tarihine Dair* (Çev. M. Yavuz Abadan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 2 (0), 2011, s. 418, 419.

⁴⁰ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel*, s. 604.

⁴¹ Frase, *Punishment Purposes*, s. 70-72.

suçlular muhtemel ceza tehdidi ile kolayca caydırılabilirken bazı suçlularda etki etmemektedir. Yapılan araştırmalar, suçluların cezanın şiddetinden daha çok, ceza alma olasılığına daha duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. Başka bir anlatımla, artan ceza şiddeti, suç oranlarının aynı kalmasına hatta artmasına neden olabilmektedir.⁴²

Suç önleme metotlarının etkili bir şekilde kullanılması hayati önem taşımaktadır. Belirli bir bölgede belirli bir suç sürekli işlenmekteyse o bölgenin kültürü, ihtiyaçları ve sorunları analiz edilmeli ve bu doğrultuda önlemler alınmalıdır. Bu bölgede kişileri suç işlemeye yönelten sebeplerin ne olduğu bulunmalı ve çözüm üretilmelidir. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere, suç işlemeye meyilli bir insanı tetikleyen bir çevre olmaması gerekmektedir. Bu kural cezaevleri için de geçerlidir. Günümüzde suç işleyerek cezaevine girmiş insanların tekrar suç işlemeye meyilli olduğu büyük oranda doğrudur. Aralarında taksirli suçlardan dolayı cezaevine girenlerin de olduğu hesaba katılırsa kişiyi suç işlemeye iten bir ortamın olması ve cezaevinin bir suç üniversitesine dönüşmesi, umut hakkının amacını tümüyle çöpe atmak demek olacaktır.

Genel Önleme, Aristoteles ve Thomas Hobbes tarafından ortaya çıkarılmış⁴³ ve Paul Johann Anselm Feuerbach tarafından geliştirilerek psikolojik zorlama olarak nitelendirilebilen bir teoriye dönüştürülmüştür.⁴⁴ Bu teoriye göre cezalandırmada amaç, toplumdaki hukuk bilincinin pekiştirilmesi ve suçların cezasız kalmayacağı mesajıdır. Böylece insanlar kendilerini hukuk düzeninde huzurlu hisseder ve kanunlara uyma fikri genele yayılmış olur. Bununla birlikte insanların hukuka uygun davranmaya yöneltmesi bakımından olumlu genel önleme, cezalandırılan suçluyu gören diğer vatandaşlarda oluşan ibret etkisi ile olumsuz genel önleme olarak iki sonucu ortaya çıkmaktadır. Genel Önleme, cezaların kanunda yer alarak söz konusu suçun işlenmesi durumunda bu cezaların infaz edileceğinin bilinmesini sağlamakta, potansiyel suçlu olarak nitelendirilen ve henüz suç işlememiş ancak işleyebilecek olan kişileri korkutarak suç işlemekten alıkoymaktadır. Genel önleme ile toplumsal barışın sağlanması adına, suç işleyenlerin cezasız kalmayacağı inancının yerleştirilmesi sağlanmış olur.⁴⁵ Genel önleme bu amaç

⁴² Frase, *Punishment Purposes*, s. 70-72.

⁴³ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel*, s. 604.

⁴⁴ Heinrich, *Ceza Hukuku Genel*, s. 12.

⁴⁵ Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel*, s. 608.

doğrultusunda potansiyel suçluları korkutmayı amaçladığından cezalar ağır ve uzun süreli olarak verilmektedir.

Genel Önleme, cezalandırılan suçluların diğer vatandaşlar üzerindeki ibret alması amacına yönelik olduğu konusunda eleştirilmiştir. Çünkü her suç, önceden planlanarak yapılmamaktadır. Birçok suç, ani bir karar sonrası işlenmektedir. Dolayısıyla başkalarının cezalandırılması potansiyel suçlularda korkutucu etki yaptığı kesin bir olgu değildir.⁴⁶

Romalı bir düşünür olan Lucius Annaeus Seneca tarafından “*akıllı insan suç işlediği için değil, suç işlememesi için cezalandırılır*” şeklinde ele alınarak özel önleme teorisinin temelleri atılmış⁴⁷ ve Franz von Listz⁴⁸ tarafından geliştirilmiştir. Bu teoride amaç, cezanın genel etkisine değil ilgili kişiye etkisine odaklanmaktır.⁴⁹ Başka bir anlatımla suçun merkezinde yer alan failin, bu suçu işlemesine neden olan bilincini yönlendirerek kalan hayatında suç işlemeyen bir insana dönüştürmektir. Failin iyileştirilmesi, ıslah edilmesi, sosyal entegrasyonu (topluma kazandırılması⁵⁰) ve tretmanı (eğitimi) gibi terimlerle anılan bu yönlendirme çeşitli gerekçelerle eleştirilmiştir. Bu teorisinin savunduğu yönlendirme eylemi ile devlet faili bir obje olarak görmeye başlamıştır. Çünkü cezalandırmada odaklanılan amaç, yalnızca failin iyileştirilmesi ve toplumun ondan ayrı tutulması ise, suç teşkil eden eylem önemini kaybeder. Ayrıca fail, söz konusu suçu belli

⁴⁶ Heinrich, Ceza Hukuku Genel, s. 12.

⁴⁷ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 604.

⁴⁸ Adolpe Prins ve Gerar van Hamel ile birlikte Uluslararası Ceza Hukuku Birliğini kuran ve özel önleme teorisinin kurucusu olan Franz von Listz, “*ceza hukukunun amacı, toplumsal bir olay olarak kabul edilen suçlulukla mücadeledir. Ceza Kanunları, cezayı ele alırken sosyolojik ve antropolojik incelemeleri de hesaba katmak zorundadır. Ceza, devletin suçlulukla mücadelede kullandığı en önemli araçlardan biridir ancak tek araç değildir. Cezalandırmada önleyici tedbirler unutulmamalıdır. Bir kez suç işlemiş olan kişiler ile birçok kez suç işlemiş kişilerin farkı ortaya konmalıdır. Hapis cezasında hapisane ve ona eşlik eden diğer kurumlarda iyileştirilmeye gidilmelidir. Kısa süreli hapis cezaları yerine aynı etkideki diğer tedbirlere başvurulması gereklidir. Uzun süreli hapis cezalarında ise ceza süresi yalnızca suçun maddi ve manevi unsurlarına göre değil ayrıca infaz rejimi ile elde edilecek neticelere bağlı olması gerekmektedir. Belirli bir zaman içerisinde birden çok küçük suç işlemiş suçlulara uzun süreli ceza verilemez*” ilkelerini öne sürmüştür. (Nurullah Kunter, *Ceza Hukukunun Bugünkü Gelişmesinde Franz von Listz’in Rolü* (Doğumunun 100’üncü Yıldönümü Münasebeti ile), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 17 (1-2), 2011, s. 47, 48).

⁴⁹ Heinrich, Ceza Hukuku Genel, s. 12.

⁵⁰ Topluma yeniden kazandırılmasından; hükümlünün gelecek yaşantısında sosyal sorumluluk içinde suç işlemekten yaşam sürdürebilmesi için infaz kurumunda gösterilen çabaların tamamı olarak anlaşılmalıdır. (Veli Özer Özbeke, *İnfaz Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2022, s. 45).

sebeplerden dolayı işlemiş ve bu sebeplerin tekrarı mümkün olmazsa fail aynı suçu tekrar işleyemeyecektir.⁵¹

Genel olarak hakimın bir suça karşılık vereceği cezanın amacında, suçlunun iyileştirilmesi ve fiziksel alıkoyarak toplumu koruma yatmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için de demokratik devletlerde hakimlere, suçlunun oluşturduğu riskin derecesini ölçme, bu riskin nedenlerini belirleme, bu nedenlerin hapis cezasına başvurulmadan daha etkili ve güvenli bir şekilde tedavi edilip edilemeyeceğini değerlendirme konusunda geniş yetkiler tanınmıştır.

Suç işlenmenin önlenmesi amacıyla kişide ceza alma korkusu aşılanabileceği gibi toplumsal olarak benimsenmiş değerlerin aşılmasıyla da önlenabilir. Böylece suçluya kanunlara uyma davranışı ve suç ciddiyeti öğretilerek davranışları yönlendirilmektedir. Bu yol suç önleme metotları arasındaki en verimli yol olsa da uzun vadede sonuç vereceği için takip edilmesi de en zor olanıdır.⁵² Bu sebeple koşullu salıverilmeye iyi halli olma ve kasıtlı suç işlememe şartları ile mahkûma tekrar cezaevine geri dönebileceği hatırlatılarak özel önleme gibi uygulamalar tercih edilmekte ve kısa vadede sonuç alınmaktadır.⁵³

Suç kontrol metotlarına ek olarak mağdurların tatmini için tazminatı teşvik etmek, halka suç ile ilgili bir şeyler yapıldığına dair güvence vermek ve suçlunun topluma başarılı bir şekilde dönüşünü kolaylaştırmak da suç kontrolüne yardımcı olabilmektedir.

Cezalar, gerekenden daha ağır veya daha maliyetli olmamalıdır; aynı ceza daha az maliyetli yöntemlerle sağlanabiliyorsa, bu yöntemler tercih edilmelidir. Cezaevlerinde, belirlenmiş kapasitelerinin üzerinde hükümlüyü barındırılmamalıdır. Cezaevi görevlilerinin davranışlarının hükümlüyü antisosyal davranışa iterek cezaevinden salıverildikten sonraki hayatında saldırgan davranışlarına neden olmamalıdır. Sayılan bu tedbirlerin her biri Nispi Ceza Teorisine hizmet etmektedir.

Genel önleme ile fail göz ardı edilmiş ve özel önleme ile de yapılan eylem gözden kaçırılmış olduğu için iki teorinin birleştirilmesi ile *Karma Teori* ortaya çıkmıştır. Ancak

⁵¹ Heinrich, Ceza Hukuku Genel, s. 12.

⁵² Frase, *Punishment Purposes*, s. 72.

⁵³ Fahrettin Kıdıl, *Cezalandırmanın Amacı ve Umut Hakkı Bağlamında Koşullu Salıverilme Yasakları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0 (138), s. 44.

bu başı başına tek bir teori değildir. Her iki teoriden de izler bulunması yönünden aynı ve bir teorinin diğer teoriye göre daha baskın uygulanması bakımından da ayrı teoriler olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla bir kanun, suçun niteliğine göre baz aldığı karma teorisinde farklı teorileri baskın uygulayabilir.⁵⁴ Örneğin; 13 Kasım 1998 tarihli Federal Almanya Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun Cezalandırmanın İlkeleri başlıklı 46/1. maddesinin ilk cümlesinde “*cezanın değerlendirilmesinde failin kusuru esas alınır*” demektedir.⁵⁵ Bu hüküm genel önlemeyi savunurken aynı fıkranın ikinci cümlesindeki “*ceza verilirken, failin toplumda sürdüreceği gelecekteki yaşamında yaratması beklenebilecek etkiler dikkate alınmalıdır.*” hükmü ile özel önleme savunulmuştur. Bahsedilen iki teori aynı maddenin farklı fıkralarında olabileceği gibi tek bir fıkra da bulunabilir. Yine aynı kanunun *Kısa Süreli Hapis Cezasında İstisnalar* başlıklı 47. maddenin 1. fıkrasında bahsedilen “*mahkeme, failin fiili veya kişiliğine ilişkin özel durumlar fail hakkında işlem yapmayı ya da hukuk sistemini savunmayı zorunlu kılıyor ise altı aydan daha az hapis cezası verilebilir*” hükmünde belirtilen failin kişiliğine ilişkin durumlar bakımından özel önlemeye, hukuk sisteminin savunulması bakımından ise genel önlemeye tâbidir. Aynı şekilde 5237 sayılı kanunun *Ceza Kanununun Amacı* başlıklı ilk maddesinin ilk fıkrasında yer alan hüküm ile genel önleme; aynı kanunun 3. maddesinin ilk fıkrasında yer alan hükümle de özel önleme benimsenmiştir.

Demokratik ve insan haklarına saygılı bir hukuk devletinde cezalandırmalar belirli sınırlamalara tâbi tutulmuştur. Çünkü hukuk devleti, ceza kanunlarında öngördüğü yaptırımlar aracılığı ile kişinin hürriyetine önemli derecede müdahale etmektedir. Dolayısıyla buradaki amaç, mutlak gerçeğe ulaşmak adına her şeyin mübah olmamasını sağlamaktır.

Kanunilik ilkesi fikir bakımından ilk defa Fransız yazar ve avukat olan Baron de Montesquieu tarafından ifade edilmiş ve ondan esinlenerek İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisinde yerini almıştır.⁵⁶ Daha sonrasında Alman ceza hukukçusu Ludwig Andreas Feuerbach tarafından *nullum crimen sine lege* olarak ifade edilen, *kanun yoksa suç da yoktur* veya kısaca kanunilik ilkesine göre kanunda belirtilmeyen hiçbir eylem suç olarak

⁵⁴ Heinrich, Ceza Hukuku Genel, s. 14.

⁵⁵ https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf. E.T.:18.11.2021.

⁵⁶ Özgenç, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s. 119.

tanımlanamaz. Bu ilkenin iki sonucu vardır; birinci sonucu hakimlerin suç türetme eylemleri kısıtlanmış olmakta, ikinci sonucu ise kişilerin hangi davranışlarının suç teşkil ettiğini öğrenebilmesi sağlamaktır.⁵⁷

Kanunilik ilkesi, AİHS'in *Kanunsuz Ceza Olmaz* başlıklı 7. maddesinde de önemle belirtilmiştir. T.C. Anayasasının *Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar* başlıklı 38/1. maddesinde ve 5237 sayılı kanunun *Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi* başlıklı 2. maddesinin ilk iki fıkrasında kanunilik ilkesi ele alınmıştır. Kanunilik ilkesinin bir alt başlığı olan belirlilik (*lex certa*) ve açıklık ilkesi, kişilerin hangi davranışlarının suç teşkil ettiğinin, kanunda önceden yazılı ve herkese açık olmasıdır. Dolayısıyla bir fiilin suç olup olmadığının veya suç olarak tanımlanmış ancak hangi cezanın verileceği konusunda tereddüt bulunuyor ise, bu durum belirlilik ve açıklık ilkesine aykırı olmaktadır.⁵⁸

Kıyas sözcüğü aslen Arapça kökenli olup ölçmek anlamındaki 'kys' kökünden türetilmiş ve * l şt rme*, *benzetme* anlamlarına gelmektedir.⁵⁹ Kıyas yasağı ise  l şt rme, benzetme yasağını tanımlar. Başka bir anlatımla, kanunilik ilkesinin bir sonucu olarak kanunda suç olarak belirtilmeyen bir fiilin, kanunda suç olarak belirtilen benzer fiile ilişkin hükmün uygulanamayacağı anlatmaktadır.⁶⁰ AİHS'in yine 7. maddesinin geniş yorumlanmasıyla kıyas yasağı elde edilebilmektedir.

Türk hukukunda ise 5237 sayılı kanunun *Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi* başlıklı 2/3. maddesinde kıyas ile yorumun aynı olmadığı belirtilmiştir. İlgili hükümde kıyas, lehe veya aleyhe şeklinde ayrılmamıştır. Dolayısıyla genel bir yasakla hem lehe kıyas hem de aleyhe kıyas yasaklanmıştır.⁶¹

Kural olarak kanunilik ilkesinin geçerli olduğu ceza hukukunda, geriye yürüme olmamaktadır. Bu durum öğretide ceza hukukunun geriye yürüme yasağı (*lex praevia*) olarak anılmaktadır. Ancak gelişen insan hakları doğrultusunda, suç işlemiş kişiye hak ettiğinden daha fazla ceza verilmesinin engellenmesi adına bu ilkeye istisna getirilmiştir. Buradaki amaç, suç işlemiş kişileri daha fazla cezalandırarak umut hakkı kapsamında,

⁵⁷ Bacaksız/Doğan/ zbek, Türk Ceza Hukuku, s. 55.

⁵⁸ A.g.e., s. 58.

⁵⁹ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C4%B1yas>. E.T.: 11.11.2021.

⁶⁰ Bacaksız/Doğan/ zbek, Türk Ceza Hukuku, s. 57.

⁶¹ A.g.e., s. 57.

kişinin iyileştirilmesinin ve topluma geri kazandırılmasının zorlaştırılmamasıdır. Geçmişe yürüme yasağında anlatılmak istenen, failin suç işlediği zamanda yürürlükte olan kanunda belirtilen cezayı göze almasıdır. Eğer ki daha ağır bir ceza öngörülmüş olsaydı, suçu işlemeyebilirdi. Kısaca, bir tereddüttün bulunması durumu olmaması adına dolaylı yoldan *şüpheden sanık yararlanır ilkesine* uyulmuştur.⁶²

Günümüzde geçmişe yürüme yasağı uygulaması şeklinde adlandırılan lehe kanun uygulaması, geçmiş tarihli kanunlarda *makable şamil* veya *makable şümul* olarak da kullanılmıştır. Arapça kökenli olan makable sözcüğü, *önce* anlamına gelen ‘*kabl*’ sözcüğünün başına *şey* anlamına gelen ‘*ma*’ eklenerek oluşturulmuştur.⁶³ Şamil ve şümul ise *içeren, kapsayan* anlamına gelen ‘*şml*’ sözcüğünden türetilmiştir.⁶⁴

Geçmişe yürüme yasağı, failin suçu işlediği zamanda yürürlükte olan kanunun uygulanmasıdır. Yine AİHS’in 7/1. maddesinin ilk cümlesinde geçen “*hiç kimse, işlendiği zaman*” hükmü ile geçmişe yürüme yasağı ele alınmıştır. Bu yasak 5237 sayılı kanunun *Zaman Bakımından Uygulama* başlıklı 7/1. maddesinde ele alınmıştır. İkinci fıkrasında “*suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri farklı ise, failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olunur.*” şeklinde ele alınan hüküm ise geçmişe yürüme yasağına bir istisna getirmiştir. Üçüncü fıkra ise infaz kanunlarının derhal uygulanma ilkesine istisnalar belirtilmiştir.

Ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesine göre suç, kim tarafından işlenmişse cezaya muhatap olan da odur. Ceza hukukunda kolektif ceza sorumluluğu da kabul görülmemektedir. Bu ilke T.C. Anayasasının 38. maddenin 7. fıkrasında ve 5237 sayılı kanunun *Ceza Sorumluluğunun Şahsiliği* başlıklı 20. maddenin ilk fıkrasında ele alınmıştır. Ancak burada değinilmesi gereken önemli bir konu vardır. Her ne kadar, ceza sorumluluğunun şahsiliği denildiğinde suçu işleyen kişinin cezalandırıldığı gündeme gelse de cezayı alan kişinin yakınları, eşi, çocuğu, ailesi ve sevdikleri de cezalandırılmış olmaktadır. İleride de değinileceği üzere hapis cezası ile cezalandırılan kişilerin ailelerine ve yakınlarına uzak olmaları, hapis cezasının kaçınılmaz bir sonucu olmasına rağmen hükümlünün iyileştirilmesi amacına ters düşen ziyaretleri zorlaştırma hatta imkânsız hale

⁶² Bacaksız/Doğan/Özbek, Türk Ceza Hukuku, s. 58.

⁶³ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/makabl>. E.T.: 10.11.2021.

⁶⁴ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Famil>. E.T.: 10.11.2021.

getirme, ailesinden ayrı tutma gibi uygulamalar, cezaevi dışında bir hayatının olmadığı izlenimi vermekte ve yalnızca suçu işleyeni değil ayrıca hükümlünün ailesini ve yakınlarını da cezalandırmak olacaktır.

Kusursuz ceza olmaz ilkesi, içeriği bakımından iki anlam taşımaktadır. İlk olarak kusuru olmayan kişiye ceza verilemeyeceğidir. Bu anlam bakımından, objektif sorumluluk terk edilmiştir. İkinci olarak da verilen cezanın, kusurun oranını geçmemesidir, kısaca cezalandırılabilmenin sınırır. Türk hukukunda bu ilke T.C. Anayasası'nın 38/7. maddesinde ve 5237 sayılı kanunun 23. maddesinde ele alınmıştır.

İlgili çalışma açısından yoğun bir şekilde ele alınacak olan *hümanizm*, *hümanizma* veya *insanilik ilkesi* olarak da adlandırılan ilkeye göre, cezaya hükmedilirken veya ceza infaz edilirken hükümlü haklarının gözetilmesi gerektiğini ve suç işleyen kişinin topluma yeniden kazandırılması amacıyla hareket edilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla, suç işleyen kişinin umutsuz vakıa veya toplumdan uzaklaştırılması gereken bir birey olarak muamele edilmemesi altı çizilmesi gereken çok önemli bir konudur. Bu ilkenin amacı, insan onuruyla bağdaşmayan cezalara hükmedilmesinin ve cezaların infazı sırasında hükümlüye kötü muamelenin engellenmesidir.⁶⁵ Böylece suçlu iyileştirilerek gelecekte sosyal sorumluluğu⁶⁶ olan ve suç işlemeyen bir birey olarak topluma yararlı hale getirilecektir.⁶⁷ AİHS'de de koruma altına alınan insanilik ilkesi, Alman AYM tarafından “*insanın bizzat kendisinden sorumlu olması, tinsel ahlaki bir varlık olup kendini gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olması*” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁸

Türk hukukunda ise insan onuru, T.C. Anayasası'nın *Devletin Temel Amaç ve Görevleri* başlıklı 5. maddesinin son kısmında “*...insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.*” ele alınan hükmün gerekçesinde “*... Devlet, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracaktır. Ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam*

⁶⁵ Üzülmmez/Koca, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 2021, s. 55.

⁶⁶ Sosyal sorumluluk psikolog Leonard Berkowitz tarafından “*bir kimsenin üzerine aldığı ya da yapmak zorunda bulunduğu bir iş için gerektiğinde hesap verme duygusu*” olarak tanımlanmıştır. (Leonard Berkowitz ve Louise Daniels, *Responsibility and Dependency*, The Journal of Abnormal and Social Psychology, 66 (5), s. 431; Akt. Yener Özen, *Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, (0, 4), s. 175).

⁶⁷ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 65.

⁶⁸ Arslan Topakkaya, H. Jonas'ta İnsan ve Doğanın Değeri, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 0 (15), s. 44; Akt. Kahan Onur Arslan, *İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0 (120), s. 157.

*içinde yaşamasını gerçekleştirecektir. Bu sosyal devletin görevidir... Sosyal devlet her şeyden önce insana ve insanın düşünce hakkına saygılıdır ve bu sınırlar içerisinde ferdin hak ve hürriyetlerinin kullanılmasını sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak, onun başlıca görevleri arasındadır.*⁶⁹” şeklinde açıklama yapılarak insan onurunun dokunulmazlığı pekiştirilmiştir. Yine T.C. Anayasası’nın *Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı* başlıklı 17/1. maddesinde de insan onurunun dokunulmazlığı önemle vurgulanmıştır. Türk Anayasa Mahkemesi tarafından insan onuru “*insanın ne durumda, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun sırf insan oluşunun kazandırdığı değerlerin tanınmasını ve sayılması*” şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁰

Eşitlik ilkesi, hiçbir şekilde ayrımcılığın yapılamayacağını teminatıdır. Bu ilke AİHM’in *Ayrımcılık yasağı* başlıklı 14. maddesinde hüküm altına alınmıştır. T.C. Anayasası *Kanun Önünde Eşitlik* başlıklı 10. maddesinde bu ilke herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri gerekçelerle hiçbir ayırım yapılmaksızın kanun önünde eşit olacağı şeklinde ele alınmıştır. Eşitlik ilkesi ayrıca 5237 sayılı kanunun *Adalet ve Kanun Önünde Eşitlik İlkesi* başlıklı 3/2. maddesinde ele alınmıştır.

İlk imzayı atanın Türkiye olduğu ve 11 Mayıs 2011’de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi*⁷¹ ya da diğer adıyla İstanbul Sözleşmesinin *Temel Haklar, Eşitlik ve Ayrımcılık Yapılmaması* başlıklı 4/3. maddesinde eşitlik ilkesi çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. İlgili hükümde “ *taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir.*” olarak belirterek cinsel yönelimi farklı olan

⁶⁹ https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf. E.T.: 18.04.2022.

⁷⁰ Anayasa Mahkemesi. 28 Haziran 1966 tarihli E. 1963/132, K. 1966/29 kararı. (https://www.anayasa.gov.tr/media/4923/kd_04.pdf. E.T.: 04.10.2021).

⁷¹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf>. 18.10.2021.

insanların da eşitlik hakkından yararlanacağını hüküm altına almıştır. Ancak Türkiye 20 Mart 2021 tarihinde sözleşmeden çekilmiştir.

Suçların cezalandırmanın gerekçesini incelerken yalnızca mağdur ve toplum tarafından bakılmamalıdır. Çünkü hukuk; yalnızca devletin otoritesinden ve toplumun huzurundan ibaret değildir. Kişiyi suç işlemeye iten sebepler, sosyolojik ve psikolojik olduğu gibi ekonomik ve siyasidir. Dolayısıyla yalnızca kanunlar yaparak veya cezalar türetilerek suç oranı düşürülemez. Başka bir anlatımla herkesin gerek toplumun gerekse de devlet ve hükümetin elini taşın altına sonuna kadar koyması gerekmektedir.

3. KİŞİYİ SUÇ İŞLEMeye İTEN SEBEPLER

Tüm insanlar için yaş, kültür vb. farklılıklar gözetmeksizin ortak olan ve Abraham Maslow tarafından oluşturulan İhtiyaçlar Hiyerarşisi, bir piramit şeklindedir ve insanların öncelikli ihtiyaçlarına göre aşağıdan yukarıya doğru sıralanmaktadır. İlk basamağı fizyolojik ihtiyaçlar oluşturmaktadır; yemek, su içmek, uyumak ve cinsel ilişkide bulunmak gibi. İkinci basamağı güvenlik ihtiyacı oluşturur; bir bina içerisinde korunaklı olma ve tehlikeden uzak istikrarlı bir hayat sürmek gibi. Üçüncü basamağı bir yere ait olma, birini sevme ve ona şefkat besleme ihtiyacı oluşturmaktır; örnek olarak bir sınıf veya topluluğa ait olma, arkadaşlık veya aile kurma verilebilir. Dördüncü basamağı saygı ihtiyacı oluşturur; bir işte başarılı olmak ve bunun sonucunda saygı duyulmasını istemek, başkalarına da saygı duymak, cesur olmak, özgüven sahibi olmak gibi. Nihayet son basamağı ise kendini gerçekleştirme ihtiyacı oluşturur; erdemli olmak, ön yargısız olmak ve problem çözücü olmak. Kısaca son basamak, ahlaklı insanda bulunması gereken özelliklere ulaşmış olmak ihtiyaçların sonuncusu ve zirvesidir.⁷²

Kişiler her bir basamakta bir öncekine kıyasla daha az bencil olmaktadır.⁷³ Bir basamağı tamamlayan üstteki basamağa geçmekte ve en son kemale ermiş bir insan olmaktadır. Burada konumuzla ilgili olan kısım, ikinci basamaktaki güvenlik ihtiyacı ile cezanın ne gibi ilişkisi olduğudur.

İhtiyaçlar hiyerarşisinin ikinci basamağında yer alan güvenlik ihtiyacı, yalnızca bir bina içerisinde güvenli yaşamaktan ibaret olmayıp, yaşadığı ülkede adalet kavramına olan güveniyle de alakalıdır.⁷⁴ Eğer ki adalet sistemi o ülkenin barışını, huzurunu ve güvenliğini sağlayamıyorsa vatandaşların devlete olan inancı zedelenir. Ve böylece insanlar kendi adaletini yaratma yoluna giderler ki bu da *anarşizme*⁷⁵ yol açmaktadır. Bu

⁷² Abraham Harold Maslow, *A Theory of Human Motivation*, *Psychological Review*, 0 (50), 1943, s. 372-391. (<https://www.excelcentre.net/TheoryHumanMotivation.pdf>. E.T.: 20.11.2021).

⁷³ Frederick Walborn, *Religion in Personality Theory*. Waltham: Elsevier Incorporation, 2014, s. 262.

⁷⁴ Maslow, *A Theory of Human Motivation*, s. 372-391.

⁷⁵ Anarşi sözcüğü aslen Yunanca kökenli olup yönetici anlamına gelen archos sözcüğünün başına olumsuzluk eki olan an eklenmesiyle oluşmuştur. Anarşi, bir hükümet kontrolünün olmaması sonucu politik ve toplumsal düzensizlik, kuralsızlık ve kanun tanımazlık halidir. Anarşizm ilk olarak Avusturyalı filozof Paul Karl Feyerabend tarafından geliştirilmiştir. Toplumsal ve ahlaki kötülüklerinin kaynağının devlet olduğunu bu sebeple de devletin ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. (Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 51-53). Her ne kadar dönemin baskıcı yönetim şekline bir başkaldırı olarak ortaya çıkmış olsa da günümüzde özellikle bazı ülkelerde yalnızca istediğini alamayan bazı toplulukların başvurduğu barbarca yöntem olarak görülmektedir.

sebeple insanların güvenlik ihtiyacının giderilmesi için, suç önleyici ve güvenlik sağlayıcı metotların etkili bir şekilde çalıştırılması gerekir.

Umut hakkı yalnızca infaz rejimi açısından önemli olmamaktadır. Çünkü cezalandırmanın amacı bakımında suç işleyen kişinin iyileştirilmesi gündeme gelirken onu suç işlemeye iten psikolojik ve sosyolojik unsurların da incelenmesi ve böylece daha sonra tekrar suç işlemesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Hukuk, kişiyi suç işlemeye iten sebepler açısından önleyici tedbirlerle zaten kendine düşen görevi ifa etmektedir. Burada hükümlünün iyileştirilmesi, topluma kazandırılması ve tekrar suç işlemesini önleme açısından yalnızca hukuk bazında düzeltme yapılması olanaksızdır. Çünkü umut hakkı daha önce de bahsedildiği üzere psikolojiden dine, sosyolojiden hukuka çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla umut hakkı kapsamında bir değerlendirme yaparken hükümlünün bakış açısıyla bakarak ne gibi düzeltmelerin yapılması gerektiği büyük önem arz etmektedir.

Suçun niteliği itibarıyla iki unsuru bulunmaktadır; ilk unsur suç işlemeye niyet etme olan zihinsel durum (kast) ve ikincisi ise suça özgü davranış olan davranışsal boyuttur.⁷⁶ *Durumsal Eylem Teorisine* göre kişinin suç işlerken bu eylemin suç olduğunu anlayabilmesi, bu eylemi gerçekleştirmeye karar vermesi ve sonrasında bu eylemi dış ortama aktarması sürecinin analizinin yapılması gerekmektedir.⁷⁷ Başka bir anlatımla, kişinin suç teşkil eden eylemi gerçekleştirmeye iten veya gerçekleştirmesini engelleyen iki etmen vardır; kişinin ahlaki yönelimi ve ortamın kişide oluşturduğu algı. Kısaca, kişinin tek başına ahlak anlayışı ve kişi ile gerçekleştirdiği eylem arasındaki çevrenin etkisi incelenmelidir. Bazı insanlar belirli bir ortamda bulunduklarında suç işlemeyi alternatif bir eylem olarak görme eğiliminde olurlar.⁷⁸ Bunu tetikleyen ise çevresel özellik ve kişiyi ayartma durumudur. Başka bir anlatımla kişinin benlik kontrolünün zayıflığı ile ortamın kışkırtıcılığı birleştiğinde kişi suç işlemeye meyilli olmaktadır. Normal şekilde

⁷⁶ Gennaro F. Vito/Jeffrey R. Maahs/Ronald M. Holmes, *Criminology: Theory, Research And Policy*, Ontario: Jones and Bartlett, s. 4; Akt. Alper Küçükay, *Suç Önleme ve Güvenlik Politikalarına Psikolojik Bir Bakış*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 0 (38), 2018, s. 346.

⁷⁷ Anneleen Rummens, *Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices*. European Crime Prevention Network Research Report, 2016, s. 9. (https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2016_10_04_eucpn_evaluation_crime_prevention_practices_final_0.pdf, E.T.: 24.11.2021).

⁷⁸ A.g.e., s. 9.

alışan bir beynin çevresindeki uyaranlara verdiği tepki, bulunduğu grupta hakim olan fikir ve davranış kalıplarına uygun olarak değerlendirilir. Psikolojik açıdan normal bir bireyin, sosyal çevresinin gerçeklerine verimlilikle yanıt vermesi beklenir.⁷⁹

Rasyonel Seçim Teorisinin suç davranışını açıklama yaklaşımına göre kişi suç işlemeye karar verirken bu eylem sonucunda elde edeceği yarar ile ödeyeceği bedel arasındaki dengeye bakmaktadır. Suç işlemeye karar verdiğinde kişi, bu eylemin zaman ve mekanının analizini yapar. *Rasyonel Seçim Teorisi* kişinin suç işlemeye karar verme sürecinde, *Durumsal Eylem Teorisine* kıyasla daha fazla etken unsur olduğunu savunmaktadır; suç geçmişine sahip ebeveynler, eğitim düzeyi, evre etkisi, kişinin zekası, karakteri, daha önce suç işlemiş olma veya suç işleyen birini gözleme, kolluk kuvvetleri ile karşılaşmış olma, kişinin vicdan ve ahlak kuralları, kişinin benlik kontrolü gibi. *Davranışsal Psikoloji* ise durumu ödül-ceza açısıyla açıklamaktadır. şöyle ki; kişinin bulunduğu ortamdaki kişkırtıcı unsurlara tepki olarak davranışlar meydana gelmektedir. Pekiştirilen davranış tekrarlanmaktadır ve cezalandırılan davranış sönmektedir. Bu durum kişinin küçüklüğünde ailelerinin onlara olan ödül-ceza mekanizmasındaki tutarsızlığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla daha küçükken hatalı oluşturulan kişiliklerin, ilerleyen yaşlarda bozuk davranışlara sebep olması çok doğaldır. Bu sebeple, suç işleyen kişiye cezaevinden hiçbir suretle çıkamayacağı algısının yaratılması, hapis cezasının bitiminden sonra topluma salınan bu kişinin daha şiddetli suç işlemesine sebep olacaktır. Umut hakkı burada devreye girerek kişiye iyileştirmeye özendirmeye çalışmaktadır.⁸⁰

Kişiye suç işlemeye iten bir başka unsur ise zenginliktir. şöyle ki *Affluenza Etkisine* göre varlıklı ailelerde yetiştirilen bireylerin, kendilerini toplumun sosyal normlarına bağlı hissetmemeleri sebebiyle doğru ve yanlışın farkını anlayamamaktadırlar. Ancak Amerikan Psikiyatrlar Birliği tarafından tıbbi bir tanı olarak kabul edilmemektedir.⁸¹ Tıbbi bir tanı konulmamış olsa da sonuçları herkesi etkileyebileceği için önüne geçilmesi gereken durumdur. Maalesef ki ülkemiz de dahil olmak üzere her devlette var olan siyasi bir sorundur. Bu da hukukun bozulmuş yanlarının düzeltilmesiyle giderilebilecek bir

⁷⁹ Barnes/Teeter, New Horizons in Criminology, s. 197, 198.

⁸⁰ Vito/Maahs/Holmes, Criminology, s. 119, 120; Akt. Küçükay, Suç nleme, s. 349.

⁸¹ Ersan şen, Yorumluyorum 12, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2016, s. 429.

durum değildir. Ayrıca varlıklı ailelerde yetişen suçlular, devlet içerisindeki tanıdıkların vasıtası ile zaten cezaevine girmemekte, girse de çok kalmamaktadır. Dolayısıyla umut hakkının bu suçlularda bir etkisinin olmadığı altı çizilmelidir.

Suç işlemeye özenmenin ve özendirmenin de konumuz açısından ele alınması gerekmektedir. Sosyal bir varlık olan insan, diğer insanlarla iletişim ve etkileşim halindedir; onları etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir. Bu yüzden insanlar diğer insanların hangi davranışlarında ne gibi kazanımlar elde ettiğini gözlemler. Kişiler, çocuklukta aile bireylerini örnek aldığı gibi ilerleyen yaşlarda da rol model olabilecek kişi arayışına girer. Böylece insan, bu ilerleyen yaşlarda rol model olarak aldığı kişiyi taklit ederek onun davranışlarını sergileme eğilimi gösterir. Psikolojide ayna sinir hücresi olarak adlandırılan bu durumda, gözlenen bir kişinin yaptığı bir hareketin beyinde uyardığı sinir hücreleri ile gözleyen kişinin beyinde uyarılan sinir hücreleri benzerlik göstermektedir.⁸² Ayna sinir hücrelerinin bu eylemi her ne kadar taklit yoluyla öğrenmeyi kolaylaştırır da istenmeyen taklitlere de neden olabilir.⁸³ Bazı insanlar için telkin veya taklit psikolojisi, bir infazla harekete geçirilebilir. Örneği ABD başkanı John F. Kennedy suikastının ve kamuoyuna duyurulan iki toplu cinayetin ardından yapılan araştırmalar, bunların hemen ardından gelen aylarda önemli ölçüde şiddet içeren suç oranlarının yükseldiğini göstermiştir.⁸⁴ Dolayısıyla infazın kendisi, görülme ve duyulma, kızgınlık, yabancılaşma, meydan okuma ve ifade etme fırsatı sağlayabilmektedir. Bu nedenle, idam edilen suçluya acıyan veya en azından onun durumuyla özdeşleşmeyi mümkün bulan sorunlu birkaç kişi için bile, ölüm cezasının mesajı caydırıcı olmaktan çok taklit olabilmektedir.⁸⁵ Hatta taklit edilmese bile idam edilen suçluya karşı sempati duyma da gerçekleşebilmektedir.

Günümüzde özellikle medya organları yoluyla bu rol model alma durumu kontrolsüz bir şekilde artmaktadır. Belli bir kesimin sevgisini kazanmış ve örnek alınan kişilerin

⁸² Sultan Tarlacı, Suç ve Beyin, İstanbul: Destek Yayınları, 2017, s. 86.

⁸³ Arne D. Ekstrom, Itzhak Fried, Jonas Kaplan, Marco Iacoboni ve Roy Mukamel, *Single Neuron Responses In Humans During Execution and Observation of Actions*, Current Biology, 20 (8), 2020, s. 754, 755. (<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0960982210002332?token=B6EF14D2564E6884990FDA08B23EC1DA4D97FFCE8E374EEC1224A47BAA42DD46496D2D9DA80A37071AD64C52E538AFE3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20211126182507>, E.T.: 26.11.2021).

⁸⁴ Glenn L. Pierce ve William J. Bowers, *Deterrence or Brutalization-What Is the Effect of Executions?*, Crime and Delinquency, 26 (4), 1980, s. 457.

⁸⁵ A.g.e., s. 458.

gerçekleştirdiği olumsuz davranışlar, televizyonlarda izlenme sayısının arttırılması amacıyla tekrar tekrar gösterildiği için bu davranışı meşrulaştırılmakta, pekiştirilmekte ve onu örnek alan kişilerde de bu davranışı gerçekleştirme eğilimleri artmaktadır. Bu durumu açıklayan *Sosyal Öğrenme Teorisine* göre davranışlar, doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde öğrenilmektedir. Kişinin ailesinde bir şiddet geçmişi olmasından, bulunduğu çevrede saldırgan davranışlar sergilenmesinden veya televizyonda gösterilen bir kavga sahnesinden etkilenen kişinin saldırganlık göstermesi dolaylı öğrenmeye örnek verilebilir. Bu gibi davranışlar rol model alınan kişinin eylemlerini yansıtmaya olabileceği gibi *ödüllendirilme (maddi kazanç elde etme gibi)* veya *statü kazanmak için çevredekilerin onayını alma* ile pekiştirilmiş de olabilmektedir.⁸⁶

Yine, benlik kontrolü zayıf olan kişilerde suça eğilim artmaktadır. Çünkü çocukluk dönemindeki kişinin yaptığı hatalarının⁸⁷ ebeveynleri tarafından uyarılması ve onların müdahale etmesi gerekmektedir. Bu müdahalenin olmaması hatta yapılan yanlış davranışın örneğin gülünerek onaylanması da çocukta bu davranışın ‘normal’ olduğu izlenimi yaratmaktadır. Dolayısıyla ilerleyen yaşlarda da bu gibi yanlış davranışların uygulanması kişi açısından normal olarak değerlendirilecektir.⁸⁸ Bu durum ‘suçluyu kazıyınız, altından insan çıkar. Amaç, suçludaki insanı değil; insandaki suçluyu yok etmektir. İslah edilmeyecek suçlu yoktur, yeter ki bilim bunun çaresini bulabilsin’ cümlesi ile özetlenebilir.⁸⁹ Ancak suçluyu iyileştirirken suçtan zarar gören kişinin haklarının korunması ve her iki taraf için de denge sağlanması gerek toplum açısından gerekse de suçlu ve mağdur açısından önem arz etmektedir.

Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisindeki zirve nokta olan kendini gerçekleştirme basamağı aslen ahlak temellidir. *Psikolojik Teoriye* göre, kişi kendi varlığını fark ettiği anda kendi içinde bir anlam arayışına girmekte ve dışarıdaki doğa ortamından bir anlam çıkarma ve ona anlam kazandırmaya başlamaktadır. Psikolog Lawrence Kohlberg, ahlakın

⁸⁶ Jane L. Wood/Emma Alleyne, *Street Gangs, Group Processes and Theoretical Explanations*, London: Routledge Psychology Press, 2013, s. 42; Akt. Küçükay, *Suç Önleme*, s. 350.

⁸⁷ İki düzineden fazla suçlu üzerinde yapılan bir pilot çalışmaya göre bu suçluların istisnasız hepsinde çocukken yaşadığı istismara denk gelinmiştir. (Gerardette Philips, *Death Penalty: The Present Day Threat to Human Life*, Melintas, 30 (1), 2014, s. 5. <https://journal.unpar.ac.id/index.php/melintas/article/view/1280/1250>. E.T.: 04.02.2022).

⁸⁸ Vito/Maahs/Holmes, *Criminology*, s. 188-190; Akt. Küçükay, *Suç Önleme*, s. 350.

⁸⁹ Faruk Erem, *Bir Ceza Avukatının Anıları*, Ankara: Murat Yayınları, 2017, s. 35.

oluşmasında adalet kavramının merkezde olduğundan ve bu doğrultudaki bir adalet anlayışı ile birlikte kişinin sosyal muhakeme ve sorumluluğa da sahip olması gerektiğinden bahsetmektedir.⁹⁰ Kohlberg'in Chicago Üniversitesinde yaptığı *Ahlaki Yargı Testi* adındaki deneyde, ahlaki davranışın, ahlaki yönelim ve ahlaki yeterlilik şeklinde iki farklı yönünün ölçülebildiği ve böylece bireyin ahlaki yeterliliğinin, yargılama davranışında hangi ahlaki yönetime rehberlik ettiğini belirlelenebileceği sonucuna varmıştır.⁹¹

Amerikalı sosyolog olan Erving Goffman, *Asylums* adlı eserinde hükümlülerin manipüle edildiğinden ve cezaevinde yaşamaya zamanla alıştıklarından bahsetmektedir. Çünkü Goffman'e göre cezaevinde kalan bir hükümlü özgürlüğünden, kendine ait eşyalarını kullanmaktan, herhangi bir hizmetten yararlanmaktan, heteroseksüel ilişkilerden, kendini yönetme hakkından ve kişisel güvenlikten yoksun kalmakta ve bu durum normal karşılamaya başlamaktadır.⁹² Bu sebeple *cezaevilileşme* konusuna da girilmesi gerekmektedir. Çünkü daha önce de anlatıldığı üzere insanlar yalnızca televizyonlardan gördüğü dizi ve film karakterlerini veya siyasi kişileri rol model almamaktadır. Aynı zamanda bulunulan ortamın da kişiliğe birçok katkısı olmaktadır. Cezaevi yaşamına uyumlu hale gelme anlamına gelen *cezaevilileşme*⁹³ süreci ile birlikte şu hükümlü kişiliklerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir⁹⁴; toplum kurallarına ve yasal normlara uyan kişilik olan *prososyal kişilik*, özünde ortama uyum sağlamayan ancak öyle görünen ve ortama göre menfaat kişiliğine bürünen *sosyal görünümlü kişilik*, ne toplum kurallarına ne de infaz kurumu kurallarına bağlı olan, çekingen tipte ve sosyal ilişkileri en alt seviyede tutan *asosyal kişilik* ve yasal normları tamamen reddederek kurum içerisinde muhalif rol üstlenen *antisosyal kişilik*. Umut hakkı tam olarak da *cezaevilileşmenin* önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Çünkü bir sandık dolusu sağlam elmanın içerisine çürük bir elma konulduğunda, belirli bir zaman sonunda çürümenin diğer sağlam elmalarda da başladığı görülecektir. Dolayısıyla iyileşme yönünde olumlu adımlar atan suçlunun,

⁹⁰ Küçükay, Suç Önleme, s. 372, 373.

⁹¹ Boris Zizek/Detlef Garz/Ewa Nowak, Kohlberg Revisited. Rotterdam: Sense Publishers, 2015, s. 150.

⁹² Yücel, Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi, s. 20.

⁹³ Klaus Laubenthal, Strafvollzug, Heidelberg: Springer, 2011, s. 85; Akt. Timur Demirbaş, İnfaz Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2021, s. 250.

⁹⁴ Laubenthal, Strafvollzug, s. 102; Akt. Özbek, İnfaz Hukuku, s. 140, 141.

yukarıda belirtilen suçlu tipleri arasında kalmaya devam etmesi olumsuzlukla sonuçlanacaktır. Ki burada daha sonra anlatılacağı üzere denetimli serbestlik, koşullu salıverilme ve açık kuruma geçme gibi kurumlar devreye girmektedir.

Değnilmesi gereken bir başka konu ise suçluların ağır, daha az ağır ve hafif suçlu olarak ayırım yapılması başka bir anlatımla *ara yaptırım* uygulanmasıdır. Bu şekilde ayırım yapılmasının çoğu yazarlara göre, riski azaltmamakta hatta tam tersine arttırmaktadır. Çünkü ceza sistemi bu şekilde ayırım yaparak cezaevini aşamalı bir suç üniversitesi haline getirmektedir. Yine, suçluların ayırımında tek odak nokta suçların ağırlığına göre yapılmamalıdır. Suçluların bazı suç tiplerini daha kolay tekrarladığı gözlemlenmiştir. Öyle ki cinsel suçlular açısından tekerrür oranı çok düşükken mülk konulu suçlarda bu oran oldukça yüksektir. Ancak mahkemeler, toplum tepkisi ve özellikle günümüzde sosyal medyada gündem olma riskine göre, suçun ağırlığı ile suçlunun suç tekrarına düşme durumunu karıştırmaktadır.⁹⁵

Yine bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer bir konu ise *doğuştan suçlu* olarak adlandırılan kişilerdir. İtalyan krimonolog ve doktor olan Cesare Lombroso, suçlu iskeletleri ve suçluların vücutlarında yaptığı araştırmalarda kişilerin bünyelerindeki birtakım rahatsızlıklarından dolayı iradeleri dışında suç işlemeye yöneldiği hakkında sonuçlara ulaştığını iddia etmiştir. Yaptığı araştırmalara dayanarak kişilerin doğuştan var olan birtakım fiziksel, psikolojik ve anatomik bozuklukların onları suç işlemeye ittiğini dolayısı ile *doğuştan suçlu* olduklarını öne sürmüştür. Bu sebeple de iyileştirilme imkânları bulunmadıklarını savunmuştur.⁹⁶ İnsanların fiziksel görünüşlerinden kimin suç işleyebileceğinin belirlenebileceğini söyleyen bu iddiaya katılmıyoruz. Sonuç olarak genetik yatkınlık her ne kadar baskın gelse de çevresel faktörlerin tetikleyiciliğinin saf dışı bırakılmasıyla suçlulukların bir kısmının önüne geçebileceğini düşünüyoruz.

Suçluların oluşturduğu grupta, suç işlememiş insanların oluşturduğu gruba kıyasla daha sık sorun ve ihtiyaç gözlenmektedir. Bunlar arasında, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı sorunları, çevresinde normal olarak algılanan suç yanlısı tutumlar, çocukluk

⁹⁵ James M. Byrne ve Faye S. Taxman, *Crime (Control) is Choice: Divergent Perspectives on the Role of Treatment in the Adult Corrections System. Criminology & Public Policy*, 4 (2), 2005, 294.

⁹⁶ Roger Merle/André Vitu, *Traité De Droit Criminel: Problèmes Généraux De La Science Criminelle, Droit Pénal Général*, Paris: Éditions Cujas, n. 20, s. 25; Akt. M. Emin Artuk/Ahmet Gökçen/M. Emin Alşahin/Kerim Çakır, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2018, s. 41.

döneminde istismar deneyimi ya da zorlu aile geçmişi, işsizlik ve ekonomik sorunlar, barınma yetersizliği, akıl sağlığı sorunları gibi sorunlar yer almaktadır. Bu faktörlerin çoğu birbiriyle bağlantılıdır. Bir dizi kişisel veya sosyal faktör, kişilerin yeniden suç işleme riskini arttırdığı gözlenmiştir. Örneğin suç geçmişi, yaş, cinsiyet gibi faktörler değiştirilemez unsurlardır ve yeniden suç işlenmesinde büyük belirleyici güçtür. Ancak eğitim, iş bulma, çevresel faktörler veya uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanımı gibi unsurlar değişime açıktır.⁹⁷ 2007 yılında Birleşik Krallığın, kısa süreli hapis cezası almış hükümlüler arasında yaptığı bir araştırmaya göre 12 aydan kısa süre hapis cezası almış hükümlülerin salıverilmelerinin ardından yeniden suç işlemesi, daha uzun süreli hapis cezası almış hükümlülerin salıverilmesinden sonra yeniden suç işleme oranından daha yüksek bulunmuştur.⁹⁸ Dolayısıyla her ne kadar uzun süreli hapis cezasının iyileştirme yönünden aleyhte olduğu savunulsa da bu çıkarım her bir suçlu grubu için geçerli olmamaktadır. Çünkü suçlu grupları homojen bir yapı değildir ve yeniden suç işlemeyi tetikleyen birçok unsur bulunmaktadır. Devletlerin görevi ise bu unsurların elden gelen büyük kısmını engellemektir.

⁹⁷ UK Ministry of Justice, Transforming Rehabilitation: A Summary of Evidence on Reducing Reoffending, 2013, s. 3, 4. (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/243718/evidence-reduce-reoffending.pdf. E.T.: 21.04.2023).

⁹⁸ National Audit Office, Report by the Comptroller and Auditor General-Managing Offenders on Short Custodial Sentences, London: The Stationery Office, 2010, s. 16, tablo 6. (<https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2010/03/0910431.pdf>. E.T.: 21.04.2023).

4. ÖLÜM CEZASI

Ölüm cezası, hükümlünün hayatının belirlenmiş bir şekilde sona erdirilmesiyle infaz edilen bir ceza türüdür.⁹⁹ Bu ceza türü tarihteki en eski cezalardan biri olup, bugüne kadar birçok farklı şekilde infaz edilmiş ve özellikle suçlunun acı çekmesi bakımından başının kesilmesi, suda boğulması, canlı canlı yakılması, uçurumdan atılması, çarmıha gerilmesi veya taşlanması gibi usullere dayanmaktadır. Ancak Rönesans dönemine biraz daha yaklaşıldığı zamanlarda bu gibi uygulamalar yerini giyotin, zehirli gaz veya iğneler gibi acısız ölüm şekillerine bırakmıştır.¹⁰⁰

Adalet hiçbir zaman mutlak olarak sağlanamamaktadır. Çünkü ceza hukukunun amaçları arasında mutlak gerçeği aramak bulunmamaktadır. Dolayısıyla adaletin aksadığı veya yanlış bir şekilde sağlandığı durumlar pekâlâ olabilmektedir. Hüküm giymiş birçok suçlunun daha sonradan masum bulunduğu olmuştur. Örneğin Karısın ve çocuğunu öldürdüğü gerekçesiyle ölüm cezasına mahkûm edilen Timothy John Evans, idam edilmesinden 37 yıl sonra masumiyeti kanıtlanmıştır.¹⁰¹

Ölüm cezası gibi geri dönülemez bir yolda kişinin masumiyeti kanıtlandığında cansız bedeni affetmek gibi bir uygulama hukuka zarar verecektir. Dolayısıyla söz konusu bir adli hata halinde meydana gelen durumun düzeltilebilir olması, cezanın en önemli özelliklerinden biri olması sebebiyle ölüm cezası yoğun şekilde eleştirilmiştir. Çünkü ölü birinin kendini izah etme veya iyi halini gösterebilme imkânı bulunmamaktadır.

Ölüm cezasının bir öldürme suçu üzerine verilmesi, ölümlerin birbirine denk olduğu iddia edilse de öldürme her ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin sonuçları ağır olan bir eylemdir. Çünkü ölüm cezasının kurbanı (katilin kendisi), karşılaşacağı korkunç bir ölümün tarihi konusunda haberdar edilmekte ve bunu bizzat haklarını devrettiği devlet yapmaktadır. Ayrıca ölüm cezasının uygulanacağı zamana kadar hükümlü, diken üstünde

⁹⁹ Metin Feyzioğlu, *Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı Kanunun Getirdiği Yeni Düzenlemeler*, Ankara Barosu Dergisi, 0 (4), 2002, s. 14.

¹⁰⁰ Behçet Tahsin Kamay, *Ölüm Cezası ve Muhtelif Memleketlerde İnfaz Şekilleri*, Adalet Dergisi, 0 (3). 1951, s. 325-327.

¹⁰¹ <https://thecrimewire.com/institutional/Timothy-Evans-Wrongfully-Executed>. E.T.: 26.03.2023.

yaşamaktadır. Kaldı ki ölüm cezasına kadar kişi hücre veya zindan gibi bir yerde bekletilmekte, kalan ömrünü kötü koşullar altında geçirmektedir.¹⁰²

İtalyan bir hukukçu olan Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Üzerine* adlı eserinde ‘‘genel iradenin yansıması olan ve insan öldürmekten tiksinen ve onu cezalandıran yasaların bu suçlardan birini bizzat kendilerinin işle(t)meleri ve tasarlayarak adam öldürmek eyleminden yurttaşları uzaklaştırmak için herkese açık yerde tasarlayarak cinayet işlenmesini buyurmaları bana saçma görünmektedir.¹⁰³’’ şeklinde belirterek ölüm cezasını etkili bir şekilde eleştiren ilk kişidir. Fransız filozof Albert Camus, ölüm cezasını ‘‘...o işlenen cinayeti aritmetik olarak ödeten başka bir cinayet’’ olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴ Amerikalı hukukçu ve politikacı olan Robert Rantoul Jr., 1846 yılında ‘‘kanunların, insan yaşamının kutsallığını ihlal ettiği her durumdan sonra, o topluluk tarafından yaşam hakkı daha az kutsal sayma eğilimindedir.¹⁰⁵’’ şeklinde benzer ifadelerle ölüm cezasını eleştirmiştir.

Beccaria ölüm cezasıyla ilgili olarak ‘‘insanın ruhu ve zekâsı üzerinde en büyük etkiyi yapan şey cezanın ağırlığı değil, süresidir. Çünkü biz insanların duyarlılıkları, şiddetli ama geçici eylemden çok, hafif ama kolaylıkla ve sürekli biçimde yinelenen izlenimlerden daha çok etkilenmekte ve sarsılmaktadır.’’ diyerek ölüm cezasının yararsız olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶ Ancak tersi görüşte olan Montesquieu ‘‘...bir çeşit misillemedir bu. Çünkü toplum böylece, başkasını güvenliğinden yoksun eden ya da etmek isteyen vatandaşa kendi güvenliğini sağlamasını reddeder. Bu ceza da olayın niteliğinden çıkartılmış, akıl ve mantığa uygun bir şekle sokulmuş, iyilikle kötülüğün kaynaklarından alınmıştır. Birisinin hayatına kıyacak ya da kıymaya niyet edecek kadar güvenliği bozan kişinin cezası ölümdür. Bu ceza, hasta toplumun devası gibi bir şeydir.¹⁰⁷’’ sözleriyle ölüm cezasının yararlı olacağını belirtmiştir.

¹⁰² Philips, Death Penalty. s. 8.

¹⁰³ Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında* (Çev. Sami Selçuk). Ankara: İmge Yayınevi, 2016, s. 137.

¹⁰⁴ Albert Camus/Arthur Koestler, *Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler* (Çev. Ali Sirmen), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 37.

¹⁰⁵ Pierce ve Bowers, Deterrence, s. 456.

¹⁰⁶ Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, s. 137.

¹⁰⁷ Baron de Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (Çev. Fehmi Baldaş), İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2015, s. 198.

Ölüm cezası, öldürme suçunun karşılığında verilmesinin, mağdur veya yakınları tarafından istenmesi durumu her ne kadar doğal görünse de aynı mağdurun kendisi veya yakını bu suçun faili olması durumunda ölüm cezası, çağ dışı olarak görülmekte ve gündeme dahi getirilmemektedir. Örneğin bir çocuğa tecavüz ettikten sonra onu işkence ederek öldürmüş bir failin, devlet tarafından korunarak bakılması da eleştirilmektedir.¹⁰⁸ Bu durumda adaletin sağlanması ve herkese eşit şekilde verilmesi adına ceza hukuku büyük bir öneme sahiptir.

Ölüm cezalarının infazlarının uzun ve kısa vadeli etkisine ilişkin araştırmalara göre, infazlar daha sonra işlenebilecek cinayetleri önleyici etki yaratmamaktadır. Hatta tam aksine, toplumu teşvik ederek vahşileştirmeye itmektedir. Dolayısıyla ölüm cezasının toplumdaki diğer insanlar açısından caydırıcı bir etkisi bulunmamaktadır.¹⁰⁹

Sonucu ölüm olan bir cezanın doğru olup olmadığı konusunda çok fazla tartışma bulunmaktadır. Günümüzde ABD'nin bazı eyaletlerinde, Çin'de, Suudi Arabistan'da ve İran'da bazı ağır suçların karşılığı olarak ölüm cezası uygulanmaktadır.¹¹⁰ Çoğu ülkede bu ceza türü terk edilmiş olmasına rağmen tekrar gündeme getirilmektedir. Örneğin; İngiltere'de ölüm cezasının 1969 yılında kaldırılmasına rağmen parlamentoya ölüm cezasıyla ilgili on sekiz kez kanun teklifi sunulmuştur.¹¹¹

Ölüm cezasına karşı olan devletler gün geçtikçe artmış ve böylece her insanın yaşama hakkı olduğu kabul edilmiştir. Resmîyete ise AİHS'in 2. maddesiyle birlikte girmiştir. AİHS'e ek 6 No'lu Protokolün *Savaş Zamanında Ölüm Cezası* başlıklı 2. maddesinde “*bir devlet, yasalarında savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezasını öngörebilir; bu ceza ancak yasanın belirlediği hallerde ve onun hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. İlgili devlet, söz konusu yasanın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.*” denilerek ölüm cezasına dair istisnanın sınırları çizilmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihinde kabul ettiği *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin* 6/1. maddesinde “*her insanın doğuştan*

¹⁰⁸ Ersan Şen, Yorumluyorum 19, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018, s. 421-423.

¹⁰⁹ Pierce ve Bowers, Deterrence, s. 467, 468.

¹¹⁰ Ersan Şen, Yorumluyorum 16, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017, s. 215.

¹¹¹ İlhan Rahimov, Suç ve Ceza (Çev. Tuğrul Veli), İstanbul: Türkiye Barolar Birliği, 2014, s. 117.

gelen yaşama hakkı vardır. Bu hak yasalarla korunacaktır. Hiç kimsenin yaşamı keyfi olarak elinden alınamaz.” hükmüyle ölüm cezasının uygulanamayacağı belirtilmiştir. Ancak aynı maddenin 5. fıkrasında belirtilen “*ölüm cezası onsekiz yaşın altındaki kimseler tarafından işlenen suçlar için verilemez ve hamile kadınların idam cezaları yerine getirilemez.”* hükmüyle ölüm cezasının sınırının belirtilmesi, tartışmaya açık bir alan meydana getirmiştir.¹¹² Ancak 28 Nisan 1983 tarihinde imzalanan AİHS’e ek 13 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde belirtilen “*ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılmaz ve idam edilemez.”* hükmüyle tartışmalara nokta konulmuştur.

Almanya’da ölüm cezası, 1979 yılında kaldırılarak yerine müebbet hapis cezası getirilmiştir. Alman Ceza Kanunu’na göre verilebilecek en ağır ceza müebbet hapis cezası olup 211. maddede yer alan nitelikli kasten öldürme suçlarının işlenmesi halinde verilmektedir. Avusturya’da ölüm cezası 1968’de kaldırılmış ve yerine Avusturya Ceza Kanununun 102. maddesinde belirtilen nitelikli kasten öldürme suçlarının işlenmesi sonucundaki müebbet hapis cezası konulmuştur. Fransa’da ise ölüm cezası 1981’de kaldırılmış ve yerini en ağır ceza olarak Fransa Ceza Kanunun 212. maddesinin ilk fıkrasında insanlığa karşı birtakım suçların karşılığı olan müebbet hapis cezası almıştır.¹¹³

Türk hukukuna bakıldığında zaman 765 sayılı mülga TCK’nin ilk halinde yer alan 125. maddesine göre ölüm cezası “*Türkiye Cumhuriyeti topraklarının tamamını veya bir kısmını bir ecnebi devlet idaresine geçirmeğe veya devletinin istiklalini tenkise, memleketin bir parçasını hükümet idaresinden çıkartmağa teşebbüs eden kimse idame mahkûm olur.”* şeklinde ele alınmıştı. Bunun dışında ölüm cezasıyla cezalandırılacak 13 madde¹¹⁴ daha bulunmaktadır. 765 sayılı mülga TCK, 5237 sayılı kanunu ile yürürlükten

¹¹²<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>. E.T.: 24.03.2023.

¹¹³ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 613.

¹¹⁴ 01.03.1926 Tarihli ve 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu Cürümler başlıklı ikinci kitabın Devletin Emniyetine Karşı Cürümler başlıklı birinci babında yer almaktadır. Vatan Aleyhine Cürümler başlıklı birinci faslında ölüm cezası verilecek maddeler; 125, 126/2, 128, 129 ve 140’tır. Devlet Kuvvetleri Aleyhine Cürümler başlıklı ikinci faslında ise ölüm cezası öngören maddeler 146, 147, 149, 152 ve 156’dır. Üçüncü faslın Rüşvet başlıklı bölümünde ölüm cezası 214. maddede yer almıştır. Adliye Aleyhine Cürümler başlıklı dördüncü babın İftira başlıklı üçüncü faslında 285/2. maddesinde ve Yalan Şahitliği ve Yalan Yere Yemin başlıklı dördüncü faslında yer alan 286. maddesinde de ölüm cezası öngörülmüştür. Şahıslara Karşı Cürümler başlıklı dokuzuncu babın Adam Öldürmek Cürümleri başlıklı birinci faslında 450. Maddede yine ölüm cezası yer almaktadır. Ayrıca 11 Haziran 1936 tarihli ve 3038 sayılı Kanunla birlikte 765 sayılı mülga TCK’nin 128. ve 140 maddeleri kaldırılmış ancak ölüm cezasını ele alan 9 maddede değişikliğe gidilmiştir; Suç ve Cezaların İçtimai başlıklı yedinci bapta yer alan 68. maddeye eklenen 3. fıkrada ve 82. maddeye eklenen 3. fıkrada ölüm cezası yer almıştır. Değiştirilerek ölüm cezası

kaldırılmıştır. Ölüm cezasının kaldırılmasına kadar Türkiye’de zaten 1984’ten sonra ölüm cezası icra edilmemiştir. Ölüm cezalarının yerine getirilmesine ilişkin dosyaların bir kısmı af kanunlarıyla, yargılamanın yenilenmesi ya da karar düzeltme talepleriyle geri gönderilmiş, bazıları da TBMM gündemine alınmamıştır.¹¹⁵ Türkiye’deki son ölüm cezası 3 Ekim 1984 tarihinde verilmiştir. İlgili ölüm cezası 1980 yılında İzmir’de gerçekleşen TARIŞ Direnişinin Karabağlar ve Gültepe sorumlusu olan Hıdır Aslan’ın üç polisi öldürmesi üzerine verilmiştir.¹¹⁶

Türkiye’de gerek sıkıyönetim gerekse savaş halleri olsun, hiçbir şekilde ölüm cezasının uygulanma imkânı ve ihtimali bulunmamaktadır.¹¹⁷ Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe teşebbüsü kapsamında işlenen suçlar açısından ölüm cezası gündeme gelmişse de ceza kanunlarının lehe kanun uygulaması ve geriye yürüme yasağı bulunmasından dolayı yalnızca tartışmalardan ibaret olmuştur.¹¹⁸

öngören maddeler ise; Devletin Şahsiyetine Karşı Cürümler başlıklı birinci babın Devletin Arsıulusal Şahsiyetine Karşı Cürümler başlıklı birinci faslın 127, 131,132, 136, 137 ve 138. maddedir. 3 Aralık 1951 tarihli ve 5844 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle 141. maddeye ölüm cezası eklenmiştir. 9 Temmuz 1953 tarihli ve 6123 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle ölüm cezasını öngören altı madde daha eklenmiş ve bir madde çıkarılmıştır. Eklenen maddeler; 70, 403/5’teki 3 paragrafta yer alan 6 ve 7. alt bent, 406. maddenin ilk iki fıkrası, 407/2, 418/1, 439, 450. maddenin 8 ve 10. fıkrasıdır. 68/3. madde ise kaldırılmıştır. 28 Eylül 1971 tarihli ve 1490 sayılı Kanunla değişiklikle 499/2. maddesine ölüm cezası eklenmiştir. 07 Ocak 1981 tarihli ve 2370 sayılı Kanunla ise 450. maddenin 2. ve 11. fıkralarına ölüm cezası eklenmiştir. 29 Kasım 1990 tarihli ve 3679 sayılı Kanunla belirli maddelerden ölüm cezası kaldırılmıştır; 70, 82/3, 132/son, 138/2, 141/1. maddenin ikinci paragrafı, 152, 217-1, 285/5, 286/3, 403/5. maddenin 3. paragrafındaki 6 ve 7 alt bent, 406/1 ve 2, 407/2 418/1,439 ve 499/2. madde. Ölüm cezasının öngörüldüğü diğer kanunlar 27 Mayıs 1930 tarihli ve 1632 Sayılı Askeri Ceza Kanunu, 7 Ocak 1932 Tarihli ve 1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun, 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu, 18 Ağustos 1960 tarihli ve 62 Sayılı İnkılap Mahkemeleri Hakkında Kanun, 12 Nisan 1991 tarihli ve 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 31 Ağustos 1956 tarihli ve 6831 Sayılı Orman Kanunudur. (https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/Turk_Hukukunda_Olum_Cezasi.pdf. E.T.: 10.12.2021).

¹¹⁵ Abdurrahman Terzi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Karar Verme Yetkisi: Tarihsel Süreç, Belgeler ve Tartışmalar (Yasama Uzmanlığı Tezi) Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı: Ankara, 2014, s. 100. (https://www.academia.edu/35520029/T%C3%9CRK%C4%B0YE_B%C3%9CY%C3%9CK_M%C4%B0LLET_MECL%C4%B0S%C4%B0_N%C4%B0N_%C3%96L%C3%9CM_CEZALARININ_YER%C4%B0NE_GET%C4%B0R%C4%B0LMES%C4%B0NE_KARAR_VERME_YETK%C4%B0S%C4%B0_TAR%C4%B0HSEL_S%C3%9CRE%C3%87_BELGELER_VE_TARTI%C5%9EMALAR. E.T.:04.11.2021).

¹¹⁶ <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c007/tbmm17007007ss0086.pdf>. E.T.: 10.12.2021.

¹¹⁷ Şen, Yorumluyorum 16, s. 215.

¹¹⁸ A.g.e., s. 219.

5. HÜMANİZM VE İNSAN HAKLARI

5.1. Hümanizm ve İnsan Haklarının Tanımı

Hümanizm, *humanisme* sözcüğünün dilimize uyarlanmış halidir. *Humanisme* sözcüğü insan anlamına gelen ve Latince kökenli olan *homo* sözcüğünden türetilen *humanismus* teriminden gelmektedir.¹¹⁹

Humanitas sözcüğünün anlamı Cicero tarafından “*normali aşan bir eğitim sonucunda ulaşılan durum*” şeklinde ifade edilmiştir.¹²⁰ Hümanizm, terim olarak ilk kez 1808'de Alman eğitimci Friedrich İmanuel Niethammer tarafından, İtalyan Rönesans hümanistlerince oluşturulmuş bir çalışma kursuna atıfta bulunmak için kullanılmıştır.¹²¹ Bu kursta Alman filozof Johann Gottfrien Herder'in, gerçek insanın varlığının tüm insan mükemmelliğinin, tüm ahlaki, mantıklı ve estetik eğitimin özü ile mümkün olabileceği görüşünden yararlanılmıştır.¹²²

TDK'ye göre hümanizm, *insancılık* anlamındadır.¹²³ 16. yüzyılda Avrupa'da gelişen hümanizm, insandaki temel niteliklerin geliştirilmesini amaçlayan felsefi bir akımdır.¹²⁴

Hümanizm ile hayatın her alanında merkeze insan yerleştirilmeye başlanmış ve insanı bu merkezde tutabilmek için birtakım kurallar geliştirilmiş. Bu kurallar da her kesimden ve her dönemden insanın katkısıyla evrensel bir boyuta ulaşarak insan hakları şeklini almıştır. İnsan hakları, bu yönü itibariyle birçok hakkı barındırmasıyla birlikte en geniş tanımı şu şekildedir; *tüm insanların yararlanabileceği haklar bütünüdür*.¹²⁵ Başka bir anlatımla insanların din, dil, ırk, cinsiyet, siyasi ve felsefi görüş, cinsel seçim ayrımı

¹¹⁹ Şenol Durgun, *Türk Merkezli Yaklaşımdan Avrupa Merkezli Yaklaşımına Geçişte Hümanizma*, Akademik Hassasiyetler Dergisi, 2 (4), 2015, s. 3; Akt. Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu, Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 4.

¹²⁰ Johannes Christes, Cicero und der Römische Humanismus. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin Philosophische Fakultät II, 1995, s. 11. (<https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/2199/Christes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. E.T.: 06.10.2021).

¹²¹ Friedrich Immanuel Niethammer, Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unsrer Zeit, Jena: Königlich Baierischem Central-Schul, 1808, s. 8. (https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/niethammer_philantropinismus_1808?p=1. E.T.: 25.10.2021.)

¹²² Christes, Cicero und der Römische Humanismus, s. 3.

¹²³ <https://sozluk.gov.tr/>. E.T.: 03.10.2021.

¹²⁴ Muhsin Kadioğlu, *Hümanizm*. Istanbul Journal of Sociological Studies, 0 (23). 2011, s. 157.

¹²⁵ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017, s. 146.

yapmaksızın tüm insanların ortak olarak sahip olduğu haklardır. Kısaca insanın sırf insan olmasından kaynaklı sahip oldukları hakların tümüdür denilebilir.

5.2. Hümanizm ve İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan haklarının temeli, felsefenin doğuşuna kadar uzanmaktadır. Sorgulama ile başlayan bu süreç ile bugünkü bilinen insan hakları kavramına ulaşılmıştır. İnsanın, tarihten bugüne kendisini, doğayı, evreni ve aklın yetemeyeceği her konuyu sorgulamasıyla ve bu sorguyla türeyen yeni sorular ile insanlık dediğimiz soyut kavramın temeli atılmıştır. Dolayısı ile bu sürecin bilinmesi, hümanizm ve insan hakları konusunda eksikliklerin incelenmesi adına yararlı olacaktır.

16. yüzyılda yeni toprakların keşfi, 17. yüzyılda kolonileşmenin yaygınlaşması ve 18. yüzyılda sanayileşmenin başlamasıyla birlikte ticaret gelişmeye başlamıştır. Ticaretin gelişmesiyle de kültürel ve ekonomik faaliyetler artarak yeni bir insani tutumun doğmasını tetiklemiştir.¹²⁶

İnsan hakları denildiğinde akla gelen ilk olay her ne kadar Fransız Devrimi olsa da modern anlamda insan haklarının temeli İtalya’da *Rönesans* olarak adlandırılan dönemde atılmıştır. Rönesans özü itibariyle Fransızca kökenli olup doğum anlamına gelen *naissance* sözcüğünün başına *tekrarlayan, yeniden* anlamına gelen *re* eklenmesiyle oluşmuştur. Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesansın bu şekilde adlandırılmasında en önemli sebep; o dönemdeki kilise baskısına karşı dinden bağımsız bir kültür oluşturmaktır. Dönemin siyasi ve sosyal yapısına bakıldığında insan, ağırlık merkezinde dinin olduğu ve Tanrı’nın etrafında dönen bir canlı olarak konumlandırılmıştır.¹²⁷

5.2.1. İtalya

İnsanın kendine dönüş fikrinin temelleri İtalya’da Francesco Petrarca’nın *Secretum Meum* adlı eseriyle atılmış, Giorgio Vasari’nin rönesans anlamına gelen *rinascita* sözcüğünü yazılı metinlerde ilk kez kullanmasıyla da devam etmiştir.¹²⁸ *İnsanın*

¹²⁶ Barnes/Teeter, New Horizons in Criminology, s. 325.

¹²⁷ İsmail Coşkun, *Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3 (6), 2003, s. 55.

¹²⁸ Alev Alatl, *Batıya Yön Veren Metinler II*, Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksekokulu, 2010, s. 425.

Saygınlığına Dair Nutuk adlı eseri ile Mirandola Kontu Giovanni Pico, her ne kadar dönemin papazları tarafından engellense de senkretizmin (dinler arası kaynaşma) temelini daha o dönemde atmayı başarmıştır.¹²⁹

Rönesansın temelinde insanın ne olduğu, gerçek insana nasıl ulaşılabileceği soruları yatmaktadır. Bu soruların da beraberinde bireycilik fikri ortaya çıkmıştır. Temeli insan olan bu sorularla birlikte İtalya’da Klasik Çağ’a bir merak uyanmış, Latince’ye geri dönüşler başlamıştır.¹³⁰ Böylece eski kültüre dönüşler kültür yenilenmelerini de beraberinde getirmiş, sanatta ve edebiyatta Klasik Çağ’dan izler görülmeye başlanmıştır. Laurentius’un *Elegantiae Lingua Latiane* adlı eserinin, hümanizmin beyannamesi sayılan önsözünde Klasik Çağ’a geri dönüşün ölmüş kültürü yeniden canlandığı, mükemmel bir şekilde yetişmiş sanatkarların Roma dilini geliştirip bütün bilimlere şekil vereceği belirtilmiştir.¹³¹

Dönemin şairlerinden ve hümanizmin atası olarak sayılan Francesco Petrarca, gerçek insanı yani kendi benliğini arayan ilk kişi olarak kayda geçmiştir. Petrarca, bunu yaparken daha çok ahlak üzerinde durmuş ve Klasik Çağ’ın etkisiyle birlikte eserlerini Latince olarak yazmıştır. Petrarca’nın en çok üzerinde durduğu konu insan hayatının ülküsü olan mutluluğa ve her türlü etkiden bağımsız bir ruhun özgürlüğüne nasıl ulaşılabileceğidir.¹³² İnsan temelli bu düşüncenin etkisi ile dinin, kilisenin ve papanın baskısından uzak bir insanı bütün çıplaklığıyla ele alarak insanın doğasını ve özünü arayışlar devam etmiştir. Yine dönemin düşünürlerinden olan Niccolo Machiavelli de insan doğasının ne olduğuyla ilgilenmiştir.¹³³

5.2.2. Fransa

İtalya’nın Rönesans döneminden çevre ülkeler de etkilenmiştir. Fransız insani düşünce sistemi, uzun bir süre gelişme gösterememiş olmasına rağmen I. Francois ve II. Henry

¹²⁹ Alatl, Batı II, s. 439.

¹³⁰ Jacob Burckhardt, İtalya’da Rönesans Kültürü I (Çev. Bekir Sıtkı Baykal). İstanbul: Devlet Kitapları, 1974, s. 270, 271.

¹³¹ Şükrü Akkaya, *Humanizmin Çıkışı ve Yayılışı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5 (2), 1974, s. 202.

¹³² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Ankara: Remzi Kitabevi, 1993, s. 190.

¹³³ A.g.e., s. 191.

dönemlerinde açılan şiir okulu sayesinde dilde büyük gelişmeler olmuş ve hümanizm kavramı oluşmaya başlamıştır.¹³⁴ Bu dönemde Fransa'da Michel de Montaigne, içindeki insanı bulabilmek için doğa kanunlarına odaklanmıştır.¹³⁵ Aynı şekilde Fransa'ya bağlı Korsika adasının yerel dilinde, Charles de Bovelles tarafından yazılmış ve *bilge* anlamına gelen *De Sapiente* adlı eserinde insanın doğasını oluşturan güçlerden birisinin bilgi olduğu konusu işlenmiştir.¹³⁶

İnsan temelli düşünceyi hümanizm olarak devralan Fransa, 17. ve 18. yüzyılda çeşitli düşünürler tarafından işlenmesiyle bireycilik ön plana çıkmış ve dönemin devlet kavramında çatlaklar oluşturmaya başlamıştır.¹³⁷ Çünkü dönemin toplumu sınıflara ayrılmış durumdadır; üst sınıfta saray ve soylular, orta sınıfta burjuvalar ve alt sınıfta da köylüler, esnaflar ve zanaatkarlar kısaca halk bulunmaktadır.¹³⁸ Bu sebeple Fransa'nın o dönemin koşullarını ayrıntılı işlemek, hümanizmin ne gibi zorlu koşullarda oluştuğunu ve insanlık için neden zorunluluk olduğunu anlatmak için çok önemlidir.

Mutlak monarşinin egemen olduğu Fransa'da hümanizm ile yavaş yavaş kralın otoritesi gücünü kaybetmiş ve tebaasına söz geçirememeye başlamıştır. Eski gücüne kavuşmak isteyen krallar bazı sınıflara imtiyazlar tanıyıp vergilerden muaf tutmuştur. Ancak halk, gerek kıtlığın getirdiği geçinme zorluğu gerekse de ağır vergiler altında ezilmesinden dolayı krala ve saraya büyük bir öfke duymaya başlamıştır. Ayrıca soylu aileler içinde büyük erkek çocuk dışında kalan soylulara, bu çocuk için ayrılan hisseden çok daha azı verilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da Fransa'da *soylu yoksulları* olarak adlandırılan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır.¹³⁹ Hal böyle olunca, soylu yoksullar,

¹³⁴ Kadioğlu, Hümanizm, s. 159.

¹³⁵ Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 192.

¹³⁶ Nesrin Kale, *Hümanizm*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25 (2), 2019, s. 764.

¹³⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 44 (3), 1989, s. 197.

¹³⁸ George Rude, *Fransız Devrimi* (Çev. Ali İhsan Dalgıç). İstanbul: İletişim Yayınları. 2015, s. 14, 15.

¹³⁹ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009, s. 568; Akt. Abdullah Arslan, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları-Birikimler 4* (Muharrem Balcı der.). İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 2019, s. 11.

topraklarını soylulaşma çabası içerisinde olan burjuvalara satmaya başlamış¹⁴⁰, soylular giderek fakirleşmiş, burjuvalar da zenginleşmiştir.¹⁴¹

1756 yılında meydana gelen Yedi Yıl Savaşlarında ağır yenilgi alan Fransa, Kuzey Amerika ve Asya'daki sömürgelerini İngiltere'ye devretmek zorunda kalmıştır. Daha sonrasında Amerikalı kolonilerin bağımsızlığı için İngiltere'ye karşı açtığı Amerikan Bağımsızlık Savaşında Fransa, Amerikalı kolonilerin yanında yer almış ve daha büyük bir yenilgiyle ayrılmıştır. Savaş sonucunda ise hem sömürgelerini büyük oranda kaybetmiş hem de savaştan mağlup ayrılmasıyla yüklü bir borca girmiştir. Dolayısıyla ekonomik kriz de baş göstermeye başlayan Fransa'da dönemin kralı, mali sorunları çözebilmek adına yeni vergiler koyabilmek için danışma organı olan *Etats Generaux* parlamentosunu toplantıya çağırmıştır.¹⁴²

1774 yılına gelindiğinde, tahta geçen yeni kral XVI. Louis, yönetimde yeniliklere giderek saray masraflarını azaltmış, köylülerin üzerindeki vergileri hafifletmiş, ticaretteki kısıtlamaları kaldırmış ve bunun sonucunda da orta sınıfın, dönemin düşünürlerinin ve köylülerin saygısını kazanmıştır.¹⁴³ Bu arada 1750 yılında gerçekleşen Sanayi Devrimi ile zenginleşen burjuvalar sanayiye çok daha hakim olmaya başlamıştır.¹⁴⁴ Bunun sonucunda ekonomik alanda üstün olmaya başlayan burjuvalar, artık yönetimde de söz sahibi olmak istemişler ancak engellenmişlerdir. Yine de burjuvalar siyasi alanda söz sahibi olmak için çalışmalara son hızla devam etmişlerdir.¹⁴⁵

Belirli bir zaman sonra, toprak sahibi olan herkesten vergi alınması gündeme gelmiş, vergiden muaf olan soylular *Etats Generaux* parlamentosunun tekrar kurulmasına karar vermiştir.¹⁴⁶ Bu parlamentonun toplanmasını fırsat bilen burjuvalar bir anayasanın

¹⁴⁰ Server Tanilli, Fransız Devriminden Portreler, İzmir: Cem Yayınevi, 1993, s. 30; Akt. Arslan, Genç Hukukçular, s. 11.

¹⁴¹ Kemal Yakut, Fransız İhtilali, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 74; Akt. Arslan, Genç Hukukçular, s. 11.

¹⁴² Yıldırım Koç, 1789 Fransız Devrimi ve 1917 Ekim Devrimi Üzerine Notlar (Jakobenlik-Bolşeviklik), Bilim ve Ütopya Dergisi, 0 (205), 2011, s. 45.

¹⁴³ Rude, Fransız Devrimi, s. 15.

¹⁴⁴ Göze, Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, s. 568; Akt. Arslan, Genç Hukukçular, s. 11.

¹⁴⁵ Bengül Salman Bolat, Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), 2005, s. 150.

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 35.

oluşturulması tartışmasının ateşini fitillemişlerdir.¹⁴⁷ Ancak bunun sonuç vermesi yılları bulmuştur.

1789 yılına gelindiğinde, kıtlık sonucu ayaklanan halkı sakinleştirmek için *Etats Generaux* parlamentosu, üç sınıflı bir parlamento olarak toplanmış ve *Milli Meclis* olarak adlandırmıştır.¹⁴⁸ Böylece Fransız Devriminin ilk adımı soylular tarafından atılmıştır.¹⁴⁹ Üç ayrı sınıftan oluşan *Milli Mecliste* üst kesim din adamları birinci sınıfı, soylular ikinci sınıfı ve kalan diğerleri ise üçüncü sınıfı oluşturmuştur. Her sınıfın eşit oy hakkının bulunması da dönemin şartları bakımından önemli bir gelişme olduğunun altı çizilmelidir.¹⁵⁰

Milli Meclisin diğerleri olan üçüncü sınıf, daha az vergi ödemek ve daha çok devlet işi görmek istediklerini belirtmişlerdir.¹⁵¹ Başta vergi sorunu için toplanan *Milli Meclis*, konudan uzaklaşarak gündemini meşruti monarşiye çevirmiştir. Bunun üzerine kral parlamentoyu kapatmıştır. Ancak *Milli Meclis* üyeleri kendisini *Kurucu Meclis* olarak ilan etmiştir. *Kurucu Meclis*, kurulmalarının ardından toplantı yaptıkları bir tenis kortundan çıkmayarak yeni bir anayasanın ilan edilmesi yönünde eylem yapmaya başlamışlardır. Bu olay tarihte *Tenis Kortu Yemini* anlamına gelen *Sermen de Jeu de Paume* olarak geçmektedir.¹⁵² Meclis üyelerinin bu kararlılığı bazı asil sınıfı üyelerini ve din adamlarını etkilemiş ve onların da bu eyleme katılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵³

Dönemin gazetecilerinden olan Camille Desmoulins'in kralı eleştirdiği yazısıyla birlikte 14 Temmuz 1789 tarihinde halk heyecana gelmiş ve saray aleyhine eylemlerde bulunan siyasal mahkûmların yer aldığı Bastille hapisanesine yürüyüp tüm mahkûmları serbest bırakmışlardır.¹⁵⁴ Ve böylece Fransız Devrimine dair somut olarak ilk adım atılmıştır.

¹⁴⁷ Koç, Fransız Devrimi, s. 46.

¹⁴⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Yayınevi, 1998, s. 145; Armaoğlu, 19. Yüzyıl, s. 38.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 145.

¹⁵⁰ Koç, Fransız Devrimi, s. 46

¹⁵¹ Scott Trask, *Fransız Devriminin Gerçek Sebebi Neydi?* (Çev. Bilal Canatan). Liberal Düşünce Dergisi, 10 (37), 2005, s. 84. (Orijinal eser için bkz. <https://mises.org/library/what-brought-french-revolution>. E.T.: 10.10.2021).

¹⁵² Armaoğlu, 19. Yüzyıl, s. 38.; Koç, Fransız Devrimi, s. 47.

¹⁵³ Arslan, Genç Hukukçular, s. 22, 23.

¹⁵⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl, s. 38.

Hatta Fransa, ulusal bayram olarak 14 Temmuz gününü *Bastille Günü* olarak her yıl kutlamaya da halen devam etmektedir.¹⁵⁵

Bastille Cezaevine yürüyüş ile başlayan Fransız Devriminde, Saray gücünü kaybetmeye devam ederken *Kurucu Meclisi* destekleyenler de artmaya başlamıştır. 9 Temmuz günü toplanan *Kurucu Mecliste* yeni bir anayasa oluşturmak için bir araya gelen Anaya Komitesinde parlamento üyesi Jean Joseph Mounier, anayasadan önce bir haklar bildirisinin hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Nihayet tarihler 26 Ağustos 1789’u gösterdiğinde *İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi* yayınlanmıştır.¹⁵⁶

5 Ekim 1789 günü büyük bir köylü grubu saraya doğru yürüyüşe geçmiş ve onlara Ulusal Muhafızlar da katılarak kralı ve ailesini saraydan çıkararak göz önünde tutabilecekleri başka bir saraya yerleştirmiştir.¹⁵⁷ Bu olayla birlikte özgürlük, eşitlik ve ulusal egemenlik temelli *İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisinin*¹⁵⁸ artık eski rejimin ölüm fermanı olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır.¹⁵⁹

Kurucu Meclis üyesi olan soylular da unvanlarından vazgeçmeye başlamış¹⁶⁰ soylu olmayan diğer *Kurucu Meclis* üyeleri ise yeni bir anayasa çalışması hazırlıklarına

¹⁵⁵ <https://www.britannica.com/topic/Bastille-Day>. E.T.: 11.10.2021.

¹⁵⁶ Albert Soboul, 1789 Fransız İnkılabı Tarihi, (Çev. Şerif Hulusi). İstanbul: Cem Yayınevi, 1969, s. 156.

¹⁵⁷ Koç, Fransız Devrimi, s. 48.

¹⁵⁸ İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi, “Ulusal Meclis’in tasarladığı gibi Fransız halkının temsilcileri, tek sebebinin resmi kötü durum ve yönetim bozukluğunun olduğu insan hakları konusundaki habersizlik, dikkatsizlik veya küçümsemeyi de göz önünde tutarak; insanların doğal, devredilemez ve kutsal olan haklarını önemli bir bildirge ile açıklamaya karar vermiştir. Bunun amaçları da toplumun tüm üyelerinin bu bildirgeyi bilmesi ve hak ile görevlerini hatırlaması; yasama ve yürütme eylemlerinin diğer politik kurumlarla karşılaştırılabilmesi ve bu sayede kurallara uyulmasının sağlanması, basit ve tartışılmaz ilkelerden oluşan vatandaş haklarının, daima anayasanın ve kamu refahının korunması ile bir yol alınmasıdır. Buna uygun olarak da ulusal meclis en büyük varlık olan insan ve yurttaş haklarının korunmasını kabul ve ilan eder.” şeklindeki önsözüyle birlikte 17 maddeden oluşmaktadır. Önsöz ve maddeler incelendiğinde Locke’un savunduğu doğal hukuku, Rousseau’nun savunduğu insanın doğal haklarını, Montesquieu’nün savunduğu kuvvetler ayrılığını, Diderot ve Voltaire’nin savunduğu hoşgörü ve vicdan özgürlüğünü görmek mümkündür. (Georges Lefebvre, The French Revolution From Its Origins to 1793, (Çev. Elizabeth Moss Evanson), New York: Columbia University Press, 2005, s. 129).

¹⁵⁹ Jale Civelek, 1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 9 (1), 2011, s. 1.

¹⁶⁰ Kurucu Meclis üyelerinden olan asil sınıfında bulunan iki kişi Vicomte de Nailes ve Duc d’Aiguillon, asillerin bütün ayrıcalıklarının ilga edilmesi ve feodal rejimin kurtulması gerekliliğinden bahsederek sınıf ayrıcalıklarının kaldırılmasını teklif etmişlerdir. (Adolphe Thiers, Histoire de la Révolution Française, Paris: Furne et Cie, 1839, s. 125. <https://quod.lib.umich.edu/m/moa/acp8713.0001.001/5?page=root;size=100;view=image;xc=1;yg=1;q1=duke>. E.T.: 12.10.2021). (Asaleti Kaldıran Karar için bkz: Alev Alatl, Batıya Yön Veren Metinler III. Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksekokulu, 2010, s. 941).

girişmişlerdir.¹⁶¹ Feodal ayrıcalıklar resmîyette kalkmış olsa da devletin feodalizmden fiili olarak arınması 1793 yılını bulmuştur.¹⁶²

Fransız Devrimi, buraya kadar anlatıldığı gibi yalnızca ekonomik sebeplerden olmamıştır. Fransa'nın ilk Amerikan Büyükelçisi olan Benjamin Franklin, ABD anayasasını Fransızca'ya tercüme ettirip Fransa'ya tanıtmıştır.¹⁶³ Ayrıca hayatı boyunca dönemin taraflı olarak bilinen Katolik Kilisesi'nin¹⁶⁴ bağnazlığına ve hoşgörüsüzlüğe savaş açmış olan Voltaire, Fransa'da sorgulama tohumlarını serpiştiren ilk kişilerden biri olmuştur. Sivri dili ile dönemin kralını rahatsız etmesiyle Büyük Britanya'ya sürgün ediren Voltaire, sürgün sırasında John Locke'un özgür insan felsefesinden ve Newton'un bilimsel kavramlarından etkilenmiş¹⁶⁵, Montaigne'den kuşkuculuğu¹⁶⁶ ve kuvvetler ayrılığı ilkesini, Rousseau'dan *Toplum Sözleşmesi Kuramını* öğrenmiştir.¹⁶⁷

Dönemin avukatlarından olan Fransız Montesquieu, Avrupa'ya gittiği seyahatinde İngiliz sistemindeki kuvvetler ayrılığı ilkesinin düşünce özgürlüğünü doğurduğunu düşünmüş ve bu düşünceden etkilenip yazmaya karar vermiştir.¹⁶⁸ 1726 yılında yazmaya başladığı ve yirmi yılda bitirdiği *Kanunların Ruhu* adlı eserinde, hukukun temeline doğa kanunlarını ve toplumsal sözleşmeyi koymak yerine çevresel etmenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Montesquieu aynı zamanda 1789 tarihli Fransız İnsan Hakları Bildirisi'nin 16. maddesindeki kuvvetler ayrılığı ve hürriyetlerin teminat altına alınmasının önemini

¹⁶¹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl, s. 39.

¹⁶² Eric J. Hobsbawm, Devrim Çağı. (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012, s.72.

¹⁶³ Necati Demircan, *Fransız Devrimi ve Ulus Devlet Oluşumunda Kapitalizmin Rolü*, 2016, s. 6. (https://www.researchgate.net/publication/328744854_FRANSIZ_DEVRIMI_ve_ULUS_DEVLET_OLU_SUMUNDA_KAPITALIZMIN_ROLU. E.T.: 28.08.2021).

¹⁶⁴ “Dine inanmalı ama papazlara asla inanmamalı” diyerek dinin gerekliliğini vurgulamakla birlikte papazların dini sömürdüğüne altını çizmiştir. (Murat Sarica, 100 Soruda Fransız İhtilali, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1981, s. 17).

¹⁶⁵ Ertuğrul İşler, *Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını'na Bir Bakış*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (5), 1999, s. 50.

¹⁶⁶ Hakan Soydaş, *Voltaire ve Micromegas Adlı Felsefi Hikayesi Üzerine*, Humanitas, 2 (4), 2014, s. 239.

¹⁶⁷ Emre Ekinci, *Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 2016, s. 153.

¹⁶⁸ Michael G. Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Ankara: Adres Yayınları (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), 2014, s. 110; Akt. Ekinci, Devrimden Günümüze, s. 155.

vurgulayan hükmün yer almasında etkin rol oynamıştır. John Locke'un kuvvetler ayrılığı ilkesine ilaveten üçüncü bir erk olan yargıyı da kabul etmiştir.¹⁶⁹

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde kişilerin güvenliğinin sağlanması karşılığında birtakım haklarını teslim etmesini ve özgürlük ve eşitlik gibi konuları işlemiştir. Rousseau, bu eseri yazdıktan sonra mahkûm edilmiş ve Almanya'ya kaçmıştır. David Hume'un çağırması ile Büyük Britanya'ya geçmiş ve Voltaire gibi, İngiliz yönetim biçiminden etkilenmiştir.¹⁷⁰

5.2.3. İngiltere

Görüleceği üzere İtalya'da başlayan sorgulama akımı, Fransa'da somut hale gelmiştir. Tarihte insan haklarına yapılan katkılar yalnızca düşüncelerden ibaret değildir. Yapılan yağmalar, işkenceler ve soykırımlar da insan haklarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Katkı sağlayan devletler İtalya ve Fransa'dan ibaret değildir. İngiltere ve ABD'nin de hatırı sayılır katkıları bulunmaktadır.

İngiltere'nin II. Henry krallığı döneminde, kilisenin başpiskoposu olan Thomas Becket'in yozlaşması sebebiyle yargılanması istenilmiştir. Faaliyetle geçen II. Henry, mahkemelerin kiliseye mensup olanlar üzerinde hiçbir yetkisi bulunmadığını öğrenmiş ve böylece zengin veya fakir, kilise mensubu veya değil herkesin kral mahkemelerinde eşit olduğunu belirtmiştir. Ancak feodalitenin hüküm sürdüğü o dönemde kiliseye mensup din adamları ve piskoposların kendilerine ait toprakları olduğu için din adamları krala, başpiskoposa saygı duyulması gerektiğini söylemiştir. Bunu üzerine II. Henry, baronları toplayarak 1164 yılında bir dizi kanun çıkarmıştır. *Clarendon Anayasaları* olarak anılan kanunlar ile artık kilise imtiyazları kısıtlanmıştır.¹⁷¹ Böylece laiklik düşüncesinin tarihteki ilk adımı atılmıştır.

1199 yılında başa geçen John, babası ve kardeşinin Fransa'ya karşı kaybettiği toprakları geri kazanmak için yıllarca çalışmış ancak hiç başarılı olmadığı gibi toprak da kaybetmiştir. Böylece baronların da desteğini kaybeden John'a karşı isyanlar başlamıştır.

¹⁶⁹ Ekinci, Devrimden Günümüze, s. 155.

¹⁷⁰ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (Çev. Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi, 2015, s. 11.

¹⁷¹ Hugh Oakeley Arnold-Forster, *History of England From the Landing of Julius Caesar to the Present Day*, London: Cassel and Company, 1907, s. 139-142.

Bir yandan Fransızların baskısı bir yandan soyluların isyanı ile kral John hem barışı getirmek hem de kraliyetin yetkisinin sınırlandırılması adına 1215 yılında *Magna Carta*¹⁷² adındaki şartnameyi imzalamak zorunda kalmıştır.¹⁷³

Bir Fransız dükü olan Jeanne d'Arc, Yüz Yıl Savaşlarında İngilizler tarafından esir alınmış ve belli bir miktar karşılığında Fransa'ya teslim edilmiştir. Jeanne d'Arc, İngiliz yanlısı olan Beauvais şehrinin başpiskoposu Pierre Cauchon tarafından büyücülükle suçlanmış ve 1431 yılında diri diri yakılarak öldürülmüştür.¹⁷⁴¹⁷⁵

¹⁷² Bu şartnamede kısaca İngiltere kilisesinin bağımsız olduğu, askeri hizmet yapmış bir baronun ölmesiyle birlikte mirasın belli ve sabit bir ücret karşılığında sahip olunabileceği, bir kadın kocasının ölümünden hemen sonrasına evlilik payını ve mirasını alabildiği, dul bir kadın evlenmeye zorlanmayacağı, Yahudi olan birinden ödünç para alan kişi borcunu ödeyemeden ölürse varisi reşit oluncaya kadar faiz ödemeyeceği, krallıktan yardım amaçlı paranın belli şartlarda alınabileceği, hiç kimse aldığı ücretin gerektirdiğinden daha fazla hizmete zorlanmadığı, küçük bir suç işleyen kişinin suça uygun para cezası ile cezalandırılabileceği ve eğer ağır bir suç işleyecek olursa kişinin yaşamasına engel olacak kadar ağır bir ceza verilemeyeceği, kont ve baronlar bir suç işlerse yalnızca eşitleri tarafından para cezası verilebileceği, kraliyet yargıçlarının bakması gereken davalara hiçbir şerif veya memurun bakamayacağı, vatana ihanet suçluların toprakları en fazla bir yıl süre ile el konulabileceği, hiçbir memur yalnızca kendi açıklamalarına dayanarak bir kimseyi mahkemeye çıkaramayacağı, bu topraklara sadakatini belirten herkesin devlet sınırları içerisinde özgürce dolaşabildiği, İngiltere'de Gerard de Athée'nin hiçbir akrabasının görev alamayacağı, kendi kocasının öldürülmesi dışında bir kadının şikayeti üzerine hiçbir kimsenin öldürme suçundan sanık olarak yargılanmayacağı, haksız olarak toplanan paraların geri verileceği, bu şartnamenin imzalanmasına vesile olan anlaşmazlıklar için işlenmiş tüm suçların affedildiği gibi hükümler yer almaktadır. (Ersan İlal, *Magna Carta*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 34 (1-4), 1968, s. 210-242.)

¹⁷³ Jeremy Black, *A New History of England*, Cheltenham: The History Press, 2013, s. 61, 62. (<https://www.pdfread.net/dl/viewer.html?file=https://dl.pdfread.net/titleauthor/Jeremy%20Black%20A%20New%20History%20Of%20England-pdfread.net.pdf>. E.T.: 21.08.2021).

¹⁷⁴ Arnold-Forster, *History of England*, s. 242.

¹⁷⁵ Büyücülük ve cadılık suçlamalarıyla öldürülenler yalnızca Fransa'da görülmemiştir. Katolik Kilisesinin uygulamalarına karşı çıkılmasıyla meydana gelen Proteston Reformu, 1517 yılında Almanya'ya sıçramış ve Avrupa'daki diğer ülkelere yayılmıştır. Yayıldığı her devletten de kendisine yeni öğretiler kazandıran reform hareketi, Protestan mezhebinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. (Murat Kaya, *Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci*, Anasay Dergisi, 0 (11), 2020, s. 173). Katolik Kilisesinin sorgulanabilirliği artınca dini açıdan dayanıksız kalan insanlar din ötesi kaynaklara yönelmiş, batıl inançlar türetmeye başlamıştır. Özellikle Geoffrey Chaucer, *Bath'lı Kadının Hikayesi* adlı kitabında kadının her türlü kötülüğün kaynağı olduğuna dair sıkça vurgu yapmaktadır. (Özlem Genç, *Ortaçağda Kadın* (Altan Çetin der.), Ankara: Lotus Yayınevi, 2011, s. 270, 271). Alman bir kilise adamı olan ve cadıların genelde kadın olduğunu savunan Heinrich Kramer'in *Malleus Maleficarum* adlı kitabında aslında Tanrı'nın Hristiyanları test etmek amacıyla büyücülüğü izin verdiğini, insanı günah işleme kapasitesi ile yarattığını ve Şeytan'ın Adem'i ayartması için Havva'yı kullandığını belirtmiştir. (Hans Peter Broedel, *The Malles Maleficarum and the Construction of Witch Craft-Theology and Popular Belief*. New York: Manchester University Press, 2003, s. 28.). Cadıların çoğunlukla kadın olduğu görüşü yüz yıllarca devam etmiştir. Wolfgang Behringer adlı Alman tarihçi yaptığı araştırmalarında 1590 yılında gerçekleştirilen ilk cadı avında katledilenlerin %90 oranında kadın olduğunu belirtmiş ve o dönemlerde cadı olarak damgalanan kadınların çok büyük bir bölümünün yaşlı, fakir, çirkin ve tuhaf kadınlar olduğunu ortaya koymuştur. (Yücel Aksan, *1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık*, Tarih İncelemeleri Dergisi. 28 (2), 2013, s. 359). Bununla birlikte İngiltere'ye cadılar ile ilgili büyük korkular 16. yüzyılda ancak ulaşabilmiştir. Cadıların büyü yoluyla kişiye veya bir mala zarar verebileceği inancı gittikçe büyümüş ve 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. (Black, *A New History*, s. 85, 86). Cadılığa karşı birçok kanun çıkartılmış ve cadı olduğu şüphe edilenlere korkunç cezalar verilmeye başlanmıştır. (Arnold-Forster, *History of England*, s. 175).

1628 yılına gelindiğinde çıkan çatışmalarla birlikte, halka yüklenen ağır vergilendirmenin keyfi olduğuna dair *Hak Dilekçesi* yazılmıştır. Çatışmalara direnemeyen kral, Hak Dilekçesini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1646 yılında iç savaşta mağlup olan I. Charles, İskoç ordusuna sığınmış ancak İskoçlar onu İngiliz parlamentosuna iade etmiştir. 1647 yılında kralın desteği ile birlikte ikinci bir iç savaş meydana gelmiştir. Tekrar mağlup olan I. Charles, 1649 yılında kurulan bir mahkeme ile idam edilmiş; idamın ardından monarşi kaldırılmış, Lordlar Kamarası dağıtılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Ve bu olay tarihte *İngiliz Devrimi* olarak anılmıştır.¹⁷⁶

1686 yılında yeni kral II. James tarafından *Hoşgörü Deklarasyonu* yayınlayarak hem Protestan hem de Katolik dini muhaliflere kamusal ibadet özgürlüğü tanımıştır. Ancak piskoposlar bu deklarasyona şiddetle karşı çıkmış ve ayaklanmalar başlatmıştır. II. James ayaklanmaları bastıramamış ve böylece parlamento 1688 yılında, Protestan Hollanda kraliyet mensubu II. William ile İngiltere kralı I. Charles'ın kızı Mary'nin çocuğu olan ve Katolik İngiltere kralı II. James'in kızı Mary ile 1677 yılında evlenen III. William'ı durumu düzeltmesi için çağırmıştır. II. James tahtan indirilerek tarihte *Muhteşem Devrim* olarak anılan olay gerçekleşmiştir.¹⁷⁷

1689 yılına gelindiğinde, III. William, *Konvansiyon Parlamentosunu* kurmuştur. Bu parlamento III. William ile eşi Mary'i, eş hükümdarlar olarak kabul etmiştir. Aynı yıl *Haklar Bildirisi*¹⁷⁸ yayınlanarak iktidarların sınırları belirlenmiştir.¹⁷⁹ Ancak burada belirtmek gerekir ki 1789 yılında Fransa'da yayınlanan *İnsan ve Vatandaş Hakları*

Hatta Sir John Rhys, Man Adası'nda cadıların bir zamanlar dağın dik yamacından yuvarlanarak cezalandırıldığına dair bir gelenekten bahsetmektedir. (James Hasting, Encyclopaedia of Religion and Ethics- Volume XI Sacrifice Sudra. New York: Charles Scribner's Sons, 1919, s. 10. <https://archive.org/details/encyclopaediaofr11hast.E.T.:04.11.2021>).

¹⁷⁶ Hill, 1640 İngiliz Devrimi, s. 50-61.

¹⁷⁷ Christopher Hill, İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 243-250.

¹⁷⁸ Bu bildiride herkesin kanun önünde eşit olduğu, parlamento onayı olmadan kral yararına para toplanamayacağı, krala şikayet, rica veya teşekkür mahiyetinde mektupların yollanabileceği, Protestanlar kanuna uygun olarak silah taşıyabileceği, parlamento onayı olmadan barış zamanı bir ordunun kurulamayacağı, parlamento üyelerinin seçiminin serbest olacağı, parlamentodaki görüşmelerin gizliliği, insanlık dışı cezalara hükmedilemeyeceği, mahkeme mensuplarının yasal yoldan atanması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. (Coşkun Can Aktan ve Serdar Yay, *Tesviyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 11, (2), 2019. s. 106).

¹⁷⁹ Hill, İngiltere'de Devrim Çağı, s. 315.

Bildirisinin, İngilizler tarafından ilan edilen *Haklar Bildirisinden* farkı; evrensel olmasıdır.¹⁸⁰

5.2.4. ABD

İnsan haklarına katkı sağlayan diğer bir devlet ise ABD'dir. Yeni bir pazar yeri ve sömürge alanı bulmak için Asya'ya giden farklı bir yol arayan Kristof Kolomb, Amerika kıtasını 1492 yılında fiili olarak keşfetmiştir.¹⁸¹ Amerika yerlisi olan Kızılderililer ilk başta Avrupalı göçmenleri hoş karşılamış, onlara yiyecek, içecek vermiş, yerleşmelerine yardım etmişlerdir.¹⁸² Ancak Kolomb'un 14 Mart 1493 yılında Lord Raphael Sanchez'e gönderdiği mektupta Kızılderilileri Hristiyan yaparak topraklarındaki madenleri alabilme konusunda ikna edebileceğini düşündüğünü yazmıştır.¹⁸³ Bunun üzerine Kolomb, sömürge için onay aldıktan sonra Espanola adasındaki yerlilerden altın içeren tüm eşyaları almaya başlamış ve direnenleri de ya kılınçtan geçirmiş ya da tutsak edip gemiye bindirmiştir. Gemiye bindirilip tutsak edilen yerliler de bir süre sonra havanın soğukluğu sebebiyle ölmüştür.¹⁸⁴

Sömürge için on yedi gemi ve bin iki yüzden fazla asker Kolomb'a gönderilmiştir. O sırada Espanola adasında sömürge olarak yerlilerden aldıkları madenler İspanyollara yetmemeye başlayınca yerlilerden daha fazla altın istemişler ancak yerliler bu isteklerini gerçekleştiremediklerinde de zulmetmeye başlamışlardır. İspanyollar tarafından yerlilerden bazıları, Hristiyanlığı yayma görevi edinen İsa'nın on iki havarisi olayını canlandırmak üzere on üçerli gruplar halinde idam edilmişlerdir.¹⁸⁵ Bazıları da gemiye bindirilip Avrupa'ya köle olarak gönderilmiş, satışa çıkarılmıştır.¹⁸⁶ Kalan bazı yerliler

¹⁸⁰ Soboul, Fransız İnkılabı, s. 185.

¹⁸¹ Berrak Kurtuluş, *Amerika Kıtasının Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (49), 2010, s. 878.

¹⁸² Ömer Zeytinoğlu, *Bir İnsanlık Trajedisi: Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü*, Uluslararası Suçlar ve Tarih, 0 (21), 2020, s. 194.

¹⁸³ Christopher Columbus, *Descriptive of the Discovery And Occupation Of The New World*, (Paul Leicester Ford der.). Newyork: Jenkins & Mccowan, 1892, s. 41.

¹⁸⁴ Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*. (Çev. Sevinç Sayan Özer). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 9.

¹⁸⁵ Bartolomeo de las Casas, *Yerlilerin Gözyaşları-Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*. (Çev. Oktay Etiman). Ankara: İmge Yayınevi, 2011, s. 38.

¹⁸⁶ Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri*, s. 9, 10.

ise karşı koymak istemişlerdir. Ancak sadece ok, yay ve baltalı oldukları için savaşmayı bilmeyen Kızılderililer, iyi silahlı Avrupalılarla boy ölçüşecek bir durumda değillerdi.¹⁸⁷

1499 yılına gelindiğinde Kolomb, yerlileri Avrupa'ya köle olarak getirmekten ve yerlilere karşı kötü tutumundan dolayı suçlandığını bildiren bir mektup almıştır. Mektubun devamında ise Espanola adasına barışı getirmek üzere yola çıkan Francisco de Bobadilla'nın vali olarak atandığını ve bu vesileyle kendisinin resmi olarak görevden alındığını öğrenmiştir.¹⁸⁸

1511 yılına yerliler daha fazla dayanamayıp ayaklanmaya başlamıştır. Hatuey adındaki bir şef, topladığı yerli grubuna yaptığı konuşmada İspanyolların yalnızca eziyet etmekten hoşlanmadıklarını ayrıca bunu onların inandıkları Tanrı için yaptıklarını söyleyerek elindeki bir parça altına 'Tanrı' vurgusu yapmıştır. Bir süre İspanyollardan kaçan Hatuey sonunda yakalan ve yakılmak üzere kazığa bağlanmıştır. O sırada bağlanan Hatuey'ye Aziz Francisco tarikatından bir keşiş yaklaşmış ve ölmeden önce Hristiyan olursa cennete gidebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hatuey, İspanyolların da cennete gidip gitmeyeceğini sormuş ve evet cevabını almıştır. Yakılmadan önceki son cümlesi ise *"sizinle aynı cennete gitmektense cehenneme gitmeyi yeğlerim"* olmuştur.¹⁸⁹

İspanyolların yerlilere karşı zulmü ve soykırımı kırk yılı aşkın süre boyunca devam etmiştir. İspanyolların yerlilere yaptığı tüm işkence ve zulmü Aziz Domingo tarikatından keşiş Bartolomeo de las Casas, dönemin kralı olan Don Carlos'a yazılı olarak bildirmiştir. 1542 yılına gelindiğinde yerlilerin de insan olduğunu ve bu tür kötülüklerin yapılmasının yasaklandığı birtakım kanun ve emirnameler çıkarılmıştır. Ancak sömürgeci İspanyollar kanun ve emirnamelere uymamış, yerlileri öldürmeye ve köle olarak kullanmaya devam etmişlerdir.¹⁹⁰ 19. yüzyılın başlarına kadar da Orta ve Güney Amerika kıtası, Portekiz'in ve İspanya'nın sömürgesi altında kalmaya devam etmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁷ Allan Nevins/Henry Steele Commager, ABD Tarihi (Çev. Halil İnalcık). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 20.

¹⁸⁸ Columbus, Descriptive of the Discovery, s. 159.

¹⁸⁹ Casas, Yerlilerin Gözyaşları, s. 50, 51.

¹⁹⁰ A.g.e. s. 139-142.

¹⁹¹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl, s. 696.

Amerika kıtasında meydana gelen olayların insan haklarına katkı sağladığı durumlar bununla sınırlı değildir. Bugünkü ABD'nin nüfusunu yalnızca Amerikan yerlileri oluşturmamaktadır. Dolayısı ile kolonilerin oluşumu sırasında insan haklarına ne gibi katkı sağlandığının da izah edilmesi gerekmektedir.

Büyük Britanya'da hakimler ve cezaevi yetkilileri, hükümlülere hapis cezalarını çekmek yerine Georgia gibi kolonilere göç etme şansı vermiştir. Ancak çok az hükümlü kendileri ve aileleri için bu topraklarda yeni bir başlangıç yapabilmek için para toplayabilmiştir. Bunun üzerine gemi kaptanları, *sözleşmeli hizmetçi* olarak adlandırılan yoksul göçmenler için hizmet sözleşmeleri imzalamaya başlamıştır. Bu hizmet sözleşmeleri, Virginia ve Massachusetts Bay Companies gibi sömürgeci ajanslar tarafından ödenmiş, bunun karşılığında ise yoksul göçmenler, sömürgeci ajanslar için dört ile yedi yıl arası boyunca sözleşmeli işçi olarak çalışmayı kabul etmişlerdir. Bu sürenin sonunda da göçmenlere özgürlük aidatı verilecektir. Büyük paralar kazanan gemi kaptanları, insan kaçırmaya kadar her türlü yöntemle gemilerini alabildiği kadar çok yolcuyla doldurmaya başlamıştır.

192

Yine değinilmesi gereken diğer bir konu da Amerika yerlilerine yapıldığı gibi köle olarak satılan Afrikalılarıdır. Her bir kolonide, eski sözleşmeli hizmetkar olan liderler olsa da bunun çok önemli bir istisnası vardı: Afrikalı köleler. İlk siyah Afrikalıları, 1619 yılında Virginia'ya getirilmiştir. Başlangıçta, birçoğu özgürlüklerini kazanabilecek sözleşmeli hizmetkarlar olarak kabul edilmiştir. Ancak 1660'lı yıllarda Güney kolonilerinde plantasyon işçiliğine olan talep arttıkça, kölelik kurumu gelişmeye başlamış ve böylece Afrikalıları, ömür boyu kölelik için prangalarla Amerika'ya getirilmiştir.¹⁹³

İngiltere'de meydana gelen Muhteşem Devrim sonucunda 1689 yılında kabul edilen *Haklar Bildirisi*nin yankıları Amerika kıtasına ulaşması 1776 yılını bulmuştur. Kolonilerin istek ve şikayetlerini bildirmek amacıyla Büyük Britanya hükümeti ile birlikte gerçekleştirilen Virginia Kongresinde *Virginia İnsan Hakları Bildirisi*¹⁹⁴ 1776

¹⁹² Bureau of International Information Programs U.S. Department of State, Outline of U.S. History: 1776-2011, Create Space Independent Publishing Platform, 2011, s. 18. (https://time.com/wp-content/uploads/2015/01/history_outline.pdf. E.T.:07.11.2021).

¹⁹³ A.g.e. s. 19.

¹⁹⁴ Bu bildiride; tüm insanların eşit ve bağımsız doğduğu, gücün halkta toplandığı, yönetimin amaçları, kuvvetler ayrılığı, halkın temsilcilerinin bağımsız bir seçimle seçilmesi gerektiği, temsilcilerden bağımsız bir verginin konulamayacağı, yolsuzluğun cezalandırılacağı, yüksek para cezalarının uygulanamayacağı,

yılında kabul edilmiştir.¹⁹⁵ 4 Temmuz 1776 tarihli Virginia Kongresinde koloniler bir araya gelmiş ve *Amerikan Bağımsızlık Bildirisi*¹⁹⁶ oybirliğiyle kabul edilmiştir.¹⁹⁷ 4 Temmuz günü ABD’de Bağımsızlık günü olarak halen kutlanmaktadır.¹⁹⁸

mülkiyet konusu, tek bir yönetim kurulması gerekliliği, şiddet ve baskıya karşı duruşu konuları düzenlenmiştir. (<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/virginia-insan-haklari-bildirisi-1776.html>. E.T.: 09.11.2021).

¹⁹⁵ Alatlı, Batı III, s. 932.

¹⁹⁶ Bu bildiride ülke bağımsızlığına, Tanrı’nın herkese devredilemez haklar bahsettiğine ve her insanın eşit olduğuna, yönetilenlerin onayladığı yöneticiler olması gerektiğine, Büyük Britanya’nın Amerika halkına yaptığı sömürülere ve artık Büyük Britanya’ya karşı siyasal bir bağlılığın bulunmadığına değinilmiştir. (http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/abd_bagimsizlik.htm. E.T.: 11.11.2021).

¹⁹⁷ Alatlı, Batı III, s. 935-938.

¹⁹⁸ <https://www.britannica.com/topic/Independence-Day-United-States-holiday>. E.T.: 11.11.2021.

6. HAPİS CEZASI

Bir araya gelen insanların oluşturdıkları toplulukta; kültür, gelenek, görenek, adet veya ahlak kapsamında birtakım kurallar geliştirilmiş ve bu kurallara uyulmaması sonucunda ya toplum tarafından hoş karşılanmayarak ya da bir ilahi güce karşı gelme şeklinde nitelendirilerek cezalar verilmiştir. İlkçağlarda bu cezalandırma, bedene yönelik acı çektirme veya hayatı sonlandırma olarak görülse de Ortaçağa doğru bu tip cezalar sürgün etme, para cezası, kölelik veya hürriyeti bağlayıcı ceza olarak şekillenmeye başlamıştır.

6.1. Tarih İçerisindeki Amacı

Tarihsel süreçte yerleşik hayata geçmiş topluluklarda sarayların varlığı ile birlikte cezaevleri de görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde yapılmaya başlanan cezaevleri genel olarak tapınaklarının içine veya sarayların arkasına inşa edilmiştir. Ortaçağda ise derebeylerin evlerinin yanında veya kulelerin içerisinde bulunuyordu. Ancak bu dönemdeki cezaevlerinde¹⁹⁹ temel amaç suç işleyenleri cezalandırmak değil, yalnızca orada tutmaktır.²⁰⁰

İşlenen suçların ağırlığına göre verilen cezalar da değişmeye başlamış ve 817 yılında manastır rahiplerinin hafif suç teşkil eden duruma karşılık hapis cezasının verilebileceği kabul edilmiştir. 1226 yılında, günümüzde Almanya'nın şehri olan Schleswig'de, *Lübeck Kanunu*, hapis cezasını hüküm altına almıştır.²⁰¹

Modern anlama en yakın şekliyle²⁰² hapis cezasının gelişimi 16. yüzyılda başlamıştır. Bu gelişim, 1588 yılında Amsterdam'da, on altı yaşını doldurmamış bir hırsızın ölüm

¹⁹⁹ Cezaevi anlamına gelen Latince kökenli poenitentiarius sözcüğünün kökü aslen tövbe etmek, pişman olmak anlamına gelen poenite sözcüğünden türetilmiştir. (Olga Doba, *The Legal Status of the Convict and His Reintegration into the Society*, Scientific Annals of the Stefan cel Mare Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 0 (3), 2016, s. 66).

²⁰⁰ Hamide Topçuoğlu, *Hukuk Sosyolojisi Dersleri (Sosyoloji Açısından Hukuk)*, Ankara: Işın Yayınları, s. 86, 87; Akt. Recep Gülşen, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Çağdaş Sistem* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 13, 14.

²⁰¹ Heinz Cornel, *Die Entstehung des Jugendstrafvollzugs*, Frankfurt: a. M., Univ., Diss., 1979, s. 14; Akt. Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel*, s. 617.

²⁰² İngiltere'de ise Bridgewell adındaki ıslahevinin 1555 yılında kurulması da cezaevlerinin nerede doğduğuyla ilgili tartışmalar yaratmıştır. (Mehmet Emin Alşahin ve Mehmet Emin Artuk, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 0 (2), 2016, s. 153). Çünkü İngiltere'de II. Henry zamanında 1164 yılında cezaevine benzer yapılar kullanılmış ancak I. Edward zamanına kadar yaygın kullanılmamıştır. (Joseph G. Wilson/Michael James Pescor, *Problems in Prison Psychiatry*, Idaho: Caxton Printers, 1939, s. 267).

cezasına mahkûm edilmesinin yerine devlet tarafından eğitilip iyileştirmesi yönünde aldığı karar ile başlamıştır. Bunun üzerine 1595 yılında Klarissen Manastırı'nın bir kısmının bu amaca tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak manastırın bu kısmı yalnızca erkek hükümlüler için ayrılmıştır. Daha sonra 1597 yılında kadın hükümlüler için de ayrı bir bölge ayrılmıştır.²⁰³ Klarissen Manastırı'nın hükümlülerin iyileştirilmesi amacıyla ayrılan bu kısmı, yeteneği olmayan gençleri, çalışabilecek durumda olan dilencileri ve serserileri Tanrı'dan korkan insanlar olarak yetiştirme amacını hedeflemiştir. Kadınlar için ayrılan kısımda duvarda yer alan “*Korkma! Kötülüğe karşılık vermeyeceğim, aksine iyice zorlayacağım. Ellerim serttir, hissiyatım sevgi doludur.*” yazısı ile cezaevinin anlayışı net bir şekilde ortaya konmuştur.²⁰⁴

1703 yılında papa olan XI. Clement, İtalya'da *San Michele* adlı kurumun bir parçası olarak çocuklar için bir ıslahevi kurmuştur. 1735 yılında kadınlar için de bir ıslahevi eklenmiştir. Günümüzde Hollanda sınırları içerisinde yer alan Flandra Kontluğunun Ghent şehrinde, XIII. Charles Hippolyte Vilain tarafından 1732 yılında bir cezaevi kurulmuştur. Buranın önemli bir özelliği, hükümlüler yaş, cinsiyet ve suçun ağırlığına göre ayrılmışlar ve mesleki eğitim verilerek sabahları dükkanlarda çalışmış geceleri de ayrı hücrelerde cezaevinde cezalarını çekmişlerdir. 1740 yılında ABD'nin Philadelphia şehrinde *Walnut Street Hapishanesi* kurulmuş, 1790 yılında Quaker mezhebi üyeleri tarafından bireysel hücreleri olan bir cezaevine dönüştürülmüştür. 1829 yılında ise *Pennsylvania Sisteminin* ilk örneği olan bir cezaevine dönüştürülmüştür. 1816 yılında New York'da *Auburn Eyalet Hapishanesi* kurulmuştur. Bu cezaevi hükümlüleri; tek başına hapsedilmesi gereken ağır suçlular, haftada üç gün çalıştırılabilecek daha az ağır suçlular ve birlikte çalışabilen ve gruplar halinde yaşayabilecek hafif suçlular şeklinde üçe ayırmıştır. Çocuklar için ıslah evleri ABD'de; 1824 yılında New York'da *Sığınma Evi*, 1826 yılında Boston'da *Reform Evi*, 1828 yılında Philadelphia'da *Sığınma Evi* şeklinde kurulmuş ve yalnızca erkek çocuklara hizmet etmiştir.²⁰⁵

Hapis cezası infaz edilirken, hükümlülerin tekrar suç işlemesini engellemek ve potansiyel suçlularda korkutucu bir izlenim bırakmak adına hükümlülere karşı acımasız işkenceler

²⁰³ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 617.

²⁰⁴ A.g.e., 618.

²⁰⁵ Wilson/Pescor, Problems in Prison Psychiatry, s. 267-271.

ve kötü muameleler yapılmıştır. Ancak bunun sonucunda insan haklarına dair ufak sorgulamalar yaşanmış ve hükümlüler devlet lehine çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece kötü muamelelerin biraz da olsa önüne geçmeye, ekonomik olarak kazançlı bir yola başvurulmuştur.²⁰⁶ Ayrıca bir savaş esiri olan İngiliz John Howard, cezaevlerinde acı çeken insanları, hükümlülerin izolasyonu, kurum temizliği, sağlıklı beslenme gibi konulara değinmek üzere 1777 yılında *İngiltere ve Galler'deki Cezaevlerine İlişkin İlk Değerlendirmeler ve Bazı Yabancı Cezaevleri Hastanelerinin Dökümü* adlı eseri yayınlamış ve böylece birkaç küçük tek kişilik hücrelerin inşa edilmesi gündeme gelmiştir.²⁰⁷

Hapis cezasının amacı, dönemsel olarak farklılıklar göstermekle birlikte ilk ortaya çıktığı zamanlarda suçlunun toplumdan alıkonulması şeklindeydi. İşkence ile azap çektirerek itaatkâr bedenler yaratmaya çalışmışlardır. Ancak zamanla ceza uygulamalarının edepli hale gelerek bedene dokunmama veya en az derecede dokunma şeklindeki cezaevlerinin doğması, azap çektirmeye yönelik cezaların önüne geçmiş ve böylece derli toplu kurallar ile yüksek bir amaç hedeflenmiştir.²⁰⁸

Lutheryan mezhebine bağlı Alman bakan Theodor Fliedner tarafından 1826 yılında hükümlülerin bireysel bakımını hedefleyen ve onların ruhani olarak eğitime amacıyla *Ren-Westfallier Cezaevi Derneği* kurulmuştur. Ayrıca 1846 yılında Fliedner, Frankfurt'ta ilk kez toplanan Uluslararası Cezaevi Kongresinde tek kişilik infaz rejiminin konulması gerektiğini de belirtmiştir. 1828 yılında Alman bir doktor olan Nicolaus Heinrich *Julius*, *Cezaevleri ve Hükümlülerin İyileştirilmesi Üzerine Dersler* adlı kitabını yayınlamıştır.²⁰⁹

Özel önleme teorisinin gelişmesinde büyük payı olan Liszt, 1882 yılında ceza hukukunda amaç ve düşünce üzerine bir reform programı ortaya atarak, cezalandırmanın temeline iyileştirme amacının yerleştirilmesi gerektiğini, iyileşme ihtiyacı olmayan suçluların

²⁰⁶ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 617.

²⁰⁷ Thilo Eisenhardt, Strafvollzug, Stuttgart: Kohlhammer, 1978, s. 38; Akt. Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 621.

²⁰⁸ Michel Foucault, Hapishanelerin Doğuşu (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi, 1992, s. 11, 12.

²⁰⁹ Albert Krebs, Freiheitsentzug Entwicklung von Praxis und Theorie seit der Aufklärung, Berlin: Duncker & Humblot, s. 490; Akt. Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 622.

korkutulması gerektiği, iyileşme yeteneği olmayanların ise zararsız hale getirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.²¹⁰

20. yüzyıla gelindiğinde uluslararası reformlar başlamış ve Birleşmiş Milletler üyeleri tarafından 1955 yılında *Suçluların Önlenmesi ve Hükümlülere Muamele* adlı kongrede ele alınan hükümlülere uygulanan her davranışın belirli esaslar üzerine oturtma ve infaz kurumu açma konularına yoğunlaşmıştır. Bu konular *Hükümlülere Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları* çatısı altında toplanmıştır. Böylece 31 Temmuz 1957 tarihinde Birleşmiş Milletler, *Hükümlülere Muamelede Uyulacak Asgari Esaslar* kabul edilmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi tarafından da 1973 yılında *Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar* kabul edilmiş, 1987 yılında *100 Adet Avrupa Ceza İnfaz Esası* belirlenerek güncellenmiş ve 2006 yılında *Avrupa Cezaevi Kuralları* adı altında kapsam genişletilerek güncellenmiştir.²¹¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından *Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar* tekrar gözden geçirilip genişletilmiş ve yaşamının yirmi yedi yılını Apartheid rejiminin cezaevlerinde hükümlü hakları savunucusu olarak geçiren Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Başkanı Nelson Mandela'nın mirasını onurlandırmak için *Mandela Kuralları*²¹² adı verilmiştir. Bu kuralların 3. maddesinde ele alınan “*Hapislik ve kişilerin dış dünyayla ilişkilerin kesilmesiyle sonuçlanan diğer tedbirler, bu kişileri özgürlüklerinden yoksun bırakarak, kendi kaderlerini belirleme hakkını ellerinden aldığı için sıkıntı vericidir. Bu nedenle hapisane sistemi, olaya özgü olarak haklı görülebilir ayırma ya da disiplin gerekçeleri hariç, böylesi bir duruma içkin ıstırapı, daha ağır hale getiremez.*” hükmü ile hapis cezasının ne olduğu açıklanmıştır. 4. maddesinde yer alan “*(1) Hapis cezasının ya da kişinin özgürlüğünü kısıtlayan benzer tedbirlerin amacı, öncelikle toplumu suça karşı korumak ve suçun tekrarını azaltmaktır. Ancak bu amaçlar, eğer hapislik dönemi, bu kişiler tahliye olduklarında mümkün olduğunca topluma yeniden uyumlarını sağlayacak biçimde kullanılırsa başarılabilir; böylece yasalara uymaları ve kendi yaşamlarını sürdürmeleri*

²¹⁰ Hans-Dieter Schwind, *Kriminologie Eine praxisorientiert Einführung mit Beispielen*, Heidelberg: Kriminalistik, 1998; Akt. Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel*, s. 622, 623.

²¹¹ A.g.e., s. 627, 628.

²¹² Orijinal metin için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/41/PDF/N1544341.pdf?OpenElement>. Türkçe çevirili metin için bkz. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>. E.T.: 22.04.2022.

sağlanabilir. (2) Bu amaçla, hapisane idareleri ve diğer yetkili merciler, giderim sağlayıcı, ahlaki, ruhsal, sosyal, sağlık ve spor temelli olanlar dâhil, eğitim, mesleki eğitim ve çalışma olanakları sunulur. Böylesi bütün programlar, etkinlik ve hizmetler, hükümlülerin bireysel tretman ihtiyaçlarına uygun olarak, yerine getirilir.” hükmü ile hapis cezasının amacına yoğun bir şekilde değinilmiş ve hapis cezasını yalnızca suçlunun toplumdan ayrılmasının amaç edinilmediğinin altı defalarca çizilmiştir.

Cezaevinin amacı, Türk hukukuna 5275 sayılı kanunun 73. maddesinde “(1)Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike hâlleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak, toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır. Bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servisleri oluşturulur. (2) Hükümlü, amaca uygun iyileştirme gereklerinin gerçekleştirilebileceği kurumlara veya bölümlere yerleştirilir.” şeklinde yansımıştır. Bu amaç doğrultusunda 5275 sayılı kanunun 6/1-c ve d maddesine göre ceza infaz kurumu, hükümlünün iyileştirilmesi adına araç ve olanak sağlamak zorundadır. Ayrıca hükümlünün kanun ve yönetmeliklerde yer alan haklarının dokunulmazlığı korunmakta ve iyileştirme konusunda kanunilik ve hukuka uygunluk ilkeleri esas alınmaya devam etmektedir. Ayrıca iyileşmeye ihtiyacı olmadığı saptanan hükümlüye özel bireyselleştirilmiş programlar yapılması gerektiğinden bahsetmektedir.

6.2. Müebbet ve Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezası

Aslı *muabbad* olan ve Arapça’dan dilimize müebbet olarak geçen sözcük *kalıcı*, *sonsuz* anlamına gelmektedir.²¹³ Dolayısıyla müebbet hapis cezası, hükümlü için sonsuz süreli, başka bir anlatımla *ömür boyu süren bir hapis cezası* olarak tanımlanabilir.

Müebbet hapis cezası, tarih boyunca uygulanan, ölüm cezasının bir alternatifi olarak ortaya çıkan ve yeni olmayan bir ceza türüdür. Kişinin öldürülmesi yerine hapsedilmesi fikrini doğuran sebep, insanların insan olmasından kaynaklı hak ettiği haklar olmayıp aksine ağır çalışma şartları ve hücre hapsi ile ölüm cezasından daha kötü bir ceza olarak görülmüş olmasıdır. 2013 yılından bu yana, Beyaz Rusya hariç Avrupa’da ölüm cezası

²¹³ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/m%C3%BCebbet>. E.T.: 17.04.2023.

uygulanmamaktadır. Ancak birçok ülkede ölüm cezasının kaldırılmasının, ancak onun yerine yeterince azap verici bir cezanın getirilmesi halinde destekleneceği düşünülmüştür. Bu sebeple de son yirmi beş yılda Avrupa genelinde verilen müebbet hapis cezası sayısında belirgin bir artış olmuştur.²¹⁴

Müebbet hapis kavramı ülkeden ülkeye değişebilmekle birlikte, ortak olarak bu cezanın belirsiz bir süre için verildiği söylenebilir. Müebbet hapis cezası, ölüm cezasının yerine geçen ve ölüm cezası kadar ağır olmasa da ciddi sonuçları olabilen bir ceza olması sebebiyle çok tercih edilen bir ceza türü olmuştur.²¹⁵

Devletler hükümlüye, belirlenen süre boyunca cezasını çektikten sonra cezaevinden çıkabilmesi için birkaç belirli yollar sunmaktadır. Çünkü her devlet, hükümlüye bu umut ışığını yakmak zorundadır. Ancak bunun tek bir istisnası mevcuttur; Nazi Almanya'sının önde gelen isimlerinden olan Rudolf Hess, Berlin'de 1945 yılında hapsedilmiş ve 1987 yılında 93 yaşında ölene kadar tutulmuştur.²¹⁶

Müebbet hapis cezasının kaldırıldığı hukuk sistemleri de bulunmaktadır. Örneğin; Portekiz 1884 yılında ve İspanya 1928 yılında müebbet hapis cezasını kaldırmıştır. Brezilya ise 1890 yılında müebbet hapis cezasını kaldırmakla birlikte 1969 ile 1979 yılları arasında tekrar yürürlüğe koymuştur. Buradaki amaç, müebbet hapis cezasındaki belirsizliği ortadan kaldırarak her cezada bir üst sınırın belirlenmesidir.²¹⁷

Müebbet hapis cezasının hükümlüler lehine gelişimini anlatan bir örnek verilebilir. Bulgar vatandaşı olan Plamen Parashkevov Iorgov, 1976 ile 1987 yılları arasında bir tecavüz, iki hırsızlık, bir nitelikli hırsızlık ve bir kamu düzeninin bozma suçlarından hapis cezasıyla 8 yıl 8 ay hapis cezasından hüküm giymiştir. Serbest kaldıktan sonra 8, 10 ve 12 yaşlarında üç kız çocuğunu öldürme, bu çocuklardan 12 yaşındakine tecavüz etme suçundan ve mahkûmiyetten kaçmak için ülkeyi yasadışı yollarla terk etme suçlarından hüküm giymiştir. Bulgar yerel mahkemesi Ceza Kanununu uyarınca Iorgov'a ölüm cezası vermiştir. Ancak Bulgar Ulusal Meclisi, 20 Temmuz 1990 tarihinde ölüm cezalarının infazlarına moratoryum ilan ettiği için ölüm cezası askıya alınmıştır. 23 Aralık 1998

²¹⁴ AİÖK, Ömür Boyu Hapis Cezası Mahkûmlarının Durumu-25. Genel Rapordan Alıntı, 2016, s. 2.

²¹⁵ A.g.e., s. 3.

²¹⁶ Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 728.

²¹⁷ A.g.e., s. 614.

tarihinde Ulusal Meclisin ölüm cezasını kaldırıp yerine ağırlaştırılmış müebbet cezasını getirmesiyle birlikte Iorgov ölüm cezası yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almıştır. 5 Temmuz 1999 tarihli bir kararla Veliko Tarnovo Temyiz Mahkemesi, Iorgov'un katı bir rejime tâbi tutulmasına karar vermiştir. Ancak 2003 yılında Iorgov'un başvurusu ile cezaevi müdürü, müebbet hapis cezası alan hükümlülerin tutukluluk koşullarını iyileştirmek için bazı adımlar atmasıyla birlikte hücreler, hükümlülerin diğer hükümlülerle iletişim kurabilmesine olanak sağlayacak ve gerektiğinde tuvaleti kullanmalarına izin verilecek şekilde saat 17:30 ile 20:00 arasında açık bırakılmaya başlanmıştır. Banyo penceresinin üzerindeki metal levha gün ışığının içeri girmesi için kaldırılmıştır. Elektrik ampulleri hücrelere yaklaştırılmış ve başvuranın yatağının yanındaki metal duvar yalıtkan malzeme ile kapatılmıştır. İlerleyen zamanlarda da çeşitli faaliyetlere katılması sağlanmıştır. Iorgov ise 15 Ağustos 2002 tarihinde AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, elindeki tüm delilleri göz önünde bulundurarak ve iddiaları inceleme yetkisine sahip olduğu kadarıyla Sözleşme veya ek protokolleri ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine dair herhangi bir duruma rastlamamış olduğu için dayanaktan yoksun olduğuna karar verip başvuruyu reddetmiştir.²¹⁸

Türk hukukunda 5237 sayılı kanunun 47. maddesinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının tanımı, 48. maddesinde ise müebbet hapis cezasının tanımı yapılmıştır. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının, müebbet hapis cezasından farkı; infaz rejimindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Diğer bir fark ise ileride değinileceği üzere koşullu salıverilmeleri için infaz kurumunda geçirilecek zamandan kaynaklanmaktadır.

Günümüzde tartışılan DNA profil verilerinin kayıt altına alınması uygulamasının da bu başlık altında örneği ile incelenmesi gerekmektedir. Doğuma dayalı bir DNA profillemeye ile birçok cinayetin ve cinsel suçların tespit edilmesini çok daha kolay hale getirecek ve adalette aksamaların önüne geçilmiş olacağından bahsedilmektedir.²¹⁹ Buna destekleyici olarak 65 yıl sonrasında çözülen cinayet davası örnek verilebilir. Şöyle ki; ABD'nin Montana eyaletinde 1956 yılında 18 yaşındaki Lloyd Duane Bogle'ın ve 16 yaşındaki kız arkadaşı Patricia Kalitzke'nin cesetleri, cinsel saldırıya uğramış şekilde bulunmuştur.

²¹⁸ Iorgov v. Bulgaristan, B. N. 3695/02 kararı. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-100271%22%5D%7D>. E.T.: 10.12.2021.

²¹⁹ Philips, Death Penalty, s. 15.

Ancak dönemin yetersiz teknolojisiyle dava dosyası, faili meçhul olarak kapatılmıştır. Olaydan 32 yıl sonra dedektif Phil Matteson, bu cinayetin kanıtlarını içeren kanıt odasında çalışmaya başlamış ve Kalitzke'nin vücudundan alınan vajinal sürüntüyü 2001 yılında analiz için laboratuvara göndermiştir. Laboratuvar sonucunda ise erkek arkadaşı Bogle'a ait olmayan sperm hücreleri bulunmuştur. Bunun üzerine 2007 yılında Kenneth Gould, ilgili davanın cinayet olabileceğinin değerlendirilmesini istemiştir. 2012 yılında tekrar açılan bu davaya atanan dedektif Jon Kadner, verileri dijital ortama aktararak vakıa ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. 2018 yılında, bir başka dava olan *Golden State Katili* davasının adli soy bilimi aracılığıyla şüphelinin olası akrabalarını bulmak için şüphelilerin DNA'sını ticari soy web sitelerine yüklenen verilerle eşleştirme süreci kullanılarak çözülmesi üzerine dedektif Kadner da 2019 yılında bu yola başvurmuştur. DNA analizleri yapan *Bode Technology* şirketine veriler yüklenmiş ve gönüllü soyağacı veri tabanlarındaki verilerle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda Kenneth Gould'a ulaşımlardır. Ancak Gould 2007 yılında ölmüş ve bedeni yakılmıştır. Dolayısıyla suçluluğu veya masumiyeti kanıtlanması için geriye kalan tek yol, yakınlarının DNA'sını test etmek olacaktır. Dedektifler, Gould'un üç çocuğuna ulaşmayı başarmışlar ve onları DNA örneği verme konusunda ikna etmişlerdir. 2021 yılında DNA örnekleri ile birlikte analiz yapılmış bulgular ise tecavüzcü ve katilin Gould olduğunu ortaya koymuştur.²²⁰

²²⁰ <https://lawandcrime.com/crime/sheriffs-office-in-montana-uses-dna-evidence-to-solve-cold-case-double-murder-going-all-the-way-back-to-1956/>. E.T.: 04.02.2022.

7. UMUT HAKKI

Ölüm cezası, suçluyu devam etmekte olan hayattan tamamen yok etmektedir. Başka bir anlatımla, ölüm cezasının infazından sonra artık o kişi var olmayacaktır. Benzer yaklaşım müebbet hapis cezası için de geçerlidir. Kişi yaşasa dahi cezaevinde ikamet ettiği için onun dışında devam eden hayatta var olmamayı sürdürecektir. Dolayısıyla iyileşmeye başlamış kişinin cezaevinde tutulmaya devam edilmesi yıkıcı bir etki yaratacaktır. Çünkü cezasını hak ettiği ölçüde çekmiş ve artık topluma kazandırılmaya hazır hale gelmiş bir bireydir. Bu kişinin hak ettiğinden fazla cezaya maruz kalması, iyileşen bu hükümlünün önceki haline dönebilmesini tetiklemektedir. Öyle ki, iyileşme adımını atmış bir hükümlüye devletin de bir adım atması, onu ödüllendirilmesi gerekmektedir.

Bir suçlunun hapsedilmesindeki amaç dönemsel ve mekânsal farklılıklar gösterse de günümüzde bu amaç, cezaevine konulan kişinin iyileştirilerek topluma tekrar kazandırılması ve yeniden suç işleyerek topluma daha fazla zarara neden olmasını önlemektir. Ancak bu sağlanırken ne suçlunun hakları ne de mağdurun hakları ihlal edilmelidir. Taraflar arası kazanımlar, bir dengeye oturtulmalı ve mümkün olan en az zararlar bir uygulama metodu geliştirilmelidir. Bu sebeple öğretide cezalandırmanın amaçları arasında rehabilite²²¹, tretman²²², sosyalleşme²²³, topluma entegre olma²²⁴ ve ıslah²²⁵ yer almaktadır. Bu doğrultuda hükümlünün iyileştirilmesi, hapis cezasının süresinden bağımsız olmalıdır. Şöyle ki kısa süreli hapis cezası almış bir hükümlünün

²²¹ Fransızca kökenli olan rehabilite sözcüğü alıştırmak, uygun hale getirmek anlamına gelen habilitere sözcüğünün başına tekrarlayan anlamına gelen re eklenmesiyle oluşturulmuştur. Böylece rehabilite, yeniden alıştırmak, yeniden uygun hale getirmek anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla birlikte rehabilite, daha önceden bulunduğu ortama uyum sağlama anlamına karşılık kullanılmaktadır. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/rehabilite>. E.T.: 12.04.2023).

²²² Fransızca kökenli olan traitement sözcüğü Türkçe'ye tretman olarak geçmiştir. Traitement sözcüğü muamele yapma, tedavi etme anlamına gelen traiter sözcüğüne akıl anlamına gelen mentum eklenerek türetilmiştir. Böylece zihinsel tedavi anlamında kullanılabilir. (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/tretman>. E.T.: 12.04.2023).

²²³ Fransızca kökenli sosyalleşme sözcüğü toplumsal, arkadaşlık gibi anlama gelen social sözcüğünün Türkçe'ye sosyal olarak geçmesiyle ve Türkçe eklerle zenginleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Sosyalleşme, kişinin ait olduğu toplumdaki değer yargılarının o kişiye öğretilmesi sürecidir. (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sosyal>. E.T.:12.04.2023).

²²⁴ Fransızca kökenli olan entegre sözcüğü birleşik, bütün anlamına gelen intégra sözcüğünden türetilmiştir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/entegre>. E.T.: 12.04.2023).

²²⁵ Arapça kökenli ıslah sözcüğü aslen uygun olma, geçerli olma anlamına gelen sulh sözcüğünün fiilleşmiş şeklidir. Böylece uyum sağlama, düzeltme anlamına gelmiştir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C4%B1slah>. E.T.: 12.04.2023).

iyileştirilmeye ne kadar hakkı var ise müebbet hapis cezası almış hükümlünün de iyileştirilmeye o kadar hakkı bulunmaktadır. Çünkü ömrü boyunca cezaevinde kalacağını düşünen hükümlü, yaşam gayesini ve gayretini kaybetmiş olmaktadır.²²⁶

Hükümlüler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre bireyin suç işlemekten vazgeçme potansiyelini hem kişinin karakteri olan öznel unsurlar hem de evlenebilme, iş bulabilme kısaca çevreye uyum sağlayabilme becerisinin belirlediği ortaya konulmuştur.²²⁷ Bundan çıkarılabilecek sonuç ise koşullu salıverilecek kişinin cezaevinden sonraki hayatında başarılı olabilmesinin en önemli temelleri infaz kurumunda atıldığıdır. Dolayısıyla umut hakkı kapsamında atılacak ilk adım, hükümlüye dışarı çıkabileceği umudunu aşılmasıdır. Her ne kadar salıverilmenin şartları olsa da ilk öncelikle hükümlüde sonsuza kadar cezaevinde kalacağı düşüncesinin yıkılması gerekmektedir.

Hükümlünün tahliye²²⁸ olabileceğine olan inancının güçlendirilmesi için onu bu duruma inandırmak, inandırmak için de hukuki olarak hakkını teslim edilmelidir. Umut hakkı kavramsal olarak alt başlıkta tartışılacağı için burada değinilmesinin yararlı olacağını düşündüğümüz *plasebo* etkisinden bahsetmek gerekmektedir. *Plasebo*, hiçbir tedavi ediciliği bulunmayan bir ilaç benzeri maddenin hastaya verilerek iyileşmesinin kaydedilmesidir.²²⁹ Örnek olarak *plasebo ameliyatlari* verilebilir. Diz kapağından rahatsız olan bir grup insanlardan bir kısmını gerçekten ameliyata alıp diğer kısmını ameliyata girmiş gibi gösterilerek küçük kesikler atılıp bırakılmıştır. Hastalara verilen kademeli egzersizler sonucunda *plasebo ameliyatı* geçirmiş olanlar ile gerçekten ameliyat olanlar arasında sağlıksal hiçbir farkın olmadığı kaydedilmiştir.²³⁰ Bu olayın konumuzla

²²⁶ Timur Demirbaş, “Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme Sorunları” konulu bildiri, İnfaz Hukukunun Sorunları Semineri, 24-25 Kasım 2000 Ankara, Goethe Enstitüsü ve Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, s. 394. (<https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/T.Demirbas-5.pdf>. E.T.: 10.04.2023).

²²⁷ Thomas P. LeBel, Ros Burnett, Shadd Maruna ve Shawn Bushway, *The ‘Chicken and Egg’ of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime*, European Journal of Criminology, 0 (5), 2008, s. 132; Akt. Janne Kivivuori ve Henrik Linderborg, *Negative Life Events and Self-Control as Correlates of Self-Assessed Re-Offending Probability among Finnish Prisoners*, European Journal of Criminology, 7 (2), 2010, s. 125.

²²⁸ Arapça kökenli olan tahliye sözcüğü, boş olma, تنها olma anlamına gelen hela sözcüğünün filleşmiş halidir. (<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tahliye>. E.T.: 12.04.2023).

²²⁹ Paul Arnstein ve Elsa Wuhrman, *Use of Placebos in Pain Management*, Pain Management Nursing, 12, (4), 2011, s. 226. (https://www.academia.edu/29096073/Use_of_Placebos_in_Pain_Management. E.T.: 08.04.2023).

²³⁰ <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa013259>. E.T.: 08.04.2023.

alakası ise inanç kısmındadır. Burada hukuksal olarak bir umut hakkı kavramının var olması hükümlü, şartları yerine getirmese bile salıverileceğine olan inancıyla az veya çok iyileşme kat etmesidir. *Plasebo* etkisinin tam tersi olan *nosebo etkisi* ise olumsuz beklentiler ile olumsuz sonuçlar meydana gelmesidir.²³¹ Burada bilinç altının fiziksel ve psikolojik etkilerinin ne kadar etkin olduğu görülmektedir. Çünkü müebbet hapis cezası almış hükümlü, koşullu salıverilme yasaklarıyla karşılaşılıyorsa hem fiziksel hem de psikolojik olarak düzelmemekte hatta bozulmaya başlamaktadır. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için akupunktur ve hacamat (cupping) örneklerinden bahsetmek gerekmektedir.²³² Akupunktur bilindiği üzere vücudun belli noktalarına çok ince bir iğne sokulmasıyla bazı rahatsızlıklardan kurtulmak için yapılan uygulamadır. Hacamat ise dua eşliğinde yine vücudun belli noktalarında pis kanın akıtılması için jilet yardımıyla küçük çizikler atılmasıdır. Buradaki uygulamaların verimliliği, bilinçaltının iyileşmeye olan inancıyla ilgilidir.²³³ Çünkü iyileşme organı bilinçaltı, iyileştirme süreci ise inançtır.²³⁴ Dolayısıyla müebbet hapis cezası alan kişilerin gerek dolaylı olarak (cezaevi şartlarıyla, uygulanan kurallarla, infaz kurumu personellerinin davranışlarıyla) gerekse de doğrudan (AİHS'e yer alan maddeler ile, insan onurunun dokunulmazlığı ilkesiyle, mevzuatta yer alan hükümlerin varlığı ve koşullu salıverilme yasaklarının kaldırılmasıyla) hükümlüye bilinçaltı mesajı verilmesi gerekmektedir. Hükümlü, ortam ve şartlar sağlandığında çok büyük ihtimalle iyileşmeye olan inancı artacak ve davranışlarına yansıtacaktır.

Kişinin cezaevine girdiği andan itibaren psikolojisinin daha da bozulmasının ilk nedeni, sosyal statüsünü kaybederek alçaltılmış duygusuna kapılması ve tamamen yabancı olduğu bir ortama geçiş yaparak özgürlük alanının daralmasıdır. Burada özel yaşam alanı kalkmakta ve daha önce anlatıldığı üzere Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisindeki sevgi ve ait olma ihtiyacını kaybetmektedir. Hükümlü cezaevindeki ilk günlerinde, tek başına kaldığı için kendini dinleyerek vicdan azabı duyma ve pişmanlık gibi duygulara girmektedir.

²³¹ <https://www.aerzteblatt.de/int/archive/article/127210>. E.T.: 08.04.2023.

²³² Dünya Sağlık Örgütünde Ulusal Bulaşıcı Hastalıklar Merkezinde 2009 yılında başkan olan Moğol doktor Saruul Batulzii, Dünya Hepatit Gününde yayımladığı bir makalesinde “...cildinizde kesik ve çiziklerden kaçının ve akupunktur gibi medikal olmayan tedaviler yaptırmaya özen gösterin” şeklinde uyarıda bulunmuştur. (<https://www.who.int/westernpacific/news-room/feature-stories/item/world-hepatitis-day-2016>. E.T.: 08.04.2023).

²³³ Joseph Murphy, Bilinçaltının Gücü (Çev. Aslı Şimşek), İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2017, s. 69.

²³⁴ A.g.e., s. 68.

Daha sonrasında dışlanma korkusundan dolayı cezaevi çevresiyle uyum sağlamaya çalışmakta, bulunduğu ortama uyum sağlamanın bir getirisi olarak dışarıdaki topluma karşı kin beslenmeye başlamaktadır. Ve zaman içerisinde bu kin, ziyaretçinin gelmemesi ve meslek hayatındaki kaygılarla birleşmektedir. Dolayısı ile bu süreç hükümlünün iyileştirilmesini olumsuz olarak etkilemektedir.

7.1. Tanımı

Türk Dil Kurumunda Türkçe kökenli umut; *olması beklenen veya olacağı düşünülen şey* olarak tanımlanmıştır.²³⁵ Umut sözcüğü ile aynı anlama gelen Farsça kökenli ‘اميد’ omid olarak okunan ve Türkçe’ye ümit olarak geçmiş sözcük ise *beklenti, arzulanan şey* olarak tanımlanmıştır.²³⁶ Cambridge Üniversitesinin sözlüğüne göre umut anlamına gelen İngilizce kökenli *hope* sözcüğü, *bir şeyin olmasını veya gerçek olmasını istemek ve genellikle bunun olabileceğini düşünmek için iyi bir nedene sahip olmak* şeklinde tanımlanmıştır.²³⁷ John Locke ise umudu ‘*umut, kendisini memnun etmeye yatkın bir şeyden gelecekte olası bir zevk alma düşüncesi üzerine herkesin kendi içinde bulduğu zihindeki zevk*’ şeklinde tanımlamıştır.²³⁸

Umut hakkı ilk defa AİHM tarafından 9 Temmuz 2013 tarihli kararında tanımlanmıştır. İlgili dosyada hakim olan Ann Power-Forde’un katılım görüşünde AİHS’in *İşkence Yasağı* başlıklı 3. maddesinin umut hakkı olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. İnsan kişiliğinin bir parçası olan umut etme hakkının yargılama sırasında hesaba katılması gerektiğini yineleyen Power-Forde, en iğrenç, en korkunç eylemlerle başkalarına tarifsiz acılar yaşatan en azılı suçluların bile temel insanlıklarını koruduğunu dolayısıyla en uzun hapis cezalarını hak etmiş olsalar bile bir gün işledikleri yanlışların kefaretni ödeyebileceklerini umma haklarını elinde tuttuklarından bahsetmektedir. Power-

²³⁵ <https://sozluk.gov.tr/>. E.T.: 12.04.2023.

²³⁶ <https://pauclt.com/fatr/index.php>. E.T.: 12.04.2023.

²³⁷ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hope>. E.T.: 12.04.2023.

²³⁸ John Locke, *Essay Concerning Humane Understanding*, 1999, State College: The Pennsylvania State University, s. 216. (www.philotextes.info/spip/IMG/pdf/essay_concerning_human_understanding.pdf. E.T.: 19.03.2023).

Forde'ye göre onlardan umut hakkını esirgemek, insanlıklarının temel yönünü inkâr etmek olur ve bunu yapmak tam anlamıyla aşağılamaya girmektedir.²³⁹

AİHS'in 3. maddesinin umut hakkı kapsamında ve onun ihlali konusunda değerlendirilebilmesi için müebbet veya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm olan suçlunun cezasının yeniden gözden geçirilmemesi ve dolayısıyla suçunu asla telafi edememe riskinin varlığı aranmaktadır.²⁴⁰ Bunlara ek olarak AİHM, müebbet hapis cezalarının Sözleşmenin 3. maddesi açısından değerlendirilmesinde verilen cezanın *de jure* (hukuken) ve *de facto* (fiilen) indirilebilirliğine, serbest bırakılma ihtimalinin kanunlarda tanınıp tanınmadığına, cezanın hafifletilebilir koşullarına, genel af ve özel affın uygulamadaki sıklığına ve suçlunun koşullu salıverilme ihtimaline önem vermektedir.²⁴¹

Yine, kavramsal olmasa da içeriksel olarak umut hakkı AİHM'in kararlarında yer almıştır. Öyle ki AİHS'e göre hükmedilen cezanın yeniden gözden geçirilmesi, cezanın indirilebilir olması ve hükümlünün salıverilme imkânının bulunması konularına uygun olmak şartıyla devletler istediği cezayı kanunlarına koymakta ve uygulamakta serbesttir. AİHM, aleyhine başvuruda bulunan devletin iç hukukunda müebbet hapse mahkûm edilmiş kişiye *de jure* (hukuken) ve *de facto* (fiilen) serbest kalma umudu sunup sunmadığına bakmaktadır. Başka bir anlatımla, müebbet hapis cezasının indirilmemesi tek başına Sözleşmeye aykırılık oluşturmamaktadır. Çünkü burada önemli olan, ilgili devletin mevzuatında cezanın indirilebilmesi için imkân tanıyıp tanımadığıdır. İmkân tanımasına rağmen cezanın ilgili hükümlüde indirilmemesi de kabul edilebilir bir durumdur. Çünkü iç hukuku ilgilendiren bir meseledir ve yetki ilgili devlete aittir. Örneğin; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi vatandaşı olan Panayiotis Agapiou Panayi Kafkaris, bir arabaya bomba yerleştirip patlatmış, ikisi çocuk üç kişiyi öldürmüştür ve 9 Mart 1989 tarihinde kasten öldürme suçundan müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Kafkaris'in cezaevine girdiği ilk gün, koşulları sağlaması şartıyla 16 Temmuz

²³⁹ Vinter ve diğerleri v. Birleşik Krallık. B. N. 66069/09, 130/10 ve 3896/10. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-122664\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\). E.T.: 19.01.2023.

²⁴⁰ Adalet Bakanlığı, Müebbet Hapis Cezası-Tematik Bilgi Notu, 2015, s. 1. (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_TUR.pdf. E.T.: 23.01.2023).

²⁴¹ Sarah Trotter, *Hope's Relations: A Theory of the 'Right to Hope' in European Human Rights Law*, Human Rights Law Review, 0, (22), s. 3. (<https://academic.oup.com/hrlr/article-pdf/22/2/ngac007/43895673/ngac007.pdf>. 19.01.2023).

2002 tarihinde serbest kalabileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine, disiplin suçu işlediği için bu tarih 2 Kasım 2002'ye ertelenmiştir. Ancak bu tarihe gelindiğinde Kafkaris salınmamıştır. Kafkaris, ilgili mevzuatın müebbet hapis mahkûmlarını hariç tutarak cezaların hafifletilmesinin AİHS'e ihlal teşkil ettiği iddiasıyla 3 Haziran 2004 tarihinde AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme önüne gelen davada, ilgili devletin mevzuatını incelediğinde müebbet hapis cezası çeken hükümlülerin salıverilme imkânının az da olsa var olduğunu gözlemlemiştir. Çünkü cumhurbaşkanının yetkisi ile affedilen hükümlüler halihazırda bulunmaktadır. Dolayısıyla AİHM, ihlalin olmadığına karar vermiştir.²⁴²

7.2. Tarihçesi

Umut hakkı fiili olarak ilk İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Öyle ki cezaevi reformcusu John Howard, 1777 yılında yayınladığı İngiltere ve Galler'deki *Hapishanelerin Durumu* adlı kitabında Türkiye de dahil olmak üzere, incelediği birçok cezaevindeki gözlemlerini paylaşmıştır. Howard'a göre cezaevindeki suçluların ahlaki yönden uslandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu düzeltme planını birkaç başlık altına toplamıştır; infaz kurumunun hijyenik koşulları sağlanmalı, hükümlülerin birbirlerini etkileyerek cezaevlerinin bir suç üniversitesi olmasını engellemek adına gece ve gündüz kesin olarak ayrılmalı, ücreti ödenmesi şartıyla zorunlu olarak çalıştırıldığı bir sistem geliştirilerek infazdan sonraki yaşamında kullanılması için ücretin bir kısmının kesilmesine ilişkin hükümler getirilmeli, hükümlülerin gelişime açık hale gelmesi için ortam sağlanmalı ve kurallara uygun davrananlar açısından ceza sürelerinin kısaltılabilmesine olanak tanınmalıdır. Howard'ın kitabında savunduğu düşünceler doğrultusunda, yeni bir cezaevi sistemi kurulmasına yönelik *Cezaevi Yasası*, 1779 yılında İngiliz Parlamentosunda kabul edilmiştir. Böylece bir cezaevinde bulunması gereken dört ana unsur, güvenliği sağlanmış bir bina, suçluların konulan kurallara uyup uymadıklarının denetimi, temel bir ihtiyaç olan yemeğin hükümlülerce ödenmesinin kaldırılması ve suçluların iyileştirmesine katkıda bulunabilecek bir cezaevi rejimi şeklinde ortaya konulmuştur.²⁴³

²⁴² Kafkaris v. Kıbrıs. B. N. 21906/04. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-2266462-2424484%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-2266462-2424484%22]}), E.T.: 03.09.2021.

²⁴³ Veli Özer Özbek, *İnfaz Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013, s. 39, 40; Akt. Alşahin ve Artuk, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi*, s. 307.

Umut hakkı kavramsal olarak ise ilk defa Alman Federal Anayasa Mahkemesinin müebbet hapis cezasının anayasaya uygunluk denetimi yaptığı 21 Haziran 1977 tarihli kararında tartışmaya açılmıştır. Mahkemeye göre ömür boyu hapis cezası, anayasaya aykırılık teşkil etmemektedir. Çünkü cezalar bir yönüyle genel önleme ve kefarete fonksiyonlarını içermektedir. Dolayısıyla ağır yaptırımlar, ağır ihlalin varlığı sebebiyle kabul edilebilir bir sonuçtur. Ancak mahkemeye gelen karşı görüşe göre ömür boyu hapis cezası hükümlüye ulaşılabilir bir hedef sunmaktan çok uzaktır. Ayrıca kişiliklerine yapılan bu darbe, insan haklarını çok açık bir şekilde ihlal etmektedir.²⁴⁴

Yine emsal niteliği taşıyan Vinter kararından da bahsetmek gerekir. Birleşik Krallık vatandaşı olan Douglas Gary Vinter, ilk öncelikle iş arkadaşını daha sonra eşini öldürmesi dolayısıyla; Jeremy Neville Bamber anne ve babasını, üvey kız kardeşini ve iki küçük çocuğu öldürmesi dolayısıyla ve Peter Howard Moore'un kendisi de eşcinsel olmasına rağmen eşcinsel olan dört erkeği cinsel dürtü amacıyla öldürmesinden dolayı ayrı ayrı müebbet hapis cezasına mahkûm olmuşlardır. AİHM'e farklı tarihlerde başvuran Vinter, Bamber ve Moore'nin başvuruları Mahkeme tarafından birleştirilmiş ve *Vinter ve diğerleri kararı* olarak anılmaya başlanmıştır. İlgili dosyada Birleşik Krallık hükümetinin yaptığı savunmada bazı suçların içerdiği kötülük sebebiyle müebbet hapis cezasını hak edecek kadar ağır olduğunu ve Birleşik Krallık mevzuatında bir müebbet hapis cezası hükümlüsü, ölümcül bir hastalığa yakalanması veya ciddi boyutta aciz duruma düşmesi durumunda Dışişleri Bakanının talebi doğrultusunda koşullu salıverilme ihtimalinin olduğunu dolayısıyla indirilemez bir müebbet hapis cezasının var olmadığı söylemiştir. Başvuranlar ise müebbet hapis cezası hükümlüsünün toplum açısından bir risk oluşturmaya devam ettiğini dolayısıyla müebbet hapis cezasının haklı olduğunu ancak sadece cezalandırma amacıyla bir müebbet hapis cezası verilmesini insan hakları bakımından onur kırıcı olduğunu, cezalandırmanın amaçları arasında caydırıcılık ve kamu yararını koruma olduğu kadar hükümlüyü iyileştirerek topluma kazandırmanın da bulunduğunu, ayrıca soykırım gibi ciddi davalarda bile cezalandırmada sanık yönünden böyle bir amacın var olduğunu beyan etmişlerdir. Mahkeme, başvuru sahipleri müebbet hapis cezasının orantısız olduğu konusunda bir itirazda bulunmadığı için verilen bu cezanın

²⁴⁴ Donald P. Kommers/Russel A. Miller, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, London: Duke University Press Books, 2012, s. 366; Akt. Murat Volkan Dülger, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul: Hukuk Akademisi Yayınevi, 2021, s. 912, para. 20.56.

yalnızca cezalandırma amacını karşılayıp karşılamadığı konusunda inceleme yapmıştır. Devletlerin müebbet hapis cezasına başvurma konusunda takdir yetkilerinin bulunduğunu belirten Mahkeme, hükümlü açısından tamamen açık olmasa bile bir aralık kapı bırakılmasının insan hakları açısından son derece önemli olduğu konusuna vurgu yapmıştır. Çünkü hükümlü, cezaevinde ilerleme kaydedip iyileşme gösterirse artık verilen ceza meşru geçerliliğini kaybedecektir. Ayrıca müebbet hapis cezası, hükümlünün yaşamı boyunca süreceği için hükümlü ne kadar uzun yaşarsa cezası bir o kadar daha artmaktadır. Söz konusu olayda Mahkeme, Birleşik Krallık mevzuatında yer alan ölümcül bir hastalığa yakalanması veya ciddi boyutta aciz duruma düşmesi durumunda müebbet hapis cezası mahkûmunun salıverilmesini düzenleyen kanun maddesini iç hukuk açısından yeterli bulmamıştır. Dolayısıyla Mahkeme, müebbet hapis cezasının indirilebilir olmasından anlaşılması gerekenin yalnızca iç hukukta yer alan düzenlemeler olmayıp ayrıca hükümlüde bir gün salıverileceği umut ışığının yakılması gerektiğini belirterek ihlal kararı vermiştir.²⁴⁵

7.3. Kapsamı

Hükümlülerin cezaevine girdikleri anda AİHS ile ilişkisi kesilmemektedir. Sözleşmede ele alınan çoğu hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam eder. Buradaki amaç, hükümlülerin de insan olduğunun unutulmaması ve suç işleyen kişinin psikolojik olarak normale dönebileceği bekletisidir. Böylece hukuk sistemi, suç işleyen kişiden umudu kesmemekte ve bu kişinin de hukuktan umudunu kesmemesi istenmektedir. Dolayısıyla düzenli olarak sonradan gözden geçirilecek bireyselleştirilmiş bir ceza planlamasının, belli bir aşamada anlamlı bir incelemeye tâbi tutulması gerekir. Bu durum yalnızca hükümlülere umut aşılama ile kalmayacak aynı zamanda olumlu davranışlar edinmesi için teşvik edici olacaktır. Diğer yandan cezaevinde, kaybetmekten korktuğu bir şeylerin ve umudun varlığı ile hükümlülerin yönetimi de daha kolay olacaktır. Çünkü taşkınlık yapan veya cezaevinde suç işlemeyi sürdüren insanlar genellikle salıverilme umudu olmayan insanlardır.

²⁴⁵ Vinter ve diğerleri v. Birleşik Krallık. B. N.: 66069/09, 130/10 ve 3896/10. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-122664"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 24.04.2023.

Umut hakkı cezalandırma konusunda yedi sınırlama meydana getirmektedir.²⁴⁶ İlk sınırlama ölüm cezasına ilişkindir. Umut hakkı ölüm cezasını engelleyerek hükümlünün yaşamını garantilemiş olur. Ayrıca devlet kanalıyla verilen ölüm cezası ile ne zaman öleceğini merak ederek kalan hayatını endişe içerisinde geçirmesine engel olur.

İkinci olarak umut hakkı ölüm cezasını önlemektedir ancak infaz kurumunda hayatını kaybetmesini önlememektedir. Dolayısıyla suçlu cezasını çektiği sırada infaz kurumu sonrası bir geleceğe sahip olma konusunda beklentiye girmesi ve bunun sonucunda iyileştirmeye hevesli olması gerekmektedir. Bu durum yalnızca infaz kurumundan gelebilecek tehlikeleri içermemektedir. Diğer hükümlülerden gelebilecek bir saldırının hatta kişinin depresyona girerek kendine zarar vermesinin de önlenmesi gerekmektedir. İntihara yönelik fiiller yalnızca ağır suçlardan cezaevine girmiş hükümlülerde görülmemektedir. Örneğin 26 Mart 2018 tarihinde alkollü araç kullanarak bir öğrenciyi yaralayan 21 yaşındaki Katie Allan, Haziran 2018 tarihinde kendi canına kıymıştır. Katie'nin ebeveynleri, Katie cezaevindeyken zorbalığa uğradığını, taciz edildiğini, savunmasız olduğunu kabul etmeyen ve buna itiraz neticesinde cevap vermeyen personel tarafından defalarca çıplak arandığını belirtmiştir.

Üçüncü olarak bir hükümlünün cezaevi sonrasında bir yaşamı olabileceği beklentisini kıran koşullu salıverilme yasaklarıdır. Bu tür uygulamalar umut hakkını zedeler niteliktedir. Dördüncü olarak hem şu ana yönelik hem de cezaevi sonrası asgari düzeyde düzgün ve nispeten iyi bir gelecek vaat eden cezalandırmalar insan haklarına aykırılık teşkil etmeyecektir. Örneğin konumuzla çok ilgili olmasa da kökünde aynı amaca hizmet eden hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunda da iyi bir geleceği vaat edilmektedir. Cezaevi koşullarının kişiyi direkt ‘suçlu’ olarak damgalamak yerine hata yapmış kişi olarak nitelendirmesinde suç işlemekten vazgeçme imkânının arttığı gözlemlenmiştir. Başkalarının ilgili suçlu hakkındaki görüşleri, onun kendisini nasıl gördüğünü büyük ölçüde şekillendirdiği kaçınılmaz bir gerçek olduğuna göre, başkalarının onu iyi bir insan olarak gördüğüne inanmasına izin verildiği taktirde, kendisinin iyi bir insan olma yolunda gelişme gösterebileceğine, değerli bir birey olduğuna ve hatalarını telafi edebileceğine inanmış olur. Ancak bu ortam sağlanırken

²⁴⁶ Kimberley Brownlee, *Punishment and Precious Emotions: A Hope Standard for Punishment*, Oxford Journal of Legal Studies, 41 (3), s. 599-605. (<https://academic.oup.com/ojls/article/41/3/589/6125345?login=false>, E.T: 07.05.2023).

iyileştirmeye istekli hükümlünün çevresinde bu verimli gidişatı bozacak, deyim yerindeyse iyileşmeye dirençli hükümlülerin bulunmaması gerekmektedir.

Beşinci olarak infaz kurumunda iyileştirme programlarının, hükümlünün cezaevi sonrası hayatı açısından iyi bir deneyim olması gerekmektedir. Çünkü cezaevinden çıktıktan sonra toplumda kendine yer edinmesi, yer edinmesine istekli olması gerekmektedir. Bu durumu Avustralya'nın bir eyaleti olan Yeni Güney Galler'de Ceza Temyiz Mahkemesi *“hükümlüye umutsuzluk duygusu aşıladığınızda salıverilmesinin ardından yararlı bir yaşam beklentisi olmayacaktır. Bu etki hem çekilmiş cezanın ağırlığını arttırmakta hem de iyileştirme olanaklarını tamamen ortadan kaldırmaktadır”* şeklinde belirtmiştir. Umut hakkı, bir kişinin cezadan sonra iyi bir gelecek öngörebilmesini zorunlu kıldığından süresiz veya insani şartları aşan bir sürede hapsedilme durumu ilgili hükümlüde salıverilme konusunda güven duymamasını dolayısı ile dikkat ve amacını böyle bir geleceğe odaklayamamasına neden olmaktadır. Üstünde durulması gereken diğer bir konu ise suçlunun iyileşme yönünde adım atmaması durumunda istenen sonuca ulaşmak amacıyla tutukluluk halinin uzatılması konusudur. Her ne kadar bu durum orantılılık gibi görünse de umut hakkıyla ters düşmektedir. Çünkü ceza süresinin uzunluğu ilgili hükümlüde iyileştirmeyi tetiklemeyecek veya iyileşmeyi cazip göstermeyecektir. Altıncı olarak infaz kurumunda cezasını çekmekte olan bir hükümlü, salıverilme sonrasında topluma kolay uyum sağlayabilmesi adına iyileştirme programlarından geçmesi gerektiğini belirtmiştik. Ancak bu programların varlığı tek başına yetmemektedir. İnfaz kurumu personellerinin tavırları, suçluya verilen hücre hapsi, sosyal ilişki yoksunluğu, unutulmuş olma psikolojisi, yalnızlık gibi olasılıklarla karşı karşıya kaldığında hükümlü makul bir şekilde umudunu sürdüremez. Ayrıca salıverildikten sonra kişinin suç işlemeyen önceki konumuna geri dönebilmesi gibi bir seçeneğe sahip olması gerekmektedir.

Son olarak hükümlüler tek başına bir birey olmayıp, birilerinin evladı, birilerinin annesi veya babası, kardeşi ya da bakmakla yükümlü olduğu herhangi bir yakını da olabilmektedir. Bu sebeple ekonomik sorumluluğu yüklenmiş kişinin salıverilme imkânı olmaksızın hapsedilmesi yalnızca o kişiyi cezalandırmak olmayıp, aile ve yakınlarının da cezalandırılması anlamına gelmektedir.

Hükümlünün iyileştirilmesinde ona sorumluluk yüklemenin de önemi vardır. Sorumluluk bilinci her ne kadar çocukluk çağında veriliyor olsa da toplumun ve toplumun oluşturduğu devletin koyduğu kurallara uymayan, başka bir anlatımla anarşist bir bakış açısıyla bakan insanlar, hiç de az olmadığı için bu kişiler en başta kendisine, daha sonra ailesine, çocuklarına, yakınlarına ve en son topluma sorumlu olmaya karşı çıkmaktadırlar. Bu durum de cezaevindeki hükümlü sayısını arttırmakta ve iyileşmeye direnen hükümlüleri meydana getirmektedir.

Sorumluluk yüklenen kişilerde neyi ne zaman yapacağıyla ilgili bir kuşku duyulmamaktadır. Dolayısıyla o kişi kontrol altındadır ve kargaşaya neden olmaz. Bu sebeple hükümlülere sorumluluk vermek hem kendi hayatlarını yaşamaları açısından hem de infaz kurumunun onları kontrol altında tutulabilmesi açısından oldukça gereklidir. Hükümlüye yüklenen sorumluluklar, temelinde hükümlünün iyileştirilmesinde verimliliğe ulaşmak ve diğer iyileştirilmeye yatkın hükümlülerin bozulmamasını sağlamak amacıyla olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bu sebeple infaz kurumu içerisinde uygulanması zorunlu birtakım kurallar bulunmaktadır. Bu kuralların amacı, cezaevinde hükümlüler arasında gruplaşmayı ve diğer hükümlüleri etkileyebilecek bir liderin çıkmasını engellemektir. Böylece cezaevlerinde egemen olan yapı cezaevi yönetiminin bizzat kendisi olmaktadır. Örneğin 5275 sayılı kanunun 26/1. maddesine göre hükümlü cezaevine girdiği anda ilk sorumluluğu hapis cezasının yerine getirilmesine katlanma ve bu doğrultuda düzenlenen infaz rejimine uygun tutum ve davranışlar sergilemektir. İkinci fıkraya göre hükümlü, ilgili cezaevinin güvenlik ve iyileştirme programlarına da uyum sağlaması gerekmektedir. Böylece hükümlünün iyileştirilmesi yönünde hem infaz kurumu adım atmış olmakta hem de hükümlü iyileştirilmek için adım atmış olmaktadır.

Cezaevinde kalan hükümlü, orada ebediyen kalacağı gözüyle bakılmamalıdır. Hükümlünün iyileşmesi için programlar yapılmakta ve bu programlara uyması amacıyla eşyalar verilmektedir. Bu eşyalar hükümlüye, cezaevinde kaldığı süre boyunca ona ait olmakla birlikte devlet malı olmaya devam etmektedir. 5275 sayılı kanunun 28. maddesine göre hükümlü zilyetliğinde bulundurduğu hiçbir eşyaya zarar vermemek zorundadır.

Hükümlülerin iyileştirilmesi amacıyla Suçların Önlenmesi ve Suçluların Islahı Üzerine Birinci Birleşmiş Milletler Konferansı tarafından kabul edilmiş olan *Birleşmiş Milletler Hükümlülerin Islahı İçin Asgari Standart Kurallar* veya kısa adıyla *Nelson Mandela Kuralları*²⁴⁷ bulunmaktadır. *Nelson Mandela Kuralları* 2/1. maddesinde de belirttiği üzere cezaevi kuralları; ırk, renk, din, dil, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum ve diğer bir statü için hiçbir ayrımcılık olmadan tüm hükümlülere eşit şekilde uygulanır.

Nelson Mandela Kurallarının 11. maddesine göre cinsiyetleri, yaşları, ceza sicilleri, tutulmalarının hukuki nedenleri ve kendilerine uygulanacak rejimin gerekleri dikkate alınarak farklı kategorilere ayrılan hükümlüler, ayrı kurumlarda veya bu kurumların ayrı bölümlerinde tutulurlar. Ayrıca genç hükümlülerin yetişkin hükümlülerden ayrı yerde tutulması zorunludur. Bu sebeple hükümlülerin toplu şekilde cezalarının infaz edildiği toplu sistemden, hücre sistemine geçiş yapılmıştır. 12. maddesine göre hükümlülerin uyuyacakları yerler, tek kişilik küçük bir yer veya oda ise, her hükümlü gece tek başına bu odada kalır. Geçici yoğunluk gibi özel nedenlerle cezaevi merkez idaresinin bu kurala istisna getirmesi gerektiğinde bile iki hükümlünün küçük bir yerde veya odada bir arada tutulması yasaktır. Koğuş sisteminin uygulandığı yerlerde ise aynı koğuşa bu şartlar altında birbirleri ile uyuşabilecek kişiler dikkatle seçilmelidir. Çünkü hükümlülerin cezaevinde tutulmalarındaki ilk amaç, onları iyileştirmektir. Eğer ki birbiriyle uyumsuz iki hükümlü aynı odada kalırsa bu iyileştirme sekteye uğrayabilir. Dolayısıyla kurumun özelliği dikkate alınarak, düzenli biçimde gece denetimleri yapılır.

Nelson Mandela Kurallarının 13. maddesine göre hükümlülere, uyuyacakları yer de dahil barınacakları bütün yerlerde iklim şartlarına, asgari metrekaşe alanı, o alandaki hava miktarına, ışıklıdırılmaya, ısıtmaya ve havalandırmaya gerekli özen gösterilerek, sağlık için gerekli bütün gerekler karşılanmak zorundadır.²⁴⁸ 14. maddesine göre hükümlülerin iyileştirilmesine katkı sağlayacak kitap okuma gibi faaliyetleri rahatça

²⁴⁷ Metnin tamamı için bkz. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>. E.T.: 20.12.2021.

²⁴⁸ Cezaevlerinin fiziksel koşulları hükümlü psikolojisi açısından son derece önemlidir. Öyle ki her hükümlünün yaşaması için tanınan alan ve burada geçireceği zaman belirlenmelidir. Bulunduğu alanın uzun süre değiştirilmemesi ya da o alanın hep aynı kişilerle paylaşılması sonucunda hükümlülerde; ağır bedensel hastalıklar, baş ve boyun ağrıları, omuz ağrıları, mide ağrıları depresyon ve anksiyete baş göstermektedir. (Laubenthal, Strafvollzug, s. 104; Akt. Özbek, İnfaz Hukuku, s. 143).

gerçekleştirebilmesi için pencereler, yeterli büyüklükte ve temiz havanın girebileceği bir biçimde yapılmalıdır.²⁴⁹

35. maddesine göre her hükümlünün yararlanabileceği yeterli banyo ve duş tesisi, hijyenik yeterliliğe sahip bir şekilde bulundurulmalıdır. 16. maddesine göre hükümlülere iklim şartlarına uygun olarak haftada en az bir kez banyo veya duş almalarına imkân verilmelidir. 18. maddesine göre hükümlülere özsaygıyı kazandırmak adına dış görünüşlerini düzgün ve kendilerini temiz tutmaları istenir. Dolayısıyla saç ve sakal için gerekli araçlar sağlanmalıdır. Ayrıca 19/3. maddesine göre bir hükümlünün infaz kurumunun dışına çıkmasına izin verildiği istisnai hallerde, kendi giysilerini veya hükümlü olduğunu fark ettirmeyecek giysileri giymesine izin verilir.

22. maddesine göre cezaevi idaresi tarafından her hükümlülere, sağlık ve kuvvet için yeterli ölçüde besin değerine sahip olan, iyi hazırlanan ve uygun saatlerde servisi yapılan yemek verilmesi ve her hükümlülerin ihtiyacı olduğu her an içebileceği içme suyu bulundurulması zorunludur.

23. maddesine göre dışarıda çalıştırılmayan her hükümlünün, hava koşulları müsaitliğine göre günde en az bir saat açık havaya²⁵⁰ çıkabilmesine imkân verilmelidir. 25/2. maddeye göre her kurumda, psikiyatriden de anlayan en az bir nitelikli sağlık görevlisi hizmet vermelidir. Ancak 27/1. maddeye göre durumu özel bir tedaviyi gerektiren hükümlüler, uzman kurumlara veya sivil hastanelere sevk edilirler.

²⁴⁹ Örneğin hücre sistemini getiren Walnut Street Hapishanesi, aslında ağır suçlular için inşa edilmiştir ve her katta sekiz karanlık hücresi bulunmaktadır. Ayrıca hiçbir şekilde dışarıyı göremeyecekleri şekilde tasarlanmış küçük ızgaralı pencereler bulunmaktadır. Ancak dünyanın ilk modern cezaevi olarak kabul edilen Filedelfiya’da inşa edilen Doğu Hapishanesi, kişisel egzersizlerin yapılabilmesi için yaklaşık 5,5 metre uzunluğunda avlusuyla birlikte yaklaşık 9 metre² alanı olan ve 3 metre yüksekliğine sahip hücreler tahsis etmiştir. Güneş ışığının gelebilmesi için tavana 20 cmlik bir pencere açılmıştır. (Alşahin ve Artuk, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi*, s. 162, 163). Pencerenin tavana yapılmasındaki amaç ise hükümlülerin tek başına çalışmasının, İncil okumasının, kendi kendine kalarak düşünmesinin, cezaevindeki suçlular için ahlaki bir iyileştirme aracı olarak kabul ediliyor olmasıdır. (Sage Publications, *Early History of Punishment and the Development of Prisons in the United States*, s. 16. https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/109204_book_item_109204.pdf. E.T.: 07.01.2022).

²⁵⁰ Kanadalı bir psikoloji profesörü olan Michael A. Persinger yaptığı bir psikolojik araştırmada havadaki sıcaklığın, bağıl nemin, rüzgâr hızının, güneşlenme süresinin, barometrik basıncın ve yağışın kişilerdeki ruh durumuna etkisini incelemiştir. Bu araştırma sonucunda barometrik basın ve güneş ışığının ruh durumu üzerinde önemli ölçüde etkisi olduğuna ulaşılmıştır. (M. A. Persinger ve B. F. Levesque. *Geophysical Variables And Behavior: XII: The Weather Matrix Accommodates Large Portions Of Variance Of Measured Daily Mood, Perceptual and Motor Skills*, 57 (0). s. 868-870. neurosciarchive.byethost12.com/1983-Persinger-and-Levesque-PMS-Geophysical-variables-and-behavior--XII-the-weather-matrix-accommodates.pdf?i=2. E.T.: 21.01.2023).

Son olarak 47. maddeye göre kelepçe, zincir, demir ve dar gömlek gibi kısıtlama araçları, bir cezalandırma vasıtası olarak kullanılması kesinlikle yasaktır. Ancak hükümlülerin nakli sırasında kaçmasını önlemek amacıyla, sağlık görevlisinin talimatıyla sağlık sebepleriyle veya kullanılan diğer yöntemlerin başarısız kalması halinde diğer kısıtlama araçları kullanılabilir. Bu amaçlar doğrultusunda kullanılacak bir kısıtlamanın, hükümlülerin kendisini veya başkasını yaralamasını ya da bir mala zarar vermesini önlemek amacıyla olması gerekmekte ve bizzat kurum müdürünün talimatıyla, en az bir kez sağlık görevlisine danışılarak ve yüksek idari makamlara durumu bildirilmesi zorunludur.

Hükümlülerin tüm bunların ışığında ihtiyaç sıralamasında ilk yeri alan konu, kendini geliştirmeyi ve kendini geliştirmeyi kolaylaştıran kişilere, ortamlara ve hizmetlere güvenmek ve gelecek somut yardımları kabul etmektir. Böylece hükümlü önce kendisine olan saygısını tekrar kazanmakta daha sonrasında ise bu saygıyı diğer hükümlülere yansıtabilmektedir. Bir sonraki en önemli ihtiyaç sevilme, takdir edilme ve ilgilenilme ihtiyacıdır. Bu da iyileşme yönünde adım atan hükümlünün ödüllendirilmesi konusudur. Üçüncü sıradaki ihtiyaç, aktivite ve dikkat dağıtma ihtiyacıdır. Bunun sonucunda meşgul olma ve zamanı doldurma fırsatını yakalayan hükümlü, kendi kendiyile baş başa kalarak bozuk olan psikolojisini daha kötü duruma sokmayacaktır. Bir sonraki ihtiyacı ise mahremiyet ihtiyacıdır ki bu genellikle, cezaevinin doğal bir sonucu olarak hükümlülerin daha az önemli bir ihtiyacıdır.²⁵¹

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *Ceza İnfaz Alanındaki R (2003) 23 Sayılı Tavsiye Kararına Ek Kararında* müebbet hapis cezası almış hükümlüler için genel ilkeler bireyselleştirme ilkesi, sorumluluk ilkesi, normalleşme ilkesi, güvenlik ilkesi, ayırtırmama ilkesi ve ilerleme ilkesi olarak belirtilmiştir. *Bireyselleştirme ilkesi* doğrultusunda müebbet hapis cezası almış tüm hükümlülerin ihtiyaçlarına ve yarattığı risklere özel bireysel bir ceza planına dayandırılmalı ve *sorumluluk ilkesi* doğrultusunda da günlük cezaevi hayatında kişisel sorumluluklarını yerine getirmesine imkân sağlanmalıdır. *Normalleştirme ilkesine* göre bu hükümlülere uygulanacak

²⁵¹ Ralf Jürgens, Alex Gatherer ve Haik Nikogosian, Health in Prisons-A WHO Guide to the Essentials in Prison Health (Lars Moller ve Heino Stöver der.), 2007, s. 138. (<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/107829/E90174.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. E.T.: 22.01.2023).

sınırlandırmaların, diğer hükümlüler gibi sadece güvenlikleri gerekçesiyle sınırlandırmalara tâbi tutulması gerekir. *Güvenlik ilkesini* gerçekleştirirken müebbet hapis cezası almış hükümlülerin, dış dünya açısından yarattığı riskler ile diğer mahkûmlar, cezaevi çalışanları ve ziyarete gelenler açısından yarattığı riskler ayrı tutulmalıdır. Cezaevinde müebbet hapis cezası almış hükümlüler, diğer hükümlülerden ayırırken yalnızca ceza süresi temel alınarak ayrıştırılmamalıdır. *Ayrıştırma ilkesi* doğrultusunda, tüm ilgili unsurlar dikkate alınarak risk değerlendirmesi yapılmalıdır. *İlerleme ilkesinin* verimli olabilmesi için müebbet hapis cezası almış hükümlülere, cezaevi programları, çalışanları ve diğer hükümlülerle kurduğu iş birliği ve bireysel davranışların desteklenmesi, cezanın infazı sırasında daha iyi koşullara ve rejime geçebileceğinin farkındalığını yaratması gerekmektedir.²⁵²

AİHM'in içtihatlarına göre devletler mevzuatlarında cezanın infazı sırasında, belirli bir süre geçtikten sonra cezanın gözden geçirilmesine olanak sağlayan düzenlemelere ve bunların usulüne yer verilmelidir.²⁵³ Ayrıca cezaevinde infaz müebbet hapis cezasına mahkûm kişinin iyileştirilmesinde ilerleme kaydetmesine imkân verecek şekilde düzenlenmelidir.²⁵⁴ Çünkü hapis cezasının temel işlevlerinden biri de tekrar suç işlemesini ve böylece daha fazla zarara yol açmasını engelleyerek toplumu korumaktır. Mahkeme, hapis cezası alan kişilerin aşamalı olarak topluma yeniden kazandırılması gerektiğinin altını çizmektedir. Hatta şiddet içeren suçlardan hüküm giymiş olsalar bile hükümlülerin yeniden topluma kazandırılmasına izin veren koşullu salıverme gibi tedbirlerden yararlanması gerektiğini de belirtmektedir.²⁵⁵

Türk hukukuna bakıldığında 5275 sayılı kanunun 25. maddesinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infazına ait esaslar sıralanmıştır. İlgili hükme göre günde bir saat açık havaya çıkma ve spor hakkı tanınarak tek kişilik bir odada barındırılır. Cezaevinde bulunduğu süre boyunca gözlenerek iyileşme için adım atıp atmadığına ve eğitim çalışmalarına katılma istikrarına bakılarak açık havaya çıkma ve spor yapma süresi uzatılabilecek ve kendisiyle aynı üniteye kalan hükümlülerle iletişim halinde olmasına

²⁵² https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151705tavsiye_kararlari.pdf. E.T.: 09.02.2023.

²⁵³ AİÖK, Ömür Boyu Hapis Cezası, s. 3.

²⁵⁴ A.g.e., s. 4.

²⁵⁵ Mastromatteo v. İtalya. B. N. 37703/97, para. 72. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60707%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60707%22]}). E.T.: 30.05.2022.

sınırlı da olsa izin verilebilecektir. Hükümlünün barındığı cezaevinde varsa, sanat veya mesleki etkinliği yürütebilecektir. Belirli kişilerle günde on dakikayı geçmemek koşuluyla on beş günde bir telefon etme hakkına sahiptir ancak hükümlü hiçbir şekilde infaz kurumunun dışarısına çıkarılamaz veya çıkmasını gerektirecek işlerde çalıştırılmaz. Ayrıca Adalet Bakanlığı Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün hazırladığı 46/1 No'lu genelgenin 3. bölümünün *Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumlarındaki Eğitim-Öğretim Çalışmaları, Sosyal-Kültürel ve Sportif Faaliyetlere İlişkin Esaslar* başlıklı B maddesinin 2. fıkrasında yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarında kalan hükümlülerden ve kapalı ceza infaz kurumlarının yüksek güvenlikli bölümlerinde kalan hükümlülerden bahsetmektedir. Bu hükümlülerden ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan hükümlülerin bireyselleştirilmiş eğitim, sosyal ve kültürel etkinlikler ve sportif aktivitelerden yararlanabileceğinden bahsetmektedir. Bu programlar sonucunda hükümlünün iyi hali göz önüne alınarak aynı bölümde kalan diğer hükümlülerle birlikte grup halinde bu faaliyetlere devam edebileceği hüküm altına alınmıştır.²⁵⁶

29 Aralık 2020 tarihli Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliğin *İyileştirme Programları* başlıklı 25/2. maddesinde gözleme tâbi tutulan hükümlünün ilk gözlem süresi sonunda ilgili ceza infaz kurumunda psikososyal değerlendirme ile risk düzeyi ve bireysel ihtiyaçlarının belirlenmesinden ve çıkan sonuca göre bir iyileştirme programının hazırlanmasından bahsetmektedir. Aynı yönetmeliğin 27. maddesinde psikososyal yardım programlarının bireysel görüşme ve grup çalışması yöntemleri uygulanarak iyileşme yönündeki istikrarı değerlendirilmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca hükümlünün ailesi ve yakın sosyal çevresi ile iletişim kurularak terapi ve iyileştirme sürecinin en verimli şekilde yürütülmesinin altı çizilmiştir.²⁵⁷

7.4. Umut Hakkı Bağlamında Hukuki Düzenlemeler ve Bağlantılı Uygulamalar

Daha önce anlatıldığı üzere umut hakkı kavramı somut olarak karşımıza çıkmamaktadır. Dolayısıyla hükümlünün tekrar topluma kazandırılması adına hem uluslararası

²⁵⁶ https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201911532446_1.pdf. E.T.: 01.04.2023.

²⁵⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201229-3.htm>. E.T.: 04.04.2023.

sözleşmelerle hem iç hukuk hükümleriyle hem de var olan sözleşmelerde yer alan maddelerin yorumlanmasıyla yeni haklar ortaya çıkmıştır. Ceza infaz kurumunun türetilen bu yeni haklar doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Öncelikle bir hükümlünün iyileştirilmesi için bireyselleştirilmiş bir program hazırlanması gerekir. Çünkü her insanın kişilik özellikleri, sicili, işledikleri ve muhtemel işleyeceği suçlar, ilgi alanları, hayattan beklentileri, psikolojik durumları, cezaevinde kalış süresi ve onu suç işlemeye iten tetikleyici ortamları farklıdır. Dolayısıyla her hükümlünün kendine ait bir iyileşme programı olması gerekmektedir. İkinci olarak ceza infaz kurumunda verilen iyileştirme programı dışında cezaevine girmeden önceki yakınları ve akrabalarıyla ilişkisinin kesilmemesi gerekmektedir. Çünkü dışarıda var olan bir hayat vardır ve devam etmektedir. İyileşmeye istekli hükümlünün dışarıyla olan teması kesilmemeli aksine teşvik edilerek iyileştirmesine destek olunmalıdır. Yakınları ve akrabaları bu hükümlünün psikolojik durumunu az çok anlar niteliktedir. Hükümlü bir gün salıverildiğinde onun yaşadığı hakkında hiçbir bilgisi olmayan insanların, yani toplumun, ön yargılarına maruz kalma olasılığı epey yüksektir. Dolayısı ile hem toplumun bu konuda eğitilmesi hem de hükümlünün dışarıdaki hayata uyum sağlayabilmesi çok önemlidir. Kişinin dışarıya tekrar uyum sağlayabilmesi için terapi ve danışma yolları tercih edilmelidir. Böylece kişinin suç işlemesini tetikleyen ortamlara dirençli hale gelebilecek, yaptığının yanlış olduğunu anlayarak hak ve hukuka uygun hareket edebilmesi adına olumlu kişilik kazandırılmış olacaktır.

Umut hakkının AİHS kapsamında genel hatlarının çizilmesini sağlayacak bir örnek verilmesi gerekmektedir. Litvanya vatandaşı Kestutis Matiosaitis, Juozas Maksimavicius, Stanislovas Katkus, Vladas Beleckas, Rolandes Lenkaitis ve diğerleri, farklı suçlardan dolayı ölüm cezası verilmiş ve 1993 yılında ölüm cezasının kaldırılması ile bu cezalar müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. Matiosaitis, müebbet hapis cezasını çekerken Vilnius Pedagoji Üniversitesinde sosyal pedagoji alanında lisans derecesi almıştır. Ayrıca hükümlünün iyileştirilmesi amacıyla oluşturulan programlara katılım sağlamış ve iyileştirme göstermeye başlamıştır. Ancak iyileştirme göstermeye başlamasının ardından üç disiplin cezası almış ve hücre hapsine tâbi tutulmuştur. İnfaz kurumu tarafından iyi halinin kayda değer olduğu anlaşıldığında Matiosaitis, koşullu salıverilmesi için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru Af Komisyonu tarafından 2013 yılında ilgili ceza kanununda koşullu salıverilme yasakları gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Daha sonra

Matiosaitis 2014 yılında mesleki eğitim alma talebini bildirmiştir. Ancak infaz kurumu, cezaevi şartlarının bir meslek öğrenmek için yeterli olmadığına karar vererek bu talebi reddetmiştir.

Maksimavicius, cezaevinde müebbet hapis cezasının 22 yılını çekmiştir. Maksimavicius, iyileştirme programlarına tam katılım sağlamış ve bilgisayar kullanma konusunda kendini geliştirmiştir. Litvanya'nın yeni ceza kanununun yürürlüğe girmesinden sonra yeniden yargılama ve lehe olan kanun uygulamasından yararlanmak istediğini belirtmiştir. Ancak suçunu kısmen kabul etmesinden ve suçu hakkında konuşmaktan kaçınmasından dolayı bu talep reddedilmiştir. 2012 yılında cumhurbaşkanından af talebinden bulunmuşsa da bu talebi de reddedilmiştir.

Katkus, cezaevinde müebbet hapis cezasının 16 yılını çekmiştir. İyileştirme programlarına tam katılım sağlamış ve bu doğrultuda gelişim gösteren Katkus, Litvanya'nın yeni ceza kanununun yürürlüğe girmesinden sonra yeniden yargılama ve lehe olan kanun uygulamasından yararlanmak istediğini belirtmiştir. Ancak ilgili suçları soğukkanlılıkla işlemesinden, bu suçların sonuçlarının ciddi olmasından ve hali hazırda iki mahkûmiyeti olmasından dolayı koşullu salıverilmesi için bir gerekçe bulunmadığından bahisle bu talep reddedilmiştir.

Beleckas, cezaevinde müebbet hapis cezasının 18 yılını çekmiştir. Beleckas, iyileştirme programlarına devam etmiş, kendini bilgisayar konusunda geliştirmiş, İncil okuma etkinliklerine katılmıştır. İslahevine sevk edilmesi için talepte bulunmuştur. Her ne kadar cezaevindeki davranışları olumlu olsa da iki kere disiplin cezası aldığı için bu talep, henüz iyileşme göstermediği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu ret talebi üzerine Bölge Mahkemesine başvurmuş ve nakil talebi kabul edilmiştir.

Söz konusu olaydaki sekiz kişi, AİHM'e müebbet hapis cezasının fiilen indirilebilir nitelikte olmadığı gerekçesiyle farklı tarihlerde başvurmuşlardır. Daha sonrasında Mahkeme tarafından birleştirilen dosyada eğitim hakkının ihlal edilmesine yönelik iddialara cevaben devletlerin cezaevlerindeki güvenliği sağlama konusunda yetkin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Litvanya kanunlarında yer alan koşullu salıverilme hükümlerinin müebbet hapis cezası mahkûmları açısından yalnızca hastalık ve ölüm durumunda olmasının bir koşullu salıverilme olarak değerlendirilemeyeceğinin, cumhurbaşkanının af yetkisinin varlığı tartışılırken istatistiklere göre hareket edilmesi

gerektiğinin ve değışen kanunlar açısından mahkûmiyetin yeniden değerdendirilmesi konusunda ret halinde iyi bir gerekçelendirilme yapılmasının altını çizerek Sözleşmenin 3. maddesi kapsamında ihlal kararı vermiştir.²⁵⁸

7.4.1. İşkence ve Kötü Muamele Yasağını Düzenleyen AİHS 3. Madde

AİHS'in 3. maddesindeki hüküm iç hukukta düzenlenmiş ve cezanın indirilmesini sağlayan koşulların gözden geçirilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. AİHM, bu koşulların varlığının tespitini yerel mahkemeye bırakmıştır. Başka bir anlatımla müebbet hapis cezası almış hükümlünün ilerleyen durumlarda cezaevinde tutulmasının artık meşru cezai gerekçeleri haklı çıkarılamayacağı anlamına gelmesi ve iyileşme bakımından kaydettiği değışikliklerin varlığının tespiti, ilgili devletin yetki alanındadır. Mahkeme de bu yetkinin inceleme esaslarını ve inceleme zamanını da kapsayacak bir şekilde kendisine ait olmadığını önemle vurgulamaktadır.²⁵⁹

Mahkeme, kötü muamelenin 3. madde kapsamına girebilmesi için asgari bir şiddet düzeyine ulaşması gerektiğini de belirtmektedir. Bu asgari düzey ise muamelenin doğası, uygulanma şekli ve yöntemi, süresi, fiziksel ve zihinsel etkileri, bazı durumlarda cinsiyet, yaş ve sağlık gibi unsurlara bakılarak belirlenmektedir.²⁶⁰ Hatta Mahkeme, yalnızca hüküm giymiş kişiler açısından bu doğrultuda düşünmemektedir. Kolluk kuvvetleri tarafından duruma göre gerekli olmayan herhangi bir fiziksel güce başvurulması kişinin davranışı insanlık onurunu azalttığından ve dolayısıyla Sözleşmenin 3. maddesinin ihlalinden bahsetmektedir.²⁶¹ Ancak burada önemle vurgulanmalıdır ki kolluk kuvvetleri

²⁵⁸ Matiasaitis v. Litvanya. B. N.: 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ve 72824/13. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-173623%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-173623%22]}). E.T.: 14.02.2023.

²⁵⁹ ECHR, Life Imprisonment Factsheet, 2021, s. 1. (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_ENG.pdf). E.T.: 19.10.2021).

²⁶⁰ Kudla v. Polonya. B. N. 30210/96. Para. 91. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58920%22]}). E.T.: 05.05.2022.

²⁶¹ Bouyid v. Belçika. B. N.: 23380/09. Para. 100. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Bouyid%20v%20Belgium%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-157670%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Bouyid%20v%20Belgium%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-157670%22]}). E.T.: 20.03.2023.

tarafından kontrol altına alınmış bir kişiye uygulanan herhangi bir fiziksel güç durumunda ihlalden söz edilmektedir.²⁶²

İyileştirilmesi amaçlanan hükümlü açısından zorlu koşullarda barınma durumu, cezalandırmanın amacına ters düşmektedir. Çünkü hükümlüye dışarıdaki hayatı hatırlatacak bir ortam hazırlanması ve bu yaşam tarzına özendirilmesi gerekmektedir. Eğer ki cezaevi koşulları hükümlüyü zor koşullara sokarsa, bu durum onu devlete ve topluma karşı dolduracaktır. Ve zaten cezaevinden çıkamayacağı için de suç işlemekten geri durmayacaktır.

Hükümlünün barınacağı alanın kişinin itibarında azalmaya veya onu küçük düşürmeye yol açmaması da Sözleşmenin 3. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir.²⁶³ İnfaz kurumunun bu doğrultuda bir amacının varlığı önem arz etmemektedir. Sonuç olarak hükümlünün itibarında azalma olup olmadığına bakılmaktadır.²⁶⁴ Ayrıca Mahkeme, mali ve hizmet bakımından yeterli koşullar sağlayamayan cezaevlerinde organize sorumluluğunun ilgili devlete ait olduğunu belirtmiştir.

Aynı şekilde Mahkeme, hükümlülerin yeterince hava ve ışık almayan, kalabalık, yetersiz koşullarda barındırılması ve yetersiz öğün sağlanması da hükümlülerin küçük düşürülerek itibarında azalmaya yol açtığı için ihlal olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple hükümlülerin çoklu barınmalarından dolayı yeterli kişisel alan tahsis edememesi konusunda, kişi başına üç metrekarelik zemin alan standardı koymuştur. Cezaevlerinin, hükümlülerin iyileştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla açık hava egzersizlerine²⁶⁵ izin vermesi ve tuvaletleri özel olarak kullanabilme imkânı tanınmasının altını defalarca

²⁶² Bouyid v Belçika. B. N.: 23380/09. Para. 103.

²⁶³ AİHM'e göre, kişinin kendisi hakkında sahip olduğu kişilik, anlayış, fikir ve zihinsel durumu ve bunları üçüncü kişiye nasıl yansıttığı da aşağılayıcı muamele kapsamına girmektedir. Çünkü kişinin bu imajını yansıtmaya ve kontrol etme hakkına sahiptir. (Sarah Trotter, *Hope's Relations: A Theory of the 'Right to Hope' in European Human Rights Law*, s. 13).

²⁶⁴ Peers v. Yunanistan. B. N. 28524/95, para. 74. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-59413%22%7D>. E.T.: 30.05.2022.

²⁶⁵ Yapılan bir araştırmaya göre aerobik egzersizlerin bireylerdeki bilişsel gerilemeyi engellediği ortaya konmuştur. Öyle ki çevresel uyaranlar, davranışlar, düşünceler ve duygular, beynin yapısal ve fizyolojik değişimine sebep olabilmektedir. Yapılan bu egzersizler beynin bu denli değişimine engel olmaktadır. (David A. Raichlen ve Gene E. Alexander, *Adaptive Capacity: An Evolutionary-Neuroscience Model Linking Exercise, Cognition and Brain Health*. Trends Neurosci, 40 (7), 2018, s. 408-421. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5926798/>. E.T.: 20.01.2023)

çizmiştir. Cezaevlerinin bu şartlara uyup uymadığını denetleme yetkisi İşkence ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesindedir.²⁶⁶

Barınma konusu hakkında Türk hukukundan da bir örnek verilmesi gerekmektedir. 5275 sayılı kanunun 63. maddesinin ilk fıkrasına göre barınma hakkında tehlikelilik hali bulunan hükümlüler ya tek kişilik ya da üç kişilik odalarda diğer hükümlüler ise ilgili kurumun mimarı yapısı, kapasite durumu ve güvenlik gerekleri göz önüne alınarak cezaevi yönetimi tarafından belirlenecek sayıda mahkûmun kalabileceği odalarda barınabilirler. Aynı maddenin devamı fıkralarında hükümlülerin yatak tiplerinin iklime uygun olması gerektiğinden ve oda ve kısımların yeterli yer, ısı, ısıtma, havalandırma ve hijyeninin sağlanmasından bahsetmektedir.

AİHS ve Sözleşmeye Ek Protokollerde temizlik ve sağlık hakkı olarak başlı başına bir hak bulunmadığı için Sözleşmenin 2., 3. ve 8. maddesi bu doğrultuda geniş tutularak yorumlanmaktadır. Hükümlülerin barındıkları odada sıhhi tesislerin bulunması ve temizlik yapabilmesi gerekmektedir. Çünkü tekrar hatırlatılmalıdır ki hükümlünün cezaevinde geçirdiği süre boyunca kendine olan saygısının korunması umut hakkı kapsamında oldukça önemlidir. Mahkeme hükümlünün uzun süre boyunca barındıkları ortamı paylaştıkları komşularına da saygısı açısından kişisel temizliğe büyük önem vermektedir.²⁶⁷ Öyle ki farklı tarihlerde AİHM'e yapılan ve daha sonra Mahkeme tarafından başvuruları birleştirilen olayda beş Bulgar vatandaşı olan çeşitli cezaevlerinde müebbet hapis cezası çeken Svetlomir Nikolov Neshkov, Georgi Ivanov Tsekov, Pavel Enchev Simeonov, Yordan Kolev Yordanov ve Ivan Ivanov Zlatev'in cezalarını çektiği cezaevlerinde hücre pencerelerinin güneş ışığına ve temiz havanın girişine izin vermeyen metal levhalarla kaplanması, hücrelerde havalandırma sisteminin bulunmaması, tuvaletin bulunmaması sebebiyle tuvalet ihtiyaçlarının hücrelerde bulunan kovalarla giderilmesi, hücrelerdeki temizlik ve hijyenin hükümlüler tarafından sağlanması Mahkeme tarafından kötü muamele ve insanlık dışı davranış olarak nitelendirilmiş ve ihlal olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁸ Ancak Mahkeme, hijyen konusundaki kurallara mutlak gözle

²⁶⁶ Mursic v. Hırvatistan. B. N. 7334/13. para. 103. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-167483%22%5D%7D>. E.T.: 23.09.2022.

²⁶⁷ Ananyev ve diğerleri v. Rusya, B. N. 42525/07 ve 60800/08. para. 156. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108465%22%5D%7D>. E.T.: 02.06.2022.

²⁶⁸ Neshkov ve diğerleri v. Bulgaristan. B. N. 36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 ve 9717/13. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150771%22%5D%7D>. E.T.: 31.05.2022.

bakmamaktadır. Örneğin Litvanya vatandaşı olan Rimantas Birzietis, 2006 yılında aldığı hapis cezasını çekerken, dil kanseri için gördüğü radyasyon tedavisinin sakallarını tıraş ederken cildini tahriş etmesi sebebiyle sakal bırakmak için cezaevi departmanından izin istemiştir. Ancak bu talebi, sakal bırakma nedeninin tıraş makinesinin kırılmış olması ve yenisini alacak parasının yetmeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bölge idare mahkemesine aynı talepte başvuru yapan Birzietis, sakal tıraşının hijyen açısından önemli olduğunu ayrıca mahkûmların hızlı bir şekilde teşhis edilmesi amacıyla sakal tıraşının gerekli olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. AİHM önüne gelen olayda, sözleşmecî devletlerin hükümlülerin kişisel görünüşlerini belirlemede haklı olduğunu ancak bu durumun acil bir toplumsal ihtiyacın varlığı halinde mümkün olduğunu, dolayısıyla sakal tıraşını reddetmenin başvuranın korunan kişiliğini ve bireysel kimliğini ifade etmesi olduğunu belirterek ihlal kararı vermiştir.²⁶⁹ Benzer düşünce hükümlünün saçlarının zorla tıraş edilmesinde de bulunmaktadır. Çünkü söz konusu eyleme maruz kalan hükümlünün fiziksel görünüşü iradesi dışında değiştirilmiş olmaktadır. Mahkeme, önüne gelen bu gibi olaylarda hükümlünün serbest kalması veya halka açık bir alana götürülmesi durumunda, diğer herkes tarafından *cezaevi izi* olarak algılanabileceğini dolayısıyla hükümlü açısından onur kırıcı bir hale bürünebileceğinin altını çizmektedir.²⁷⁰

Hükümlünün cezaevinde barınmasının temel sebeplerinden birisi onu iyileştirmek olduğuna göre gerek psikolojik gerekse de fiziksel olarak her hükümlünün Sözleşme kapsamında muayene ve tedavi edilme hakkı bulunmaktadır. 14.12.1990 tarih ve 45/111 sayılı Genel Kurul Kararı ile kabul edilen *Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Temel İlkelerin* 9. maddesine göre tüm hükümlüler, hiçbir ayırım gözetmeksizin ülkede var olan sağlık hizmetlerine erişme hakkı vardır.²⁷¹ Örneğin Kürt kökenli Türk vatandaşı ve PKK üyesi olan Civan Boltan, Diyarbakır’da yaşanan çatışma sırasında Türk askerinin üzerine atmak istediği bombanın elinde patlaması sonucu yaralanarak çok sayıca kalıcı lezyon meydana gelmiştir. 2014 yılında Diyarbakır 9. Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanan Boltan, 5235 sayılı kanunun 265. ve 309. maddelerinde yer alan suçlardan

²⁶⁹ Birzietis v. Litvanya. B. N. 49304/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163661%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163661%22]}). E.T.: 23.09.2022.

²⁷⁰ Yankov v. Bulgaristan. B. N. 39084/97. para. 112, 113. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61539%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61539%22]}). E.T.: 23.09.2022.

²⁷¹ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/basicprinciples.pdf>. E.T.: 22.01.2023.

ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Boltan 2015 yılında sağ kolunun ampüte olduğundan dolayı tek başına ihtiyaçlarını gideremediği gerekçesiyle infaz kurumundaki şartlarının değerlendirilmesi için başvuruda bulunmuştur. İnfaz kurumu, Boltan'ı Diyarbakır Gazi Yaşargil Hastanesine yönlendirmiştir. Hastane tarafından 16 Mart 2015 tarihinde Boltan'ın ruhsal rahatsızlığının bulunmadığı dolayısıyla infaz kurumunda cezasına devam edebileceği ancak kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için nadir de olsa üçüncü kişilerin yardımına ihtiyacı olduğunu belirten bir rapor hazırlanmıştır. Boltan'ın talebi, hastane tarafından hazırlanan bu rapor gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Boltan ret kararına itiraz etmiş ancak Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi de itirazı reddetmiştir. Bunun üzerine Boltan, 11 Aralık 2015 tarihinde Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi ise başvuruyu süresi içerisinde yapılmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Boltan AİHM'e 28 Temmuz 2016 tarihinde başvurmuştur. Önüne gelen dosyada Mahkeme, Boltan'ın infaz rejimi açısından bir ihlal olmadığına ancak koşullu salıverilme imkânı olmayan bir müebbet hapis cezası açısından ihlal olduğuna karar vermiştir.²⁷²

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 8 Nisan 1998 tarihinde 627. Bakan Yardımcıları toplantısında kabul edilen *Cezaevinde Sağlık Hizmetlerinin Etik ve Organizasyonuna İlişkin Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Yönlendirmesi* başlıklı R (98) 71 Numaralı Tavsiye Kararının A/1. maddesine göre hükümlüler cezaevindeyken tutukluluk rejimlerine bakılmaksızın, sağlık durumlarının gerektirdiği durumlarda²⁷³ hiçbir gecikme olmaksızın herhangi bir zamanda doktora veya donanımlı hemşireye erişebilme hakkı vardır. Ayrıca hükümlülerin ruhsal bozuklukların, cezaevine uyum konusunda psikolojik yetersizliklerin, uyuşturucu, alkol ve ilaç kullanımından kaynaklanan yoksunlukların taranması konusunda da hakları bulunmaktadır.²⁷⁴

²⁷² Boltan v. Türkiye. B. N.: 33056/16. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-192632"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 19.04.2023.

²⁷³ Bu kapsamda Covid-19 pandemisi ele alınmalıdır. Sağlık hakkı kapsamında 5275 sayılı kanuna, 7242 sayılı kanunun 53. maddesi ile eklenen geçici 9/5.maddesi uyarınca açık ceza infaz kurumlarında bulunan, açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan ve bu doğrultuda uygun şartları taşıyan hükümlüler ile denetimli serbestlik tedbiri uygulanma şartı ile Covid-19 izni uygulanmıştır. Ayrıca pandemi ortamının geçmemesi dolayısıyla verilen Covid-19 izni 31 Ocak 2022 tarihinden itibaren iki ay süreyle uzatılmasına karar verilmiştir. (<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru28012022042102>. E.T.: 06.05.2022).

²⁷⁴ <https://rm.coe.int/09000016804fb13c>. E.T.: 22.01.2023.

Sağlık konusunda Türk hukukundan da örnek verilmesi gerekmektedir. T. C. Anayasasının 17/3. maddesi gereğince hiçbir kimse işkence, eziyet veya insan onuruyla bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz. Anayasa Mahkemesi cezaevindeki koşulların insan onurunun dokunulmazlığını ihlal edebilmesinde küçük düşürme veya aşağılama kastının var olmasına gerek olmadığını da belirtmiştir. Öyle ki başvuru Mete Dursun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını çekerken doktorunca yapılan muayene sonucunda kronik bronşit, mevsimsel alerji ve sinüzit hastalığı teşhisi konmuş ve sürekli ilaç kullanması gerektiğinden tek kişilik odada kalmaması ayrıca açlık alandan uzak bir yere nakli uygun görülmüştür. Nakli sonucunda zemin katta nemli, rutubetli ve havalandırması olmayan beş metrekare büyüklüğünde bir odada barındırılmış ve sigara dumanına maruz bırakılmış olması nedeniyle Anayasa Mahkemesi, Sözleşmenin 3. madde kapsamında ihlaline karar vermiştir.²⁷⁵

5275 sayılı kanunun 71. maddesi ve birebir aynı düzenlemeye sahip *Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin* 79. maddesi uyarınca kurumun revirinde muayene ve tedavi olma, tıbbi araçlardan yararlanma ve gerektiğinde devlet veya üniversite hastanelerinin mahkûm koğuşunda tedavi edilme hakkı vardır.

AİHM, cezaevi yetkililerin hükümlülere gıda sağlama görevinin özel beslenme gereksinimlerini, başka bir anlatımla hükümlülerin dini veya sağlık engelleri, göz önünde bulundurarak tüketemedikleri yiyecekleri de dikkate alması gerektiğine hükmetmiştir.²⁷⁶ Türk hukukunda da benzer hüküm 5275 sayılı kanunun 72. maddesinde bulunmaktadır. İlgili maddeye göre hükümlünün beslenme düzeni kalori esasına göre sağlıklı ve güçlü kalmasını sağlayacak şekilde belirlenmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca hükümlünün dini ve kültürel gerekleri de göz alınması gerektiğini belirtilmiştir. Aynı şekilde cezaevinde annesiyle birlikte kalan çocuklara ve emziren annelere de durumlarına uygun besinler sağlanmaktadır.

Beslenme hakkı çerçevesinde tartışılması gereken diğer bir konu da açlık grevidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Ceza İnfaz Alanındaki R (98) 7 Sayılı Tavsiye

²⁷⁵ Anayasa Mahkemesi, 18 Kasım 2015 tarihli ve B. N.: 2012/1195 kararı. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1195?wordsOnly=False>. E.T.: 05.05.2022.

²⁷⁶ Jakobski v. Polonya. B. N. 18429/06. para. 48-55. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-102121%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-102121%22]}). E.T.: 02.06.2022.

Kararına Ek Kararının *Açlık Grevi* başlıklı 61. maddesinde açlık grevinde olan hükümlünün bir psikiyatri servisine yönlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmekte ve ciddi orandaki bir akli dengesizlik söz konusu olmadığı sürece klinik değerlendirmelerinin kişinin sözlü iznine bağlı olarak yerine getirilmesinden bahsetmektedir. Bu doğrultuda AİHM'in, *Dünya Tabipler Birliği Tokyo Bildirgesi Gözaltında ve Mahkûmiyette İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele veya Cezalar Konusunda Hekimler için Kılavuzun* 8. maddesine²⁷⁷ ve *Dünya Tabipler Birliği Açlık Grevleri Konusunda Malta Bildirgesinin* giriş kısmındaki 1. maddesine²⁷⁸ atıfta bulunarak hiçbir doktor kontrolünden geçmemesi yönünden Sözleşmenin 3. maddesine aykırılığa, açlık grevine başladığı zamanlarda yapılan doktor kontrollerinde bir sağlık sorununa ulaşamadığı ve bu sebeple zorla beslenmenin tıbbi bir gereklilikten çıkıp keyfi olduğuna hükmettiği kararı bulunmaktadır.²⁷⁹

Ayrıca *Dünya Tabipler Birliği Açlık Grevleri Konusunda Malta Bildirgesinin* giriş kısmındaki 4. maddesine göre doktorun, açlık grevindeki hastaya açıkça tedaviyi reddetme hakkının olduğunu belirtmesi, koma ve ölüm riski gibi durumlarda hastanın onaylayıp onaylamadığını sorması gerekmektedir. Dolayısı ile bu durum ölüm orucuna vücut vermektedir.²⁸⁰

²⁷⁷ “Bir mahkûm gıda almayı reddettiğinde ve hekim tarafından böyle bir kararı sonuçlarını bilerek kendi başına ve kendi tercihiyle alabilecek yeterlikte görüldüğü durumda, DTB'nin Açlık Grevleriyle ilgili Malta Bildirgesi'nde belirtildiği gibi ilgili kişinin yapay beslenmesi yoluna gidilmeyecektir. Mahkûmun böyle bir kararı verme yeterliğine sahip olduğu en az bir bağımsız hekim tarafından daha teyit edilmelidir. Gıda almayı reddetmenin sonuçları hekim tarafından mahkûma anlatılacaktır.” (https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=67cb581c-9232-11e7-b66d-1540034f819c. E.T.: 19.09.2022).

²⁷⁸ “1-Açlık grevcisiyle karşı karşıya olan hekimler aşağıdaki özetlenmeye çalışıldığı biçimde birbiriyle çelişen değerlerle karşı karşıya kalırlar: 1.1) Yaşamın kutsallığına saygı gösterilmesi her insan için etik bir zorunluluktur. Hekimlik mesleğinde ise bu konu daha da önemlidir, hekim hastanın yaşamını sürdürmek ve onun yararı için sanatının bütün gereğini yerine getirmek durumundadır. 1.2.) Hastanın kendi aldığı karara saygı göstermek hekimin görevidir. Hekim, müdahale etmeden önce hastayı durumdan bilgilendirerek iznini alır, ancak acil durum ortaya çıktığında, hekim hasta için en iyi olanı yapmak zorundadır.” (https://www.ttb.org.tr/aclik_grevleri/malta_bildirge.html. E.T.: 19.09.2022).

²⁷⁹ Nevmerzhitsky v. Ukrayna. B. N. 54825/00. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-68715%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-68715%22]}). E.T.: 19.09.2022.

²⁸⁰ Örneğin; her ikisi de Kürt kökenli Türk vatandaşı avukat olan Aytaç Ünsal ve Ebru Timtik, DHKP/C üye oldukları gerekçesiyle 20 Mart 2019 tarihinde on yıl altı ay ve on üç yıl altı ay hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır. 3 Ocak ve 2 Şubat 2020 tarihinde hapis cezalarını protesto etmek için açlık grevine başlamışlar, 5 Nisan 2020 tarihinde ölüm orucuna geçtiklerini duyurmuşlardır. 29 ve 30 Temmuz 2020 tarihinde doktor kontrolünden geçmiş, beslenme yetersizliği görülerek hastanede yatarak tedavi altına alınması gerektiğine karar verilmiştir. Aynı gün hastaneye kaldırılmalarının ardından salıverilmeleri talep edilmiş ve bu talep ağır ceza mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Ünsal ve Timtik, 10 Ağustos 2020

Ceza infaz kurumunun hükümlüyü, yalnızca bir amaç doğrultusunda başlatılan açlık grevi veya ölüm orucuna karşı korumamaktadır; ayrıca umut hakkı kapsamında iyileşmesi için emek sarf edilen hükümlünün intihar etmesine karşı da onu korumaktadır. 6 Nisan 2006 tarihli ve 26131 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzüğü'nün *Cezayı Çekme, Güvenlik ve İyileştirme Programlarına Uyuma* başlıklı 79/2. maddesine göre hükümlü her ne amaçla olursa olsun intihar etmesi veya kendi bedensel bütünlüğünü tehlikeye atacak eylemlere girişmesinin hükümlüye yüklenen cezaya katlanma sorumluluğunun ihlalinden söz etmektedir. Maddenin gerekçesinde, ölüm orucuna girişen veya bu doğrultuda teşvik ve tahrikte bulunan kişilerin bu davranışı, devletin hukukuna aykırı bir direniş olarak kabul etmekte ve zorunlu olduğunda da kuvvete başvurularak giderme hakkının olduğundan bahsetmektedir.^{281 282}

tarihinde Anayasa Mahkemesine başvurarak salıverilmeleri için geçici tedbir talebinde bulunmuşlardır. Başkanı Rasime Şebnem Korur Fincancı'nın olduğu Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyinin açıklaması olan “...adil yargılanma taleplerinin karşılanmasını, yargı mekanizmasının siyasallaşmasının engellenmesini, ATK'nin hapisshane de kalamazlar dediği Av. Ebru Timtik ve Av. Aytaç Ünsal başta olmak üzere yaşam ile ölüm sınırındaki hükümlülerin yaşama hakkına saygı gösterilmesini bekliyoruz.” şeklinde açıklama yapmıştır.(https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=828d0878-d5c1-11ea-9c50-7f9e39e4ca48, E.T.: 20.09.2022). Bu açıklamasıyla birlikte Ünsal ve Timtik, Anayasa Mahkemesine 11 Ağustos 2020 tarihinde covid-19 virüsüne yakalanabileceklerini ve sağlık durumlarının kötü olması sebebiyle ölüm riskine girebilecekleri konusunda tekrar başvurmuşlardır. Bu istekleri de reddedilince AİHM'e başvurmuşlardır. Mahkeme söz konusu olayda devletlerin, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin sağlıkları konusunda gerekli tıbbi desteği sağlaması yükümlülüğü yüklendiğinin, bununla birlikte başvuranların açlık grevi nedeniyle sağlık durumlarının kötüleştiklerini ve en kısa sürede hastaneye kaldırıldıklarını ve başvuranların tıbbi müdahale veya tedaviye ilişkin bir şikayetleri olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, sunulan raporlarda her iki başvuranın da açlık grevinin olası tüm yan etkileri hakkında ve kabul etmeleri durumunda uygulanacak tedavi hakkında kapsamlı olarak bilgilendirildikleri, buna rağmen başvuranlar muayene ve tedaviyi reddettikleri, yerel mahkemenin açlık grevini durdurma çağrısına ve tıbbi makamlarla iş birliği yapma çağrısına uymadıkları görülmüştür. Dolayısı ile Mahkeme başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğuna karar vermiştir. (Ünsal ve Timtik v. Türkiye. B. N. 36331/20. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-211047%22%5D%7D>}. E.T.: 20.09.2022).

²⁸¹ Özbek, İnfaz Hukuku, dp. 325.

²⁸² Örneğin; Edirne'de cezaevinde tutuklu bulunan Türk vatandaşı Hasan Yıldız, İmralı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan tutukluların tecrit koşullarını protesto etmek amacıyla dokuz tutukluyla birlikte 25 Aralık 2018 tarihinde üç gün süren bir açlık grevi yapmışlardır. Ceza infaz kurumu ise 2 Ocak 2019 tarihinde açlık grevi başlatması sebebiyle bir ay boyunca kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerden yoksun bırakma cezası vermiştir. Bunun üzerine Yıldız ve diğer tutuklular ifade özgürlüğüne müdahale yapıldığı gerekçesiyle AİHM'e başvurmuşlardır. Mahkeme yapılan toplu açlık grevinin, benzer açlık grevlerini beraberinde getirerek cezaevindeki disiplini bozabileceğini belirtmiş ve verilen cezanın orantısız olmadığına hükmederek kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. (Hasan Yıldız v. Türkiye. B. N. 29152/20. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2229152/20%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-217497%22%5D%7D>}. E. T.: 30 Mayıs 2022).

Yine cezaevi güvenliği kapsamına alınabilecek ve yargılandıkları mahkemeye insan onuruna aykırı şekilde çıkarılma konusunun da incelenmesi gerekmektedir. AİHM, tutukluların kişilikleri, sabıka kayıtları, davranışları, mahkeme salonunun güvenliğine oluşturdukları riski ve kaçma ihtimalleri göz önünde bulundurulma yetkisinin ilgili devlete ait olduğunu ancak tutuklunun yargılandığı mahkemenin duruşmasına 225 cm yüksekliğinde ve 150 cm genişliğindeki metal bir kafeste getirilmesi ve mahkemeyi bu şekilde takip ettirilmesi gibi kısıtlama tedbirlerinin insan onuruna saygı, hak ve özgürlüklerini ihlal etmeyecek şekilde olması gerektiğinin altını çizmiştir. Sözleşmenin 3. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.^{283 284}

AİHM cezaevi güvenliğinin ve düzenin sağlanması amacıyla, kaçınılmaz olması ve sınırları aşmaması şartıyla güç kullanılmasının, ihlale yol açmadığı görüşündedir. Bununla birlikte Mahkeme, cezaevindeki güvenliği sağlamak adına biber gazı kullanımına karşıdır. Çünkü kapalı bir alan olan cezaevinde biber gazı oldukça tehlikeli olmakta ve beraberinde sağlık problemlerini getirmektedir. Aynı zamanda cezaevi görevlilerinin kask ve zırh gibi alternatif gereçleri de göz önüne alınırsa biber gazı orantısız güç kullanma anlamına gelmektedir.²⁸⁵

Hükümlülerin cezaevi yetkililerinden kötü muamele gördüklerine dair iddialarına ilişkin bir soruşturma açılmadığı durumlarda AİHM, ilgili devletin cezaevi çalışanlarının kötü

²⁸³ Svinarenko ve Slyadnev v. Rusya. B. N. 32541/08 ve 43441/08. Para. 122-139. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-145817%22%7D>. E.T.: 21.09.2022.

²⁸⁴ Aynı şekilde kendisini savunamayacak durumda olan veya hasta hükümlünün kısıtlama tedbirleri de duruma göre ihlal oluşturabilmektedir. Ukrayna vatandaşı olan Viktoriya Yuryevna Korneykova hamileliğinin beşinci ayında hırsızlık şüphesiyle göz altına alınmış, daha sonra çıkarılan mahkeme kararınca tutuklu yargılanmasına karar verilmiştir. Tutukluluğu sırasında ranzanın üst katında yatırılmaya zorlanmış, doğum zamanında bir doğumevinde üç kadın güvenlik görevlisiyle kalmış, kaldığı süre boyunca prangalar takılmıştır. Bunun üzerine Korneykova, yalnızca doğum zamanında prangaların çıkarıldığını ve mahkemedeki duruşmalarına kafes içerisinde çıkarıldığını iddia ederek AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, kelepçe kullanılması normal şartlarda hukuka uygun bir tedbir olarak değerlendirmekte ancak koşullara göre hareket edilmesi, örneğin kişinin kaçması, yaralaması veya herhangi bir hasara neden olma tehlikesi durumunu değerlendirmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla, hamile bir kadının kendini savunamayacak durumda olduğunu, hamilelik, hasta olma veya zayıf durumda bulunma gibi hallerde kişinin kelepçelenmesinin veya zincirlenmesinin güvenlik gereksinimlerine orantısız olduğuna ve aşağılama anlamına geldiğini belirterek ihlal kararı vermiştir. (Korneykova v. Ukrayna. B. N. 56660/12. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-161543%22%7D>. E. T.: 21 Eylül 2022).

²⁸⁵ Tali v. Estonya. B. N. 66393/10. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-169543%22%7D>. E.T.: 03.06.2022.

muamele ve işkenceye karşı etkisiz ve ilgili devletin ceza kanunları bakımından da yetersiz olduğuna karar vermiştir.²⁸⁶

Kötü davranış ve şiddet olayları yalnızca cezaevi yetkililerinden gelmemektedir. Cezaevleri, cezaevi dışındaki ortama kıyasla daha şiddet içeren yerlerdir. ABD hükümetinin yaptığı bir araştırmaya göre erkek hükümlülerin şiddete başvurma oranı, genel nüfustaki erkeklerin şiddete başvurma oranından 18 kat yüksek çıkmıştır.²⁸⁷ Dolayısıyla hükümlülerin arasında da çıkabilecek en küçük bir kavganın bile önlenmesi gerekir. Çünkü Sözleşmenin 3. maddesinde, kötü muamelenin kimden gelebileceğine ilişkin dar bir kapsamda açıklama yapılmamıştır. Dolayısıyla ilgili devletin, hükümlüler arasında veya bizzat o devletin çalışanlarından gelebilecek kötü muameleyi engellemesi gerekir. Bu da etkili bir soruşturmanın yürütülmesi ve mümkün olduğu ölçüde cezai kovuşturmanın yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sebeple cezaevlerinde şiddet konusu, cezaevi yönetiminin öncelikli konularından biri olmalıdır. Çünkü şiddet içerikli herhangi bir eylemin tam olarak ele alınması ve değerlendirilmesi zordur. Genellikle eksik rapor edilir veya üstü kapatılır. Bunun sonucunda şiddet şiddeti doğuracak, şiddete uğrayan misilleme yapacak ve ikinci şiddete uğrayan kişi de şiddete tekrar başvuracaktır. Dolayısıyla hükümlüler, bu kaos ortamında daha önce anlatıldığı üzere kendi adaletlerini sağlama yoluna gidecek ve cezaevinin iyileştirme ve düzeltme boyutu tamamıyla çöpe atılmış olacaktır. Ayrıca, cezaevi yönetimi açısından da kurallara uymayan hükümlüleri zapt etme imkânı da bir hayli düşük olacaktır.

7.4.2. Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkını Düzenleyen AİHS 8. Madde

Hükümlünün iyileştirilmesi ve cezaevinden çıktıktan sonra topluma uyum sağlayabilmesinde ailesinin ve yakınlarının rolü çok büyüktür. Hapis cezası ile cezalandırılan hükümlülerin ailelerine ve yakınlarına uzak olmaları, hapis cezasının kaçınılmaz bir sonucu olsa da hükümlüye gelen ziyaretleri zorlaştırmak hatta imkânsız hale getirmek veya ailesinden tamamen ayrı tutmak cezaevi dışında bir hayatının

²⁸⁶ Labita v. Rusya. B. N.: 46956/09. Para. 131. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-145731%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-145731%22]}). E.T.: 05.01.2023.

²⁸⁷ Nancy Wolff, Cynthia L. Blitz ve Jing Shi, *Rates of Sexual Victimization in Prison for Inmates with and Without Mental Disorders*, Psychiatric Services, 58 (8), 2007, s. 1087; Akt. World Health Organization, *Prisons and Health*, Danimarka: WHO Regional Office for Europe, 2014, s.19. (https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/249188/Prisons-and-Health.pdf). E.T.: 22.01.2023).

olmadığı izlenimi vermek demektir. Çünkü aile veya yakın ziyaretlerinin imkânsız hale gelebilecek kadar uzaktaki bir cezaevinde cezasını çeken hükümlü, iyileştirmede verimli bir yol kat edemez. Bu durum da hükümlünün iyileştirilmesi konusuna ters düşmektedir. AİHM, aile ziyaretlerine getirilen kısıtlamaların denetlenmesi konusunda suçun niteliğine ve hükümlüye özgü bireysel özelliklere bakarak yorum yapmaktadır. Dolayısı ile Mahkeme, cezaevinin aile ziyaretlerine kısıtlama getirmesi veya özel ziyaret düzenlemeleri getirmesine belli ölçüde izin vermektedir.²⁸⁸ Örneğin, Rus vatandaşı olan Danil Aleksandrovich Danilevich, yağma ve öldürme suçları ile Tataristan ve diğer Rus bölgelerinde faaliyet gösteren organize bir suç örgütünün üyesiiken işlenen diğer suçlardan dolayı 27 Ağustos 2007 tarihinde müebbet hapis cezasıyla cezalandırılmıştır. Cezasını çekerken, akrabalarıyla sürekli yazışan Danilevich, 14 Aralık 2021 tarihinde akrabalarından yaklaşık 1000 km uzakta olduğunu, onların maddi sıkıntıları sebebiyle kendisini ziyaret edemeyeceğini belirterek *arama izni* istemiştir. Ancak talebi, müebbet hapis cezası mahkûmlarının ıslah bölümünde yalnızca istisnai durumlarda aramaya izin veren katı bir rejim olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bunun üzerine Danilevich, 23 Nisan 2008 tarihinde AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, bu davayı incelerken Rus hükümetinin, 2021 yılında kabul edilen ve 2030 yılına kadar sürecek olan *Rus Ceza Sisteminin Geliştirilmesi Konseptinin* var olduğunu gözlemlemiştir. İlgili konseptte, hükümlünün sosyal bağlarını bu şekilde kaybetmesi durumunda, serbest kaldığı zaman diğer tetikleyici faktörlerle birlikte tekrar suç işleyeceğinin üstünde durulmuştur. Bu sebeple, hükümlünün topluma geri kazandırılarak diğer insanlarla uyumu için gerekli ek önlemlerin alınarak akrabalarıyla olan telefon görüşmelerinin arttırılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla mahkeme ihlal kararı vermiştir.²⁸⁹ Aynı şekilde; Rus vatandaşı olan, eski üst düzey yönetici ve bir sanayi grubunun büyük hissedarları olan Mikhail Borisovich Khodorkovskiy ve Platon Leonidovich Lebedev vergi kaçakçılığı ve dolandırıcılık suçundan hüküm giymişlerdir. 2005 ve 2006 yıllarında her iki başvuran da hücre hapsine alınmaktan, sıcak yemek yiyemediğinden, hücre içi sağlık koşullarından şikayetçi olmuş ve başvuranlardan birinin eşiyle görüşmesine izin verilmediğinden

²⁸⁸ Kyri Acou Tsiakkourmas ve diğerleri v. Türkiye. B. N. 13320/02, para. 303. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-155000"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 02.06.2022.

²⁸⁹ Danilevich v. Rusya. B. N. 31469/08. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-212836%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 14.12.2021.

şikayetle AİHM'e başvurmuşlardır. Mahkeme, hücre hapsinin²⁹⁰ sağlık koşulları açısından uygun olmaması yönünden Sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edildiğine ve cezaevi bölgesinin zaten yerleşim alanından çok uzakta olması ve başvuranların aile bireyleri veya yakınlarından uzak tutulmasına ilişkin uygulamadan dolayı 8. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁹¹

Hükümlünün özel hayatını ihlal eden aramaların da tartışılması gerekmektedir. AİHM'e göre cezaevi güvenliğini korumak ve düzensizliği önlemek amacıyla yapılmayan aramalar Sözleşmeye ihlal teşkil etmektedir. Aynı şekilde bazı durumlarda cezaevinde işlenebilecek suçların önlenmesi için çıplak aramalar da gerekli olmaktadır. Çıplak aramanın gerçekleştirilme şekli hükümlüyü küçük düşürme ve itibarını azaltma ihtimalini arttırdığı için Mahkeme bu konuda beyan edilen gerekçenin önemini vurgulamıştır. Öyle ki; Hollanda'da yer alan EBI²⁹² nitelikli cezaevinde haftalık gerçekleşen anal muayene dahil çıplak aramalar, Mahkeme tarafından Sözleşmeye ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.²⁹³

Özel hayat kapsamına alınabilecek diğer bir konu ise tek tip kıyafettir. Cezaevi güvenliğiyle ilgili olarak hükümlülerin aynı tipte kıyafet giymeleri tartışılmıştır. Yapılan eleştiriler bu uygulamanın kişisel bütünlüğüne bir saldırı olarak görülebileceği düşünülse de AİHM bu konuda, kamu güvenliğinin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi amacına dayanarak bunu meşru kabul etmiştir.²⁹⁴

²⁹⁰ Hücre hapsi, genelde şüpheliler arasında gizlice anlaşmayı önlemek, veya olası tanıkları korumak, yeni gelen hükümlünün risk değerlendirmesini yapmak, cezaevi kurallarına uymayan hükümlüler için ceza olarak, kaçmayı önlemek, hükümlülerin kendilerine zarar vermelerini veya başkaları tarafından zarar görmelerini engellemek, cezaevinde oluşan bir çetenin üyesini yönetim aracı olarak kullanmak, ölüm cezasının uygulandığı bazı yerlerde hükümlüyü bekletecekleri bir ortam olarak, müebbet hapis cezası almış hükümlülerin salıverilmelerine ilişkin umutlarının söndüğü durumlarda zaten kaybedecek bir şeylerinin olmaması ile birlikte suç işlemekten geri durmayacakları tehlikelilik halini engellemek amacıyla kullanılmaktadır. (World Health Organization, Prisons and Health, s. 31). Ayrıca 15 günü aşan süredeki hücre hapisleri BM İşkence Özel Raportörü Juan E. Mendez tarafından zihinsel acı ve ıstıraba yol açtığı için işkence olarak yorumlanmıştır. (<https://news.un.org/en/story/2011/10/392012>. E.T: 30.03.2023).

²⁹¹ Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya. B. N. 11082/06 ve 13772/05. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-122697%22%5D%7D>. E.T.: 13.11.2021.

²⁹² Sıkı güvenliğin anlamına gelen *Extra Beveiligde Inrichting*'in baş harflerinden oluşan kısaltmadır.

²⁹³ Van Der Van v. Hollanda. B. N. 50901/99. para. 63. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60915%22%5D%7D>. 14.12.2021.

²⁹⁴ Nazarenko v. Ukrayna. B. N. 39483/98, para. 139. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61061%22%5D%7D>. E.T.: 17.10.2022.

Aile hayatı kapsamında hükümlülerin cinsel ilişkide bulunma hakkı da mevcuttur. Hükümlüler, hapis cezasının doğası gereği olarak eşlerinden ayrı olarak yaşamaktadır. Özellikle müebbet hapis cezası almış hükümlüler ele alındığında uzun bir süre cinsel ilişkide bulunmamak yalnızca fiziksel ihtiyaçları değil, daha önceden anlatıldığı üzere ait olma ve sevgi ihtiyaçları açısından da ıstırap verici olmaktadır.²⁹⁵ Bazı ülkelerde bu sorun eş ziyaretleri ile aşılmaktadır. Hükümlünün nikahlı eşi veya uzun süreli ilişkisi bulunan karşı cinsle birlikte süresi üç saate varabilecek bir ziyaret izni verilir. Bu izin yatak, duş ve tuvaleti bulunan küçük bir bölümde gerçekleştirilir.²⁹⁶

7.4.3. Evlenme Hakkını Düzenleyen 12. Madde

Hapis cezası doğası gereği kişinin özgürlüklerine ve bazı sivil haklarına kısıtlama getirmektedir. Ancak bu kısıtlama net çizgilerle çizilmemiştir. Evlenme hakkı bizzat AİHS'in 12. maddesinde korunmuştur.²⁹⁷

Evlenme hakkı, kişilerin cezaevine girdiği zamanda da korunan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlenme hakkının hükümlüye de tanınmasındaki amaç, hükümlünün cezasının mutlak olmadığını dolayısıyla cezaevi dışarısında da devam etmekte olan bir hayatın varlığının bilincini hükümlüde uyandırmaktır.

7.4.4. Eğitim Hakkını Düzenleyen AİHS'e Ek 1. No'lu Protokolün 2. Maddesi

Eğitim hakkı AİHS'e ek 1. No'lu Protokolün 2. maddesinde düzenlenmiş olup hükümlüleri de kapsamaktadır. Şöyle ki hükümlülerin topluma kazandırılması amacıyla verilen eğitimlerin devletçe sağlanması zorunlu değildir. Ancak var olan eğitim

²⁹⁵ Duygun Yarsuvat, *Bir Sosyolojik ve Kültürel Alt Grup Olarak Cezaevi Toplumu*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 0, (2), 2011, s. 459.

²⁹⁶ Andrew Coyle, *Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım-Cezaevi Görevlileri İçin El Kitabı*, London: International Centre for Prison Studies, 2002, s. 98.

²⁹⁷ Öyle ki; Polonya vatandaşı olan Rafał Frasik, 5 Eylül 2000 tarihinde, 4 yıldır birlikte olduğu ve sonradan ayrıldığı kadına tecavüz etme ve tehdit suçundan tutuklanmıştır. Soruşturma aşamasında tanıkları sahte ifade vermeye teşvik etme ve delillerin toplanmasına müdahale etmesi riskinin varlığı gerekçesi olduğundan tutukluluğu 5 Ocak 2001 tarihine kadar üç defa uzatılmıştır. Bu süre zarfında söz konusu mağdur ile evlenmek istediğini dolayısı ile tutukluluğu için bir gerekçe kalmadığını beyan ederek serbest bırakılması için bölge mahkemesine başvurmuştur ancak bölge mahkemesi reddetmiştir. Dolayısı ile Frasik AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme önüne gelen dosyada cezaevinde başvuranın evlenme izni verilmesinin reddedilmesini Sözleşme açısından açık ihlal olduğuna kara vermiştir. (Frasik v. Polonya. B. N. 22933/02. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-96453%22%5D%7D>). E. T.: 10 Ekim 2022).

tesislerine erişimin engellenemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *Üye Devletlere Cezaevlerinde Eğitim Hakkında R (89) 12 Sayılı Tavsiye Kararında* hükümlülerin büyük bir kısmının eğitimden mahrum kaldığına ve bu nedenle insanileşmelerinde eğitimin büyük bir katkısı olduğuna dikkat çekmektedir.²⁹⁸

Ayrıca Nelson Mandela Kurallarının *Eğitim ve Boş Zaman Değerlendirme* başlıklı 104/1. maddesinde eğitim kapsamına din eğitimi de alınmıştır. 2. fıkrasında ise uygulanabilir koşullarda her hükümlünün eğitim hakkında yararlanabileceği belirtilmiştir.²⁹⁹

Türk hukukunda ise, T.C. Anayasasının *Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi* başlıklı 42. maddesine göre herkesin eğitim ve öğrenim görme hakkı bulunmaktadır. 5275 sayılı kanunun *Eğitim Programları* başlıklı 75. maddesinde eğitim programlarından maksadın temel eğitim, orta ve yüksek öğretim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi gibi konular olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu eğitimlerin verilmesindeki temel amaç hükümlünün kişiliğini geliştirmek, eğitimini güçlendirmek, yeni beceriler kazandırmak ve suç işleme eğilimini yok edecek ortamı yaratarak salıverilme sonrası hayata hazırlamaktır. Örneğin her iki başvuranın da Türk vatandaşı olduğu olayda Mehmet Reşit Arslan 1992 yılında ve Orhan Bingöl 1995 yılında yasadışı silahlı bir örgüte üye olma suçundan müebbet hapis cezası verilmiştir. Arslan, cezaevine girmeden önce, tıp fakültesinde son sınıf öğrencisi olduğunu ve yüksek öğreniminin sürdürülmesi kapsamında görsel ve işitsel araçları kullanma imkânından yararlanmak istediğini; Bingöl de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi eski öğrencisi olduğunu ve derslere uzaktan devam etmek istediğini belirtmiştir. Bu talebin reddedilmesi üzerine 2006 ve 2007 yıllarında ayrı ayrı AİHM'e başvurmuşlardır. Davanın görülmesi sırasında iki dosyanın birleştirilmesine karar verilmiş ve Mahkeme, hükümlülerin yüksek öğretim kurumlarına kabul edilmeleri ve eğitimlerine devam etmelerinin, eğitim hakkının gerçek manada kullanılması anlamına geleceğini belirterek ihlal kararı vermiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151705tavsiye_kararlari.pdf.

²⁹⁹ <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>. E.T.: 30.03.2023.

³⁰⁰ Arslan ve Bingöl v. Türkiye. B. N. 47121/06. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194194>. E.T.: 17.12.2021.

7.4.5. Serbest Seçim Hakkını Düzenleyen AİHS'e Ek 1. No'lu Protokolün 3. Maddesi

Türk hukukunda hükümlülerin oy kullanma hakkı müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almış olanlar için geçerli olmasa da uluslararası boyutta önemli bir hak olduğunun altı çizilmelidir.

Sözleşmeye Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinde hükümlülerin oy kullanma hakkı koruma altına alınmıştır. Çünkü cezaevi dışında da bir hayat olduğunu, bu hayatın devam ettiğini ve iyileşmesi durumunda hükümlünün o hayata tekrar dönebilme ihtimalinin varlığı hatırlatılmalıdır. Örneğin Avusturya vatandaşı olan Helmut Frodl, 1993 yılında işlediği öldürme suçundan müebbet hapis cezasıyla hüküm giymiştir. 2004 yılında AİHM'e başvurmuştur. Önüne gelen dosyada Mahkeme, hükümlünün oy kullanma hakkının sınırlandırılmasının mutlak bir hak olmadığını belirtmiş; genel olarak hükümlülerin hukuka uygun olan mahkûmiyetin yalnızca özgürlük hakkı değil Sözleşmenin 5. maddesine de atıf yaparak Sözleşme kapsamında güvence altına alınan tüm temel haklardan ve özgürlüklerden yararlanmaya devam ettiğini yinelemiştir. Son olarak Mahkeme, Sözleşme sisteminde hoşgörü ve açık fikirliliğin demokratik toplumunun en ayırt edici özelliği olduğunu vurgulamış, yalnızca toplumu rahatsız edebilecek unsurlara dayalı olarak bu haklardan mahrum edilmesinin yeri olmadığını belirterek ihlal kararı vermiştir.³⁰¹ Ancak Mahkeme, hükümlülerin oy kullanması, hukukun üstünlüğüne veya demokratik temellere zarar verebilmesi ihtimali durumunda yapılan kısıtlamanın hukuka uygun olduğu görüşündedir. Örneğin İngiliz vatandaşı olan John Hirst, öldürme suçundan müebbet hapis cezası almıştır. 1983 yılında oy kullanma hakkı elinden alındığı için 5 Temmuz 2001 tarihinde AİHM'e başvurmuştur. Birleşik Krallık yaptığı savunmada hükümlünün oy kullanma hakkının elinde alınmasının suçu önlemeyi, vatandaşlık sorumluluğuna ve hukukun üstünlüğüne saygıyı arttırmak amacıyla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hüküm giymiş bir suçlunun oy kullanma hakkına getirilecek kısıtlamaların niteliğini belirlemede yetkinin ulusal mahkemelerde değil ilgili devletin parlamentosunda olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Hirst'in iddia ettiği AİHS'e ek 1

³⁰¹ Frodl v. Avusturya. B. N. 20201/04. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2220201/04%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-98132%22%5D%7D>. E.T.: 02.12.2021.

olmaya yönelik işlerde ödeme yapılmayıp cezalarında indirim yapılması imkânının sağladığı da gözlemlenmiştir.³⁰⁷

Türk hukukunda ise hükümlünün çalıştırılma gibi bir zorunluluğu yoktur. Ancak cezaevindeki hükümlülerin bir işle meşgul olmalarının birçok getirisi bulunmaktadır. Öncelikle uğraştırıcı bir iş verilmiş olan hükümlü, suç işlemeyi düşünmek için ayırdığı vakti verilen görevi tamamlamakla geçirecektir.³⁰⁸ İkinci olarak cezaevinde tüm hükümlülere birer görev verilmesi sorumluluk bilincini aşılır ve bu da infaz kurumundaki disiplini sağlamayı kolaylaştırır. Üçüncü olarak sürekli aynı şeyleri yapan ve aynı mekanları gören hükümlülere farklı bir ortam sağlanarak monotonluk giderilmiş olur. Dördüncü olarak bir ürün ortaya çıkaracak işler verilerek hükümlülere para kazanabileceği bir istihdam yaratılmış olur. Böylece hükümlüler ailelerini geçindirebilecek kapasitesini fark ederek öz saygısını korumuş olur. Kazandığı para ile cezaevi içerisinde bir şeyler satın alabilmesinin önü açılarak hayatın normal akışı tekrar hatırlatılır. Son olarak el becerilerinin varlığını göstermek adına zanaat işleri verilerek vasıfsız olmadığının ve değerli olduğunun fark edilmesi sağlanır. Böylelikle kişinin iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılmasının temeli atılır.³⁰⁹

5275 sayılı kanunun 29. maddesine göre kurum doktorları tarafından fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı olduğu belirlenen ve meslek sahibi olmayan hükümlüler ile meslek sahibi olan gönüllüler, belirlenen ücret karşılığında atölye ve işyurtlarında çalıştırılabilir. Cezaevi dışında çalıştırılma ise aynı kanunun 82. maddesinde düzenlenmiştir. Şöyle ki açık kurumlarda bulunanlar ve kapalı kurumlarda bulunup da açık kuruma geçmeyi hak kazanan hükümlüler kurum dışındaki iş alanlarında çalıştırılabilir. Bu çalışma gerçekleştirilirken cezaevi görevlileri gözetiminin bulunması zorunludur. Ayrıca 5275 sayılı kanunun 60/7. maddesinde *“hükümlü, denetim süresinde, infaz kurumunda öğrendiği meslek veya sanatı icra etmek üzere, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında, ücret*

³⁰⁷ Floroiu v. Romanya. B. N. 15303/10. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-126467"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 15.01.2023.

³⁰⁸ Birçok savunucuya göre tembellik hükümlülere, gelecekte suçları nasıl işleyeceklerini öğretmek için zaman sağlamaktadır. Bu nedenle, suçluları meşgul etmek önemlidir. Böylece suç işleme hakkında düşünmelerinden alıkonulacaklardır. (Sage Publications, Early History of Punishment and the Development of Prisons in the United States, s. 17).

³⁰⁹ Barnes/Teeter, New Horizons in Criminology, s. 523, 524.

karşılığında çalıştırılabilir.” şeklinde hükümlünün cezaevi yaşamı sonrası topluma yeniden kazandırılması için adımlar atılmıştır. Ayrıca Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmeliğin 73/1 maddesine göre hükümlülerin kültür ve sanat etkinliklerine katılabilmesi ve yayınlar, kütüphaneler ve kurslardan yararlanabilmesi hakkı da bulunmaktadır.

Hükümlülerin salıverilmesi sonrasında toplumsal önyargıyı engellemek ve topluma kazandırılmış eski hükümlüyü tekrar kaybetmemek amacıyla iş piyasasına yeniden girmelerine, kendilerinin ve ailelerinin geçimlerine katkıda bulunmalarına yardımcı olacak ücretli ve anlamlı işler yapmalarını sağlayacak koşullar oluşturulmalıdır. Nelson Mandela Kurallarının 90. maddesinde belirtilen *“toplumun görevi, hükümlülerin tahliyesi ile sona ermez. Bu nedenle, tahliye sonrasında tahliye olmuş hükümlülere karşı önyargının hafifletilmesine ve onun sosyal rehabilitasyonuna etkili katkı sağlayacak yeterlilikte kamu ya da özel kuruluşlar olmalıdır.”* hükmü ile hem devlete hem de topluma sorumluluk yüklenmiştir.

Hükümlünün salıverilmesi sonrasındaki hayatına katkı sağlamaya yönelik 4857 sayılı İş Kanunu da hükümlünün topluma tekrar kazandırılması ve toplumsal önyargıyı olabildiğince engellemeye çalışmak amacıyla *tahliye edilen hükümlü işçi* çalıştırma zorunluluğu getirmiştir. Şöyle ki; ilgili kanunun 30. maddesinde belirli şartları sağlayan özel sektör işyerlerinde, belli bir oranda eski hükümlü işçi çalıştırılmasından bahsedilmektedir. Aynı kanunun 101. maddesinde ise bu şartları sağlayıp da eski hükümlü işçi çalıştırmayan işyerlerine verilecek para cezası hüküm altına alınmıştır.

5275 sayılı kanunun 104/2. maddesinde *“salıverilme sonrasında hükümlülere iş sağlanması için koruma kurulları kurulur”* denilmektedir. Aynı konu ayrıntılı bir şekilde 10.11.2021 tarihli Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğinin *Koruma Kurulunun Görevleri ve Başvuru* başlıklı dördüncü bölümde ele alınmıştır.

7.5. Umut Hakkıyla Bağlantılı Uygulamalar

7.5.1. Geri Verme (İade)

Geri verme, tarihte ilk defa Hititler ve Mısırlılar arasında imzalanan bir anlaşmada gündeme gelmiştir.³¹⁰ Suçluların geri verilmesi, yurtdışına kaçmış olup aleyhine verilmiş olan bir mahkûmiyet kararının yerine getirilmesi veya işlediği suç nedeniyle yargılanabilmesi için hükümlünün veya sanığın, bulunduğu devlet tarafından, yargı veya infaz yetkisine sahip olan devlete verilmesidir.³¹¹ Başka bir anlatımla bir devletin egemenlik sahasında suç işlediği düşünülen bir sanık veya bir suçtan dolayı mahkûm olmuş hükümlünün, başka bir ülkenin sınırları içerisine girmesi durumunda, suçu işlediği iddia edilen ülkeye veya mahkûm edildiği ülkeye geri verilmesidir.³¹²

Geri verme kurumu, müebbet veya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan veya alma ihtimali olan sanık ya da hükümlünün suç işlediği devletin topraklarından kaçması durumunda umut hakkı açısından önemli olmaktadır.

Kişinin, AİHS'e taraf devlet tarafından geri verilmesi durumunda kabul eden ülkede Sözleşmenin 3. maddesine aykırı bir kötü muamele göreceğine ilişkin esaslı gerekçelerin olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan geri veren devletlerin Sözleşme uyarınca sorumluluğu doğabilmektedir.³¹³ Ayrıca, bir kişinin fiilen veya hukuken salıverilme olanağı bulunmaksızın müebbet hapis cezasıyla karşılaşacağı bir devlete geri verilmesi veya gönderilmesi yine Sözleşmeyi ihlal edebilmektedir. Bu sebeple geri veren devletin, verilecek devletten bir güvence alması gerekmektedir.³¹⁴

Diplomatik güvence konusunda AİHM tarafından özellikle dikkat edilen hususlar bulunmaktadır. İlk olarak geri veren devletin, kişinin geri verilecek ülkede gerçek bir kötü

³¹⁰ Geoff Gilbert, Aspects of Extradition Law, London: Martinus Nijhoff Publishers, 1991, s. 9; Akt. Ahmet Ulutaş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Suçluların Geri Verilmesi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2012, s. 49.

³¹¹ Tarihte ilk defa M. Ö. 1280 yılında Hititler ile Mısırlılar arasında imzalanan anlaşmada görülmüştür. (Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 189).

³¹² Vahit Doğan, Türk Yabancılar Hukuku, Ankara: Savaş Yayınevi, 2017, s. 128.

³¹³ Soering v. Birleşik Krallık. B. N.: 14038/88. para. 86.

³¹⁴ Nivette v. Fransa. B. N.: 44190/98.

muamele riskiyle karşı karşıya olup olmadığına bakması gerekmektedir. İkinci olarak geri veren devletin, sınır dışı edilecek ülkede olası bir kötü muameleye karşı aldığı önlemleri inceleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirirken de ilgili devletin gerek kanunlarına gerekse de verilen kararlara ve kararlarda ağırlıklı olarak verilen hükümlere bakması gerekmektedir. Son olarak sınır dışı edilecek ülkede genel insan haklarına ilişkin verilebilecek güvencelere bakış açısına, yeni güvencelere açık olup olmadığına bakılmaktadır.³¹⁵ Kısaca Mahkeme, ilk olarak sınır dışı edilecek devletin verdiği güvencelerin kalitesine daha sonra da verilen güvencelerin uygulamalara yansımaya bakacaktır.

Günümüzde bir devletin tek başına suçlularla ve suçlulukla, özellikle de örgütlü suçlarla mücadele edemeyeceği için uluslararası alanda çözümler üretilmiştir. Çünkü bir ülkede suç işleyen bir suç örgütü lideri, başka bir devletin egemenlik alanına kaçarak yargılanmadan veya mahkûmiyetten kurtulmamalıdır.³¹⁶ Uluslararası alanda suçluların geri verilmesi kapsamında 1957 yılında *Avrupa Suçluların İadesi Sözleşmesi*³¹⁷ ve ek protokolleri imzalanmıştır. Benzer şekilde 1995 yılında imzalanan *Avrupa Birliği Üyeleri Arasında Basitleştirilmiş Karşılıklı Suçluların İadesi Sözleşmesi*³¹⁸, 1975 yılında imzalanan *Suçluların İadesi Sözleşmesine Ek Protokol*³¹⁹, 1987 yılında imzalanan *Suçluların İadesi Sözleşmesine Ek İkinci Protokol*³²⁰, 2010 yılında imzalanan *Suçluların İadesi Sözleşmesine Ek Üçüncü Protokol*³²¹ ve 2012 yılında imzalanan *Suçluların İadesi Sözleşmesine Ek Dördüncü Protokol*³²² örnek verilebilir.

AİHM, önüne gelen suçlunun geri verilmesi konulu başvuruda dahi koşullu salıverilme imkânına göre karar vermektedir.

³¹⁵ Othman v. Birleşik Krallık. B. N. 8139/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-108629%22%7D%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-108629%22%7D%7D). E.T.: 27.11.2021.

³¹⁶ Doğan, Türk Yabancılar Hukuku, s. 128.

³¹⁷ Bknz. https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/024_tur.pdf. E.T.: 29.11.2021.

³¹⁸ <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/simplified-extradition-procedure-between-member-states.html>. E.T.: 29.11.2021.

³¹⁹ https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/086_tur.pdf. E.T.: 29.11.2021.

³²⁰ https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/098_tur.pdf. E.T.: 29.11.2021.

³²¹ https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/209_tur.pdf. E.T.: 29.11.2021.

³²² https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/212_tur.pdf. E.T.: 29.11.2021.

AİHM ayrıca suçlunun geri verilmesi konulu dosyalarda ölüm cezasının verilememesi şartını da aramaktadır. Öyle ki; Amerikan vatandaşı James Dewayne Nivette, 1997 yılında kız arkadaşını Fransa'da öldürdüğünden şüphelenilip tutuklanmıştır. ABD makamları, 22 Aralık 1997 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığına geri verme talebinde bulunmuştur. Fransız hükümeti ise tutuklunun ölüm cezası verilmeyeceğine dair güvence vermeleri koşuluyla geri vermenin gerçekleşebileceğini bildirmişlerdir. Ancak ABD'nin Kaliforniya Eyaleti kanunlarına göre ölüm cezası öldürme suçunun işlenmesi halinde, kanunda belirtilen şartlarla ve bölge savcısının özel talep etmesiyle verilebilmektedir. Bunun üzerine Nivette, 1998 yılında AİHM'e salıverilme ihtimali olmayan müebbet hapis cezası verileceği iddiası ile başvurmuştur. ABD hükümetinin, Mahkemeye karşı yaptığı savunmada Nivette'in işlediği suç yönünden 25 yıllık bir hapis cezası ve ayrıca kişisel olarak da ateşli silah kullanma suçundan 10 yıl hapis cezası olmak üzere toplamda 35 yıllık bir hapis cezasını öngördüklerini ve mevzuatlarında salıverilme imkânının olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, bu iddialar doğrultusunda Nivette'in başvurusunu reddetmiştir. Böylece Fransız hükümeti, ölüm cezası verilmeyeceği güvencesiyle Nivette'i ABD'ye geri verilebileceğini kabul etmiştir.^{323 324}

Geri vermemeye ise Schuchter davası örnek verilebilir. Alman vatandaşı olan Kaethe Schuchter 1996 ile 1999 yılları arasında ABD'de birçok dolandırıcılık davasına karıştığı

³²³ Nivette v. Fransa. B. N. 44190/98. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-23082"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 05.12.2021.

³²⁴ Benzer şekilde Tunus vatandaşı olan Nizar Trabelsi, Brüksel Bölge Mahkemesi tarafından, 30 Eylül 2003 tarihinde Belçika askeri hava üssünü havaya uçurmaya çalışma suçundan 10 yıl hapis cezası almıştır. Ayrıca Tunus Askeri Mahkemesi tarafından El-Kaide Terör Örgütüne üye olma suçundan, gıyaben 26 Ocak 2005 tarihinde 10 yıl hapis cezası ile cezalandırılmıştır. 8 Nisan 2008 tarihinde ABD hükümeti Belçika hükümetinden Trabelsi'nin geri verilmesini istemiştir. 2009 yılında ise Tunus Daimi Askeri Mahkemesi huzuruna çıkarılması için Belçika hükümetinden geri verme talep etmiştir. 10 Haziran 2010 tarihinde Brüksel Temyiz Mahkemesi, Trabelsi'nin geri verilmesine ilişkin kendisine ölüm cezasının verilmemesi ve ayrıca müebbet hapis cezası verilmemesi koşuluyla geri verme talebini kabul edebileceklerini belirtmişlerdir. Bunun yanısıra cezasının hafifletilme imkânının bulunmasını ve Trabelsi'nin Belçika'nın anlaşması olmadan üçüncü bir ülkeye geri verilmemesi gerektiğini de belirtmiştir. 6 Aralık 2011 tarihinde AİHM'e başvuran Trabelsi'nin 3 Ekim 2013 tarihinde ABD'ye geri verilmesi sebebiyle Belçika'nın Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiştir. (Trabelsi v. Belçika. B. N. 140/10. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-146372"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)). E.T.: 03.12.2021).

için ABD makamları tarafından çıkarılan uluslararası tutuklama emri uyarınca 2009 yılında İtalya’da tutuklanmıştır. ABD, Schuchter’in 30 yıla kadar hapsini istemiştir. Bu sebeple de ABD hükümeti 11 Şubat 2009 tarihinde İtalya’ya geri verme talebinde bulunmuştur. Ancak depresyon ve anoreksi (yeme bozukluğu) şikâyeti bulunan Schuchter, ABD’ye geri verilmesinin yaşamı ve sağlığı açısından ciddi sonuçlar doğuracağını, dolayısıyla kendisini ölüm riskiyle karşı karşıya bırakacağını ve müebbet hapis cezasına mahkûm edilebileceğini ileri sürerek 18 Kasım 2010 tarihinde AİHM’e başvurmuştur. Ancak Mahkeme, ABD mevzuatının başvuranı tüm salıverilme veya cezasının hafifletilmesi imkânından yoksun bırakmadığını belirterek başvuruyu reddetmiştir.³²⁵

Ancak AİHM’in koşullu salıverilme imkânı bulunmayan davalarda geri verme eyleminin, Sözleşme ihlaliinde bulunmadığına ilişkin kararı da bulunmaktadır. Öyle ki, Babar Ahmad, Haroon Rashid Aswat, Syed Tahla Ahsan, Abu Hamza, Adel Abdul Bary ve Khaled Al-Fawwaz, 1999 ile 2006 yılları arasında ABD’de çeşitli terör eylemleri gerçekleştirmekten suçlanmışlardır. Ahmad ve Ahsan teröristlere destek sağlamak ve yabancı bir ülkedeki insanları öldürmek, kaçırmak, sakatlamak veya yaralamak ya da mülke zarar vermek için komplo kurmak da dahil olmak üzere çeşitli suçlarla; Ebu Hamza 1998 yılında Yemen’de on altı rehine almak, 2001 yılında Afganistan’da şiddetli cihadı savunmak ve ABD’nin eyaleti olan Oregon’da bir cihat eğitim kampı kurmakla ilgili on bir farklı suçla; Bary ve Al-Fawwaz ise Usame bin Ladin ve diğer yirmi kişiyle birlikte 1998 yılında Nairobi ve Darüselam’daki ABD büyükelçiliklerinin bombalanmasıyla ilgili oldukları veya buna destek verdikleri iddiasıyla suçlanmışlardır. Ayrıca Al-Fawwaz 269’den fazla cinayete de suçlanmaktadır. Bu iddianamelere dayanarak ABD hükümeti, bu sanıklar için Birleşik Krallık’tan geri vermesini talep etmiştir. Sanıklardan her biri ayrı ayrı ve 2007 ile 2009 yılları arasında olmak üzere, geri verme talebinin itirazı için AİHM’e başvurmuşlardır. Ancak Mahkeme 6 Temmuz 2010 tarihinde yalnızca dört başvuranın (Ahmed, Aswat, Ahsan ve Abu Hamza) şikayetlerinin kabul edilebilirliğine ilişkin karar vermiştir. Ayrıca bu dört başvuranın başvurularını birleştirmiştir. İlgili

³²⁵ Schuchter v. İtalya. B. N. 68476/10. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2268476/10%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-107217%22%5D%7D>. E.T.: 02.12.2021.

başvuruda ADX Florence³²⁶ Cezaevinin kötü muamele koşullarından bahsedilse de mahkeme, ADX Florence'teki koşulların kötü muamele teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Bary için öngörülen koşullu salıverilme imkânı olmaksızın iki yüz altmış dokuz tane ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası; Ahmad, Ahsan, Abu Hamza ve Al Fawwaz ise müebbet hapis cezası verilmesine karar vermiştir. Söz konusu suçların ciddiyetini göz önünde bulunduran mahkeme, bu cezaların büyük ölçüde orantısız, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil ettiği kanaatinde de değildir. Bu nedenle, mahkeme geri verilmelerinin ve müebbet hapis cezası almalarının Sözleşme uyarınca 3. maddenin ihlali olmayacağını belirtmiştir.³²⁷

Türk hukukunda geri verme konusu 5237 sayılı kanunun 18. maddesinde düzenlenmiştir. Ancak 23.04.2016 tarih ve 6706 sayılı Cezai Konularda Uluslararası Adli İş Birliği Kanununun 36. maddesinin ç fıkrasıyla mülga edildiği için artık 5237 sayılı kanunda geri vermeyle alakalı bir hüküm bulunmamaktadır. Mülga edilen maddenin gerekçesinde “geri verme yoluna ancak Türkiye'nin egemenlik sahası dışında işlenmiş olan suçlar dolayısıyla gidilebilir.” şeklinde cezalandırmada mülkilik ilkesine³²⁸ atıfta bulunulmuş olduğu görülmektedir.³²⁹

Türkiye, 18 Kasım 1959 tarihinden itibaren *Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesinin*³³⁰ bir tarafıdır. 23.04.2016 tarih ve 6706 sayılı Cezai Konularda Uluslararası Adli İş Birliği Kanununda da geri vermeye ilişkin hükümler bulunmaktadır.

15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen darbe teşebbüsü olayından sonra TBMM'nin 20.07.2016 tarih ve 2016/9064 sayılı kararı ile Türkiye'de OHAL ilan edilmiştir. İlan edilen OHAL çerçevesinde Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu

³²⁶ USP ADX Florence olarak da adlandırılan bu cezaevi, ABD'nin Florence eyaletinde bulunan üst düzey güvenli bir cezaevidir. Genellikle, kaçması durumunda ulusal bir güvenlik tehdidi oluşturabilecek ve çok sıkı kontrole ihtiyaç duyan erkek mahkûmlar barınmaktadır. Her mahkûm ayrı hücrede tutularak diğer mahkûmlar açısından tehdit olmaması sağlanmaktadır. (<https://www.bop.gov/locations/institutions/flm/>. E.T.: 07.12.2021).

³²⁷ Babar Ahmad vd. v. Birleşik Krallık. B. N. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 ve 67354/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-110267%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-110267%22]}). E.T.: 08.12.2021.

³²⁸ Mülkilik ilkesine göre, bir ülkede işlenen tüm suçlar hakkında fail ve mağdurun vatandaşlığına bakılmaksızın ilgili ülkenin ceza kanunlarının uygulanmasıdır. (Özbek/Doğan/Bacaksız, Türk Ceza Hukuku, s. 102).

³²⁹ Mehmet Tan, Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler-Karşılaştırmalı, Gerekçeli, Açıklamalı, İçtihatlı, Özetli (1-34. maddeler), Ankara: Seçkin Yayınları, 2011, s. 307.

³³⁰ Bknz. <https://hukuk.emu.edu.tr/Documents/yayinlar/suclulariniadesine.pdf>. E.T.: 29.11.2021.

tarafından KHK'ler çıkarılarak 15 Temmuz günü meydana gelen olayın failleri yakalanmaya çalışılmıştır. Ancak FETÖ'nün sekiz üyesinin Yunanistan'a kaçtığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti, 15 Ağustos 2016 tarihinde Yunanistan'a geri verme talebini iletmıştır. Ancak Yunanistan Temyiz Mahkemesi, bu sekiz kişinin geri verme talebini 135/2017³³¹, 139/2017 ve 141/2017 sayılı kararlarıyla, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen olaylarla ilgili bağlantılarının bulunmaması sebebiyle hukuken dayanaktan yoksun olduğunu ve geri vermenin AİHS'in 3. maddesi çerçevesinde insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele riskinin bulunduğunu belirterek reddetmiştir. İlgili kararın reddine gerekçe olarak Yunan Ceza Mahkemesi, 5237 sayılı kanununda yer alan *Cumhurbaşkanına Suikast ve Fiili Saldırı Suçunun* geri verme kurumuna yasak olan askeri bir suç olduğu belirtmiş, Human Rights Watch tarafından yayımlanan ve 15 Temmuz 2016 tarihinden başlayarak Türkiye'de meydana gelen işkence ve kötü muameleleri anlatan *Açık Çek*³³² adlı rapora atıf yapmış ve ayrıca T. C. Cumhurbaşkanının FETÖcülerin idamı hakkında "önüme gelirse imzalarım"³³³ şeklindeki ifadelerine de yer vermiştir.³³⁴

Uluslararası hukukun genel bir ilkesi olan vatandaşın geri verilmezliği ilkesine göre hiçbir devlet, geri vermeyi talep eden ülkeye kendi vatandaşlarını geri veremez. Ancak son zamanlarda uluslararası toplumu tehdit eden suçlardaki artış nedeniyle devletlerin bu ilkeye bağlılığını kaybetmeye başlamıştır.³³⁵ Türk hukukuna bakıldığında ise T. C.

³³¹ <https://www.daneaia-chf.gr/files/daneaia-chf/articles/GNOMODOTISEIS%20SYLLOGIKON%20AGOGON/135-2017%20P.P.R.pdf>. E.T.: 04.05.2022.

³³² https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1016turkish_web.pdf. E.T.: 26.03.2023.

³³³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49521681>. E.T.: 26.03.2023.

³³⁴ <https://www.ethemis.gr/nomologia/2017/04/26/%CE%B7-%CE%B1%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%89%CF%82-%CE%B5%CF%86%CE%B5%CF%84%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%AD%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-3-%CF%85%CF%80%CE%B7%CE%BA%CF%8C%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82.html>. E.T.: 04.05.2022).

³³⁵ Ülkü Güler, Türk Ceza Hukukunda Geri Verme. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2010, s. 41

Anayasası'nın 38. maddesinin son fıkrasında vatandaşın geri verilmezliği ilkesinin var olduğu görülmektedir.

Uluslararası hukukta yer alan ve Türkçesi *Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı* olan *INTERPOL*, suçlunun geri verilmesi ile karşımıza çıkmaktadır. *INTERPOL* Anayasasının 3. maddesinde *INTERPOL*'ün askeri, siyasi, dini ve ırki konulara ilgili herhangi bir faaliyet gösteremeyeceğini belirtmiştir.³³⁶ Dolayısı ile adi suçlardan aranan suçluların geri verilmesi *INTERPOL*'ün görev alanındadır.

7.5.2. Sınır Dışı Edilme ve Sığınma Hakkı

AİHM, sınır dışı edilmeyi iç hukuktaki tanımdan ayrı tutmaktadır. Mahkemeye göre geri verme kurumu dışında bir yabancının kanuni olarak bulunduğu ülkeden ayrılmasını zorlayan herhangi bir uygulama olarak tanımlanmaktadır.³³⁷ Sınır dışı prosedürü AİHS'e ek 7 No'lu Protokolün *Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Usulü Güvenceler* başlıklı ilk maddesinde açıklanmıştır. İlgili maddeye göre bir yabancının AİHS'e taraf devletçe sınır dışı edilmesi, AİHS'in 2. ve 3. maddesi uyarınca bir soruna yol açabileceği için bu maddelere aykırı muameleye maruz kalma riskiyle³³⁸ karşı karşıya kalacağına dair sağlam dayanakların gösterildiği takdirde artık bu kişi sözleşmeye taraf devletin sorumluluğuna girmektedir. Bu yüzden AİHM, geri gönderme davalarında ilgili ilkeler 2. ve 3. madde değerlendirmeleriyle aynı olduğunu kabul etmiş ve her iki madde kapsamındaki meselelerin birbirinden ayıramaz olduğunu belirtmiştir.³³⁹

Bir kişinin zorla sınır dışı etme işleminin, AİHS'i ihlal edip etmediğini belirlemek için, ilgili kişinin hedef ülkede AİHM tarafından yasaklanan muameleye maruz kalacağına dair gerçek bir riskin varlığı olmalı ve bu risk için önemli gerekçelerin gösterilmesi

³³⁶

<https://www.interpol.int/en/content/download/590/file/01%20E%20CONSTITUTION%2011%202021.pdf> f. E.T.: 05.01.2023.

³³⁷ Bolat v. Rusya. B. N. 14139/03. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-77281"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{). E. T.:26.03.2023.

³³⁸ İlgili maddeler umut hakkı kapsamında müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarını kapsadığı için ve sınır dışı edilen devlet veya sığınma talebinin reddedildiği kişinin başkaca bir devlete gönderilmesi durumunda bu devletlerde koşullu salıverilme imkânının olmadığı şartların bulunabilme ihtimalinin olması dolayısıyla konuya dahil edilmiştir.

³³⁹ ECHR Göç. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihat Rehberi-Göç, 2020, s. 16. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Immigration_TUR.pdf. E.T.: 12.10.2021.

gereklidir.³⁴⁰ Örneğin Ukrayna vatandaşı Sergiy Onisiyevych Kupinsky, 1999 yılında Macaristan'da tasarlayarak öldürme suçunu işleyerek müebbet hapis cezası almıştır. Cezaevinde 20 yıl geçirmesinin ardından koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanmıştır. Macaristan Adalet Bakanı, Kupinsky'yi Ukrayna'ya sınır dışı etmek üzere prosedür başlatmıştır. Ancak Kupinsky'nin rızasının olmaması üzerine sınır dışı edilmesi başarısız olmuştur. Bunun üzerine Macaristan Adalet Bakanı, kişinin rızasına bakılmaksızın sınır dışı edilebileceği başka bir prosedür başlatmış ve Kupinsky, 2007 yılında Ukrayna'ya sınır dışı edilmiştir. Ukrayna, Macaristan'ın verdiği kararı tanıyarak Kupinsky'ye müebbet hapis cezası vermiştir. Kupinsky, Macaristan'da geçirdiği hapis cezasının mahsup edilmesi gerektiğini belirterek 2016 yılında salıverilme talebinde bulunmuş ancak reddedilmiştir. 2017 yılında tekrar başvuran Kupinsky'in talebi, kısmen kabul edilmiş ve dosya yeniden değerlendirilmek üzere ilk derece mahkemesine gönderilmiştir. İlk derece mahkemesinin de salıverilme talebini reddetmesi üzerine Kupinsky, Bölge Mahkemesine başvurmuştur. Bölge Mahkemesi, Kupinsky'nin salıverilmeden yararlanabilmesi için 20 yılını cezaevinde geçirmesi gerektiğini belirterek talebini reddetmiştir. Bunun üzerine Kupinsky, 2018 yılında AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, önüne gelen dosyada Ukrayna Yerel Mahkemesinin koşullu salıverme yetkisinin bulunmadığını belirtmiş ve ayrıca Macaristan'ın da bu olayda gönderilen ülke açısından sorumluluğu olduğunu belirterek ihlal kararı vermiştir.³⁴¹

Türk hukukunda sınır dışı etme kurumu, 5237 sayılı kanunun *Sınır Dışı Edilme* başlıklı 59. maddesinde ve 5683 sayılı kanunun 19. maddesinde ele alınmıştır. İlgili maddelere göre Türk vatandaşlarının Türk hukuku kapsamında sınır dışı edilmesi söz konusu değildir. Aynı şekilde T. C. Anayasasının *Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti* başlıklı 23. maddesinin son fıkrasına göre Türk vatandaşları sınır dışı edilememektedir. Dolayısıyla sınır dışı etme kurumu yalnızca yabancılar için söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde 2937

³⁴⁰ Çeçen kökenli bir Rus vatandaşı olan K. I. Fransa'da yaşamaktadır. 1 Eylül 2012 ile 19 Kasım 2013 tarihleri arasında, Çeçen İslamcı hareketine katıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple Fransız makamlar, toplumuna ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve gerçekleştirdiği terör eylemleri sonucunda mahkûm edilmesini gerekçe göstererek 23 Haziran 2016 tarihinde mülteci statüsünün iptaline karar verilmiştir. Bunun üzerine K. I. AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, Rusya veya Çeçenya'ya geri gönderilmesi durumunda karşılaşılabileceği insanlık dışı ve kötü muameleyi göz önünde tutarak, Fransa'nın kapsamlı bir araştırma yükümlülüğünde olduğunu belirterek ihlal kararı vermiştir. (K. I. v. Fransa. B. N. 5560/19. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-209520%22%5D%7D>. E.T.: 01.10.2021).

³⁴¹ Kupinsky v. Ukrayna. B. N.: 5084/18. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-220960%22%5D%7D>. E.T.: 22.04.2023.

sayılı kanunun 26. maddesinin son fıkrasında da belirterek vatandaşların sınır dışı edilemeyeceği tekrar altı çizilmiştir.

Sığınma hakkı; bir kişinin iç savaş, ayrımcı, dini³⁴² veya siyasi baskılar³⁴³, yanlış kovuşturma evresi gibi nedenlerle tâbi olduğu veya yaşadığı devleti terk ederek başka bir devletin ev sahipliği yapmasını isteme hakkıdır.³⁴⁴ Bu hak ne AİHS’te ne de AİHM’e ek protokollerinde yer almaktadır. Dolayısıyla AİHM, mevcut bir sığınma talebini kendisi incelememekte; devletlerin *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesi*³⁴⁵ veya Avrupa Birliği hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini nasıl yerine getirdiğini denetlememektedir.

Ayrıca, AİHS’e taraf bir devlet sığınma talebinde bulunmuş bir kişiyi üçüncü bir ülkeye sınır dışı edebilir. Burada ilgili devletin tek sorumluluğu kaçarak sığındığı ülkeye

³⁴² Örneğin; İran vatandaşı olan F. G. İran’da rejime karşı olduğu bilinen farklı üniversitelere bağlı kişilerle ağırlıklı olarak web sayfaları oluşturmak ve yayınlamak üzerine çalıştığını açıklamıştır. 12 Haziran 2009 seçimlerinden önce Mir Hüseyin Musavi’yi destekleyen mesajları internet üzerinden yaymaya çalışmış ve tutuklanmıştır. Seçimlerden sonra F. G., gösterilere ve diğer faaliyetlere katılmıştır. 2009 yılının Eylül ayında bir kez daha tutuklanmış ve 20 gününü cezaevinde geçirerek kötü muamele görmüştür. 2 Kasım 2009 tarihinde İslami Devrim Mahkemesine çağırılması üzerine İran’dan kaçmıştır. 16 Kasım 2009 tarihinde İsveç’e girmiş ve siyasi sığınma başvurusunda bulunmuştur. İsveç Göç Kurulu, gösterilere katılmanın veya Orta Sınıf Demokratik Hareketi ile bağlantısının, İran’a dönüşünde tek başına zulüm, kötü muamele veya ceza riskine yol açmayacağına karar vererek talebi reddetmiştir. AİHM’e başvuran F. G., İran’a dönüşünde dinden çıktığı için ölüm cezası riskiyle karşı karşıya olduğunu belirterek sığınma talebinin reddinin AİHS’e aykırı olduğunu iddia etmiş ve Hristiyanlığa geçtiğinin İran hükümetinin öğrenmemesi için adının açıklanmamasını istemiştir. Mahkeme, İsveç’in verdiği karara paralel olarak siyasi geçmişi nedeniyle İran’a geri verilmesinin Sözleşmenin ihlaline yol açmayacağına ancak başvuranın din değiştirmesinin sonuçları hakkında İran’a geri verilmesi halinde Sözleşmeyi ihlal edileceğine oybirliğiyle karar vermiştir. (F. G. v. İsveç. B. N.: 43611/11. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161829%22%5D%7D>). E.T.: 21.11.2021).

³⁴³ Örneğin; İran vatandaşı olan Ali Reza Razaghi kocası molla olan evli bir kadınla ilişkisi olduğu için hem kendisinin hem de diğer kadının taşlanarak ölüm cezasına mahkûm edileceğini gerekçe göstererek İsveç’e sığınma talebinde bulunmuştur. (Razaghi v. İsveç. B. N. 64599/01). <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-68079%22%5D%7D>). E.T.: 07.12.2021).

³⁴⁴ Tacettin Çalık, *Sığınma Hakkının Korunması*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (1), 2015, s. 124.

³⁴⁵ Cenevre’de imzalandığı için 1951 Cenevre Sözleşmesi olarak da bilinir. İlgili sözleşmenin 33. maddesinde siyasi sığınma hakkına atıf olarak “hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.” hükmü yer almaktadır. (<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>). E.T.: 08.12.2021).

gönderilmesini engellemektir. Geri gönderen devlet, üçüncü devlette kaçarak sığındığı ülkeye geri gönderme riskinin olup olmadığını incelemesi gerekmektedir.³⁴⁶

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesinin 33.1. maddesine göre bu sözleşmeye taraf hiçbir devlet bir yabancıyı ırkı, dini, tabiiyeti veya belirli bir sosyal grup ya da siyasi fikre taraf olması dolayısıyla yaşama hakkı ya da hürriyet hakkına tehdit olabilecek bir devletin sınırlarına geri gönderilemeyecek veya geri verilmeyeceğinden bahsetmektedir.

Türk hukukunda ise 6458 sayılı kanunun *Geri Gönderme Yasağı* başlıklı 4. maddesinde “hiç kimse” denilerek ayırım yapılmaksızın işkence ve kötü muameleye uğrayabilecek ya da ırkı, dini, tabiiyeti veya belirli bir toplumsal ya da siyasi fikrin üyesi olması dolayısıyla yaşama hakkının veya hürriyet hakkının tehdit altında olduğu bir yere gönderilemeyeceğinden bahsetmektedir.

7.5.3. Af

Af anlamına gelen Yunanca *αμνηστία* (amnistía) sözcüğü birçok batı diline yansımış ve İngilizce’ye amnesty olarak geçmiştir.³⁴⁷ Arapça kökenli af sözcüğü Türkçe’de *bağışlama*, *giderme* anlamlarında kullanılmaktadır.³⁴⁸ Hukuki olarak af, kamu davasını düşüren veya kesinleşmiş bir ceza mahkûmiyetini bütün kanuni sonuçlarıyla ortadan kaldıran, kesinleşmiş bir cezanın sadece bir kısmının veya tamamının infazını önleyen ya da başka bir cezaya dönüştüren bir kamu hukuku yetkisidir.³⁴⁹ Kısaca af, devletin suç işleyen faile sunduğu ve karşılığında da failden hukuka uygun davranması sözünü istemesidir.³⁵⁰

Af, belli başlı adaletsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla verilmekle birlikte cezaevlerindeki doluluğu azaltmak adına da verilebilmektedir. Örneğin af kurumunun

³⁴⁶ ECHR Göç. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihat Rehberi-Göç, s. 17.

³⁴⁷ Diane F. Orentlicher, *Settling accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime*, Yale Law Journal, 100 (8), 1991, p. 2537; Akt. OHCHR, Rule of Law Tools for Post Conflict States Amnesties, New York: United Nations, 2009, s. 5, dp. 11.

³⁴⁸ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/af>. E.T.: 09.12.2021.

³⁴⁹ Adem Sözüer, *Türk Hukukunda Af-4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu*, Anayasa Yargısı Dergisi, 17 (7), 2001, s. 223.

³⁵⁰ Ersan Şen, *Yorumluyorum* 7, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014, s. 291.

çektirilmesine son verilebilir veya infaz kurumunda çektirilecek süresi kısaltılabilir ya da adli para cezasına çevrilebilir. (3)Cezaya bağlı olan veya hükümde belirtilen hak yoksunlukları, özel affa rağmen etkisini devam ettirir.” şeklinde belirtilmiştir. Bu hükümde görüldüğü üzere af kavramı genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel affa, belirli bir tarihe kadar işlenmiş suçların tümünün veya bazı suç tiplerinin ya da belirli bir ceza aralığındaki suçların affı söz konusudur. Faillere göre değil, suçlara yönelik bir afftır.³⁵⁵ Başka bir anlatımla, çıkarılan af kanunu kesinleşmiş bir cezayı veya kamu davasını bütünüyle ortadan kaldırıyorsa genel afftır. Bu durum sadece bazı suçları veya kişileri kapsasa bile genel af olmaya devam eder. Genel af çıkarıldığında, henüz mahkûm olmamış ve cezasını çekmeye başlamamış olanlar da bu afftan yararlanabilmektedir.³⁵⁶ Genel affla birlikte ceza kanununda yer alan fiiller suç olmaktan çıkarılmamaktadır. Ancak af kapsamına giren fiillerin suç olma niteliği ortadan kalktığı için failin hükümlü sıfatı sona ermektedir Dolayısıyla soruşturma evresindeyken bir genel af gündeme gelirse kovuşturmayaya yer olmadığı kararı, kovuşturma evresinin başlamış ancak henüz kesinleşen bir hüküm olmaması durumunda düşme kararı veya düşme kararının verilemeyeceği durumlarda beraat kararı, mahkûmiyet hükmü kesinleştikten sonra gelen bir genel affta ise infaza hiç başlanmamaktadır.³⁵⁷

Kısmi genel af konusunda ise kanun koyucunun affa konu olan suçları belirli şartlara, örneğin suçun tekerrür olmaması, bağlayarak; af kapsamına giren suçları işlemiş olmasına rağmen bazı faillerin kapsam dışında bırakılması durumudur.³⁵⁸

Özel affa, genel afftaki gibi fiil suç olmaktan çıkarılmamakta ve mahkûmiyet ortadan kalkmamaktadır. Yalnızca hapis cezası tamamen ortadan kalkar, azaltılır veya hapis cezası adli para cezasına çevrilir.³⁵⁹ Başka bir anlatımla özel af cezanın infazı üzerinde etkilidir. Çıkarılan özel af kanununda afftan yararlanacak olan kişilerin adları tek tek yazılmış ise *bireysel özel af*; belirli suçları işlemiş bütün mahkûmlar için çıkarılıyor ise *toplu özel afftan* söz edilmektedir.³⁶⁰ Burada belirtilmesi gereken, TBMM aracılığı ile

³⁵⁵ Mustafa Artuç, Pratik Türk Ceza Kanunu, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s. 379.

³⁵⁶ Ersan Şen, Yorumluyorum 2, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2014, s. 47.

³⁵⁷ Artuç, Pratik Türk Ceza Kanunu, s. 379.

³⁵⁸ Sözüer, Türk Hukukunda Af, s. 240, 241.

³⁵⁹ Artuç, Pratik Türk Ceza Kanunu, s. 380.

³⁶⁰ Sözüer, Türk Hukukunda Af, s. 250, 251.

çıkarılan özel af ile Cumhurbaşkanı aracılığıyla çıkarılan özel affin hukuki niteliğidir. TBMM yasama organı olduğu için çıkarabileceği bir özel af yasama faaliyetidir. Cumhurbaşkanı ise bir yürütme erki olduğu için çıkardığı özel af yürütme faaliyetidir.³⁶¹ Özel affa konu olacak suçları belirleme takdire bağlıdır. Ancak aynı şartlara sahip mahkûmlar arasında ayırım yapılamaz.³⁶² Örneğin 28 Şubat davasında, 765 sayılı mülga TCK'nin 146. maddesine³⁶³ göre ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan İlhan Kılıç ve Kenan Deniz, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından af çıkarılarak tahliye edilmiştir.³⁶⁴

Türkiye'nin eski başbakanlarından olan Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit'in önerisi ile çıkarılan ve halk arasında *Rahşan Affi* olarak bilinen 21.12.2000 tarih ve 4616 sayılı 23 Nisan 1999 Tarihine Kadar İşlenen Suçlardan Dolayı Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun ile devlete karşı işlenen suçlar dışındaki suçlara erteleme veya koşullu salıverilme uygulanarak cezaevlerindeki yoğunluğun azaltılması amaçlanmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı vermesiyle³⁶⁵ kanunun kapsamı genişletilmiştir. Bu durumda kanun, iptal edilinceye kadar yürürlükte kalmaya devam ettiği ve böylelikle bu kanundan yararlanan kişilerin hakları kazanılmış hak olarak değerlendirilebileceği için Rahşan Ecevit'in sözleri ile “*ben affı garibanlar için istedim, katiller yararlandı*”³⁶⁶ durumu meydana gelebilir.

24 Haziran 2018 tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi tarafından kader mahkûmlarını kapsayacağı ve kesinlikle terör örgütleri, çocuk istismarını ve kadın cinayetlerini kapsamayacağını belirttiği bir af önerilmiş ancak Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından sıcak bakılmamıştır.³⁶⁷

³⁶¹ Sibel Can, *Türk Hukukunda Af Kurumu*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, s. 1295.

³⁶² Şen, Yorumluyorum 2, s. 47.

³⁶³ “*Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olur.*”

³⁶⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/01/20230126-4.pdf>. E.T.: 05.04.2023.

³⁶⁵ <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2002/51>. E.T.: 06.04.2023.

³⁶⁶ <https://t24.com.tr/haber/bahcelinin-cagrisiyla-gundeme-geldi-rah-san-affi-nedir,627331>. E.T.:03.11.2021.

³⁶⁷ Şen, Yorumluyorum 8, s. 433.

Uluslararası hukukta Birleşmiş Milletler, insan haklarına ters düşebilecek şekilde af çıkarılmasını yasaklamıştır. Örneğin; savaş³⁶⁸ ve soykırım suçlarından^{369 370}, insanlığa

³⁶⁸ 12 Ağustos 1949 tarihli Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesinin 49/2. maddesinde “*her akid taraf bu ağır suçlardan birini irtikaptan veya bu hususta emir vermekten sanık kimseleri araştırarak ve bunları tabiiyetleri ne olursa olsun kendi mahkemelerine sevkeyecektir.*” denilmektedir. Aynı hüküm Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında Cenevre Sözleşmesinin 50/2. maddesinde “*her yüksek akid taraf, bu ağır ihlal fiillerinden herhangi birini işletmekten veya işlenilmesini emretmekten maznun şahısları aramakla ve tabiiyetleri ne olursa olsun bunları kendi mahkemelerine vermekle mükellef olacaktır...*” şeklinde; Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile ilgili Cenevre Sözleşmesinin 129. maddesinin ikinci fıkrasında “*akid taraflardan her biri mezkur ihlal fiillerinden birini işlemekten veya işlenmesini emretmekten sanık şahısları aramakla ve tabiiyetleri ne olursa olsun bunları kendi mahkemelerine vermekle mükellef olacaktır...*” şeklinde ve Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi’nin 146/2. maddesinde “*her akid taraf, bu vahim ihlal hareketlerinden birini irtikap etmek veya irtikap etmek emrini vermekle maznun şahısları aramaya mecburdur ve bunları, milliyetleri ne olursa olsun, bizzat kendi mahkemesine sevk edecektir...*” şeklinde ele alınmıştır. (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc035/kanuntbmmc035/kanuntbmmc03506020.pdf. E.T.: 06.04.2023).

³⁶⁹ 9 Aralık 1948 tarihinde Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kararıyla kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmenin 4. maddesinde belirtilen “*soykırım suçunu veya üçüncü maddede gösterilen fiillerden birini işleyenler, anayasaya göre yetkili yöneticiler veya kamu görevlileri veya özel kişiler de olsa cezalandırılır.*” hükmü ile soykırım konusunda af kurumu üstü kapalı olarak yasaklanmıştır. Aynı sözleşmenin 5. maddesinde yer alan “*sözleşmeci Devletler, bu Sözleşmenin hükümlerine etkililik kazandırmak ve özellikle soykırımdan veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden suçlu bulunan kimselere etkili cezalar verilmesini sağlamak için, kendi Anayasalarında öngörülen usule uygun olarak gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt eder.*” hükmüyle de bunu desteklemiştir. (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf. E.T.: 06.04.2023).

³⁷⁰ Polonyalı Yahudi bir avukat olan Raphael Lemkin, Naziler’in Polonya’yı işgal ettiği sırada direnişte yaralanmış ve İsveç’e kaçmıştır. Burada, ırk, soy anlamına gelen Yunanca *genos* sözcüğüne, öldürmek anlamına gelen Latince *cide* sözcüğünü birleştirerek melez bir sözcük türeterek *genocide* sözcüğünü literatüre sokmayı başarmıştır. 9 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin maddelerinde önemli bir katkıda bulunmuştur. (<https://www.unhcr.org/ceu/9486-lemkin-raphael.html>. E.T.: 16.01.2022). Tarihte en çok bilinen soykırımlar kronolojik olarak şu şekildedir; Bram Stoker’ın Dracula romanındaki vampir betimlemesine örnek olan Romanya kökenli Kazıklı Voyvoda olarak bilinen III. Vlad’ın 1456-1462 yılları arasında Osmanlı Devletinde yaşayan Bulgar ve Türklere karşı kazığa oturtarak işkence etme ve öldürmeyle sonuçlanan soykırım (Zafer Gölen/Abidin Temizer, Balkan Tarihi, İstanbul: UBTAS, 2016, s. 46.), Avrupalıların 1492 yılında başlayan ve 5 asır süren Kızılderili Soykırımı (bu çalışmanın 5.2.4. başlığında anlatılmıştır), 1809-1847 yılları arasında Britanyalılar tarafından Avustralya kıtasına bağlı Tasmanya adasında yaşayan Palawa yerlilerine karşı uygulanmış Aborjin Soykırımı (<http://www.kooriweb.org/foley/resources/pdfs/92.pdf>. E.T.: 07.04.2023), Rusya’nın 1864 yılında Çerkeslere karşı başlattığı sürgün sonucunda oluşan Çerkes Soykırımı (Muhammed Köse ve Süleyman Lokmacı, İngiliz Konsolosluk Raporlarında Rusya’nın 1864 Kafkas Soykırımı ve Çerkeslerin Anadolu’ya Göçleri, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (62), 2018, s. 408, 409.), Kürt ve Arap aşiretlerinin 1933 yılında Kuzey Irak’ta Süryanilere karşı yaptığı öldürme eylemleri olan Simele Soykırımı (International Federation for Human Rights, Iraq: Continuous and Silent Ethnic Cleansing, Paris: Alliance Internationale Pour la Justice, 2003, s. 17. www.fidh.org/IMG/pdf/iq350a.pdf. E.T.:10.05.2023), Nazi Almayasının Adolf Hitler önderliğinde 1939’da Polonya’yı işgal ederek Yahudileri katlettiği Holokost Yahudi Soykırımı (Adam Jones, Genocide a Comprehensive Introductions, London: Routledge Taylor & Francis Group, 2017, s. 150), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin Joseph Stalin önderliğinde 1944 yılında başlattığı Ahıska Türkleri’nin Gürcistan’a zorunlu sürgünü ile başlayan ve zorlu koşullarda birçok kayıp verilmesiyle sonuçlanan Ahıska Türklerinin Sürgünü ve aynı yıl Stalin emriyle Lavrentiy Beria önderliğinde başlatılan Kırım Tatarlarının Sürgünü (Human Rights Watch, Punished Peoples of the Soviet

karşı suçlardan³⁷¹ veya cinsiyete özgü hak ihlallerini konu edinen bir suçtan sorumlu olabilecek kişilerin yargılanmasını önlemek; tazminat da dahil olmak üzere mağdurların etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkını kısıtlamak veya engellemek; insan hakları bağlamında gerçeği bilme hakkının kısıtlanması gibi konularda af kabul edilmemektedir.³⁷²

Bu konuda Uluslararası Af Örgütünden de bahsetmek gerekir. Portekizli iki öğrencinin özgürlüğe kadeh kaldırdıkları için hapse atılmasının ardından avukat Peter Benenson tarafından 1961 yılında The Observer gazetesinde *Unutulmuş Mahkûmlar* başlıklı makalesinde af çağrısı yapmasıyla birlikte Londra’da insan hakları üzerinde çalışmalar yapan sivil bir toplum kuruluşudur.³⁷³

Örtülü af; suçun unsurlarını değiştirerek veya cezalarını azaltarak kısmi yasal düzenleme yapılmasıyla gündeme gelmektedir. Bu da kanunların sürekli değiştirilmesi anlamına gelir, toplumun hukuka ve adalete olan güveni sarsılır. Dolayısıyla hukuk ve adaletine olan güvensizlik ortamı, kurallara uymama davranışını mümkün kılar.³⁷⁴

Af kapsamında Abdullah Öcalan ile görüşmelere değinmek gerekmektedir. Ses kaydının Hakan Fidan’a ait olduğu iddia edilen, ilgili görüşmenin 2010 yılından daha öncesine

Union: The Continuing Legacy of Stalin’s Deportations, 1991, s. 33, 51. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/u/ussr/ussr.919/ussr919full.pdf>. E.T.: 10.05.2023), 1991-1995 yılları arasında gerçekleşen Yugoslavya İç savaşında meydana gelen Sırpların Boşnaklara uygulandığı soykırım olan Srebrenitsa Soykırımı (Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Radislav Kristić kararı, Dosya No: IT-98-33-A, s. 95. <https://web.archive.org/web/20040718120205/http://www.un.org/icty/krstic/Appeal/judgement/krs-aj040419e.pdf>. E.T.: 09.05.2023), 1992 yılında Ermenistan tarafından başlatılan Karabağ Savaşında sivil Azerbaycan Türklerinin öldürülmesiyle sonuçlanan Hocalı Soykırımı Human Rights Watch, Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh, 1994, s. 6. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/a/azerbjn/azerbaij94d.pdf>. E.T.: 09.05.2023), bir Afrika ülkesi olan Ruanda’da Fransa destekli 1994 yılında yapılan Ruanda Soykırımı (United States Institute of Peace, International Commission of Inquiry for Burundi: Final Repor, 2004, para. 102. <https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Burundi-Report.pdf>. E.T.: 07.05.2023) ve Çin Komünist Partisi hükümetindeki Çin’in 1948 yılında başlayan ve halen devam eden çoğunluğu Orta Asya Türkü olan birçok Müslüman’a karşı sistemli olarak doğum kontrolü, zorla kürtaj, işkence, Çinlileştirme, cinayet ve bir dizi suç işlediği Uygur Soykırımı (<https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/Turkish-Translation.pdf>. E.T.: 10.05.2023).

³⁷¹ Bu konuyla ilgili uluslararası bir sözleşme yer almasa da Roma Statüsünün giriş kısmının 5. paragrafında yer alan “...bu suçların faillerinin, cezasız bırakılmasına son verme ve böylece bu tür suçları önleme konusunda kararlı olarak...” ifadesiyle üstü kapalı olarak bir af yasağından bahsetmektedir. (http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf. E.T.: 11.04.2023).

³⁷² OHCHR, Rule of Law, s. 11.

³⁷³ <https://www.amnesty.org/>. 09.01.2023.

³⁷⁴ Ersan Şen, Yorumluyorum 4, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013, s. 101.

dayandığı savunulan ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın dönemin başbakanlık müsteşar yardımcısı olduğu zamanlarda dönemin MİT Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş ile birlikte KCK Yürütme Konsey üyesi Mustafa Karasu ve PKK'lı Sabri Ok ve PKK Başkan Yardımcısı Zübeyir Aydar ile görüştüğü iddia edilmiştir.³⁷⁵ Ayrıca Yenişafak Gazetesi yazarı Abdülkadir Selvi, 9 Ocak 2013 tarihli yazısında ilgili görüşmenin dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla gerçekleştiğini belirtmiştir.³⁷⁶ İddiaların doğru olduğu kabul edildiği takdirde³⁷⁷ Abdullah Öcalan'ın bizzat Türkiye Cumhuriyeti üst yöneticileri tarafından ziyaret edilmesi salıverilme imkânının olmadığı bir hapis cezası algılarını yıkmaktadır. Öyle ki T. C. Anayasasının, TBMM'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 87. maddesinde belirtilen “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek*” yetkisini devletin güvenliğine karşı işlenmiş suçlar açısından da kullanabilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın, T. C. Anayasasının Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerinin düzenlendiği 104. maddesinde yer alan “*sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır*” hükmü ile de Abdullah Öcalan affedilebilmektedir.³⁷⁸

HDP'nin, Abdullah Öcalan'ın da af kapsamına alınması gerektiğini belirtmesi³⁷⁹ de göz önüne alınırsa bu konuda tartışılması gereken birkaç husus daha vardır. IŞİD'in 2014 yılının Eylül ve Ekim aylarında Suriye'nin Kobani şehrinde Kürtlere karşı başlattığı saldırıya direnilmesi adına, PKK'nın üst yöneticilerinden biri olan Murat Karayılan'a ait olduğu belirtilen Twitter hesabından yaptığı paylaşım³⁸⁰, HDP'nin resmi Twitter hesabı

³⁷⁵ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mit-baskaninin-ses-kaydi-internete-dustu-281832>. E.T.: 04.05.2022. Ayrıca Yeni Şafak Gazetesi yazarı Abdülkadir Selvi'nin 17 Temmuz 2013 tarihinde ele aldığı “PKK'nın Yeni Taktiği” başlıklı köşe yazısında da bu olay ele alınmıştır. İlgili haber yazısı için bkz. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/pkknin-yeni-taktigi-38612>. E.T.: 04.05.2022.

³⁷⁶ <https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/pkk-gozlem-gucu-denetiminde-cekilecek-35770>. E.T.: 04.05.2022.

³⁷⁷ İzzet Özgenç, ilgili olay hakkında 2937 sayılı kanunun 26. maddesinde yapılan değişiklik ve eklenen geçici maddenin olayı gizlemeye yetmediğinden ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın hükümlü Abdullah Öcalan ile ceza infaz kurumundaki görüşmesi bağlamındaki yanlışından bahsetmektedir. (İzzet Özgenç, Suç Örgütleri, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2022, s. 72, dp. 109 ve 110.)

³⁷⁸ Özgenç, Suç Örgütleri, s. 75.

³⁷⁹ <https://hdp.org.tr/tr/onder-ocalan-in-hazirladigi-taslak-en-buyuk-demokrasi-manifestosudur/5630/>. E.T.: 20.03.2023.

³⁸⁰ “Gençleri kadınları 7'den 70'e herkesi Kobane'ye sahip çıkmaya, onurumuzu namusumuzu korumaya, metropollerini işgal etmeye çağırıyoruz.” şeklindeki paylaşım 5 Ekim 2014 tarihinde yapılmıştır. (Anayasa

olan @HDPgenelmerkez hesabından 6 Ekim 2014 tarihinde yaptığı paylaşımlar^{381 382 383} ve ayrıca 26 Temmuz 2015 tarihli ve 2015/646 D. İş sayılı Gölbaşı Sulh Ceza Hakimliği kararıyla erişime engellenen www.firatnews.com adlı internet haber sitesinde KCK'nın yaptığı açıklamanın³⁸⁴ yayımlanması üzerine Türkiye'de 2 Ekim 2014 tarihinden itibaren çok sayıda gösteri ve protestolar düzenlenmiştir. 6 Ekim 2014 tarihinde gösteri ve protestolar şiddet içerikli eylemlere dönüşerek çatışmalara yol açmış, artan şiddet olaylarıyla birlikte Diyarbakır'ın ve Batman'ın tamamında, Mardin'in Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Nusaybin, Mazıdağı, Ömerli ve Savur ilçelerinde, Van'ın Erçiş ilçesinde ve Siirt'in Kurtulan ilçesinde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.³⁸⁵ Bu yasaklama üzerine çıkan çatışmalar sonucunda 2'si güvenlik görevlisi olmak üzere 45 kişi hayatını kaybetmiş, 331'i güvenlik görevlisi olmak üzere 769 kişi yaralanmıştır. Ayrıca 5 örgüt üyesi ölmüş ve 3 örgüt üyesi ise yaralanmıştır. Bunun yanı sıra güvenlik güçlerine ve sivilere ait birçok araç zarar görmüş, içlerinde belediye binaları ve okullar da olmak üzere toplamda 2.558 binaya zarar verildiği tespit edilmiştir.³⁸⁶ Dönemin olaylarıyla birlikte, HDP'nin PKK ile bağlantısı olduğu bahisle 5237 sayılı kanunun 214.

Mahkemesi (Ayhan Bilgen Kararı). 21 Aralık 2017 tarihli B. N. 2017/5974 kararı. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3895/2017-5974.pdf>. E.T.: 22.05.2022).

³⁸¹ “Halklarımıza acil çağrı! Şu anda toplantı halinde olan HDP MYK'dan halklarımıza acil çağrı! Kobane'de durum son derece kritiktir. IŞİD saldırılarını ve AKP iktidarının Kobane'ye ambargo tutumunu protesto etmek üzere halklarımızı sokağa çıkmaya ve sokağa çıkmış olanlara destek vermeye çağırıyoruz.”. (<https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519175390443474944?s=20&t=-fFeUEw5yRbxmzUIGg2xQA>. E.T.: 22.05.2022).

³⁸² “Kobane'de yaşanan katliam girişimine karşı 7'den 70'e bütün halklarımızı sokağa, alan tutmaya ve harekete geçmeye çağırıyoruz.”. (https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519198247081218048?s=20&t=DG8TrfbIp1_pVNqdb_S7Wg. E.T.: 22.05.2022).

³⁸³ “Bundan böyle her yer Kobane'dir. Kobane'deki kuşatma ve vahşi saldırganlık son bulana kadar SÜRESİZ DİRENİŞE çağırıyoruz.”. (<https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519198654792761344>. E.T.: 22.05.2022).

³⁸⁴ “Kobani'ye yönelik saldırılar bir katliam eşiğine gelmiş bulunmaktadır. Bütün dünya ve insanlık bu katliama kulaklarını kapamış gözlerini yummuştur. Kürdistan halkı olarak bu durumu kabul etmemiz mümkün değil. Bu nedenle bütün halkımız Suruç'a³⁸⁴ gidebilecekler hemen bir saniye zaman kaybetmeden gitmeli ve Kürdistan'ın her karış toprağı Kobani için ayağa kalkmalıdır. Kobani tüm dünyanın gözleri önünde bir katliam tehlikesi altında iken bizim yerimizde oturmamız, uyumamız, günlük yaşantımızı sürdürmemiz mümkün değildir. Tüm halkımızı yediden yetmişe bulunduğu her yerde yaşamı IŞİD ve işbirlikçisi AKP'ye dar etmeye ve serhildanı en üst düzeyde genişleterek bu katliamcı çetelere karşı durmaya çağırıyoruz.”. (Anayasa Mahkemesi (Selahattin Demirtaş Kararı. B. N.: 2016/25189. s. 5. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3894/2016-25189.pdf>. E.T.: 22.05.2022).

³⁸⁵ Bknz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alti-ilde-sokaga-cikma-yasagi-27344130>. E.T.: 22.05.2022.

³⁸⁶ Anayasa Mahkemesi Selahattin Demirtaş Kararı, para. 30.

maddesinde belirtilen *Suç İşlemeye Tahrik* suçu gerekçe gösterilerek halk tarafından HDP'nin kapatılması tartışılmıştır. Ancak 28 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ‘‘*siyasi partinin kapatılması teklif dahi edilemez hükmü gelmeli. Suç işleyen kimse, gel onları cezalandır. Tabelayı cezalandırmakla bir yere varamazsın.*³⁸⁷’’ şeklindeki sözüyle suç ve cezanın şahsiliği ilkesinin önemini vurgulamıştır.

7.5.4. Derogasyon Hakkı

Bir önceki başlıkta geçen sokağa çıkma yasağıyla birlikte umut hakkı bağlamında ele alınması gereken bir diğer konu insan haklarına sınırlama getiren derogasyon hakkıdır. Çünkü derogasyon hakkı uygulamada genellikle devletlerin terör faaliyetleri çerçevesinde bazı hukuki hakların askıya alınması şeklinde görülmektedir. Öyle ki kendi ülkesinde meydana gelen faaliyetlerde birtakım uluslararası sözleşmeler askıya alınmakta ancak başka ülkelerin başına gelen terör faaliyetlerinde insan haklarının devreye girilmesi şeklinde uygulama alanı bulunmaktadır.

7.5.4.1. Tanım ve Kapsam

Latin kökenli olan *dērogāre* sözcüğü, bir kanunun bir kısmının yürürlükten kaldırılmasını istemek anlamındadır.³⁸⁸

Cambridge Üniversitesi'nin sözlüğüne göre derogasyon, *biri hakkında ona saygı duymadığınızı gösterecek şekilde konuşma veya davranma eylemi* olarak belirtilmiştir. Aynı sözlükte derogasyon, hukuki olarak *bir yasaya veya kurala artık uyulmasının gerekmediğinin resmi olarak belirtilmesi* şeklinde tanımlanmıştır.³⁸⁹

AİHS'in 15/1. maddesine göre olağanüstü hallerde yükümlülükler askıya alınabilmektedir. İlgili hükümde bir savaşın varlığı veya devletin varlığını tehdit eden başka bir genel tehlikenin varlığı durumunda Sözleşmeye aykırı tedbirler alabilmektedir. Ancak burada iki şart belirtilmektedir; ilgili devletin durumu Sözleşmeye aykırı hareket

³⁸⁷ <https://t24.com.tr/haber/erdogan-ilk-defa-burada-cok-daha-farkli-bicimde-acikliyorum,290494>. E.T.: 22.05.2022.

³⁸⁸ <https://educalingo.com/tr/dic-en/derogate>. E.T.: 13.11.2022.

³⁸⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/derogation>. E.T.: 12.11.2022.

etmek zorunda bırakması ve uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemek. Aynı maddenin ikinci fıkrasında uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlüler olarak meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında yaşam hakkından feragat edilemeyeceği, işkence ve kötü muamele sınıfına giren eylemler ve kölelik kavramları ile kanunsuz ceza olmaz ilkesine aykırı tedbirlere hiçbir şekilde izin verilemeyeceği belirtilmiştir. Son fıkrada ise derogasyon hakkını kullanan Sözleşmeye taraf devletin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bilgi vermesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Örneğin; Ukrayna, Rusya'nın sebep olduğu acil durum nedeniyle 5 Haziran 2015 tarihinde derogasyon hakkını kullanmış ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterine olay hakkında bilgi vermiştir.³⁹⁰ Fransa da Paris'te meydana gelen geniş çaplı terör saldırılarından dolayı derogasyon hakkına başvurmuş ve 24 Kasım 2015 tarihinde Genel Sekreterliğe bilgi vermiştir.³⁹¹ Aynı şekilde Türkiye de derogasyon hakkını 21 Temmuz 2016 tarihinde kullanmıştır.³⁹²

7.5.4.2. Uluslararası Uygulama ve Sınırlar

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 4. maddesinde derogasyon hakkının kullanılamayacağı sözleşme maddelerinden bahsedilmiştir. Şöyle ki; bu sözleşmenin 6. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine, soykırım yasağına, genel af ve özel af talep hakkına, on sekiz yaşından küçüklere ölüm cezasının verilemeyeceği ilkesine, 7. maddesinde yer alan işkence ve kötü muamele yasağına, 8. maddesinde yer alan köle yasağına, 11. maddesinde yer alan sözleşmeden doğan yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesiyle hapsedilme yasağına, 15. maddesinde yer alan suç ve cezada kanunilik ilkesine, 16. maddesinde yer alan herkesin her yerde ve kanun önünde bir kişi olarak tanınma hakkına ve 18. maddesinde yer alan düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne istisna getirilemeyeceğinden bahsedilmiştir.

Örneğin; İrlanda Cumhuriyeti vatandaşı olan Gerar Richard Lawless, 1940 tarihli Devlete Karşı Suçlar Kanununun ilgili hükmünün Adalet Bakanı tarafından yayınlanan bir bildiri

³⁹⁰ <https://www.coe.int/en/web/conventions/concerning-a-given-treaty?module=declarations-by-treaty&territoires=&codeNature=0&codePays=U&numSte=005&enVigueur=true&ddateDebut=05-05-1949&ddateStatus=01-05-2022>. E.T.: 13.11.2022.

³⁹¹ <https://rm.coe.int/090000168048d862>. E.T.: 13.11.2022.

³⁹² <https://rm.coe.int/090000168071f08e>. E.T.: 13.11.2022.

uyarınca değiştirilerek yargılanmaksızın askeri bir tutuklu evinde tutulması üzerine AİHM'e yaptığı başvuruda Mahkeme oy birliği ile, İrlanda Hükümetinin Sözleşmenin 15. maddesi kapsamında usulüne uygun olarak derogasyon hakkını kullandığını belirtmiştir.³⁹³ Yine İrlanda'dan verilebilecek bir örnek; İrlanda ile Birleşik Krallık arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda Birleşik Krallık tarafından ilki 1971 yılında olmak üzere altı kez derogasyon bildirimi yapılmıştır. 4 yıl süren derogasyon süresinde İrlanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine her ne kadar yapılan derogasyonun AİHS'in 15. maddesi kapsamında bağdaşmayacağını ve 5. maddesinde yer alan özgürlük ve güvenlik hakkını ihlal ettiğini öne sürmüş olsa da AİHM, söz konusu olayın Sözleşmenin 15. maddesi çerçevesinde değerlendirilebileceğine karar vermiştir.³⁹⁴ Ancak derogasyon hakkına girmeyen örnekler de bulunmaktadır. Örneğin; Yunanistan'da 21 Haziran 1967 tarihinde dönemin hükümetine yapılan darbe sonrası iktidara gelen Albaylar Cuntası, AİHS'in 15. maddesini dayanak göstererek Yunan Anayasasındaki belirli hakları askıya aldıklarını bildirmişlerdir. Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda hükümetleri, AİHM'e yaptığı başvuruda Albaylar Cuntası iktidarının yaptığı bu hak kısıtlamasının derogasyon hakkına girmediğini iddia etmişlerdir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Yunanistan hakkında yaptığı inceleme sonucunda Yunanistan'ın ileri sürdüğü gibi devletin varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin bulunmadığını dolayısı ile Albaylar Cuntası hükümetinin yapmış olduğu hak kısıtlamalarının Sözleşmenin 15. maddesi kapsamına girmediğini belirtmişlerdir.³⁹⁵

1985 yılından 1990 yılına kadar Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesindeki on bir ilden onunda devam eden olağanüstü yönetimle birlikte PKK teröristlerine yardım ve yataklık etme şüphesiyle tutuklanan Zeki Aksoy, Türk hükümetinin bu tutuklamasının yasadışı olduğunu iddia ederek 1995 yılında AİHM'e başvuruda bulunmuştur. Mahkeme, Türkiye'nin derogasyon hakkını 1990 yılında kullandığını belirtmiş, Türkiye'nin güneydoğusunda yaptığı incelemeler neticesinde PKK'nın terör faaliyetlerinde

³⁹³ Lawless v. İrlanda. B. N. 332/57. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":"document"},"itemid":\["001-57518"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 11.11.2022.

³⁹⁴ İrlanda v. Birleşik Krallık. B. N. 5310/71. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57506"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 13.11.2022.

³⁹⁵ Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda v. Yunanistan. B. N. 3321/67, 3322/67, 3323/64 ve 3344/67. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"%22fulltext%22":\["%22Lawless%20v.%20Ireland%22"\],"%22itemid%22":\["%22001-73020%22"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 13.11.2022.

bulunduğunu, devletin yaşamını tehdit eden genel bir acil durumun varlığını kabul etmekle birlikte Aksoy'a yapılan Filistin askısı ve çıplak bir şekilde ellerinin arkadan bağlanması durumlarının işkence yasağı hükmünü ihlal ettiği kararını vermiştir.³⁹⁶

Tartışılması gereken bir örnek olan İkiz Kule Saldırılarına da değinmek gerekir. Çünkü söz konusu olayda derogasyon hakkı adı altında yabancı düşmanlığı tetiklenmiştir. ABD'de 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen El-Kaide üyesi 19 kişi tarafından kaçırılan iki uçağın yaklaşık 20 dakika aralıklarla Dünya Ticaret Merkezi binalarına çapması sonucu 3 bine yakın kişinin ölümüyle sonuçlanan İkiz Kule Saldırısı ABD'de gerçekleşmesine rağmen Birleşik Krallık, ülkesinde barınan bazı yabancı ülke vatandaşlarının El-Kaide'ye bağlı İslami bir terör örgütü çerçevesinde faaliyet göstereceğine yönelik bir tehdit oluşturacağını iddia etmiştir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı, ilgili kişileri *uluslararası terörist* olarak nitelendirip bu kişilerin tutuklanmasını sağlayan geniş bir yetki oluşturma yoluna gidilmesini teklif etmiştir. Dolayısı ile Birleşik Krallık, 2001 tarihinde yürürlüğe giren *Terörle Mücadele, Suç ve Güvenlik Kanunun* ilgili maddesini öne sürerek AİHSWin 15. maddesi uyarınca derogasyon hakkını kullanmıştır. Kullanılan derogasyon hakkı sonucunda 6'sı Cezayir uyruklu, diğerleri Fransız, Ürdün, Fas ve Tunuslu, kalan son kişinin de Ürdün'deki bir Filistin mülteci kampında doğan bir vatansızın olduğu 11 yabancı uyruklu kişi tutuklanmıştır. Tutuklanarlardan 10'u müebbet hapis cezası ile cezalandırılacaklarını, dolayısıyla yüksek güvenlik rejimine tâbi tutulacaklarını ancak var olması beklenen devletin varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin oluşmadığını ya da ileride oluşabilecek birtakım emarelerin olmadığını iddia ederek AİHM'e başvurmuşlardır. Birleşik Krallık hükümeti ise Mahkeme'ye ve Özel Göçmen Temyiz Komisyonuna belirtilen kişiler hakkındaki gizli delilleri sunmuştur. Bunun sonucunda Mahkeme, devletin varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin varlığını kabul etmiş ve bu konuda yetkili kişinin, ilgili devlet olduğuna karar vermiştir. Ayrıca *bir terör faaliyetine yönelik tedbir almak için bir terör faaliyetinin meydana gelmesi beklenmemesi gerektiğini*³⁹⁷ de eklemiştir.³⁹⁸

³⁹⁶ Aksoy v. Türkiye. B. N. 21987/93. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58003%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}). E.T.: 13.11.2022.

³⁹⁷ İlgili cümlelerin yalnızca Birleşik Krallık için geçerli olmadığının, aynı zamanda Türkiye için de geçerli olmasını beklediğimizi belirtmek adına italik yazılmıştır.

³⁹⁸ A. ve diğerleri v. Birleşik Krallık. B. N. 3455/05. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22003-2638619-2883392%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22003-2638619-2883392%22]}). E.T.: 19.11.2022.

1974 yılında meydana gelen Kıbrıs Barış Harekatının AİHM kararı çerçevesinde bu başlık altında incelenmesi gerekmektedir. Bu harekât Rumların Türklerle birlikte ortak bir devlet kurmak istememeleri üzerine başladıkları saldırıların bir sonucu olarak Türkiye'nin Kıbrıs adasında başlattığı bir harekât olarak özetlenebilir. Mahkemenin ilgili olaydaki kararı, Türkiye'nin derogasyon hakkını kullandığını bildirmemesi sebebiyle almış olduğu tedbirlerin Sözleşmenin 15. maddesine dayanak oluşturmadığı yönündedir. Ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs adasında başlattığı harekât, Sözleşmenin özgürlük ve güvenlik hakkını koruyan 5. maddesi ile özel ve aile hayatına saygı hakkını koruyan 8. maddesinin ve Sözleşmeye Ek 1 No'lu Protokolün mülkiyet hakkını koruyan 1. maddesinin ihlal ettiğini belirtmiştir.³⁹⁹

Kıbrıs adasında Rumlar ile Türker'in aralarındaki gerginliğin başladığı zamanlara ait bir AİHM kararı daha bulunmaktadır. 1950'li yıllarda bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs adasında, Rumlar ve Türkler arasında çatışmalar başlayınca İngiliz Hükümeti 1955 yılında derogasyon hakkını kullanarak birtakım tedbirlere başvurmuştur. Ancak Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirim yapmasına rağmen derogasyon kapsamı hakkında hiçbir bilgi ve gerekçe sunmamıştır. Dolayısı ile Yunan Hükümeti AİHM'e başvurmuştur. İlgili kararda Mahkeme, İngiliz Hükümetinin Genel Sekreterliğe, tedbirleri uygulamaya başladıktan 3 ay sonra haber vermesinin yalnızca idari gecikmeler olarak adlandırabileceğini, dolayısı ile Sözleşmenin 15. maddesine dayanak oluşturulamayacağı yönündeki eleştirilerin yersiz olduğunu belirterek başvuruyu reddetmiştir.⁴⁰⁰ Bu karardan da anlaşılacağı üzere AİHM, derogasyon hakkının kullanımıyla ilgili şartları bazı ülkelerde daha rahat bir tutum sergileken bazı ülkelerde bu şartları sert tutmaktadır. Örneğin daha öncesinden Sosyal Demokrat Halkçı Parti üyesi olup, Paris'te düzenlenen *Kürt Ulusal Kimliği ve İnsan Hakları* konulu bir toplantıya katılmaları sebebiyle partiden ihraç edildikten sonra Halkın Emek Partisi'ne geçen, bu partinin kapatılması sonrası da Demokrasi Partisi üyesi olan Sırrı Sakık, Ahmet Türk, Mahmut Alınak, Leyla Zana, Orhan Doğan ve Mehmet Hatip Dicle, Türkiye'nin güneydoğusunda meydana gelen terör eylemlerinden dolayı OHAL ilanı sonrası tutuklanmış ve bu gerekçeyle AİHM'e

³⁹⁹ Kıbrıs v. Türkiye. B. N. 8007/77. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-104211%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104211%22]}). E.T.: 19.11.2022.

⁴⁰⁰ ECHR Olağanüstü, Olağanüstü Hallerde Yükümlülükleri Askıya Alma (Çev. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı), New York: United Nations, 2015 s. 15. (https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_TUR.pdf. E.T.: 04.04.2023).

başvurmuşlardır. Mahkeme yaptığı incelemeler sonucunda Türkiye'nin derogasyon hakkını 1990 tarihinde kullandığını, 424, 425 ve 430 sayılı kararnamelerin içeriklerinde yalnızca olağanüstü halin ilan edildiği bölgelerde geçerli olduğunu dolayısı ile bu 6 kişinin Ankara ilinde yakalanması ve tutuklanmasının derogasyon uygulamasının bölgesel kapsamının genişletilmesi olarak yorumlanabileceğini belirterek Sözleşmenin 15. maddesi kapsamına girmeyeceğini ve Sözleşmenin 5. maddesi kapsamında ihlal oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰¹ Sakık ve diğerleri v. Türkiye. B. N. 87/1996/706/898-903. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58117%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58117%22]}). E.T.: 19.11.2022.

8. UMUT HAKKI ÇERÇEVESİNDE TERÖRİZM

Derogasyon hakkının uygulamaya daha çok terör konusu ile yansımından dolayı terör konusunun da ayrıyeten incelenmesi gerekmektedir. Hayvanlarda var olan yer kavgası, insanların iki ayak üstünde durabilmesiyle de bitmiş değildir. Bir şekilde güçlü devletler zayıf devletleri sömürmeye, toplumlar da var olan devletleri tehdit etmeye devam etmektedir.

İnsanın insan olmasından kaynaklı doğuştan kazandığı hakların bulunduğu defalarca tekrar edilmektedir. Ancak insan yine tekrar edildiği üzere, kromozom sayısı veya kullandığı ayak sayısından ibaret değildir. Var olan insan geçmişten günümüze toplum barış ve huzurunun korunması için gelenek, görenek, kurallar ve kanunlar çıkarmıştır. Bu kural ve kanunların, başkalarının hakkına saygı duymayan insanlar için geliştirilmiş bir yöntem olduğu unutulmamalıdır. Çünkü adalet, o toplumun izlerini taşımaktadır.

Hiçbir toplum veya devlet, kaos ortamını istememektedir. Gerek gelenek ve görenek gerek dini hükümler gerekse de devletin koyduğu kanunları reddeden azınlık gruplar anarşizme yönelmiş, kuralsızlığın tek kural olduğunu savunarak bu kuralı dikte etmeye başlamışlardır. Ancak trafik ışıklarının çalışmadığı bir trafikte nasıl ki karmaşa çıkıyorsa kuralsız hayatın devam edemeyeceği de bir gerçektir. Bu sebeple günümüzde hiçbir devlet kuralsız ve kanunsuz yönetilememektedir. Dolayısıyla devlet, varlığını konulan bu kurallar sayesinde devam ettirmektedir. Bir devletin varlığını tehdit eden anarşist yapılanmalar her devletin mücadele ettiği bir sorundur. Bu sebeple devletlerin bu yapılanmalara karşı mücadelesinin hukuk bazında ele alınması gerekmektedir.

8.1. Tanım ve Kapsam

Terör sözcüğü dilimize her ne kadar İngilizce'den geçmiş olsa da aslen Latince kökenlidir. Terör sözcüğü Latince'de *korkutmak*, *titretmek* anlamına gelen *terrere* sözcüğünden türetilmiştir.⁴⁰² Dilbilimcilere göre terörizm, terörist, terörize gibi sözcükler ilk kez 1793 ve 1798 yılları arasında gerçekleşen Fransız Devriminde kullanılmıştır.⁴⁰³ Bir başka tanımlamaya göre terörizm; “sosyal veya siyasal amaçları elde etmek için aşırı

⁴⁰² <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ter%C3%B6r>. E.T.: 14.11.2022.

⁴⁰³ Paul Wilkinson. Concepts of Terror and Terrorism. London: Palgrave, 1974, s. 9. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-15550-7_1. E.T.: 25.11.2022.

ölçülere varan şiddet kullanma veya şiddet tehditi'' olarak geçmektedir.⁴⁰⁴ Ancak bu tanımlama yine de eksik kalmaktadır. Çünkü dini terörizm de bulunmaktadır. Yakın geçmişte tanık olduğumuz *Irak Şam İslam Devleti* saldırıları ele alınabilir. IŞİD her ne kadar adından da anlaşılacağı üzere Irak ve Şam'da etkin olsa da Fransa'nın Paris şehrinde⁴⁰⁵, Türkiye'nin Şanlıurfa, Niğde Ankara, Gaziantep ve İstanbul şehirlerinde de saldırılar⁴⁰⁶ düzenlemiştir. Dini terörizme Hristiyan terör örgütü olarak sınıflandırılabilir Uganda'da faaliyet gösteren *Lord'un Direniş Ordusu*⁴⁰⁷ örnek verilebilir. Aynı şekilde ırka dayalı terörizm de bulunmaktadır. Akla ilk gelen örnek Nazilerin Yahudilere karşı gerçekleştirdiği soykırımdır. Yine, her ne kadar artık etkin bir grup olmasa da ABD'de siyahi karşıtlığı ile bilinen *Ku Klux Klan*⁴⁰⁸ de örnek verilebilir. Dolayısıyla en geniş terör tanımı şu şekilde yapılabilir; terörizm, siyasi, dini veya ideolojik nedenler (insanın sosyal ve politik koşullarını çerçeveleyen dünya görüşlerinden türetilen inanç sistemleri) ile kendi grubunu tanıtmak amacıyla sivillere yönelik olarak gerçekleştirilen yasal olmayan faaliyetler olarak tanımlanabilir.⁴⁰⁹

Jonathan Matusitz'e göre terörizmin tarihçesinde dört aşama bulunmaktadır.⁴¹⁰ İlk aşama 19. yüzyıl sonlarından başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadardır. İkinci aşama 1921 yılında başlayan ve ulusal coğrafi sınırlar içerisinde kalan sömürge dalgası aşamasıdır. Üçüncü aşama çağdaş aşaması olarak belirtilen 1960'lı yıllarda başlayan ve ulusal sınırları aşan uluslararası terörizm aşamasıdır. Ve nihayet dördüncü aşama ABD'de meydana gelen İkiz Kule Saldırıları ile başlayan dini gerekçelendirme temelli aşamadır. Bu aşamada teröristler silah ve modern teknoloji aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Küresel seyahat

⁴⁰⁴ W. T. Mallison/S. V. Mallison. The Concept of Public Purpose Terror in International Law: Doctrines and Sanctions to Reduce the Destruction of Human and Material Values, International Terrorism and Political Crimes, 1975, s. 67; Akt. Atilla Yayla. *Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 45 (1), s. 336.

⁴⁰⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58492629>. E.T.: 17.11.2022.

⁴⁰⁶ <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isisdin-turkiyeye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar>. E.T.: 17.11.2022.

⁴⁰⁷ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/08/100811_lordsresistance. E.T.: 18.11.2022.

⁴⁰⁸ Rory McVeigh, *Structural Incentives for Conservative Mobilization: Power Devaluation and the Rise of the Ku Klux Klan (1915-1925)*, Social Forces, 77 (4), 1999, s. 1463. (https://www.jstor.org/stable/pdf/3005883.pdf?refreqid=excelsior%3Aadf7842d493ff91fdb88b1fb89cb2d49&ab_segments=&origin=&initiator=&acceptTC=1. E.T.: 18.11.2022).

⁴⁰⁹ Türkiye Barolar Birliği, Türkiye ve Terörizm-Rapor, Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 4-9.

⁴¹⁰ Jonathan Matusitz, *Terrorism and Communication-A Critical Introduction*, Perspectives on Terrorism, 7, (3), 2013, s.12.

ve iletişim kolaylığıyla birlikte erişilebilirlik kolaylaşmıştır. Dolayısıyla öteki artık meşru bir hedef olmuş ve herkesin herkesle savaşı haline gelmiştir. Çünkü tanık olunan örneklere de bakıldığında terör gruplarının faaliyetleri sivilleri de hedef almaktadır. Dolayısı ile kişiyi terör örgütü üyeliğine iten sebeplerin de araştırılması ve böylece terörizmi engellemek için hangi adımların atılması gerektiğinin analizi yapılması büyük önem arz etmektedir.

Cezaevi açısından büyük bir tehlike oluşturan suçlu tipi terör suçlularıdır. Çünkü bu suçtan hüküm giymiş mahkûmlar kanundışı eylemlerini cezaevinde de sürdürdükleri gibi cezaevi dışındaki eylemlere de etkisi olabilecek bir ilişkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumsal tehlike oluşturmama ile insan haklarını çiğnememe arasında dengenin kurulması gerekmektedir.⁴¹¹

Terör konusu yalnızca ilgili ülkenin sınırları konusunda bir tehdit olmayıp aynı zamanda vatandaşların o ülkenin terörle mücadele konusundaki azmini de sorgulatmaktadır. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere, insanlar birtakım haklarını devlete devretmişlerdir. Bu hakların İhtiyaçlar Hiyerarşisinde de yer alan yaşama hakkı ve güvenlik ihtiyacı ile mülkiyet hakkıdır. Eğer ki devlet veya dönemin hükümeti, o ülkede terörü tam anlamıyla engelleyemiyor ise vatandaşların hükümete olan güveni zamanla aşınmaya uğrar. Dolayısıyla bu konu, bir devletin ve devleti sürdüren hükümetin yalnızca insan yaşamını koruması bağlamında düşünülemez. Ayrıca devletin var olabilmesi için ona güven duyan vatandaşlara da ihtiyacı vardır. Bu sebeple devletlerin terörizm ile ilgili önemli adımlar atması gerekmektedir.

AİHM, şiddet içeren suçlardan cezaevine giren hükümlülerin de iyileştirilmesine katkı sağlayan geçici salıverilme gibi imkânların korunması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹² Ayrıca devletlerin, müebbet hapis cezasına mahkûm ettiği kişileri mutlaka iyileştirmesi zorunluluğu yoktur. Ancak devletler hükümlülere kendilerini iyileştirme imkânını vermek zorundadır. Bu bakımdan, müebbet hapis cezasına mahkûm olan kişilerin

⁴¹¹ AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber-Mahpus Hakları, 2019, para. 197. (https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_TUR.pdf. E.T.: 02.01.2023).

⁴¹² Mastromatteo v. İtalya. B. N.: 37703/97. para. 72. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-60707"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 02.05.2023.

iyileştirilmesinde ilerleme kaydetmelerini sağlayan cezaevi koşullarını güvence altına alması yönünden devletlere pozitif bir yükümlülük getirmektedir.⁴¹³

Güncelliğini koruyan bir konu olan *Madımak Katliamının*⁴¹⁴ da bu başlık altına incelenmesi gerekmektedir. Hint kökenli Salman Rüşdi'nin 1988 yılında yazdığı ve İran İslam devriminin lideri Ayetullah Humeyni'nin ölüm fetvası vermesine⁴¹⁵ sebep olan *Şeytan Ayetleri* adlı kitabını Türkçe'ye çeviren Aziz Nesin, Sivas'ta 2 Temmuz 1993 tarihinde Pir Sultan Abdal Şenlikleri için düzenlenen Madımak Oteline konuk olmuştur. Bunun üzerine cuma namazı çıkışı, kendilerine *Müslümanlar* diyen bir örgüt, Madımak Otelinin önüne gelmiş ve “*Yaşasın Hizbullah, Zafer İslamın, Allahu ekber, Laiklik gidecek, Şeriat gelecek, Cumhuriyeti burada kurduk, burada yıkacağız*” vb. sloganlar eşliğinde izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü başlatarak kalabalığı arttırmıştır. Sloganların atılmasının ardından yaklaşık 7-8 saat sonrasında bir kısım işyerleri ve araçlar yakılmaya başlanmış, Atatürk heykelleri tahrip edilmiş ve artan kalabalığın “*yak, yak*” tarzındaki sloganları ile galeyana gelen birkaç kişi güvenlik görevlilerin kurduğu barikatları cebir kullanarak aşırıp Madımak Otelini ateşe vermişlerdir. İlgili olayda İslamiyet'in Alevi mezhebine mensup 33 kişi, otel çalışanı 2 kişi ve göstericilerden 2 kişi hayatını kaybetmiştir.

Kayseri Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığı 94 sanık hakkında 3713 sayılı kanun gereğince *Terörle Mücadele Kanununa muhalefet suçundan* ve Sivas Ağır Ceza Mahkemesi 765 sayılı mülga TCK gereğince 78 sanığa yakarak insan öldürmeleri sebebiyle *nitelikli kasten öldürme suçundan* cezalandırılmaları için kamu davaları açılmıştır. Yargıtay 10. Ceza Dairesinin 18 Ağustos 1993 tarihli kararlı ile bu kamu davaları Ankara Devlet Güvenlik Mahkemelerine nakledilmiştir. Yapılan yargılama sonucunda Yunis Karataş'ın yakarak insan öldürme suçundan ölüm cezası ile cezalandırılmasına ancak eylemin faili bilinmeyen şekilde insan öldürme olarak kabul edilmesi ile cezanın 20 yıl ağır hapse indirilmesi ve haksız tahrik hükümleriyle birlikte 15 yıl ağır hapse indirilmesine karar verilmiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının 12

⁴¹³ AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber-Mahpus Hakları, para. 12.

⁴¹⁴ Anayasa Mahkemesi Yunis Karataş kararı. B. N.: 2021/34231. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/34231>. E.T.: 23.04.2023.

⁴¹⁵ <https://tr.euronews.com/2022/08/12/salman-rusdi-humeyninin-olum-fetvasindan-33-yil-sonra-saldiriya-ugradi>. E.T.: 22.04.2023.

Şubat 1996 tarihli tebliğnamesinde ilgili olayın Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü düzeni ortadan kaldırmak amacıyla gizli veya açıkça faaliyet gösteren bir örgütçe düzenlendiğini dolayısıyla 765 sayılı mülga TCK'nin 146. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Yargıtay 9. Ceza Dairesi 30 Eylül 1996 tarihinde ilk derece mahkemesinin kararını bozarak ilgili olayın anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Yargıtay'ın bu bozma kararına uyan Ankara 1 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi, 28 Kasım 1997 tarihinde 38 sanığa anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs etme suçundan idam cezası ile cezalandırılmasına karar vermiştir. Ancak Yargıtay 9. Ceza Dairesi 24 Aralık 1998 tarihli kararında, aralarında Yunis Karataş'ın da bulunduğu 31 sanık hakkındaki hükmü nüfus kayıtlarının ve cilt numaralarının tam okunamadığı gerekçesiyle bozmuştur. İlgili eksiklikler giderildikten sonra Ankara 1 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi 16 Haziran 2000 tarihinde 38 sanık hakkında anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs suçundan indirim uygulamaksızın idam cezasına hükmetmiş ve Yargıtay 9. Ceza Dairesi 4 Mayıs 2001 tarihinde bu kararı onayarak kesinleştirmiştir.

3 Ekim 2001 tarihinde Demokrat Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi koalisyonunun oluşturduğu Türkiye'nin 57. hükümeti tarafından Avrupa Birliğine Uyum Yasa Paketi Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiştir. Ölüm cezasını da konu alan *Avrupa Birliğine Uyum Yasa Paketlerinin Üçüncü Uyum Paketi* ise 9 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilmesiyle ölüm cezası kaldırılmıştır.⁴¹⁶ Dolayısı ile Yunis Karataş'a verilen ölüm cezası, Yargıtay 9. Ceza Dairesinin 17 Ekim 2002 tarihli ek kararında müebbet ağır hapis cezasına çevrilmiş daha sonra Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinin 23 Haziran 2005 kararıyla müebbet ağır hapis cezası ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür.

Yunis Karataş'ın da bulunduğu birkaç hükümlü, 4959 sayılı kanunundan yararlanma talebinde bulunmuş ancak Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi 26 Aralık 2006 tarihli ek kararında ilgili hükümlülerin mahkemeye vermiş oldukları beyanda örgütün yapısı ve diğer suçlular hakkında açıklayıcı bir beyanda bulunmadıkları gerekçesiyle reddedilmiş ve Yargıtay 9. Ceza Dairesince onanmıştır. 21 Mart 2013 tarihli müddetnamede,

⁴¹⁶ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye'de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler, 2007, s. 10. (<https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf>. E.T.: 03.09.2021).

Karataş'ın ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası aldığı, infaz türünün 5275 sayılı kanun 107/16. maddesinde sayılan koşullu salıverilme yasakları arasında olduğu belirtilmiştir. 2020 yılı Karataş, 3713 sayılı kanunun ilk üç maddesinde yapılan terör, terör suçlusu ve terör suçları tanımına atıfta bulunarak kendisinin terör suçlusu olmadığını dolayısı ile hazırlanan müddetnamedeki hatanın düzeltilmesini 2 Aralık 2020 tarihinde talep etmiştir. 8 Mart 2021 tarihinde Sivas İnfaz Hakimliği, söz konusu suçun terör suçu olduğunu belirterek bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Karataş, Sivas İnfaz Hakimliğinin ret kararına itiraz etmiştir. İtirazı değerlendiren Sivas 1. Ağır Ceza Mahkemesi, itirazın reddine karar vermiştir. Karataş 22 Haziran 2021 tarihinde Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Önüne gelen dosyayı 26 Ocak 2023 tarihinde inceleyen Anayasa Mahkemesi, koşullu salıverilme kurumundan yararlanma konusunda, ölüm cezaları müebbet veya ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçlularının ve müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olan terör suçlularının koşullu salıverilmeden yararlanamayacağını düzenleyen 5275 sayılı kanunun geçici 2. maddesine ve 3713 sayılı kanunun 2. maddesinde tanımlanan terör suçlusu tabirine atıfta bulunmuştur. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, Karataş hakkında 21 Mart 2013 tarihinde düzenlenen müddetnamenin göz önüne alınması ve 5275 sayılı kanunun 107/16. maddesine göre Karataş'ın koşullu salıverilme yasağına takılması için mahkûm edildiği suçun 5237 sayılı kanuna göre bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Karataş'ın aldığı ceza, 765 sayılı mülga TCK'nin 146. maddesinde⁴¹⁷ belirtilen cezanın 765 sayılı mülga TCK'nin 168. maddesinde⁴¹⁸ yapılan atıfla birlikte değerlendirilmesi, başka bir anlatımla yeni TCK'deki karşılığı 311. maddesine⁴¹⁹ atıf yapan yeni TCK'nin

⁴¹⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men’e cebren teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olur.

(1) 65 inci maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek bir kaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasın toplandığı mahallerde nutuk irat veyahut yafta talik veya neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkında, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası hükmolunur.

(2) Birinci fıkra yazılı suça ikinci fıkra gösterilenden gayri surette iştirak eden fer’i şerikler hakkında beş seneden onbeş seneye kadar ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyet cezası hükmolunur.”

⁴¹⁸ “Her kim 128,129,146,147,149 ve 156 ncı maddelerde yazılı cürümleri işlemek için silahlı cemiyet ve çete teşkil eder yahut öyle bir cemiyet ve çetede amirliği ve kumandayı veya hususi bir vazifeyi haiz olursa on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkûm olur.”

⁴¹⁹ “(1) Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Büyük Millet Meclisini ortadan kaldırmaya veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

314. maddesidir⁴²⁰. Dolayısıyla Madımak Katliamındaki olay incelendiğinde, Karataş'ın mahkûmiyet kararında herhangi bir örgüt üyeliği veya bir örgüt adına suç işlendiği yönünde bir bilginin bulunmaması, kendilerini *Müslümanlar* olarak adlandıran topluluğun aynı amaç çerçevesinde birleşerek bir yapılanma oluşturmuş olduklarını ancak suç işlemek amacıyla kurulmuş ve hiyerarşik düzenin olduğu bir örgüt olmaması ve Madımak Katliamına konu olan eylemlerin bir örgüt çerçevesinde işlendiği konusu sabit olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi başvuruyu kabul ederek ihlal kararı vermiştir.

8.2. Kişiyi Terör Örgütü Üyeliğine İten Sebepler

Bu çalışmada daha öncesinde kişiyi suç işlemeye iten sebepler açıklanmıştı. Aynı şekilde kişiyi terör örgütü üyeliğine iten sebeplerin ve üye olduğu bu örgüt çerçevesinde şiddet içerikli suç işleyen failerin gerekçelerinin anlaşılması gerekmektedir. Çünkü bizzat polislerin de bir olayı çözerken kullandıkları metot olan suçlu gibi düşünme, olayın aydınlatılmasını daha kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla terör örgütü üyesi neden bu yola başvurmuştur, çevresel faktörler nelerdir ve nasıl önlenabilir sorularına cevap aranmalıdır. Ve böylece olası bir insan hakları ihlalinin de önüne geçilmiş olunur.

Terörizmin nedenleri hakkında yapılan birçok araştırmada ulaşılan ortak gerekçe; ülkenin ekonomik ve siyasi koşullardır.⁴²¹ Ancak bu sonuç, terörün yalnızca ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkelerde görülebileceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü terörizm, yoksul ülkelerde görüldüğü gibi zengin ülkelerde de görülmektedir. Aynı şekilde terörizmin nedenleri arasında sayılan siyasi koşullar da yalnızca sömürülen ülkeler şeklinde yorumlanmayıp, aynı zamanda demokratik ülkelerde de görülmektedir.⁴²²

(2) Bu suçun işlenmesi sırasında başka suçların işlenmesi halinde, ayrıca bu suçlardan dolayı ilgili hükümlere göre cezaya hükmolunur.”

⁴²⁰ “(1) Bu kısmın dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan suçları işlemek amacıyla, silahlı örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrafta tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

(3) Suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçuna ilişkin diğer hükümler, bu suç açısından aynen uygulanır.”

⁴²¹ Bir ülkede iç savaşın meydana gelmesi de benzer nedenler ile açıklanmıştır.

⁴²² Brynjar Lia ve Skjolberg Katja, *Causes of Terrorism: An Expanded and Updated Review of the Literature*, Norveç: Norwegian Defence Research Establishment, 2004, s. 8. (https://www.researchgate.net/publication/281274883_CAUSES_OF_TERRORISM_An_Expanded_and_Updated_Review_of_the_Literature. E.T.: 06.11.2022).

Martha Crenshaw, kişiyi terör örgütü üyesi olmaya ve bu amaçla suç işlemeye iten dört unsur saymaktadır⁴²³; kişinin harekete geçme fırsatı yakaladığını düşünmesi, bir yere ait olma ihtiyacı, sosyal statü arzusu ve maddi ödül elde etme isteği. Ancak Psikiyatrist Jerrold Post'un öne sürdüğü bakış açısına göre kişiler siyasi veya ideolojik sebeplerle terörist olmamakta, bizzat terörist olmak için terörist olmaktadır. Şöyle ki kişi, ait olduğu terörist grubunun ideolojisi uğruna terör faaliyetleri gerçekleştirmemekte, terör faaliyetleri gerçekleştirebilmek için o ideoloji çatısı altına girmiş olmaktadır. Başka bir anlatımla sebep ideolojik nedenler ve sonuç da terör faaliyetleri değildir. İdeolojik nedenler burada araç konumunda olup amaç terör faaliyetleridir.⁴²⁴

Terör örgütü üyeliği başlığı altında incelenmesi gereken bir diğer konu da telkindir. Telkin Arapça kökenli bir sözcük olup yönlendirme anlamına gelmektedir.⁴²⁵ Telkin örgüt liderleri tarafından sıkça kullanılan bir yoldur. Örgüt üyesi olan kişi ilgili örgüt grubunda belirtilen amaç doğrultusunda hareket etmeyi, kendi fikir ve davranışlarının önüne koymaktadır. Şöyle ki; kişi bireysel tercihlerini arka plana atarak örgüt grubuna karşı fedakâr davranışlar gösterir. Fedakârlık gösterdiği bu gruba bağlılığı artar ve kendini bu amaca adar. Bu amaca adadığı için daha çok fedakârlık yaparak kısır bir döngüye girer. Bu da toplum arasında sürü psikolojisi denilen *grup psikolojisine* yol açar.⁴²⁶

Birkaç önemli istisnası dışında terör grubuna katılan kişiler, bu katılma eyleminin meşru bir siyasi taktik olarak doğru olduğuna inandırılarak ve bulundukları ideolojinin haklı olduğuna inandırılarak motive edildiği görülmektedir.⁴²⁷ Yine tanık olunan örnekler ve tarihten edinilen bilgiler ışığında, meydana getirilen her bir terör örgütü, inandığı veya inandırıldığı amaç ve ideolojiyi yansıtan sözcüklerle isimlendirilmiştir. Örneğin PKK'nın açılımı Kürtçe olarak *Kürdistan İşçi Partisi* olmakta ve terör örgütünün Türk toprakları

⁴²³ Martha Crenshaw, *An Organizational Approach to the Analysis of Political Terrorism*, A Journal of World Affairs, 29 (3), 465-489; Akt. Randy Borum, *Psychology of Terrorism*, Tampa: University of South Florida, 2004, s. 24. (<https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/208552.pdf>. E.T.: 08.01.2023).

⁴²⁴ Jerrold Post. *Terrorist Psycho-Logic: Terrorist Behaviour as a Product of Psychological Forces*. New York: Cambridge University Press, 1990, s. 35; Akt. Borum, *Psychology of Terrorism*, s. 24.

⁴²⁵ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/telkin>. E.T.: 07.11.2022.

⁴²⁶ Sigmund Freud, *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* (Çev. Mehmet Ökten), Ankara: Tutku Yayınevi, 2014, s. 18.

⁴²⁷ Raymond R. Corrado, *A Critique of the Mental Disorder Perspective of Political Terrorism*, International Journal of Law and Psychiatry, 4 (3-4), 1981, s. 156; Akt. Lia ve Katja, *Causes of Terrorism*, s. 10.

üzerindeki talepleri doğrultusundaki ideolojisini yansıtmaktadır.⁴²⁸ Aynı şekilde IŞİD'in açılımı *Irak ve Şam İslam Devleti* olmakta ve belirtilen bölgede İslam Devleti kurmayı amaç edindiğini göstermektedir.⁴²⁹ El Kaide terör örgütü, *temel, köken, asıl ve esas* anlamına gelen *el kaide* sözcüğünden oluşmaktadır.⁴³⁰ *El Kaide* terör örgütünün faaliyetlerine bakıldığında temel bir İslam devleti kurma amacı taşıdığını dolayısıyla adı ile amacının örtüştüğü söylenebilir.⁴³¹ Yine Avrupa Birliği tarafından da terör örgütü olarak kabul edilmiş *DHKP-C* amaçlarını Mahir Çayan çizgisinde ilerleteceğini belirten terör örgütünün de adı amacı ile örtüşmektedir.⁴³²

Her ne kadar artık faaliyette bulunmasa da liderine ölüm cezası verilen *Aum Şinrikyo Terör Örgütünün* de aynı doğrultuda ele alınması gerekmektedir. Hindu ve Budizm inançlarının sentezlenerek oluşturulduğu bu örgüt, zamanla kıyamet günü tarikatı şekline bürünmüştür. Bu örgütün adı Türkçe olarak *Büyük Hakikat* olarak çevrilebilir.⁴³³ Anlaşıldığı üzere üyelerinin inandırıldığı bir ideoloji ile adlandırılmıştır. Son olarak Temel kuruluş amacı *Sözde Ermeni Soykırımını* tüm dünyaya duyurmak olan ve ABD dahil birçok ülkede bombalı saldırılar yapan Türkçe adıyla Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu, *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia* kısaca *ASALA* Terör Örgütü de kurulum amacını adına yansıtan bir başka örnektir.⁴³⁴

Bir terör yapılanmasına katılan kişilerin toplum tarafından her ne kadar bozuk psikolojisi olan kimseler olarak görülse de yapılan araştırmalara göre terör grubuna katılan kişilerin normal bir psikolojide olduğu gözlenmiştir. Ancak bu durum, bulunduğu terör örgütü adına terör faaliyetleri gerçekleştiren failin normal bir psikolojide olduğuna karine teşkil etmemektedir. Örneğin Japonya'da 1987 yılında kurulan ve kendilerini kıyametçi olarak tanımlayan dini bir grup olan *Aum Shinrikyo* dini hareketinde üyelerinde ciddi bir psikopatolojik durumun söz konusu olduğu kayda geçmiştir. Aynı şekilde ABD'de

⁴²⁸ <https://www.britannica.com/topic/Kurdistan-Workers-Party>. E.T.: 08.11.2022.

⁴²⁹ <https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>. E.T.: 08.11.2022.

⁴³⁰ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaide>. E.T.: 08.11.2022.

⁴³¹ <https://www.britannica.com/topic/al-Qaeda>. E.T.: 08.11.2022.

⁴³² <https://www.britannica.com/topic/Revolutionary-Peoples-Liberation-Party-Front>. E.T.: 08.11.2022.

⁴³³ <https://www.britannica.com/topic/Aleph>. E.T.: 09.11.2022.

⁴³⁴ <https://www.britannica.com/summary/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia>. E.T.: 09.11.2022.

Hristiyan düşmanlığı yapan *Rajneesh Hareketi*, gösterdikleri şiddetli terör faaliyetlerinde de psikopatolojik durumun olduğu gözlenmiştir.⁴³⁵

Aynı şekilde Alman terörist grubu olan *Kızıl Ordu Fraksiyonu* üyeleri arasında yüksek oranda *paranoid kişilik bozukluğu*⁴³⁶ gözlemlenmiştir. Bu teröristlerde aynı zamanda dışsallaştırma⁴³⁷; başka bir anlatımla kişisel yetersizlikler için suçlanacak dış kaynak arama da gözlemlenmiştir. Diğer öne çıkan ortak özellik ise savunmacı tarzda kendini beğenmişlik ve empati duygusundan yoksunluk olarak görülmektedir.⁴³⁸ Yapılan bir başka araştırmaya göre ise baskın *narsist*⁴³⁹ eğilimlere sahip insanların terör eylemleri gerçekleştirmeye daha yatkın olduğu sonucuna varılmıştır.⁴⁴⁰

Yine, kişileri terör gruplarına çeken başka bir etmen ise heyecan arayışıdır. Öyle ki heyecan arayan kişilerin, şiddet içeren taktikleri kullanan bir örgüte katılma olasılığının yüksek olduğu gözlemlenmiştir.⁴⁴¹

Daha önce de anlatıldığı üzere, Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisinin üçüncü basamağını oluşturan ait olma ihtiyacı, bir gruba katılma isteğini tetiklemektedir. İrlandalı ve Avrupalı teröristler üzerinde yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre, kişiler kendilerine yeni birer kimlik yaratmak amacıyla terör gruplarına katılmaktadır.⁴⁴²

Terörizmin cinsiyet koluna bakıldığında genel olarak sol görüşlü örgütlerin, sağ görüşlü örgütlerden çok daha fazla kadın üyesi bulunmaktadır. Bunun sebebi ise terör eylemlerinde örneğin bomba patlatmak, birçok eylemden daha az fiziksel beceri

⁴³⁵ Ehud Sprinza, *Right-Wing Terrorism in a Comparative Perspective: The Case of Split Delegitimation, Terror From the Extreme Right*, London: Frank Cass, 1995, s. 40.

⁴³⁶ Kişilerin çevresindeki insanlara karşı bir neden olmaksızın şüphe duyduğu bir kişilik bozukluğudur. (<https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/9784-paranoid-personality-disorder>. E.T.: 04.04.2023).

⁴³⁷ Kişinin duygu, düşünce ve algılarını dış dünyaya sorumlu tutmasıdır. (<https://www.psikolojisoslugu.com/externalization-dissallastirma>. E.T.: 09.11.2022).

⁴³⁸ Herbert Jager, Gerhard Schmidtchen, Lieselotte Süllwold, „Analysen Zum Terrorismus (Lorenz Böllinger der.), Darmstadt, Germany: Deutscher Verlag, 1981. Akt. Matusitz, s. 18.

⁴³⁹ Fazlasıyla şişirilmiş bir özgüven ile başkalarından daha başarılı, daha güçlü, daha çekici gibi düşüncelere yok açan bencil ve kibir esaslı bir kişilik bozukluğudur. (<https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/9742-narcissistic-personality-disorder>. E.T.: 04.04.2023).

⁴⁴⁰ Jerrold M. Post, *Rewarding Fire with Fire: Effects of Retaliation on Terrorist Group Dynamics*, Terrorism, 0 (10), s. 25. Akt; Matusitz, s. 17.

⁴⁴¹ Jeff Victoroff, *The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches*, Journal of Conflict Resolution, 0 (49), 2005; Akt. Matusitz, s. 18.

⁴⁴² Maxwell Taylor/Ethel Quayle, *Terrorist Lives*. London: Brassey's, 1994; Akt. Matusitz, s. 21.

gerektirdiğidir. Aynı zamanda kadınlar erkeklerle aynı derecede incelemeye maruz kalmadan hedeflerine daha yakından yaklaşabilmektedirler. Bunun dışında sağ görüşlü terör gruplarının büyük bir kısmı *Cihad Teröristi* adı verilen dinci gruplardan oluştuğu için içlerinde sol görüşlü terör gruplarına kıyasla daha az kadın üye olması doğaldır.⁴⁴³

Robert A. Pape, her iki cinsiyetin de dahil olduğu 1980-2003 yılları arasında gerçekleşen intihar bombacılar hakkında yaptığı araştırmaya göre vakıaların %50'si Lübnan ve Filistin'de *El Kaide* ile bağlantılı Müslüman teröristleri içermektedir. *El Kaide* ile bağlantılı terörist gruplarının hiçbirinde kadın olmaması, kalan vakıaların hepsinde büyük oranda kadın terörist olduğunu göstermektedir. Öyle ki bu teröristlerin çoğu Kürt, Çeçen ve Sri Lanka'da faaliyet gösteren Tamil Kaplanlarıdır.⁴⁴⁴

8.3. Terörizmle Uluslararası Mücadele

Devletler sınır güvenliğini sağlamak, vatandaşların huzurlu bir şekilde yaşaması ve toplumsal huzuru tehdit eden terörizmi engellemek için gereken her adımı atmak zorundadırlar. Günümüzde bir devletin tek başına örgütlü suçlarla mücadele edemeyeceği için uluslararası alanda çözümler üretilmiştir.

Terörizmle mücadele kapsamında uluslararası boyutta imzalanan sözleşmeler, protokoller ve bildiriler bulunmaktadır; Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi⁴⁴⁵, Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme⁴⁴⁶, Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme⁴⁴⁷, Diploması Ajanları da Dahil Olmak Üzere Uluslararası Korunmaya Sahip Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme⁴⁴⁸,

⁴⁴³ Brigitte L. Nacos, *The Portrayal of Female Terrorists in the Media: Similar Framing Patterns in the News Coverage of Women in Politics and in Terrorism*, *Studies in Conflict & Terrorism*, 0 (28), 2005; Akt. Matusitz, s. 23.

⁴⁴⁴ Robert A. Pape, *Dying to Win*. New York: Random House, 2005; Akt. Matusitz, s. 23.

⁴⁴⁵

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/04/01/AK_Terorizmin_Onlenmesi_Sozlesmesi.pdf. E.T.: 24.12.2022.

⁴⁴⁶

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601634.pdf. E.T.: 24.12.2022.

⁴⁴⁷ https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102225bm_61.pdf. E.T.: 24.12.2022.

⁴⁴⁸ https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102613bm_62.pdf. E.T.: 24.12.2022.

Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme⁴⁴⁹, Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme⁴⁵⁰, Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme⁴⁵¹, Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme, Kıta Sahanelğinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol⁴⁵² ve Uluslararası Terörizmin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Tedbirlere İlişkin Bildiri⁴⁵³ örnek verilebilir.

Terör grupları etkin olabilmek, korku salabilmek ve üye toplayabilmek adına birçok faaliyete girişmektedir. Ancak bu faaliyetler için büyük bir bütçeye ihtiyaç duyarlar. Dolayısı ile terör gruplarının faaliyetlerini kesebilmenin yolu, onlara sağlanan yardımı en etkili şekilde durdurmaaktır. Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin ilk maddesinde “*banka kredilerini, seyahat çeklerini, para havalelerini, hisse senetlerini, teminatları, tahvilleri, kredi mektuplarını, işbu tadat sınırlayıcı olmaksızın*” şeklinde belirtilmiştir.⁴⁵⁴ Ancak terörizmin finansmanı konusu bu kadar açık olmamaktadır. Öyle ki uluslararası düzeyde bir *kara para aklama* sistemi kurulmuştur. *Kara para aklama sistemi*⁴⁵⁵ yalnızca terörizmin desteklenmesi ile ilgili olmayıp, uluslararası boyutta kabul edilen her türlü suçta kullanılan ve bilinen bir yoldur. Örneğin

449

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103442.pdf. E.T.: 24.12.2022.

450 https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102736bm_64.pdf. E.T.: 25.12.2022.

451

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_ek/Ter%C3%B6rist%20Bombalamalar%C4%B1n%C4%B1n%20%C3%96nlenmesine%20%C4%B0l%C5%9Fikin%20BM%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf. E.T.: 25.12.2022.

452 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c049/tbmm18049013ss0410.pdf>. E.T.: 25.12.2022.

453 <https://legal.un.org/avl/ha/dot/dot.html>. E.T.: 08.01.2023.

454

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_ek/terorizmin_finansman%C4%B1n%C4%B1n_%C3%B6nlenmesine_ili%C5%9Fikin%20BM%20s%C3%B6zlesmesi.pdf. E.T.: 24.12.2022.

455 Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Yönelik Mali Eylem Görev Gücüne göre kara para aklama; suç gelirlerinin yasadışı kaynağını gizlemek için yapılan faaliyet olarak tanımlanmıştır. Uluslararası Para Fonuna göre kara para aklama suç işleme amacına bağlı kalmadan şu şekilde tanımlanmaktadır; yasadışı elde edilen para veya yatırımların gerçek kaynağının gizlenmesi için üçüncü bir kişi taraf aracılığıyla aktarılmasıdır. Avustralya İşlem Raporları ve Analiz Merkezinin (Australian Transaction Reports and Analysis Centre) yaptığı tanımlama ise yasadışı para kaynaklarının bir ekonomiye sokularak meşru amaçlar için kullanıldığı süreç şeklindedir. (Antonino Buscemi ve Alem Hagos Yallwe, Money laundry and financial development, MPRA Paper 32219, University Library of Munich, 2011, s. 4. https://mpa.ub.uni-muenchen.de/32458/1/MPRA_paper_32458.pdf. E.T.: 01.01.2023).

Deep Web'in yasal olmayan kısmı olan Dark Web'te de benzer işlerin döndüğü görülmektedir. İnsan ticareti, organ ticareti, kiralık katil, terör finansmanı, vücut bütünlüğüne saldırı niteliğindeki cinsel fetişler vb. insanlık dışı suçların işlendiği bilinmektedir.⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi Raporuna göre 2009 yılında, aklanan toplam para yaklaşık olarak 1,6 trilyon ABD dolarıdır.⁴⁵⁸

Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin ilk maddesine yapılan atıf sebebiyle gerek Deep Web ve Dark Web olsun gerekse de günlük hayatta olsun, para transferinin izlenemeyeceği ortamlarda kara para aklaması yapılmaktadır. Günümüzde de popüler olmuş kripto paralar, para transferinin izlenememesi sebebiyle hem kolayca dolandırılmalara hem de kara para aklamaya çok müsait bir ortam olmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar yasaklar konulsa da suçların işlenmesini engellememekte, yasaklar delinmeden deyim yerindeyse kanunu dolanarak suç işlenmektedir. Böylelikle bu çalışmanın ana konusu olan insanın eğitilmesi yine karşımıza çıkmaktadır.

2013 yılında kabul edilen *Birleşmiş Milletler Küresel Terörle Mücadele Stratejisine* göre terörizmin finansmanının durdurulmasındaki amaç; terörizmin yayılmasını engellemek, terörle mücadele için önleme tedbirleri koymak, devletlerin terörle mücadele kapasitesini genişletmek ve en önemlisi bunları yaparken insan haklarına saygıyı ve hukukun üstünlüğünü sağlamaktır.⁴⁵⁹

Kolluk kuvvetleri, ulusal terörle mücadelede kilit bir rol üstlenmektedir. Çünkü tehdidi analiz etmek ve acil bir müdahaleyi belirlemek gerekmektedir. Bir terör örgütüyle

⁴⁵⁶ <https://www.npr.org/sections/alltechconsidered/2014/05/25/315821415/going-dark-the-internet-behind-the-internet>. E.T.: 26.12.2022.

⁴⁵⁷ Bir başka örnek ise 2020 yılında çıkan bir iddiaya göre Wayfair isimli bir mobilya mağazası internet sitesine koyduğu mobilyalara kaybolan çocukların isimlerini vermesi sebebiyle çocuk ticareti yapıldığı belirtilmiştir. (<https://www.cnnturk.com/teknoloji/wayfair-nedir-skandal-cocuk-ticareti-iddiasi-ile-adi-gecen-wayfair-ne-demek>. E.T.: 26.12.2022).

⁴⁵⁸ Jesse Crawford/Yong Guan. Knowing your Bitcoin Customer: Money Laundering in the Bitcoin Economy, 13th Systematic Approaches to Digital Forensic Engineering, 2020; Akt. Burcu Gediz Oral ve Yusuf Yeşilkaya, *Kripto Para İkilemi: Karapara Aklama ve Bitcoin*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (39) s. 214.

⁴⁵⁹ United Nations Counter-Terrorism Center, International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies, Kolombiya: United Nations Counter-Terrorism Center, 2013, s. 3. https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/bogota_jan-feb2013.pdf. E.T.: 24.12.2022.

mücadele etmede sosyolojik, psikolojik, sosyoekonomik, politik ve eğitimsel yaklaşmak gerekmektedir.⁴⁶⁰ Yine kolluk kuvvetleri dışında yerel toplulukların, sivil toplum kuruluşlarının ve insani yardım kuruluşlarının da yardımı gerekmektedir. Hatta medya ve özel sektörün de iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla terörizmle mücadele için yalnızca terörden etkilenen devletlerin iş birliği yeterli değildir. Bu sebeple istihbarat teşkilatlarının da önemi büyüktür.⁴⁶¹

Devletlerin terörizm ile ilgili attığı bir diğer önemli adım ise kurumlardır. Dilimize *Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı* şeklinde çevrilen *International Criminalpolice Organization* veya kısaca *Interpol*, uluslararası seviyedeki suçlarla mücadele edilmesi adına kurulmuştur.⁴⁶² 2022 yılı itibarıyla 195 üye devlet bulunmaktadır.⁴⁶³

Avrupa Birliği Parlamentosu tarafından çıkartılan 2017/541 sayılı yönergenin⁴⁶⁴ 23. maddesinde bu yönergenin, Avrupa Birliği Anlaşmasının 6. maddesinde⁴⁶⁵ belirtilen temel hak ve yasal ilkelere saygı yükümlülüklerinde değiştirme yetkisinin olmadığından bahsetmektedir.

İnsan Hakları Konseyinin kararları doğrultusunda oluşturulan ve uluslararası topluma tavsiyelerde bulunmayı hedefleyen raportörler de bulunmaktadır;⁴⁶⁶ Terörle Mücadelede İnsan Haklarının Korunması Raportörü, Yargıdışı ve Keyfi İnfazlar Özel Raportörü, İfade Hürriyeti Özel Raportörü, Barışçıl Toplantı ve Örgütlenme Hürriyet Özel Raportörü, Hakimlerin ve Hukukçuların Bağımsızlığı Özel Raportörü, Mahremiyet Hakkı Özel Raportörü, Din ve Vicdan Hürriyeti Özel Raportörü ve İşkence Özel Raportörü.

Konumuz açısından ele alınması gereken diğer bir konu da terör faaliyetlerinin insan hakları çatısı altına alınarak savunulmasıdır. Terör grubu, siyasal iktidarın var olan düzeni değiştirilmesi amacıyla her türlü hukuka aykırı ve demokratik sistemlerle bağdaşmayan

⁴⁶⁰ United Nations Counter-Terrorism Center, International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies, s. 6

⁴⁶¹ A.g.e., s. 8.

⁴⁶² <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL>. E.T.: 24.12.2022.

⁴⁶³ <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries>. E.T.: 24.12.2022.

⁴⁶⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L0541>. E.T.: 10.01.2023.

⁴⁶⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016M006>. E.T.: 10.01.2023.

⁴⁶⁶ <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/135-insan-haklar-konseyi-ozel-usuller-rapor/>. E.T.: 11.01.2023.

şiddet içerikli eylemlere başvurmaktadır. Yanına çekmek istediği halka da terörle mücadele kapsamında insan haklarına aykırı hareket ettiğini iddia eden devleti suçlamaktadır. Hatta bir olayın yalnızca bir yönünü göstererek ilgili devleti haksız olarak konumlandırmaktadır. Böylece şuuru zedelenen halk, terör grubu üyelerine sempati duymaya başlamaktadır.⁴⁶⁷

Bir terör sempatzanı olmak, ilgili terör örgütünü ezilenlerin silahı olduğunu düşünmekte, hatta kurtarıcı olacak görmektir. Dolayısı ile ne kadar destek toplarlarsa o kadar etkin bir rol üstlenebilir. Bu sebeple terörle mücadele eylemlerini haksız veya insan haklarına aykırı olduğunu göstermek için birtakım eylemler yaparlar. Böylece hümanist toplum kuruluşlarının da desteğini alarak daha çok ses getirerek reklam yaparlar. Örneğin 18 Ekim 2022 tarihinde Halkların Demokratik Partisi Merkez Yürütme Kurulunun yaptığı açıklamada; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bizzat ağırladığı⁴⁶⁸ Mesut Barzani'nin başkanı olduğu Irak Kürt Bölgesel Yönetimi topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin yürüttüğü Pençe Kilit Operasyonu'nda kimyasal silah kullanıldığı iddiasında bulunmuştur.⁴⁶⁹ Aynı zamanda Türk Tabipler Birliği Başkanı Rasime Şebnem Korur Fincancı'nın, PKK propagandası yapan Medya Haber TV adlı televizyon kanalında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ın kuzeyindeki operasyonlarında kimyasal silah kullandığına dair iddiasını *“Bir çatışma, savaş durumunda kimyasal silahların kullanımını yasaklayan Cenevre Sözleşmesi kapsamında böyle bir iddia çıktığında nasıl araştırma yapılacağı da Minnesota Protokolünde ölüm meydana gelmiş, ölüm olmuş olgularda Minnesota Protokolünün ilkelerinin ele alınması gerekiyor bağımsız heyetlerce. Görüntüleri daha önceden incelemiştim ve belli ki sinir sistemini doğrudan tutan toksik gazlardan, zehirli gazlardan, kimyasal gazlardan biri kullanılmış durumda. Çok çeşitli tabii kimyasal silahlar var. Her ne kadar kullanılması yasak ise de ne yazık ki bu yasaklanmış silahların çatışmalarda kullanıldığını da görüyoruz. Burada önemli olan bu türlü silahları kullananların, kullanan devletlerin sorumlu kılınması adına etkili bir soruşturmanın yürütülmesi, bu etkili soruşturmada da bağımsız heyetlerin görev*

⁴⁶⁷ Mehmet Savaş Özdağ, PKK ile Pazarlık-Öcalan ile Anayasa Yapmak (Ümit Özdağ der.), Ankara: Kripto Yayınevi, 2019, s. 76.

⁴⁶⁸ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-mesut-barzaniyi-kabul-etti-267770.html>. E.T.: 06.11.2022.

⁴⁶⁹ <https://hdp.org.tr/tr/kimyasal-kullanimi-savas-sucudur-iddialar-arastirilmalidir/16801/>. E.T.:06.11.2022.

alması olmalı.”⁴⁷⁰ şeklinde iddia etmesi üzerine tutuklanmasıyla ilgili Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Özel Raportörü Mary Lawlor, Fincancı hakkında “*Önde gelen Kadın İnsan Hakları Savunucusu Şebnem Korur Fincancı’nın bu sabah saatinde keyfi olarak polis tarafından gözaltına alındığını haber aldım. Bu beni derinden endişelendirdi. Konuyla ilgili gelişmeleri yakından takip edeceğim*” şeklinde açıklamada bulunması⁴⁷¹ ve Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliğinin (UNHR) bizzat sayfasında paylaştığı *Dr. Şebnem Korur Fincancı’nın Serbest Bırakılması ve Adli Baskılara Son Verilmesi Çağrısı*⁴⁷², terörle mücadele eylemlerini haksız ve insan haklarına aykırı olduğunu göstermek adına dayanağı olmayan iddiaların ortaya atılarak uluslararası alanda geniş yankı bulmasını sağlamak adına şahit olunan en yakın örnektir.

Terör faaliyetleri çerçevesinde saldırgan davranışlar, infaz kurumunda ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere, inandıkları düşünceler doğrultusunda hareket ettikleri için iyileşmeye en dirençli suçlu grubudur. Saldırgan davranış programları, genellikle bilişsel davranış ilkelerine ve sosyal öğrenme teorisine dayanmaktadır. Bu programlarda duygu yönetimi, karar verme, davranışların temeline inme, ahlaki muhakeme, problem çözme gibi becerileri geliştirerek yeniden suç işlemesinin önlenmesi hedeflenir. Bunların sonucunda dürtüsel hareket etme, benlik kontrolü gibi duyguların aşılması amaçlanır.⁴⁷³ Bu tür programların yeniden suç işleme üzerinde etkisi umut hakkı açısından kayda değerdir.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=ay-MOaHrphQ>. E.T.: 01.01.2023.

⁴⁷¹

https://twitter.com/MaryLawlorhrds/status/1585235437156995073?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1585235437156995073%7Ctwgr%5Ebb49c07af844c93a54f28f3157ff6db618445cc0%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fm.bianet.org%2Fbianet%2Finsan-haklari%2F269094-bm-insan-haklari-ozel-raportoru-nden-korur-fincanci-aciklamasi. E.T.: 01.01.2023.

⁴⁷² İlgili çağrı için bkz. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/turkiye-un-experts-call-release-and-end-judicial-harassment-anti-torture>. E.T.: 01.01.2023.

⁴⁷³ UK Ministry of Justice, Transforming Rehabilitation, s. 21, 22.

⁴⁷⁴ Mark W. Lipsey/Nana A. Landenberger/Sandra J. Wilson, *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*, Nashville Nashville Systematic Reviews, 3 (1), 2007, s. 20, 21. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.4073/csr.2007.6>. E.T.: 04.05.2023; UK Ministry of Justice, Evaluation of The Impact of The HM Prison Service Enhanced Thinking Skills Programme on Reoffending Outcomes of The Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) Sample, 2010, s. 20, 21. <https://www.justice.gov.uk/downloads/publications/research-and-analysis/moj-research/eval-enhanced-thinking-skills-prog.pdf>. E.T.: 04.05.2023; James McGuire, *A Review of Effective Interventions for Reducing Aggression and Violence*, Philosophical Transactions Of The Royal Society Biological Sciences, 0 (363), 2008, s. 2586. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2606715/pdf/rstb20080035.pdf>. E.T.: 04.05.2023.

8.4. Terörizmle Mücadelede İnsan Hakları Sınırı

Daha önce de anlatıldığı üzere, ABD’de meydana gelen İkiz Kule saldırılarından sonra ülke vatandaşlarında bir panik havası oluşmuş, barınan Müslüman vatandaşlar zan altında bırakılmıştır. Ve böylelikle yabancı karşıtlığı ve nefret söylemi artışa geçmiştir. Hatta bu durumu yasayla destekleyerek milli güvenlik sorunu oluşturduğu gerekçesiyle yabancıların sınır dışı edilmesi de gündeme geldiğinden bahsedilmiştir.

Devletler var olmalarını ve devletin devamlılığını, konulan kurallara ve sağladıkları düzene borçlulardır. Ancak devletlerin otoritesini sarsan birtakım faaliyetlere girişen gruplar olmaktadır. Başka bir ifadeyle kanun ve insan haklarına sıkı sıkıya bağlı bir devletin karşısında her türlü hukuksuzluğu yapan bir örgüt bulunmaktadır.⁴⁷⁵ Dolayısıyla bu örgüt yapılanmalarına karşı mücadelede alınan önlemler ve dolayısıyla korunan insan hakları boşa çıkmaktadır. Ancak burada amaca giden her yolun mubah olmadığına altı çizilmelidir. Terörle mücadelenin sınırları gerek devletlerin iç mevzuatında gerekse de uluslararası boyutta sınırlamaya tâbi tutulmaktadır. Çünkü insan hakları evrenseldir ve hiçbir istisnası olmaksızın her insana uygulanmaktadır.

Cezaevlerinde, *terörist* ya da *devlet düşmanı* olarak tanımlanan hükümlüler çoğu kez cezaevinde olmaları gerektiğini kabul etmedikleri gibi, cezaevi yönetiminin sahip olduğu otoritenin yasallığını da kabul etmeyerek anarşist tavır sergilemekteLERDİR. Dolayısıyla bu tür suçluların infaz kurulu tarafından yönetimi de zorlaşmaktadır. Ayrıca toplumda siyasi olarak tanınır olmaları sebebiyle hem cezaevinde haksız şekilde kaldıklarına yönelik düşünceleri hem de orada kendilerine gösterilen muamele rahatça basına sızabilmektedir. Bunun sonucunda toplum etkilenecek bu yönde baskı yapacak ve cezaevi yöneticileri çoğu kez siyasetin gerektirdiğini yapmak zorunda kalacaklardır. Profesyonelliklerini kanıtlamış olan cezaevi makamları ise böyle mahkûmları iyi ve insani bir şekilde yönetebilecektir.⁴⁷⁶

Terörizmle mücadele ederken insan haklarının yine hiçbir şekilde ihlal edilmemesi gerekmektedir. Terör suçluları açısından da AİHS’in 3. maddesine göre işkence ve

⁴⁷⁵ Kenan Ertürk, PKK ile Pazarlık-Öcalan ile Anayasa Yapmak (Ümit Özdağ der.), Ankara: Kripto Yayınevi, 2019, s. 96.

⁴⁷⁶ Coyle, Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım-Cezaevi Görevlileri İçin El Kitabı, s. 138.

kötü muamele yasaklanmıştır.⁴⁷⁷ Terör suçları sebebiyle alınan müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının da indirilebilir nitelikte olması gerekmektedir. Öyle ki; Kürt kökenli bir Türk vatandaşı olan Abdullah Öcalan⁴⁷⁸, 15 Şubat 1999 tarihinde PKK örgütünün kurucusu olmaktan, Türkiye topraklarının bölünmesini amaçlayan birçok eylemden dolayı tutuklanmış ve Kenya'dan Türkiye'ye getirilerek ölüm cezasına mahkûm edilmiştir.⁴⁷⁹ 3 Ekim 2001 tarihinde Demokrat Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi koalisyonunun oluşturduğu, Türkiye'nin 57. Hükümeti tarafından *Avrupa Birliğine Uyum Yasa Paketi* Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiştir. Ölüm cezasını da konu alan *Avrupa Birliğine Uyum Yasa Paketlerinin Üçüncü Uyum Paketi* ise 9 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilmesiyle ölüm cezası kaldırılmıştır. 1 Ağustos 2003 tarihinde AİHM'e başvuran Öcalan, şikayetini sosyal olarak tecrit edilmesine, salıverilme imkânı olmaksızın müebbet hapis cezası verilmesine⁴⁸⁰, telefon görüşmelerine ve yazışmalarına, tutukluğu boyunca aynı hücrede tutulmasına, televizyon yasağına ve herhangi birinin ziyaretine getirilen kısıtlamalara dayandırmıştır. AİHM'e

⁴⁷⁷ Kemal Gömi ve kırk sekiz başvuranın Türk vatandaşı olduğu olayda 1995 yılının temmuz ayında Ümraniye Cezaevi'nden sevkleri esnasında şiddete uğradıkları ve hiçbir tıbbi yardım almadıklarını iddia ederek AİHM'e başvurmuşlardır. Ayrıca söz konusu olaya ek olarak tutukluların üç dört ay boyunca aileleriyle görüşmelerine izin verilmediği, mektup ve gazeteden mahrum bırakıldığı iddia edilmiştir. Mahkemeye sunulan raporlar doğrultusunda tutuklular tarafından rehin alınan iki infaz koruma memuru güvenlik güçlerince kurtarılmış, teslim ol çağrısına uymadıkları ve kapıları kırıp diğer tutuklulara saldırdığı gözlemlenmiştir. Bu olayın hemen ardından güvenlik güçleri göz yaşartıcı bomba kullanmış, tutuklular da birçok koğuşa ateşe vermişlerdir. Mahkeme, AİHS'in terörizmle veya organize suçla mücadele gibi konularda bile işkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemleri yasakladığını, bu konuda hiçbir sınırlama ve istisnaya yer vermediğini belirtmiştir. Ancak mahkeme sunulan raporlarda başvuruların uygun tıbbi tedavi gördüklerini ve hastanede uzun bir süre boyunca kaldıklarını dolayısıyla bu konu hakkında bir ihlal olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Mahkeme, cezaevi kurumlarında potansiyel olarak şiddetin var olduğunu ve bunun kısa sürede isyana dönüşebileceğini dolayısıyla söz konusu olayda güvenlik güçleri arasında bulunan yaralıların sayısı ve savcılık tarafından güvenlik güçleri hakkında darp ve yaralama suçundan ceza soruşturma açıldığı da dikkate alınarak Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali olmadığına, tutukluluk halinde sevk sırasında uğradıkları şiddet yönünden 3. maddenin ihlaline hükmetmiştir. Gömi ve diğerler v. Türkiye. B. N. 35962/97. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-78789%22%7D>. E.T.: 21.09.2022).

⁴⁷⁸ Öcalan v. Türkiye. B. N. 24069/03, 197/04, 6201/06 ve 10464/07. <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22itemid%22%3A%22003-4703714-5709561%22%7D>. 09.11.2021.

⁴⁷⁹ Ancak Öcalan, 765 sayılı mülga TCK'nin 125. maddesinde belirtilen devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma suçunu işlediği ve bu suçun karşılığı olarak ölüm cezasına mahkûm edildiği için ayrıyeten öldürme suçlarından yargılanmamıştır. (<https://sen.av.tr/tr/makale/kosullu-saliverilmesi-yasak-olan-ocalanin-umut-hakki>. E.T.: 04.04.2023).

⁴⁸⁰ 5218 sayılı Kanunla ölüm cezası öngörülen hükümler, müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası olarak değiştirilmiş ve T.C. Anayasasının 34. maddesinde 5170 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle ölüm cezası tamamıyla ortadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla Öcalan'ın ölüm cezası herhangi bir salıverilme olmaksızın müebbet hapis cezasına resmi olarak çevrilmiştir.

Abdullah Öcalan'ın salıverilmesiyle ilgili hukuki bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Şöyle ki Öcalan'ın ölüm cezasını almasına sebep olan karar Öcalan'ın ölüm cezası aldığı mahkeme, 11.07.1973 tarih ve 1773 sayılı *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun* ile kurulan Devlet Güvenlik Mahkemelerinde⁴⁸³ verilmiştir. Öcalan hakkında Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığının sunduğu iddianamede yer alan suçlamalar 765 sayılı mülga TCK'nin 59. maddesinde yer alan *Silahlı Örgüt Kurma* suçu ve 125. maddesinde yer alan *Devletin Birliğini ve Ülke Bütünlüğünü Bozmak* suçu olup cezası ölüm cezasıdır. Ayrıca Erzincan ve Adana'nın da dahil olduğu birkaç Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığının düzenlediği yedi adet iddianame hakkında kamu davası açılmıştır. Daha sonrasında bu davalar Ankara 2 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesinde birleştirilerek yargılamaya devam edilmiştir. Ankara 2 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi, 29 Haziran 1999 tarihinde, Öcalan'ı Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik eylem düzenlemek ve bu amaçla silahlı bir terör örgütü eğitip yönetmek suçlarından suçlu bulmuş ve ölüm cezasına mahkûm etmiştir. Bunun üzerine temyiz başvurusu yapılmış olsa da Yargıtay tarafından ölüm cezası onanmıştır.⁴⁸⁴ Dolayısıyla Abdullah Öcalan, öldürme ve öldürtme fiillerinden dolayı yargılanmamış olup; 5275 sayılı kanunun 107/4. maddesinde yer alan "*suç işlemek için örgüt kurmak veya yönetmek ya da örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçtan dolayı mahkûmiyet hâlinde; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar otuzaltı yılını, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar otuz yılını, süreli hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar cezalarının üçte ikisini infaz kurumunda çektikleri takdirde, koşullu salıverilmeden yararlanabilirler.*" hükmünün uygulanmasında hiçbir engel bulunmamaktadır. Türk öğretisinde Şen'e göre Öcalan 2035 yılında koşullu salılabilecektir.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Bu mahkemelerin görev alanı devletin ve milletin bütünlüğü, T.C. Anayasasında belirtilen demokratik düzen ve cumhuriyetin aleyhine işlenen doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlar ile sınırlıdır. Ancak 30.03.2004 tarih 5190 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri kapatılmıştır.

⁴⁸⁴ Yargıtay 9. Ceza Dairesi, E. 1999 /1296, K. 1999/3626, 22.11.1999.

⁴⁸⁵ <https://sen.av.tr/tr/makale/kosullu-saliverilmesi-yasak-olan-ocalanin-umut-hakki>. E.T.: 04.04.2023.

AIHS dışında uluslararası boyutta imzalanmış sözleşme hükümleri yine müebbet hapis cezası almış hükümlüler için de uygulama alanı bulmaktadır. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 2. maddesinde ayrımcılık yasağı, 26. maddesinde eşitlik ilkesi, 2/3. maddesinde etkin başvuru hakkı, 14. maddesinde adil yargılanma hakkı ve masumiyet karinesi düzenlenmiştir.

Birleşmiş Milletler Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubunun 6 Temmuz 2015 tarihinde kabul ettiği *Hürriyetten Yoksun Kılınmış Kişilerin Şikayetlerini Bir Mahkeme Önüne Getirme Hakları Konusunda Başvuru Yolları ve Prosedürleri Hakkındaki Temel İlkeler*⁴⁸⁶ isimli belgesinin *Silahlı Çatışma, Kamu Tehlikesi veya Bir Devletin Bağımsızlığını veya Güvenliğini Tehdit Eden Başkaca Acil Durumlarda Dava Açma Hakkının Kullanılması* başlıklı 16.28. maddesinde “ülkelerin iç mevzuatları, terörle mücadele veya olağanüstü hal tedbirleri gerekçesiyle ya da uyuşturucuyla mücadele politikalarına dayanarak, hürriyetinden yoksun kılınmış kişilerin şikayetlerini bir başvuru mercii önünde getirme haklarının kısıtlanmasına izin vermemelidir.” şeklinde adil yargılanma ve savunma hakkı ele alınmıştır.

Ayrıca *Birleşmiş Milletler Küresel Terörle Mücadele Stratejisine* göre yapılan mücadelenin, tehditle orantılı olması ve dolayısı ile uluslararası kabul edilmiş yasal yükümlülöklere paralel olması gerekmektedir. Yapılan müdahalenin içeriğindeki stratejiler değerlendirilerek güçlü ve zayıf yönleri belirlenmeli, istenen hedefe ulaşma verimliliği incelenerek gözden geçirilmelidir. Değerlendirme süreci, gelişen bir terör tehdidini karşılamaya izin verecek esneklikte olmalıdır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-basic-principles-and-guidelines-remedies-and-procedures-right-anyone>. E.T.: 05.01.2023.

⁴⁸⁷ United Nations Counter-Terrorism Center, International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies, s. 6.

9. CEZAEVİ SONRASI YAŞAMA HAZIRLIK

İyileşmeye başlayan hükümlünün iyileşmesine hız kazandırmak adına infazının gevşetilmesi gerekmektedir. Başka bir anlatımla cezaevi yaşamına alışmış hükümlünün dışarıdaki hayata tekrar uyum sağlayabilmesi amacıyla kişinin cezasında hafifletmeler yapılmaktadır. Örneğin koğuşun kapılarının kapatılmaması, cezaevi içinde serbestçe dolaşabilmesi, cezaevi dışında çalışmaya gönderilmesi veya izin gibi bazı imkânlar sunularak kişinin dışarıda devam eden normal hayata yeniden kazandırılması sağlanır. Bu izin, şartların gerçekleşmesi durumunda hükümlünün yakınlarıyla kişisel ilişkiler sürdürmesini ve normal yaşam koşulları altında topluma yeniden uyumlu hale gelebilmesini sağlayan durumdur.⁴⁸⁸

Ayrıca Covid-19 pandemisi kapsamında 31 Mayıs 2022 tarihine kadar geçerli olarak, 5275 sayılı kanunun geçici 9/6. maddesine göre 5237 sayılı kanunun *Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlar (302. maddeden 308. maddeye kadar), *Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlar (309. maddeden 316. maddeye kadar), *Milli Savunmaya Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlar (317. maddeden 325. maddeye kadar), *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar* ve *Casusluk* başlığı altındaki tüm suçlar (326. maddeden 339. maddeye kadar), 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlar hariç olmak üzere, toplam hapis cezası 10 yıldan az olanlar bir ayını, 10 yıl ve daha fazla olanlar ise üç ayını kapalı ceza infaz kurumunda geçirmiş olan iyi halli hükümlüler arasından açık ceza infaz kurumlarına ayrılmalarına bir yıl veya daha az süre kalanlar, talep etmeleri halinde açık ceza infaz kurumlarına gönderilebilirler. Açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya, beşinci fıkrada⁴⁸⁹ belirtilen süreler içinde hak kazandıkları takdirde izinli sayılırlar. Bu fıkra belirtilen sürenin tamamlanmasından sonra ise açık

⁴⁸⁸ Özbek, İnfaz Hukuku, s. 284.

⁴⁸⁹ “Covid-19 salgın hastalığının ülkemizde görülmüş olması sebebiyle, açık ceza infaz kurumlarında bulunanlar ile kapalı ceza infaz kurumunda bulunup da açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan hükümlüler, 105/A maddesi kapsamında denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezasının infazına karar verilen hükümlüler ve 106 ncı madde veya diğer kanunlar uyarınca denetimli serbestlik tedbirinden yararlanan hükümlüler, 31/5/2020 tarihine kadar izinli sayılır. Salgının devam etmesi hâlinde bu süre, Sağlık Bakanlığının önerisi üzerine Adalet Bakanlığı tarafından her defasında iki ayı geçmemek üzere oniki kez uzatılabilir. Bu fıkra uyarınca izinli sayılanlar hakkında 95 ve 97 nci madde hükümleri uygulanır.”

ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanıp kazanmadıklarına bakılmaksızın, özel izin kapsamında izin hakından yararlanırlar.

5275 sayılı kanunun 90. maddesinde salıverilmesinden sonra hayatına devam edebilmesini sağlayacak tedbirler alınmasından ve katkı veya yardım sağlanmasından bahsedilmektedir. 91. maddede ise hükümlünün gündelik hayata alıştırılması için iş bulması veya iş kurması yönünde teşvik edilmesi hüküm altına alınmıştır.

9.1. Açık Ceza İnfaz Kurumuna Ayrılma, İzin ve İşyurt Kurumu

Açık ceza infaz kurumu tarihte ilk defa 19. Yüzyılın sonlarından itibaren, duvar ve parmaklıklar olmayan cezaevi şeklinde görülmeye başlanmıştır.⁴⁹⁰

5275 sayılı kanunun 14. maddesinde, 7242 sayılı kanunun 18. maddesiyle yapılan değişiklik ile açık ceza infaz kurumuna ayrılabilmek için hariç tutulan suçlar ve durumlar sıralanmıştır. Şöyle ki; terör suçlarından, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçlarından, örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlardan veya cinsel dokunulmazlığa karşı işlenmiş suçlardan mahkûm olanlar, ikinci kez mükerrer olanlar ve koşullu salıverilme kurallarına uymayıp kararı geri alınan kimseler hariç tutulmuştur.

Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılma Yönetmeliğinin 8. maddesinde açık kuruma ayrılmayacak hükümlüler sıralanmıştır. İlgili yönetmeliğin 8/1-a maddesinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm olanlar ele alınmıştır. Ancak ilerleyen bentlerde müebbet hapis cezasını ele almamasından anlaşılabacağı üzere açık kuruma ayrılmayacak hükümlüler yalnızca ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla cezalandırılanlar olacaktır. Daha önce de anlatıldığı üzere, cezalandırmada neyin amaçlandığının analizi çok önemlidir. Devletin cezalandırma anlayışı hükümlüyü toplumdan uzak tutmak mıdır; yoksa cezasını çektiği bu süre boyunca ona psikolojik destek vererek iyileşmesini mi sağlamaktır?

5275 sayılı kanunun 93. maddesine göre izinlerden yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında olan hükümlülerin yararlanamayacağından, aynı kanunun 94. maddesinde ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan hükümlüler hariç tutularak ve yüksek güvenlikli

⁴⁹⁰ Alşahin ve Artuk, *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi*, s. 156, dp. 61.

ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler de dahil edilerek belirli sebep, süre, refakatçi ve Cumhuriyet Başsavcısının onayı ile mazeret iznini kullanabilmektedir.

Burada umut hakkı kapsamında ele alınması gereken İşyurtları Kurumu hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bilindiği üzere, cezaevlerinde hükümlülerin salıverildikten sonra topluma daha kolay uyum sağlayabilmeleri için bazı atölyelerde çalıştırılıp üretim faaliyetlerine katılmaktalar. *İşyurtları Kurumu* olarak geçen bu atölyede hükümlüler meslek edindirilerek veya var olan mesleklerini geliştirerek cezaevi yaşantısı dışında bir hayatın da olduğunu farkına vartırılmaktadır. *Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarının İdare ve İhale Yönetmeliğine* göre kurum hekimlerince bedenlen ve ruhen sağlıklı olduğuna kanaat getirilmiş hükümlülerden meslek sahibi olmayan hükümlüler ile meslek sahibi olup da çalışmaya istekli hükümler, bir meslek veya sanatın öğrenilmesi veya onun geliştirilmesini, cezaevi sonrası yaşamında topluma yararlı birer birey olarak dönmelerini sağlamak, ekonomik olarak rahatlatmak ve ülke ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla İşyurtlarında ücreti ödenmek şartıyla çalıştırılabilirler.

İkinci olarak terör veya örgütlü suçlardan hükümlü olanlardan; 4959 sayılı kanunundan, mülga 4422 sayılı Çıkar Amaçlı Suç Örgütleri ile Mücadele Kanununun *Pişmanlık* başlıklı 14. maddesinden ve 5237 sayılı kanunun 221. maddesinde ele alınan etkin pişmanlık hükümlerinden yararlanmış olanlar ve terör ve örgütlü suçlardan hükümlü olup mensup oldukları örgütten ayrıldıkları idare ve gözlem kurulu kararıyla tespit edilenlerin koşullu salıverilme tarihine bir yıldan az süre kalmış olanlar hariç olmak üzere terör ve örgütlü suçlardan hükümlü olanlar açık kuruma ayrılamayacağı düzenlenmiştir. Kısaca terör örgütü üyeliğinden vazgeçmeyenlerin açık ceza infaz kurumuna ayrılamayacağından bahsetmektedir.

9.2. Denetimli Serbestlik

Denetimli serbestlik kurumu, her ne kadar Türk hukukundaki yerini yeni almış olsa da temeli 18. yüzyılda atılmıştır. Öyle ki John Howard'ın yazdığı *İngiltere ve Galler'deki Cezaevlerine İlişkin İlk Değerlendirmeler* adlı kitabından esinlenmesiyle birlikte Alman ilahiyatçı ve cezaevi vaizi olan Heinrich Balthasar Wagnitz, 1791 yılında *Almanya'daki Garip Hapishaneler Hakkında Tarihi Hikayeler ve Anılar* adlı kitabını yayınlamıştır. Böylece denetimli serbestlik kurum Almanya'da filizlenmeye başlamıştır. Wagnitz'in

kitabı ise Prusya hukukunu etkileyerek 1797 ve 1798 tarihli af kararnamelerine ek olarak mahkûmlara yardım amacını konu alan Yardım Yönergelerinin çıkarılmasında etkili olmuştur.⁴⁹¹

Denetimli serbestlikte, sınırları kanunlarla belirlenmiş belirli suçlarda adli makamların kararları doğrultusunda suç işleyen kişiyi denetlemek, denetlenen bu hükümlüye gerekli sosyal ve psikolojik destekleri sağlayarak iyileşmesini sağlamak ve topluma yeniden kazandırılmasını kolaylaştırmak, mağdurun zararını telafi etmek, sanığın tekrar suç işleme riskini azaltarak toplumu korumak, toplumun suçluya bakış açısını değiştirmek gibi amaçlar hedeflenmektedir.⁴⁹²

Denetimli serbestlik kurumu ile ulaşılan sonuçlar şu şekilde sayılabilir; suçlunun cezaevine girmesini engelleyerek ilgili kişinin sosyal çevresinden ve toplumsal hayattan kopmamasını sağlamak, genç suçluların tekrar suç işlemesinin önüne geçmek ve cezanın bireyselleştirilmesi açısından önemli bir kurumdur, iyileştirme ve topluma uyum süreci hızlandırılmış olur, mağdurun zararının giderilmesi sürecinde hem mağdurun hem de toplumun bu sürece katılması sağlanmış olur ve infaz kurumlarının iş yükünü hafifletmektedir.⁴⁹³

Denetimli serbestlik kurumu Türk hukukuna, 5402 sayılı kanunla girmiştir. Ayrıca Türk mevzuatlarında denetimli serbestlik kurumu bağımsız bir hüküm ile de düzenlenmemiş, bazı maddelerin yanında birlikte düzenlenmiştir. Öyle ki 5275 sayılı kanuna, 6291 sayılı kanun ile *Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı* başlıklı 105/A maddesi eklenerek denetimli serbestlik kurumu özel bir infaz rejimi olarak düzenlenmiştir. 5237 sayılı kanunun 191/3. maddesinde ise yapılan değişiklikle birlikte denetimli serbestlik, ayrı bir yaptırım olarak ele alınmıştır.

Denetimli serbestlik kurumu, Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğinin 4/1-f maddesinde ‘‘şüpheli, sanık veya hükümlünün toplum içinde denetim ve takibinin yapıldığı, iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duyulan her türlü hizmet,

⁴⁹¹ Özbek, İnfaz Hukuku, s. 51.

⁴⁹² Heinz Schöch, Denetimli Serbestlik Yardımı ve İnsancıl Ceza Yargısı (Çev. Pınar Bacaksız), Suç Politikası-Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi 5, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2006, s. 379; Akt. Özbek, İnfaz Hukuku, s. 53.

⁴⁹³ Hakan Yavuz, Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018, s. 99 vd.; Akt. Özbek, İnfaz Hukuku, s. 54.

program ve kaynakların sağlandığı bir infaz sistemi” olarak tanımlanmıştır. Denetimli serbestlik, haklarında adli merciler tarafından hüküm verilmiş çocuk, genç ve yetişkinlerin toplum içerisinde takipleri sağlanarak ilgili kişilerin iyileştirilmesini, tekrar suç işlemesinin önlenmesi ve bunun sonucunda toplumun korunmasını amaçlamaktadır.⁴⁹⁴

9.3. Koşullu Salıverilme

9.3.1. Tarihçe

Eski Yunan uygarlığında cezanın suçluyu uslandırma, topluma uyumlu hale getirme gibi bakış açıları bulunmaktadır. Bir iddiaya göre ise koşullu salıverilme kurumu Protagoras tarafından süresi belirsiz hüküm şeklinde nitelendirilerek ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁵ Ancak koşullu salıverilme, bir kurum halinde ilk olarak Fransa’da 1850 yılında çocuk suçlular için uygulanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra yetişkinler için 1861 yılında Portekiz’de rastlanılmıştır.⁴⁹⁶

Koşullu salıverilme anlamına gelen *parol* sözcüğü aslen Fransız kökenli olup söz anlamına gelmektedir.⁴⁹⁷ İlk ortaya çıktığı zamanlarda savaş esirlerinin salıverilmeleri halinde mevcut bir çatışmada silah doğrultmayacaklarına dair söz verilmesi şeklinde kullanılmıştır.⁴⁹⁸ Daha sonrasında günümüze en yakın haliyle İngiltere’nin ülkedeki kalabalıklaşan ceza evlerini boşaltarak yeni koloni bölgelerine göndermek amacıyla geliştirilmiştir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ <https://cte-ds.adalet.gov.tr/>. E.T.: 04.05.2022.

⁴⁹⁵ Veli Kafes, *Hukukumuzda Şartla Salıverme ve Uygulamadaki Sorunlar*, Ankara: Adil Yayınevi, 1998, s. 3.

⁴⁹⁶ Ahmet Caner Yenidünya, *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Şartla Salıverilme*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2002, s. 51.

⁴⁹⁷ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/parola>. E.T.: 27.04.2023.

⁴⁹⁸ <https://criminallaw.uslegal.com/probation-and-parole/parole/history/#:~:text=The%20word%2C%20parole%2C%20derives%20from,violet%2C%20of fenders%20is%20less%20clear>. E.T.: 26.04.2023.

⁴⁹⁹ Ahmet Hulusi Akkaş, *Koşullu Salıverilme*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (1-2), 2018, s. 307-308.

9.3.2. Tanım

Koşullu salıverilme, ceza infaz kurumunda belirli bir iyileştirme programına tutulan hükümlünün cezasının çektirildiği süre boyunca gözlenmesi ve gözlem sonucunda işlediği suçtan pişmanlık duyduğunun anlaşılması üzerine verilen cezanın süresini tamamlanmadan ceza infaz kurumunun dışında cezanın kalan kısmının tamamlanmasını sağlayan bir kurumdur.⁵⁰⁰ Koşullu salıverilme bir hak değildir. Şöyle ki koşullu salıverilme, toplumla yeniden bütünleşmek amacıyla kanunda düzenlenmiştir. Ancak kanun nihai bir şart olarak her hükümlünün koşullu salıverilmesi gerektiğinden bahsetmemektedir. Başka bir anlatımla kanundaki hüküm, koşullu salıverilmeyi garanti etmemektedir. Koşullu salıverilme talep etmek haktır ancak yetkili makamların bu doğrultuda karar vermesi zorunlu değildir. Burada önemli olan hükümlünün iyi halli olup olmadığıdır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Şartlı Tahliye Hakkında Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere (2003) 22 Sayılı Tavsiye Kararına Ek kararın *Genel İlkeler* başlıklı II. bölümünün 3. maddesinde koşullu salıverilme, *hükümlünün salıverilme sonrası toplum içinde kanunlara uygun davranma aşamasına geçişine yardımcı olmayı amaç edinen, bunu sağlarken de gözetleme aracılığıyla kamu güvenliğini koruyan ve toplumdaki suç işleme oranını düşürmeyi hedefleyen bir kurum olarak açıklanmıştır.*⁵⁰¹

Türk hukukunda koşullu salıverilme, 5275 sayılı kanunun 107. maddesinde düzenlenmiştir. Ancak ilgili maddede tanım yapılmamış olup, şartları açıklanmıştır. Yargıtay bir kararında koşullu salıverilmeyi “*şarta salıverilme kararlar niteliği itibarıyla: özgürlüğü bağlayıcı cezanın bir bölümünü çekmiş olan ve bu süre için tutum ve davranışlarında iyi halli olduğu, topluma uyum sağlayacağı izlenimini veren ve ceza süresinden daha kısa sürede uslandığını kanıtlayan hükümlülere cezasının geri kalan kısmını belli koşullara bağlı olarak özgürce geçirme fırsatı veren bir infaz kurumudur. Hükümlü, geri kalan ceza süresi içinde belirtilen koşullara uymadığı takdirde bakiye cezası aynen infaz edilecektir. Çünkü, cezanın infazı ancak bihakkın tahliye ile*

⁵⁰⁰ Özgenç/Üzülmez, Ceza Genel, 157.

⁵⁰¹ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915183913.pdf>. E.T.: 14.02.2023.

tamamlanmakta olup ‘koşullu salıverme’ ile cezanın infazı tamamlanmamış olmaktadır.’’ şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁰²

Denetimli serbestlik ile koşullu salıverilme kurumlarının fark şu şekilde izah edilebilmektedir; Denetimli serbestlikte bir suçtan hüküm giyen ancak hapis cezası ertelenen suçluların tanımlanmasında kullanılır. Koşullu salıverilme ise infaz kurumuna hapsedilen ve çıkmak için mahkeme tarafından belirlenen tarihi beklemeksizin belirli koşulların varlığı halinde suçlunun serbest bırakılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁵⁰³

Koşullu salıverilmenin titizlikle yapılması çok önemlidir. Çünkü salıverilen kişi topluma karışacaktır. Eğer ki iyileşmemiş bir hükümlü salıverilmişse, bu kişi suç işlemekten geri durmayacaktır. Bu da toplum için tehlike oluşturabileceği gibi devlet açısından da otorite sarsıcı bir durumdur. Çünkü sevgili idare hukuku öğretim üyesi Ayşegül Çoban Atik’in de dediği gibi *“en iyi idare kendisini hissettirmeyen idaredir”* ya da başka anlatımla Rousseau’nun dediği gibi *“iyi yönetilen bir devlette cezalar ve suçlar az olur. Bunun nedeni çoğunun affa uğraması değil; suçluların az olmasıdır”⁵⁰⁴*.

9.3.3. Amaç

Koşullu salıverilmenin tarihsel gelişimi içerisinde çeşitli amaçları bulunsa da günümüzdeki amacı; hükümlülere dışarıda devam eden bir hayatın olduğunu fark ettirerek davranışlarını düzeltme şansı verilmesidir. Kişiye disiplin ve düzen aşılayarak kendi davranışlarını kontrol etme yeteneği (benlik kontrolü) sağlayarak suçsuz bir hayata alıştırmayı amaçlar.⁵⁰⁵ Koşullu salıverilmede diğer bir amaç ise infaz kurumunda yaşamaya alışmış hükümlünün kademeli ve kontrollü olarak, kanunlara uyan diğer vatandaşlar arasında girdiği zaman yabancılık çekmemesi ve onlar tarafından dışlanmamasını sağlayarak kamu güvenliğini sağlamaktır.⁵⁰⁶

⁵⁰² YCGK., E. 2006/1-4, K. 2006/7, E.T.: 31.01.2023.

⁵⁰³ https://parole.nv.gov/FAQs/FAQ_answers/What_is_the_difference_between_Parole_and_Probation_/. E.T.: 23.04.2023.

⁵⁰⁴ Rousseau, Toplum Sözleşmesi, s. 54.

⁵⁰⁵ Ramadan Sanıvar, Modern İnfaz Hukuku ve Koşullu Salıverilme (Şartlı Tahliye) Kurumu, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2020, s. 348.

⁵⁰⁶ <https://www.canada.ca/en/parole-board/services/parole/what-is-parole.html>. E.T.: 23.04.2023.

9.3.3. Türk Hukukunda Koşullu Salıverilme Şartları

5275 sayılı kanunun *Koşullu Salıverilme* başlıklı 170. maddesinde koşullu salıverilme şartları sıralanmıştır. İlk fıkrada hükümlünün koşullu salıverilme kurumundan yararlanabilmesi için infaz kurumundaki ceza süresini iyi halli olarak geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci fıkrasında ise müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası mahkûmlarında koşullu salıverilme için iyi halli geçirilmesi zorunlu sürelerin ayırımına gitmiş ve devamındaki bentlerde belirli suçlar açısından bu zorunlu sürenin, cezalarının üçte ikisinin infaz kurumunda geçirdikten sonra koşullu salıverilmeden yararlanabileceklerini belirtmiştir.

9.3.3.1. Hükümlünün İyi Halli Olması Şartı

Hükümlünün iyi halli olması durumu kanunda açıklanmamıştır. Ancak 5275 sayılı kanunun *Salıverilme İçin Hazırlama* başlıklı 89/1. maddesinin ilk fıkrasında hükümlünün kurallara uyup uymadığı, verilen hakları iyi niyetle kullanıp kullanmadığı, sorumluluklarına yerine getirip getirmediği, uygulanan iyileştirme programının etki edip etmediği, toplumla bütünleşmeye hazır olup olmadığı ve tekrar suç işleme riskinin varlığı değerlendirilmesinden bahsetmektedir.

89/2. maddesinde ise ilk fıkrada belirtilen değerlendirmenin kapsamı açıklanmıştır. Öyle ki hükümlünün tüm cezası boyunca infaz kurumunun belirlediği iyileştirme ve eğitim-öğretim programlarına, spor ve sosyal faaliyetlerine katılmış olması gerekmektedir. Ayrıca gerek diğer hükümlülerle gerekse de infaz kurumu görevlileriyle olan ilişkisinin iyi olması, işlediği suçtan dolayı pişmanlık duyması, infaz kurumunun belirlediği kurallara uymuş olması ve aldığı disiplin cezaları dikkate alınmalıdır.

Yine 29.12.2020 tarihli *Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmeliğin* 3/1-i maddesine göre iyi halli olma durumu “...hükümlü hakkında ceza infaz kurumlarında bulundukları tüm aşamalarda, ceza infaz kurumlarının düzen ve güvenliği amacıyla konulmuş kurallara uyup uymadığı, haklarını iyi niyetle kullanıp kullanmadığı, yükümlülükleri eksiksiz yerine getirip getirmediği, uygulanan iyileştirme programlarına göre toplumla bütünleşmeye hazır olup olmadığı, tekrar suç işleme ve mağdura veya başkalarına zarar verme riskinin düşük olup olmadığına ilişkin olarak yapılacak işlemlerde; katıldığı eğitim-öğretim ve iyileştirme programları ile sosyal ve sportif faaliyetler, kültür ve sanat programları, aldığı

sertifikalar, kitap okuma alışkanlığı, diğer hükümlü ve tutuklular ile ceza infaz kurumu görevlileri ve dışarıyla olan ilişkileri, işlediği suçtan dolayı duyduğu pişmanlığı, ceza infaz kurumu kuralları ile kurum bünyesindeki çalışma kurallarına uyumu, aldığı ödüller ve disiplin cezaları dikkate alınmak suretiyle idare ve gözlem kurulunca yapılan ve iyileşme düzeyini gösteren değerlendirmeyi...ifade eder'' şeklinde açıklamıştır. Benzer şekilde aynı yönetmeliğin 16/1. maddeye göre iyi halin değerlendirilmesine ilgili hükümlünün cezasını çektiği tüm aşamalar dikkate alınarak infaz kurumunun düzen ve güvenliği amacıyla konulmuş kurallara uyup uymadığı, sağlanan haklarını iyi niyetle kullanıp kullanmadığı, verilen sorumlulukları ve yükümlülükleri eksiksiz yerine getirip getirmediği, kişiselleştirilmiş iyileştirme programlarına göre topluma kazandırılmaya hazır olup olmadığı, tekrar suç işleme riskinin varlığı ve mağdura veya başkalarına zarar verme riskinin düşük olup olmadığı gibi konularının dahil olduğundan söz etmektedir. Devamı fıkrasında ise ilgili hükümlünün katıldığı eğitim öğretim ve psikososyal yardım destek programlarına katılım istikrarı, diğer hükümlülerle sosyal ilişki kurabilmesi ve beden sağlığını koruyabilmesi amacıyla yapılan sosyal ve sportif faaliyetler, kültür ve sanat programlarına devam edip etmediği, verilen eğitimler sonucunda aldığı sertifikalar, kitap okuma alışkanlığı, diğer hükümlülere olan davranışı, infaz kurumu görevlileriyle olan ilişkileri, işlediği suçtan dolayı duyduğu pişmanlığı, infaz kurumu kuralları ile kurum bünyesindeki çalışma kurallarına uyumu, yükümlülüklerini yerine getirme durumu, kurum güvenlik ve düzenine katkısı, aldığı disiplin cezaları ve ödüller dikkate alınacağından bahsetmiştir.

5275 sayılı kanuna 14 Nisan 2020 tarihinde eklenen geçici 9. maddesine göre 5237 sayılı kanunun 220. maddesindeki suçtan ve *Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlardan (302. maddeden 308. maddeye kadar), *Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlardan (309. maddeden 316. maddeye kadar), *Milli Savunmaya Karşı Suçlar* başlığı altındaki tüm suçlardan (317. maddeden 325. maddeye kadar) ve *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk* başlığı altındaki tüm suçlardan (326. maddeden 339. maddeye kadar), cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan, 3713 sayılı kanununa giren suçlardan hükümlü veya tutuklu olanlar ile eylem ve tutumları nedeniyle tehlikeli halde bulunan ve özel gözetim ve denetim altında bulundurulmaları gerekli olduğu saptananlar ve bulundukları kurumlarda düzen ve disiplini bozanlar veya iyileştirme tedbir, araç ve usullerine ısrarla karşı koyan hükümlü

ve tutuklular hariç olmak üzere 30 Mart 2020 tarihinden önceki eylemler nedeniyle 5275 sayılı kanunun 39. maddeden 46. maddeye kadarki hükümler uyarınca verilen disiplin cezası ve tedbirleri, infaz edilmeleri kaydıyla bu kanunun 48. maddesindeki süre ve karar şartı aranmaksızın idare ve gözlem kurulunca verilecek iyi hal kararı üzerine kaldırılmaktadır.

Ayrıca 5275 sayılı kanunun 37/1. maddesine 7242 sayılı kanunun 23. maddesiyle eklenen cümleye göre *“hükümlünün duruşma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi nedenlerle geçici olarak kurum dışında bulunduğu yerler de bu fıkranın uygulanması bakımından kurum olarak kabul edilir.”* olduğu da unutulmamalıdır.

9.3.3.2. Hükmedilen Cezanın Bir Kısımının İnfaz Edilmesi Şartı

Bir hükümlünün koşullu salıverilmeden yararlanması için gerekli asgari ceza süresi ülkeden ülkeye değişmekte olup, en düşüğü Danimarka ve Finlandiya’da 12 yıl ve Almanya⁵⁰⁷, Avusturya ve İsveç’te 15 yıldır. En yükseği ise birden fazla suç işlenmesi durumunda Türkiye’de 40 yıldır.⁵⁰⁸

Türk hukukuna bakıldığında 5275 sayılı kanunun *Koşullu Salıverilme* başlıklı 107/4. maddesine göre suç işlemek için örgüt kuran, yöneten ya da bu örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçtan dolayı ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alanlar infaz kurumunda 36 yılını ve müebbet hapis cezası alanlar da 30 yılını geçirdikleri takdirde koşullu salıverilmeden yararlanabileceklerdir. Ayrıca aynı maddeye, 7242 sayılı kanunun 48. maddesiyle eklenen cümlelere göre koşullu salıverilmeden yararlanmak için; birden fazla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına veya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile müebbet hapis cezası almış olanlar 40 yılını, birden fazla müebbet hapis cezası almış olanlar 34 yılını, bir ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile süreli hapis cezası almış olanlar en fazla 40 yılını, Bir müebbet hapis cezası ile süreli hapis cezası almış olanlar en fazla 34 yılını, birden fazla süreli hapis cezası almış olanlar ise en fazla 32 yılını ceza infaz kurumunda geçirmesi gerekmektedir.

Ele alınması gereken diğer bir konu ise KHK ile getirilen koşullu salıverilme haklarıdır. 15.08.2016 tarih ve 671 sayılı KHK’nin 32. maddesiyle 5275 sayılı kanunda değişiklik

⁵⁰⁷ Alman Ceza Kanununda 1981 yılına kadar müebbet hapis cezası alanların özgürlüğüne tekrar kavuşabilmesinin tek yolu af kurumuydu. (Demirbaş, Ceza Hukuku Genel, s. 633.)

⁵⁰⁸ AİÖK, Ömür Boyu Hapis Cezası, s. 1.

yapılmıştır. Yapılan kanun değişikliği tekrar değiştirilerek son hali ile; 5237 sayılı kanunun 81, 82, 83, 86/3, 87/2-d, 94, 95, 96, 102, 103, 104, 105, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 188. ve 302. maddeden 339. maddeye kadarki maddeler ile 12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar hariç tutularak; 30 Mart 2020 tarihine kadar işlenen suçlar bakımından 5275 sayılı kanunun *Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanarak Cezanın İnfazı* başlıklı 105/A maddesinin 1. fıkrasında iyi halli olarak geçirilerek koşullu salıverilmesine bir yıl veya daha az süre kalması hakkındaki hüküm 3 yıl olarak uygulanacaktır. Yine 30 Mart 2020 tarihine kadar işlenen suçlar bakımından, 5237 sayılı kanunun 81, 82, 83, 102, 103, 104, 105, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138. maddeleri ile 302. maddeden 339. maddeye kadarki maddeler ve 3713 sayılı kanunun kapsamına giren suçlar hariç olmak üzere altı yaşa kadar çocuğu bulunan kadın hükümlüler ile yetmiş yaşını bitirmiş hükümlüler bakımından bu süre 4 yıl, ağır bir hastalığı, engelliliği olan veya hayatını yalnız idame ettiremeyen altmış beş yaşını bitirmiş hükümlüler için azami süre aranmaksızın uygulanır. Aynı suçlar hariç olmak üzere 5275 sayılı kanunun 107. maddesinin koşullu salıverilmeden yararlanabilmesi için cezaevinde geçirilen sürenin, cezanın üçte ikisinin olması şartı yarısı olarak uygulanacaktır.

9.3.4. Koşullu Salıverilmenin Geri Alınması

Koşullu salıverilen kişi cezaevi sonrasında da bir denetim ve gözetime tâbi olmaktadır. Dolayısıyla koşullu salıverilme durumunun mutlak olmadığı söylenebilir. Hükümlünün koşullu salıverilmesinden sonraki denetimi ve gözetimi ise *Şartla Mahkûm Edilen veya Şartla Salıverilen Suçluların Gözetimi Hakkında Avrupa Sözleşmesi* ile koruma altına alınmıştır.⁵⁰⁹

5275 sayılı kanunun 107/12. maddesine göre koşullu salıverilen kişi denetim süresi içerisinde kasıtlı bir suç işler veya öngörülen yükümlülüklere uymazsa, koşullu salıverilme geri alınmaktadır. Ancak aynı maddenin 15. fıkrasında belirtilen ‘‘hükümlü, geri kalan süre içinde işlediği kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezasına mahkûm edilirse’’

⁵⁰⁹ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19820191515101.pdf>. E.T.: 09.02.2023.

cümlesi, koşullu salıverilen hükümlünün tüm itiraz ve kanun yollarını tüketmesinin ardından kasıtlı bir suçtan hüküm giymesi gerektiği anlamı çıkmaktadır.⁵¹⁰

9.3.5. Türk Hukukunda Koşullu Salıverilme Yasakları

9.3.5.1. 5275 Sayılı Kanunda Koşullu Salıverilme Yasakları

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Şartlı Tahliye Hakkında Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere (2003) 22 Sayılı Tavsiye Kararına Ek kararın *Genel İlkeler* başlıklı II. bölümünün 4.a maddesinde ise müebbet ve ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar da dahil koşullu salıverilmeden yararlanabilmeleri gerektiğinden bahsetmektedir.⁵¹¹ AİHM'e göre, her devletin müebbet hapis cezası almış kişilerin suç işlemeye yatkınlığında azalmayı tespit etme, iyileşip iyileşmediğini takip etme ve cezalandırmanın amacını ne oranda gerçekleştirdiğini periyodik olarak inceleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak bu incelemenin ne şekilde ve ne kadar süreyle yapacağını ilgili devletin yetki alanına bırakılmıştır. Mahkemenin son kararlarında, cezasına hükmedildikten sonraki yirmi beş yılı geçmeden bu incelemenin yapılması gerektiğinin altı sıkça çizilmiştir.

Ayrıca devletlerin, müebbet hapis cezasına mahkûm ettiği kişilere, henüz cezasının başında, serbest bırakılma ihtimalinin oluşması için ne yapması gerektiği ve hangi koşullarda serbest bırakılabileceği, bunlara uygunluk değerlendirmelerin ne zaman yapılacağı veya yapılabileceği konularında bilgi verme sorumluluğu vardır. Bu da kanunilik ilkesinin alt başlığı olan açıklık ve belirlilik ilkesinin doğal bir sonucudur.⁵¹²

5275 sayılı kanunun 107/16. maddesine göre koşullu salıverilmenin uygulanamayacağı suçlar sayılmıştır. İlgili maddeye göre 5237 sayılı kanunun ikinci kitabının dördüncü kısmının *Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar* başlıklı dördüncü bölümünde, *Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar* başlıklı beşinci bölümünde, *Milli Savunmaya Karşı Suçlar* başlıklı altıncı bölümde yer alan suçlardan herhangi birinin bir

⁵¹⁰ Hakan Gündüz, *Koşullu Salıverilme Kararının Geri Alınması*, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (2), 2021, s. 401.

⁵¹¹ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915183913.pdf>. E.T.: 09.02.2023.

⁵¹² ECHR Özgürlük, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-5. Madde Rehberi Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, 2021, s. 13. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_5_tur.pdf. E.T.: 07.04.2023.

örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi durumunda ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası almış hükümlünün koşullu salıverilmeden yararlanamayacağı hüküm altına alınmıştır.

107/16. maddesine göre *Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar* başlıklı bölümde yer alan suçlardan (m. 302'den m. 308'e kadar), *Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar* başlıklı bölümde yer alan suçlardan (m. 309'dan m.316'ya kadar), *Milli Savunmaya Karşı Suçlar* başlıklı bölümde yer alan suçlardan (m. 317'den m. 325'e kadar) birinin bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi dolayısıyla kişiye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına verilmesi halinde koşullu salıverilmeden yararlanamayacaktır. *Mükerrerlere ve Bazı Suç Faillerine Özgü İnfaz Rejimi ve Denetimli Serbestlik Tedbiri* başlıklı 108/3. maddesine göre ikinci kez tekerrür ederek bir suç daha işleyen fail hakkında koşullu salıverilme hükümleri uygulanamayacağından bahsetmektedir.

Geçici madde 2'de; 4771 sayılı kanunun 1/B-2. maddesi ve 5218 sayılı kanunun 1. maddesine göre ölüm cezası, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası ve müebbet ağır hapis cezasına çevrilmiş olan hükümlünün cezası hayatı boyunca devam edeceğinden bahsedilerek koşullu salıverilme yasağı hüküm altına alınmıştır.

9.3.5.2. 3713 Sayılı Kanunda Koşullu Salıverilme Yasakları

17/3. maddeye göre, 3713 sayılı kanunda belirtilen bir suçtan dolayı mahkûmiyet alan hükümlü, hükmün kesinleşmesinden sonra süresine bakılmaksızın⁵¹³ bu kanun kapsamına giren bir suçu işlemesi halinde koşullu salıverilmeden yararlanamayacağını belirtmektedir.

⁵¹³ Örneğin hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunda 5271 sayılı kanunun 231/6. maddesine göre sanığın 5 yıl içerisinde kasıtlı bir suç işlememesi gerekmektedir.

SONUÇ

Devletin kamu düzenini ve huzurunu sağlama, vatandaşlarının hak ve hürriyetini güvence altına alma sorumluluğu bulunmaktadır. Dolayısıyla aynı anda hem kamu yararını hem de kişi yararına gözeterek bir denge kurması gerekmektedir.

Tarihte bedeller ödenerek günümüzdeki insan haklarına ulaşılabilmiştir. Hatta bu sebeptendir ki bir kişi bir başka kişiyi öldürmüş bile olsa, insan yaşamının özünde bir değeri vardır. Dolayısıyla ölüme ölümle karşılık verilmez, verilemez. Çünkü ölüm cezası insan yaşamının kutsallığını reddeder. Hayat o kadar değerlidir ki, devlet tarafından bile kimse öldürülmemelidir. Aksi takdirde ölüm cezasının bizzat devlet tarafından uygulanması cinayeti meşrulaştırarak kendi vatandaşlarına, insan öldürmenin ahlaki olarak uygun olduğu mesajı vermektedir.

Ceza hukukunda asıl amaç caydırma ve uslandırmadır. Bunun yanında kişi hak ve hürriyetleri için var olan düzeni korumak ve faile bedel ödetmektir. Bu bedel demokratik toplumlarda çekirdek haklara dokunmadan yalnızca özgürlüğü kısıtlamakla mümkündür.

Bir insanın özgürlüğünün alınması, sonuçları ağır olan bir cezadır. Çünkü hapis cezası doğası gereği, kişinin önemli haklarından mahrum bırakılmayı içermektedir. Dolayısıyla böyle bir cezanın yalnızca kanunlarda belirtilmiş durumlarda ve olabildiğince son çare olarak verilmesi gerekir.

Ölüm cezasında yalnızca yaşama hakkı ihlal edilirken müebbet hapis cezasında birçok hak ihlal edilmektedir. Hükümlünün cezaevinde kaldığı süre boyunca oradan çıkabileceği hakkında bir umut ışığının her daim açık tutulması gerekmektedir. Yoksa hükümlü cezaevinde de suç işlemeye devam edecek, suç işlemeyi meslek haline getirmek durumunda kalacaktır. Bu sebeple gerek kanunlar olsun gerekse de cezaevi çalışanları olsun, hükümlüye hapis cezası çektirilirken uygulanacak insanlık dışı muamelelerin önlenmesi gerekmektedir. Yalnızca bu da yeterli olmamaktadır. Hükümlüye değişme ve gelişme fırsatı sonuna kadar verilmelidir. Aksi halde cezaevleri birer suç üniversitesi halini alır.

Cezaevlerindeki hükümlülerin çok büyük bir kısmı sosyal çevresi olmayanlardan, yoksul çevrelerden, kötü çocukluk geçirmişlerden, dağılmış ailelerden, işsiz kalmışlardan; büyük bir kısmı düşük eğitim seviyelilerden ve sokakta yaşamış olanlardan oluşmaktadır. Başka bir anlatımla, psikolojik olarak normal olmayan ancak ceza ehliyetine de etkisi olmayan

bazı problemlili insanlari yasaya aykiri eylemlerinden bahsedilmektedir. Dolayisiyla hukümlünün akıl sagliginin daha da bozulmasi, cezalandirmanın amacina oldukça ters düşecektir.

Bir hukümlünün, saliverildikten sonraki durumu, cezaevine girdigi zamanki durumundan daha kötü olmaması gerekmektedir. Bu da cezaevlerinde uygulanacak programlarının iyileştirme amaçli ve yapici etkili olması ile saglanır. Sonucunda da adalet onarici bir şekilde saglanmış olur. Hukümlünün korkutulması, kısa vadeli bir çözümdür. Uzun vadeli bir çözüm araniyorsa bu önleme eğitimiyle mümkündür. Çünkü burada korunan unsur suçlunun kendisi değil bizzat hukuktur. Tüm bunların sonucunda iyileştirilmiş ve topluma yeniden kazandırılmış bir hukümlünün, cezaevinde barındırılması da hukuka aykırılık oluşturmaktadır.

Bir Kızılderili hikayesi olan Cherokee'nin İki Kurt hikayesi ile durumu özetlemek isteriz. İçimizde iki kurt yaşamaktadır. Bunlardan birisi iyi kurttur; çevresiyle uyum halinde yaşar, haksızlığa karşı dik durur ve doğru olanı yapar. Diğer kurt ise kötü kurttur; herkesle kavga eder ve onlara karşı her zaman öfke ve nefretle doludur. Çünkü bu kötü kurt çaresizdir ve bu sebeple de çevresiyle hep kavga halindedir. İçimizde yaşayan iyi kurt ile kötü kurdun hangisinin galip geleceği tamamıyla kişinin kendisine bağlıdır. Kişi hangi kurdu beslemek isterse eğilimi de o yönde değişecektir. Dolayisiyla daha önce de değinildiği üzere çevresel tetiklemelerin de etkisiyle içindeki kötü kurdu besleyen hukümlüye, içindeki iyi kurdun varlığının farkındalığını yaratmak gerekmektedir. Aksi halde, hukümlüye daha cezanın ilk aşamasında ne kadar iyileşme kat ederse etsin veya ne derece ıslah olursa olsun cezaevinde kalmaya devam edeceği yönünde bir bakış açısı yaratmak topluma dönebilme hakkını zedelemektedir.

Yine değinilmesi gereken başka bir konu ise hukukun mükemmel olmayıp, amacının mutlak gerçeğe erişmek olmadığıdır. Bu doğrultuda suçlunun suçlarını itiraf etmesi için yapılan işkenceler de ceza hukukunun amacına ters düşmektedir.

Cezaevinde iyileştirildikten sonra topluma geri dönen hukümlü, toplumun önyargisiyle karşı karşıya kaldığında eski haline geri dönebilme riski vardır. Çünkü bu ortam, daha önce de bahsedildiği üzere tetikleyici ortam olmaktadır. Adaletin onarici kısmı sağlanırken yalnızca fail ve mağdur arasındaki ilişkiye yoğunlaşılması gerekmektedir. Burada topluma da büyük bir görev düşmektedir. Dolayisiyla ilk önce toplumun,

hükümlülere olan bakış açısının düzeltilmesi gereklidir. Cezaevinde yaptıklarından pişman olarak yeni sayfa açmış ve böylece koşullu salıverilmeyi hak kazanmış kişilerin, kısaca yeniden inşa edilmiş bir kişiliğin, toplum tarafından yıkılmaması gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki, suçlular da hayatları olan, acıyı, korkuyu, sevdiklerini kaybetmeyi ve geri kalanımızın hissedebileceği tüm diğer duyguları hissedebilen gerçek insanlardır. En korkunç çoklu katilleri tartışırken bu düşüncüyü bir tarafa koymak maalesef daha kolaydır. Ancak burada önemli olan hukuku savunmak, insani değerlere saygı göstermektir.

Amerikalı astrofizikçi Neil de Grasse Tyson'ın da dediği gibi *hepimiz birbirimize biyolojik olarak, Dünya'ya kimyasal olarak ve evrene atomik olarak bağlıyız. Evrenin içerisindeyiz, evren de bizim içimizde*. Dolayısıyla yere atılan bir çöpün, tekmelenmiş bir hayvanın, yakılmış bir ormanın ve hakkı yenmiş bir suçlunun sonucu kelebek etkisi ile bize geri dönebileceği unutulmamalıdır.

Son olarak, yalnızca hukuk sisteminin iyileştirilmesi ile bu durum düzeltilemeyeceğini belirtmek isteriz. Daha önceden de anlatıldığı üzere İhtiyaçlar Hiyerarşisinin ilk basamağını oluşturan temel ihtiyaçlar ekonominin düzeltilmesi ile; ikinci basamağını oluşturan güvenlik ihtiyacı hukukun düzeltilmesi ile ve son üç basamakta yer alan ait olma ihtiyacı, değerli olma, değer hissetme ihtiyacı ve kendini geliştirme ihtiyacı eğitimin düzeltilmesi ile var olan düzensizlik iyileştirilmektedir. Daha kısa bir anlatımla, herkes evinin önünü süpürürse sokaklar temiz olur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Alatlı, A. (2010a). Batıya Yön Veren Metinler II. Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksekokulu.
- Alatlı, A. (2010b). Batıya Yön Veren Metinler III. Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksekokulu.
- Armaoğlu, F. (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arnold-Forster, H. O. (1907). History of England From the Landing of Julius Caesar to the Present Day. London: Cassel and Company.
- Arslan, A. (2013). Genç Hukukçular Hukuk Okumaları-Birikimler 4 (Muharrem Balcı der.). İstanbul: yy., s. 9-27.
- Artuç, M. (2019). Pratik Türk Ceza Kanunu. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Artuk, M. E./Gökçen, A./Alşahin, M. E./Çakır, K. (2018). Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Artuk, M. E./Gökçen, A./Yenidünya, A. C. (2003). Ceza Hukuku Genel Hükümler 2. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (2014). Söylev ve Demeçler. (Erkan Şenşekerci der.). Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Barnes, H. E./Teeters, N. K. (1963). New Horizons in Criminology. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Beccaria, C. (2016). Suçlar ve Cezalar Hakkında (Çev. Sami Selçuk). Ankara: İmge Yayınevi Yayınları.
- Black, J. (2013). The New History of England. Cheltenham: The History Press. <https://www.pdfread.net/dl/viewer.html?file=https://dl.pdfread.net/titleauthor/Jeremy%20Black%20A%20New%20History%20Of%20England-pdfread.net.pdf>.
- Borum, R. (2004). Psychology of Terrorism. Tampa: University of South Florida.
- Broedel, H. P. (2003). The Malles Maleficarum and the Construction of Witch Craft-Theology and Popular Belief. New York: Manchester University Press.

- Burckhardt, J. (1974). İtalya'da Rönesans Kültürü I (Çev. Bekir Sıtkı Baykal). İstanbul: Devlet Kitapları.
- Camus, A./Koestler, A. (1986). Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler (Çev. Ali Sirmen), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Cassas, B. (2011) Yerlilerin Gözyaşları-Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi (Çev. Oktay Etiman), Ankara: İmge Yayınevi.
- Centel, N. (2001). Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 337-372.
- Centel, N./ Zafer, H./ Yenerer Çakmut, Ö. (2017). Türk Ceza Hukukuna Giriş. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Cevizci, A. (1990). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Christes, J. (1995). Cicero und der Römische Humanismus. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin Philosophische Fakultät II. <https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/2199/Christes.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Columbus, C. (1892). Descriptive of the Discovery And Occupation Of The New World. Newyork: Jenkins & Mccowan.
- Commager, H. S./Nevins, A. (2011). ABD Tarihi (Çev. Halil İnalçık). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Coyle, A. (2002). Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım-Cezaevi Görevlileri İçin El Kitabı. London: International Centre for Prison Studies.
- Curry, A. (2002). The Hundred Years' War 1337-1453. Oxford: Osprey Publishing Limited.
- Çakan Hacııbrahimoğlu, I. (2012). Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demirbaş, T. (2021). Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Demirbaş, T. (2021). İnfaz Hukuku. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Doğan, V. (2017). Türk Yabancılar Hukuku. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dülger, M. V. (2021). Ceza Hukuku Genel Hükümler. İstanbul: Hukuk Akademisi Yayınevi.
- Erem, F. (2017). Bir Ceza Avukatının Anıları. Ankara: Murat Yayınları.

- Ertürk, K. (2019). PKK ile Pazarlık-Öcalan ile Anayasa Yapmak (Ümit Özdağ der.). Ankara: Kripto Yayınevi, s. 85-100.
- Foucault, M. (1992). Hapishanelerin Doğuşu (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi.
- Freud, S. (2014). Grup Psikolojisi ve Ego Analizi (Çev. Mehmet Ökten). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Genç, Ö. (2011). Ortaçağda Kadın (Altan Çetin der.). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Georges, L. (2001). The French Revolution- From Its Origins to 1793 (Çev. Elizabeth Moss Evanson). London: Routledge.
- Gökberk, M. (1993). Felsefe Tarihi. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Gölen, Z./Temizer, A. (2016). Balkan Tarihi. İstanbul: UBTAS.
- Gözler, K. (2017). Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Harari, Y. N. (2019). Hayvanlardan Tanrılara-Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi (Çev. Ertuğrul Genç). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hasting, J. (1919). Encyclopaedia of Religion and Ethics-Volume XI Sacrifice. New York: Charles Scribner's Sons. <https://archive.org/details/encyclopaediaofr11hast>.
- Hegel, G. W. F. (1991). Hukuk Felsefesinin Prensipleri. (Çev. Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Heinrich, B. (2014). Ceza Hukuku Genel Kısım I-Cezalandırılabilirliğin Temel Esasları Tamamlanmış ve Teşebbüs Edilen Suçlarda Suçun Yapısı (Yener Ünver der.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Hill, C. (1997). 1640 İngiliz Devrimi (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hill, C. (2016). İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2012). Devrim Çağı (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kafes, V. (1998). Hukukumuzda Şartla Salıverme ve Uygulamadaki Sorunlar. Ankara: Adil Yayınevi.

- Kuehn, M. (2011). İmmanuel Kant (Çev. Bülent B. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Locke, J. (1999). Essay Concerning Humane Understanding. State College: The Pennsylvania State University.
www.philotextes.info/spip/IMG/pdf/essay_concerning_human_understanding.pdf.
- Montesquieu, B. (2015). Kanunların Ruhu Üzerine (Çev. Fehmi Baldaş). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Murphy, J. (2017). Bilinçaltının Gücü (Çev. Aslı Şimşek). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Niethammer, F. (1808). I. Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unsrer Zeit. Jena: Königlich Baierischem Central-Schul.
https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/niethammer_philantropinismus_1808?p=1.
- Özbek, V. Ö. (2022). İnfaz Hukuku. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özbek, V. Ö./Doğan, K./Bacaksız, P. (2020). Türk Ceza Hukuku-Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özdağ, M. S. (2019). PKK ile Pazarlık-Öcalan ile Anayasa Yapmak (Ümit Özdağ der.). Ankara: Kripto Yayınevi, s. 75-83.
- Özgenç, İ. (2021). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özgenç, İ. (2022). Suç Örgütleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özgenç, İ./Üzülmez, İ. (2020). Ceza Genel Hukuku Temel Hukuk Dizisi. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Pescor, M. J./Wilson, J. G. (1939). Problems in Prison Psychiatry. Idaho: Caxton Printers.
- Rahimov, İ. (2014). Suç ve Ceza (Çev. Tuğrul Veli). İstanbul: Türkiye Barolar Birliği.
- Rousseau, J. J. (1990). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (Çev. Rasih Nuri İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2015). Toplum Sözleşmesi (Çev. Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Rude, G. (2015). Fransız Devrimi (Çev. Ali İhsan Dalgıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sage Publications. (2021). Early History of Punishment and the Development of Prisons in the United States. Kaliforniya: SAGE Publications. https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/109204_book_item_109204.pdf.
- Sander, O. (1998). Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sanıvar, R. (2020). Modern İnfaz Hukuku ve Koşullu Salıverilme (Şartlı Tahliye) Kurumu. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Sarıca, M. (1981). 100 Soruda Fransız İhtilali. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Soboul, A. (1969). 1789 Fransız İnkılabı Tarihi (Hulusi, Ş. Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sprinzak, E. (1995). Right-Wing Terrorism in a Comparative Perspective: The Case of Split Delegitimization. Terror From the Extreme Right, London: Frank Cass, 1995
- Şen, E. (2013). Yorumluyorum 4. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2014a). Yorumluyorum 2. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2014b). Yorumluyorum 7. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2015). Yorumluyorum 8. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2016). Yorumluyorum 12. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2017). Yorumluyorum 16. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şen, E. (2018). Yorumluyorum 19. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tan, M. (2011). Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler-Karşılaştırmalı, Gerekçeli, Açıklamalı, İçtihatlı, Özetli (1-34. Maddeler). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tarlacı, S. (2017). Suç ve Beyin. İstanbul: Destek Yayınları.
- Thiers, M. A. (1839). Histoire de la Révolution Française. Paris: Furne et Cie, <https://quod.lib.umich.edu/m/moa/acp8713.0001.001/5?page=root;size=100;view=image;xc=1;yg=1;q1=duke>.
- Ulutaş, A. (2012). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Suçluların Geri Verilmesi. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Üzülmez, İ./Koca, M. (2021). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Vidal, G. (1902). Cours de Droit Criminel et de Science Penitentiaire (Arthur Rousseau der.). Paris: Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58055503/f18.vertical>.
- Walborn, F. (2014). Religion in Personality Theory. Waltham: Elsevier Incorporation.
- Yenidünya, A. C. (2002). Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Şartla Salıverilme. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Yücel, M. T. (2007). Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.
- Zarakolu, C. D. (2013). Thomas Hobbes’us Siyaset Felsefesi. İstanbul: Belge Yayınları.
- Zastrow, C./Kirst-Ashman, K. K. (2015). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II- Yetişkinlik ve Yaşlılık (Çev. S. Erdem Türközü ve Büşra Alparslan). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zinn, H. (2005). Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi (Çev. Sevinç Sayan). Ankara: İmge Yayınevi.
- Zizek B./Garz D./Nowak E. (2015). Kohnlberg Revisited. Rotterdam: Sense Publisher.

Dergiler

- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 44 (3), s. 195-228.
- Akkaya, M. Ş. (1947). *Humanizmin Çıkışı ve Yayılışı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 5 (2), s. 201-222.
- Aksan, Y. (2013). 1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık. Tarih İncelemeleri Dergisi. 28 (2), s. 355-368.
- Aktan, C. C. ve Yay, S. (2019). *Tesviyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 11 (2), s. 100-128.
- Alşahin, M. E. ve Artuk, M. E. (2016). *Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi*. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 0 (2), s. 297- 338.
- Arnstein, P. ve Wuhrman, E. (2011). *Use of Placebos in Pain Management*, Pain Management Nursing, 12 (4), s. 225-229. https://www.academia.edu/29096073/Use_of_Placebos_in_Pain_Management.
- Arslan, K. O. (2015). *İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0 (120), s. 155-172.
- Bolat, B. S. (2005). *Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri*. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1), s. 149-167.
- Brownlee, K. (2021). *Punishment and Precious Emotions: A Hope Standard for Punishment*. Oxford Journal of Legal Studies, 41 (3), s. 589-611. <https://academic.oup.com/ojls/article/41/3/589/6125345?login=false>.
- Byrne, J. M. Ve Taxman, F. S. (2005). *Crime (Control) is Choice: Divergent Perspectives on the Role of Treatment in the Adult Corrections System*. Criminology & Public Policy, 4 (2), 2005, 291-310.
- Can, S. (2016). *Türk Hukukunda Af Kurumu*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), s. 1291-1312.
- Civelek, J. (2011). 1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 9 (1), s. 1-9.
- Coşkun, İ. (2003). *Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3 (6), 2003, s. 45-70.

- Çalık, T. (2015). *Sığınma Hakkının Korunması*, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23 (1), s. 117-146.
- Doba, O. (2016). *The Legal Status of the Convict and His Reintegration into the Society*. Scientific Annals of the Stefan cel Mare Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova, 0 (3), s. 65-68.
- Durgun, Ş. (2015). *Türk Merkezli Yaklaşımdan Avrupa Merkezli Yaklaşım Geçişte Hümanizma*. Akademik Hassasiyetler Dergisi, 2 (4), s. 1-25.
- Ekinci, E. (2016). *Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), s. 149-172.
- Feyzioğlu, M. (2002). *Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı Kanunun Getirdiği Yeni Düzenlemeler*. Ankara Barosu Dergisi, 0 (4), s. 13-35.
- Frase, R. S. (2005). *Punishment Purposes*. Stanford Law Review, 58 (1), s. 67-83. <http://www.jstor.org/stable/40040252>.
- Gediz Oral, B. ve Yeşilkaya, Y. (2021). *Kripto Para İkilemi: Karapara Aklama ve Bitcoin*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (39) s. 209-239.
- Gündüz, H. (2021). *Koşullu Salıverilme Kararının Geri Alınması*, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (2), s. 389-420.
- Honig, R. (2011). *Ceza Gayeleri Nazariyesinin Tarihine Dair*. (Çev. M. Yavuz Abadan), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 2 (0), s. 413-426.
- İlal, E. (1968). *Magna Carta*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 34 (1-4), s. 210-242.
- İşler, E. (1999). *Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını'na Bir Bakış*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (5), s. 48-54.
- Kadioğlu, M. (2011). *Hümanizm*. Istanbul Journal of Sociological Studies , 0 (23), s. 157-165.
- Kale, N. (2019). *Hümanizm*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25 (2), s. 763-770.
- Kamay, B. T. (1951). *Ölüm Cezası ve Muhtelif Memleketlerde İnfaz Şekilleri*. Adalet Dergisi, 0 (3), s. 323-340.

- Kaya, M. (2020). *Protestan Reformunun Almanya’da Ortaya Çıkış Süreci*. Anasay Dergisi, 0 (11), s. 171-188.
- Kıdıl, F. (2018). *Cezalandırmanın Amacı ve Umut Hakkı Bağlamında Koşullu Salıverilme Yasakları*. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0 (138).
- Kivivuori, J. ve Linderborg, H. (2010). *Negative Life Events and Self-Control as Correlates of Self-Assessed Re-Offending Probability among Finnish Prisoners*. European Journal of Criminology, 7 (2), s. 123-140.
- Koç, Y. (2011). *1789 Fransız Devrimi ve 1917 Ekim Devrimi Üzerine Notlar (Jakobenlik-Bolşeviklik)*, Bilim ve Ütopya Dergisi, 0 (205), s. 45-59.
- Köse, M. ve Lokmacı, S. (2018). *İngiliz Konsolosluk Raporlarında Rusya’nın 1864 Kafkas Soykırımı ve Çerkeslerin Anadolu’ya Göçleri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 0 (62), s. 407-422.
- Kunter, N. (2011). *Ceza Hukukunun Bugünkü Gelişmesinde Franz Von Listz’in Rolü (Doğumunun 100’üncü Yıldönümü Münasebet ile)*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 17 (1-2), s. 44-52.
- Kurtuluş, B. (2010). *Amerika Kıtasının Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0 (49), s. 874-886.
- Küçükay, A. (2018). *Suç Önleme ve Güvenlik Politikalarına Psikolojik Bir Bakış*. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 0 (38), s. 343-392.
- Lipsey, M.W./Landenberger, N.A./Wilson, S. J. (2007). *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*, Nashville Systematic Reviews, 3 (1), 1-41. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.4073/csr.2007.6>.
- Luizzi, V. (2004). *Cezalandırmaya ve Cezalandırmanın Faydacı ve Ödetmeci Rakiplerine İlişkin ‘‘Yeni Denge Yaklaşımı’’*. (Çev. Gülriz Uygur,), Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 0 (10), s. 159-164.
- Maslow, A. H. (1943). *A Theory of Human Motivation*, Psychological Review, 0 (50), s. 370-396. <https://www.excelcentre.net/TheoryHumanMotivation.pdf>.
- Matusitz, J. (2012). *Terrorism and Communication-a Critical Introduction, Perspectives on Terrorism*, 7 (3), s. 1-31. https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/51172_ch_1.pdf.
- McGuire, J. (2008). *A Review of Effective Interventions for Reducing Aggression and Violence*, Philosophical Transactions of the Royal Society Biological Sciences, 0 (363), s. 2577-2597. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2606715/pdf/rstb20080035.pdf>.

- McVeigh, R. (1999). *Structural Incentives for Conservative Mobilization: Power Devaluation and the Rise of the Ku Klux Klan (1915-1925)*, Social Forces, 77 (4), s. 1461-1496.
- Mukamel, R. (2020). *Sigle Neuron Responses In Humans During Execution and Observation of Actions*. Current Biology, 20 (8), s. 750-756, <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0960982210002332?token=B6EF14D2564E6884990FDA08B23EC1DA4D97FFCE8E374EEC1224A47BAA42DD46496D2D9DA80A37071AD64C52E538AFE3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20211126182507>.
- Özen, Y. (2011). *Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 0 (4), s. 173-189.
- Persinger, M. A. ve Levesque, B. F. (1983). *Geophysical Variables and Behavior: XII: the Weather Matrix Accommodates Large Portions of Variance of Measured Daily Mood*. Perceptual and Motor Skills, 57 (0). s. 868-870. neurosciarchive.byethost12.com/1983-Persinger-and-Levesque-PMS-Geophysical-variables-and-behavior--XII-the-weather-matrix-accommodates.pdf?i=2.
- Pierce, G.L. ve W.J. (1980). *Deterrence or Brutalization-What is the Effect of Executions?*. Crime and Delinquency, 26 (4), s. 453-484.
- Raichlen, D. A. ve Alexander, G. E. (2018). *Adaptive Capacity: An Evolutionary-Neuroscience Model Linking Exercise, Cognition and Brain Health*. Trends Neurosci, 40 (7), s. 408-421. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5926798/>.
- Soydaş, H. (2014). *Voltaire ve Micromegas Adlı Felsefî Hikayesi Üzerine*. Humanitas, 2 (4), s. 236-257.
- Sözüer, A. (2001). *Türk Hukukunda Af-4454 ve 4616 Sayılı Kanunlarda Öngörülen Şartla Salıverilme ve Ertelemeye İlişkin Hükümlerin Hukuksal Niteliği ile Bu Hükümlerin Anayasaya Uygunluğu Sorunu*. Anayasa Yargısı Dergisi, 17 (7), s. 219-252.
- Starkweather, D. A. (1992). *The Retributive Theory of ‘‘Just Deserts’’ and Victim Participation in Plea Bargaining*. Indiana Law Journal, 67 (3), s. 853-878.
- Tokgöz, H. B. (2020). *Cezalandırmanın Amacı ve Bu Bağlamda Ütopyalar Üzerine Bir Değerlendirme*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (1), s. 431-467.
- Trask, S. (2005). *Fransız Devriminin Gerçek Sebebi Neydi?*. (Çev. Bilal Canatan). Liberal Düşünce Dergisi, 10 (37). s. 79-86. <https://mises.org/library/what-brought-french-revolution>.

- Trotter, S. (2022). *Hope's Relations: A Theory of the 'Right to Hope' in European Human Rights Law*. Human Rights Law Review, 0 (22), s. 1-21. <https://academic.oup.com/hrlr/article-pdf/22/2/ngac007/43895673/ngac007.pdf>.
- Yarsuvat, D. (2011). *Bir Sosyolojik ve Kültürel Alt Grup Olarak Cezaevi Toplumu*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 0 (2), s. 453-464.
- Yayla, A. (1990). *Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 45 (1), 335-385.
- Yıldırım, T. (2020). *Affin Hukuki Mahiyeti ve 2018/2929 Sayılı Kanun Teklifinin Kısa Bir Değerlendirmesi*. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0 (146). s. 9-53.
- Zeytinoğlu, Ö. (2020). *Bir İnsanlık Trajedisi: Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü*. Uluslararası Suçlar ve Tarih, 0 (21), s. 191-213.

Bildiriler, Makaleler, Raporlar, Rehberler ve Tezler

- Adalet Bakanlığı. (2015). Müebbet Hapis Cezası-Tematik Bilgi Notu. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_TUR.pdf.
- Demircan, N. (2016). *Fransız Devrimi ve Ulus Devlet Oluşumunda Kapitalizmin Rolü*. https://www.researchgate.net/publication/328744854_FRANSIZ_DEVRIMI_ve_ULUS_DEVLET_OLUSUMUNDA_KAPITALIZMIN_ROLU.
- United Nations Counter-Terrorism Center. (2013). International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies. Kolombiya: United Nations Counter-Terrorism Center. https://www.un.org/counterterrorism/sites/www.un.org.counterterrorism/files/bogota_jan-feb2013.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007). Türkiye’de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/tsr.pdf>.
- AIHM. (2019). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihadına İlişkin Rehber-Mahpus Hakları. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_TUR.pdf.
- AIÖK. (2016). Ömür Boyu Hapis Cezası Mahkûmlarının Durumu-25. Genel Rapordan Alıntı.
- Bureau of International Information Programs U.S. Department of State. (2011). Outline of U.S. History: 1776-2011. Güney Karolina: CreateSpace Independent Publishing Platform. https://time.com/wp-content/uploads/2015/01/history_outline.pdf.
- Demirbaş, T. (2000). ‘‘Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme Sorunları’’ konulu bildiri, İnfaz Hukukunun Sorunları Semineri. Ankara: Goethe Enstitüsü ve Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/T.Demirbas-5.pdf>.
- ECHR Göç. (2020). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İçtihat Rehberi-Göç. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Immigration_TUR.pdf.
- ECHR Life. (2021). Life Imprisonment Factsheet. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_ENG.pdf.
- ECHR Olağanüstü. (2015). Olağanüstü Hallerde Yükümlülükleri Askıya Alma (Çev. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı), New York: United Nations, 2015. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Derogation_TUR.pdf.
- ECHR Özgürlük. (2021). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-5. Madde Rehberi Özgürlük ve Güvenlik Hakkı. https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_5_tur.pdf.

- Güler, Ü. (2010). Türk Ceza Hukukunda Geri Verme. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Gülşen, R. (1993). Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Çağdaş Sistem (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Human Rights Watch. (1991). Punished Peoples of the Soviet Union: The Continuing Legacy of Stalin's Deportations. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/u/ussr/ussr.919/ussr919full.pdf>.
- Human Rights Watch. (1994). Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. <https://www.hrw.org/reports/pdfs/a/azerbjn/azerbaij94d.pdf>.
- International Federation for Human Rights. (2003). Iraq: Continuous and Silent Ethnic Cleansing, Paris: Alliance Internationale Pour la Justice. www.fidh.org/IMG/pdf/iq350a.pdf.
- Jürgens, R., Gatherer, A. ve Nikogosian, H. (2007). Health in Prisons-A WHO Guide to the Essentials in Prison Health (Lars Moller ve Heino Stöver der.). <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/107829/E90174.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Lia, B. ve Katja, S. (2004). *Causes of Terrorism: An Expanded and Updated Review of the Literature*, Norveç: Norwegian Defence Research Establishment. https://www.researchgate.net/publication/281274883_CAUSES_OF_TERRORISM_An_Expanded_and_Updated_Review_of_the_Literature.
- National Audit Office. (2010). Report by the Comptroller and Auditor General- Managing Offenders on Short Custodial Sentences, London: The Stationery Office. <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2010/03/0910431.pdf>.
- OHCHR. (2009). Rule of Law Tools for Post Conflict States Amnesties. New York: United Nations.
- Rummens, A. (2016). Criteria for the Evaluation of Crime Prevention Practices. European Crime Prevention Network Research Report. https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2016_10_04_eucpn_evaluation_crime_prevention_practices_final_0.pdf.
- Terzi, A. (2014). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Karar Verme Yetkisi: Tarihsel Süreç, Belgeler ve Tartışmalar. Yasama Uzmanlığı Tezi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı: Ankara. https://www.academia.edu/35520029/T%C3%9CRK%C4%B0YE_B%C3%9CY%C3%9CK_M%C4%B0LLET_MECL%C4%B0S%C4%B0_N%C4%B0N_%C3%96L%C3%9CM_CEZALARININ_YER%C4%B0NE_GET%C4%B0R%C4%B0LMES%C4%B0NE_KARAR_VERME_YETK%C4%B0S%C4%B0_TAR

%C4%B0HSEL_S%C3%9CRE%C3%87_BELGELER_VE_TARTI%C5%9EM
ALAR.

Türkiye Barolar Birliği (2006). Türkiye ve Terörizm-Rapor, Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

UK Ministry of Justice. (2010). Evaluation of the Impact of the Hm Prison Service Enhanced Thinking Skills Programme on Reoffending Outcomes of the Surveying Prisoner Crime Reduction (Spcr) Sample. <https://www.justice.gov.uk/downloads/publications/research-and-analysis/moj-research/eval-enhanced-thinking-skills-prog.pdf>.

UK Ministry of Justice. (2013). Transforming Rehabilitation: a Summary of Evidence on Reducing Reoffending. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/243718/evidence-reduce-reoffending.pdf.

United States Institute of Peace. (2004). International Commission of Inquiry for Burundi: Final Report. <https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Burundi-Report.pdf>.

Wilson, J. Q. Ve Kelling, G. L. (1982). *Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*, [http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/371/Readings/Wilson%20and%20Kelling%20\(1982\).pdf](http://faculty.washington.edu/matsueda/courses/371/Readings/Wilson%20and%20Kelling%20(1982).pdf).

World Health Organization, Prisons and Health. (2014). Danimarka: WHO Regional Office for Europe. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/249188/Prisons-and-Health.pdf.

Mahkeme Kararları

A. ve diğeri V. Birleşik Krallık. B. N.: 3455/05. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22003-2638619-2883392%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22003-2638619-2883392%22]}).

Abdurrahim İncedursun v. Hollanda. B. N.: 33124/96. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-58258%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58258%22]}).

Aksoy v. Türkiye. B. N. : 21987/93. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58003%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}).

Ananyev ve diğeri v. Rusya, B. N.: 42525/07 ve 60800/08. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-108465%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108465%22]}).

Anayasa Mahkemesi Ayhan Bilgen kararı. (2017, 21 Aralık). B. N.: 2017/5974. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3895/2017-5974.pdf>.

Anayasa Mahkemesi Selahattin Demirtaş kararı. (2017, 21 Aralık). B. N.: 2016/25189. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3894/2016-25189.pdf>.

Anayasa Mahkemesi Yunis Karataş kararı. (2023, 26 Ocak). B. N.: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/34231>.

Anayasa Mahkemesi. (1966, 28 Haziran). E. 1963/132, K. 1966/29. https://www.anayasa.gov.tr/media/4923/kd_04.pdf.

Anayasa Mahkemesi. (2015, 15 Kasım). B. N.: 2012/1195. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1195?wordsOnly=False>.

Arslan ve Bingöl v. Türkiye. B. N.: 47121/06. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194194>.

Babar Ahmad vd. v. Birleşik Krallık. B. N. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 ve 67354/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-110267%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-110267%22]}).

Birzietis v. Litvanya. B. N. 49304/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163661%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163661%22]}).

Boltan v. Türkiye. B. N.: 33056/16. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-192632"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

Bouyid v. Belçika. B. N.: 23380/09. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Bouyid%20v%20Belgium"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-157670"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

- Danilevich v. Rusya. B. N.: 31469/08.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-212836%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-212836%22]}).
- Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda v. Yunanistan. B. N.: 3321-67, 3322/67, 3323/64 ve 3344/67.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Lawless%20v.%20Ireland%22\],%22itemid%22:\[%22001-73020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Lawless%20v.%20Ireland%22],%22itemid%22:[%22001-73020%22]}).
- F. G. v. İsveç. B. N.: 43611/11.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-161829%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-161829%22]}).
- Floroiu v. Romanya. B. N.: 15303/10. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-126467%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-126467%22]}).
- Fraile Iturralde v. İspanya. B. N.: 66498/17.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-193592%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-193592%22]}).
- Frasik v. Polonya. B. N.: 22933/02.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-96453%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-96453%22]}).
- Frodl v. Avusturya. B. N.: 20201/04.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2220201/04%22\],%22itemid%22:\[%22001-98132%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2220201/04%22],%22itemid%22:[%22001-98132%22]}).
- Gorbulya v. Rusya. B. N.: 31535/09.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-141382%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-141382%22]}).
- Gömi ve diğerler v. Türkiye. B. N.: 35962/97.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-78789%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-78789%22]}).
- Gülmez v. Türkiye. B. N.: 16990/02.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-86368%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-86368%22]}).
- Hasan Yıldız v. Türkiye. B. N.: 29152/20.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2229152/20%22\],%22itemid%22:\[%22001-217497%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2229152/20%22],%22itemid%22:[%22001-217497%22]}).
- Hirst v. Birleşik Krallık. B. N.: 74025/01. [https://hudoc.echr.coe.int/engpress#{%22itemid%22:\[%22003-1463854-1529848%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/engpress#{%22itemid%22:[%22003-1463854-1529848%22]}).
- Iorgov v. Bulgaristan. B. N.: 3695/02.
[+https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-100271%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-100271%22]}).

- İrlanda v. Birleşik Krallık. B. N.: 5310/71.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57506"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Jakobski v. Polonya. B. N.: 18429/06.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-102121%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- K. I. v. Fransa. B. N.: 5560/19.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-209520%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Kafkaris v. Kıbrıs. B. N. 21906/04. [https://hudoc.echr.coe.int/engpress#{"itemid%22:\[%22003-2266462-2424484%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/engpress#{).
- Kavala v. Türkiye. B. N.: 28749/18.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno%22:\[%2228749/18%22\],%22itemid%22:\[%22001-199515%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya. B. N.: 11082/06 ve 13772/05.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-122697%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Kıbrıs v. Türkiye. B. N.: 8007/77.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-104211%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Korneykova v. Ukrayna. B. N.: 56660/12.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-161543%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Kudla v. Polonya. B. N.: 30210/96.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Kupinsky v. Ukrayna. B. N.: 5084/18.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-220960"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Kyri Acou Tsiakkourmas ve diğerleri v. Türkiye. B. N.: 13320/02.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-155000"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Labita v. Rusya. B. N.: 46956/09.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-145731%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). E.T.: 05.01.2023..
- Lawless v. İrlanda. B. N.: 332/57.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-57518"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
- Mastromatteo v. İtalya. B. N.: 37703/97.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-60707"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

Mastromatteo v. İtalya. B. N.: 37703/97.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60707%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60707%22]}).

Matiosaitis v. Litvanya. B. N.: 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ve 72824/13.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-173623%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-173623%22]}).

Mursic v. Hırvatistan. B. N.: 7334/13.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-167483%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-167483%22]}).

Nazarenko v. Ukrayna. B. N.: 39483/98.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61061%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61061%22]}).

Neshkov ve diğerkleri v. Bulgaristan. B. N.: 36925/10 , 21487/12 , 72893/12 , 73196/12, 77718/12 ve 9717/13. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-150771%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-150771%22]}).

Nevmerzhitsky v. Ukraine. B. N.: 54825/00.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-68715%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-68715%22]}).

Nivette v. Fransa. B. N.: 44190/98. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23082%22]}).

Nivette v. Fransa. B. N.: 44190/98..
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2244190/98%22\],%22itemid%22:\[%22001-23082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2244190/98%22],%22itemid%22:[%22001-23082%22]}).

Othman v. Birleşik Krallık. B. N.: 8139/09.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-108629%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108629%22]}).

Öcalan v. Türkiye. B. N.: 24069/03, 197/04, 6201/06 ve 10464/07.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-4703714-5709561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-4703714-5709561%22]}).

Peers v. Yunanistan. B. N.: 28524/95.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59413%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59413%22]}).

Razaghi v. İsveç.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-68079%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-68079%22]}).

Sakık ve diğerkleri v. Türkiye. B. N.: 87/1996/706/898-903.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58117%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58117%22]}).

Sandor Varga ve diğerkleri v. Macaristan. B. N.: 39734/15.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-210407%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-210407%22]}).

Schuchter v. İtalya. B. N.: 68476/10.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2268476/10%22\],%22itemid%22:\[%22001-107217%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2268476/10%22],%22itemid%22:[%22001-107217%22]}).

Selahattin Demirtaş v. Türkiye. B. N.: 14305/17.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207173%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207173%22]}).

Soering v. Birleşik Krallık. B. N.: 14038/88.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Soering%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57619%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Soering%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57619%22]}).

Svinarenko ve Slyadnev v. Rusya. B. N.: 32541/08 ve 43441/08.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-145817%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-145817%22]}).

Tali v. Estonya. B. N.: 66393/10.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-169543%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-169543%22]}).

Trabelsi v. Belçika. B. N.: 140/10.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-146372%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-146372%22]}).

Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Radislav Kristić kararı, Dosya No: IT-98-33-A.
[https://web.archive.org/web/20040718120205/http://www.un.org/icty/krstic/App](https://web.archive.org/web/20040718120205/http://www.un.org/icty/krstic/App%20eal/judgement/krs-aj040419e.pdf)

Üner v. Hollanda. B. N.: 46410/99.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77542%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77542%22]}).

Ünsal ve Timtik v. Türkiye. B. N.: 36331/20.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-211047%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-211047%22]}).

Van Der Van v. Hollanda. B. N.: 50901/99.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-60915%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-60915%22]}).

Vinter ve diğerleri V. Birleşik Krallık. B. N.: 66069/09, 130/10 ve 3896/10.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-122664%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-122664%22]}).

Yankov v. Bulgaristan. B. N. 39084/97. para.
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61539%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61539%22]}).

Yargıtay 9. Ceza Dairesi, E. 1999 /1296, K. 1999/3626, 22.11.1999.

YCGK., E. 2006/1-4, K. 2006/7, 31.01.2006.

Elektronik Kaynaklar

http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/abd_bagimsizlik.htm.

http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf.

<http://www.kooriweb.org/foley/resources/pdfs/92.pdf>.

<https://adevarul.ro/stiri-locale/hunedoara/cuplul-de-ucigasi-romano-maghiar-a-fost-condamnat-2182293.html>.

<https://criminallaw.uslegal.com/probation-and-parole/parole/history/#:~:text=The%20word%2C%20parole%2C%20derives%20from,violent%2C%20offenders%20is%20less%20clear>.

<https://cte.adalet.gov.tr/Home/haritaliste#collapse1>.

<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/7242-sayili-kanun-kapsaminda-bazi-hukumluler-icin-uygulanan-covid-19-izni-ile-ilgili-duyuru28012022042102>.

https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201911532446_1.pdf.

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19820191515101.pdf>.

https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019151705tavsiye_kararlari.pdf.

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915183913.pdf>.

<https://cte-ds.adalet.gov.tr/gorevlerimiz>.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_ek/terorizmin_finansman%C4%B1n%C4%B1n_%C3%B6nlenmesine_ili%C5%9Fkin%20BM%20s%C3%B6zlesmesi.pdf.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_ek/Ter%C3%B6rist%20Bombalamalar%C4%B1n%C4%B1n%20%C3%96nlenmesine%20%C4%B0l%C5%9Fikin%20BM%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/098_tur.pdf.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/212_tur.pdf.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/ak/turkce/024_tur.pdf
<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/virginia-insan-haklari-bildirisi-1776.html>.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafilsoz/ak/turkce/209_tur.pdf.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafilsoz/ak/turkce/086_tur.pdf.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/derogation>.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hope>.

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/149/09/PDF/G1514909.pdf?OpenElement>.

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/41/PDF/N1544341.pdf?OpenElement>.

<https://educalingo.com/tr/dic-en/derogate>.

<https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/simplified-extradition-procedure-between-member-states.html>.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016M006>.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L0541>.

<https://hdp.org.tr/tr/kimyasal-kullanimi-savas-sucudur-iddialar-arastirilmalidir/16801/>.

<https://hdp.org.tr/tr/onder-ocalan-in-hazirladigi-taslak-en-buyuk-demokrasi-manifestosudur/5630/>.

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-115012%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115012%22]}).

[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-77281%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-77281%22]}).

<https://hukuk.emu.edu.tr/Documents/yayinlar/suclulariniadesine.pdf>.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102225bm_61.pdf.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102613bm_62.pdf.

https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020102736bm_64.pdf.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>.

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/04/01/AK_Terorizmin_Onlenmesi_Sozlesmesi.pdf.

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/135-insan-haklar-konseyi-ozel-usuller-rapor/>.

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0ns%C3%A2n-suresi/5598/7-10-ayet-tefsiri>.

<https://lawandcrime.com/crime/sheriffs-office-in-montana-uses-dna-evidence-to-solve-cold-case-double-murder-going-all-the-way-back-to-1956/>.

<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>.

<https://legal.un.org/avl/ha/dot/dot.html>.

https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-15550-7_1.

https://mpira.ub.uni-muenchen.de/32458/1/MPRA_paper_32458.pdf.

<https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/9742-narcissistic-personality-disorder>.

<https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/9784-paranoid-personality-disorder>.

<https://newlinesinstitute.org/wp-content/uploads/Turkish-Translation.pdf>.

<https://news.un.org/en/story/2011/10/392012>.

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2002/51>.

https://parole.nv.gov/FAQs/FAQ_answers/What_is_the_difference_between_Parole_and_Probation/.

<https://pauctle.com/fatr/index.php>.

<https://rm.coe.int/090000168048d862>.

<https://rm.coe.int/09000016804fb13c>.

<https://rm.coe.int/090000168071f08e>.

<https://rm.coe.int/cm-revision-of-epr-01072020-tr/1680a09978>.

<https://sen.av.tr/tr/makale/kosullu-saliverilmesi-yasak-olan-ocalanin-umut-hakki>.

<https://sozluk.gov.tr/>.

<https://t24.com.tr/haber/bahcelinin-cagrisiyla-gundeme-geldi-rahsan-affi-nedir,627331>.

<https://t24.com.tr/haber/erdogan-ilk-defa-burada-cok-daha-farkli-bicimde-acikliyorum,290494>.

<https://thecrimewire.com/institutional/Timothy-Evans-Wrongfully-Executed>.

<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari-turkce.pdf>.

<https://tr.euronews.com/2022/08/12/salman-rusdi-humeyninin-olum-fetvasindan-33-yil-sonra-saldiriya-ugradi>.

<https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519175390443474944?s=20&t=-fFeUEw5yRbxmzUIGg2xQA>.

https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519198247081218048?s=20&t=DG8TrfbIp1_pVNgdb_S7Wg.

<https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519198654792761344>.

https://twitter.com/MaryLawlorhrds?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembled%7Ctwterm%5E1585235437156995073%7Ctwgr%5Ebb49c07af844c93a54f28f3157ff6db618445cc0%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fm.bianet.org%2Fbianet%2Finsan-haklari%2F269094-bm-insan-haklari-ozel-raportorunden-korur-fincanci-aciklamasi.

https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/109204_book_item_109204.pdf.

<https://www.abc.net.au/news/2014-11-21/guaranteed-jobs-on-release-for-prisoners-in-wa/5909132>.

<https://www.aerzteblatt.de/int/archive/article/127210>.

<https://www.amnesty.org/>.

https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/08/100811_lordsresistance.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58492629>.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49521681>.

<https://www.bop.gov/locations/institutions/flm/>.

<https://www.britannica.com/summary/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia>.

<https://www.britannica.com/topic/Aleph>.

<https://www.britannica.com/topic/Bastille-Day>.

<https://www.britannica.com/topic/Independence-Day-United-States-holiday>.

<https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>.

<https://www.britannica.com/topic/Kurdistan-Workers-Party>.

<https://www.britannica.com/topic/Revolutionary-Peoples-Liberation-Party-Front>.

<https://www.canada.ca/en/parole-board/services/parole/what-is-parole.html>.

<https://www.cnnturk.com/teknoloji/wayfair-nedir-skandal-cocuk-ticareti-iddiasi-ile-adi-gecen-wayfair-ne-demek>.

<https://www.coe.int/en/web/conventions/concerning-a-given-treaty?module=declarations-by-treaty&territoires=&codeNature=0&codePays=U&numSte=005&enVigueur=true&ddateDebut=05-05-1949&ddateStatus=01-05-2022>.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mit-baskaninin-ses-kaydi-internete-dustu-281832>.

<https://www.daneaia-chf.gr/files/daneaia-chf/articles/GNOMODOTISEIS%20SYLLOGIKON%20AGOGON/135-2017%20P.P.R.pdf>.

<https://www.ethemis.gr/nomologia/2017/04/26/%CE%B7-%CE%B1%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%89%CF%82-%CE%B5%CF%86%CE%B5%CF%84%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%AD%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%AD%CE%BA%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-3-%CF%85%CF%80%CE%B7%CE%BA%CF%8C%CF%89%CE%BD->

%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82
.html.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ceza.>

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/makabl.>

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/sosyal.>

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/tretman.>

<https://www.evrensel.net/haber/93798/hukumet-bu-ofkeyi-dogru-okuyamazsa-kirilma-artar.>

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isidin-turkiyeye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar.>

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isidin-turkiyeye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar>

https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1016turkish_web.pdf.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alti-ilde-sokaga-cikma-yasagi-27344130.>

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127504.pdf.

<https://www.interpol.int/en/content/download/590/file/01%20E%20CONSTITUTION%2011%202021.pdf.>

<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries.>

<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/What-is-INTERPOL.>

<https://www.kuranvemeali.com/rahman-suresi/60-ayeti-meali.>

https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf.

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/punishment#synonyms.>

<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf.>

<https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa013259.>

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C4%B1slah.>

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Famil>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/af>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/entegre>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C4%B1yas>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C4%B1yas>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kaide>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/m%C3%BCebbet>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/parola>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/rehabilite>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tahliye>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/telkin>.

<https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ter%C3%B6r>.

<https://www.npr.org/sections/alltechconsidered/2014/05/25/315821415/going-dark-the-internet-behind-the-internet>.

<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/11/turkiye-un-experts-call-release-and-end-judicial-harassment-anti-torture>.

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/basicprinciples.pdf>.

<https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/208552.pdf>.

<https://www.psikolojisozlugu.com/externalization-dissallastirma>.

<https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrt/cntr-trrrsm/lstd-ntts/crrnt-lstd-ntts-en.aspx>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040721.htm#1>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201229-3.htm>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/01/20230126-4.pdf>.

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/ali-ihsan-yavuz-4-parti-kendi-logosuyla-huda-par-bizim-listemizden-secime-girecek-756928.html>.

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-mesut-barzaniyi-kabul-etti-267770.html>.

https://www.ttb.org.tr/aclik_grevleri/malta_bildirge.html.

https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=67cb581c-9232-11e7-b66d-1540034f819c.

https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=828d0878-d5c1-11ea-9c50-7fbe39e4ca48.

<https://www.unhcr.org/ceu/9486-lemkin-raphael.html>.

<https://www.who.int/westernpacific/news-room/feature-stories/item/world-hepatitis-day-2016>.

<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et011en.pdf>.

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/pkk-gozlem-gucu-denetiminde-cekilecek-35770>.

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdulkadir-selvi/pkknin-yeni-taktigi-38612>.

<https://www.youtube.com/watch?v=ay-MOaHrphQ>.

<https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/82484/2023-107.pdf>.

<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k7188.html>.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc035/kanuntbmmc035/kanuntbmmc03506020.pdf.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103442.pdf.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601634.pdf.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c007/tbmm17007007ss0086.pdf>.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c049/tbmm18049013ss0410.pdf>.

https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/Turk_Hukukunda_Olum_Cezasi.pdf.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Cansı CANSU

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2019, KTO Karatay Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2023, KTO Karatay Üniversitesi, Kamu Hukuku
Anabilim Dalı (Tezli)

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İŞ DENEYİMİ

Stajlar : Avukatlık stajı

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Konya Barosu-Avukat

Tarih : 11.05.2023